ISSN 2307-2318 ISSN (ONLINE) 2707-9899

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЕКОНОМІКА і ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ

ECONOMICS AND ORGANIZATION OF MANAGEMENT

ЖУРНАЛ

Засновано у 2007 р.

Випуск №3 (39) • 2020

Вінниця • 2020

УДК 338.24(045)
З а с н о в н и к : Донецький національний університет імені Василя Стуса
В и д а в е ц ь : Донецький національний університет імені Василя Стуса
Друкується за рішенням Вченої Ради ДонНУ імені Василя Стуса (протокол № 6 від 11.12.2020 р.)

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я:
Козловський С. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса (головний редактор)
Антонюк Л. Л. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Київського національного університету імені Вадима Гетьмана
Безгін К. С. – д-р екон. н., професор, професор кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса
Брич В. Я. – д-р екон. н., професор, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій Тернопільського національного економічного університету
Дороніна О. А. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса
Житар М. О. – кан. екон. н., доцент, доцент кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України
Іонін Є. Є. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу та аудиту Донецького національного університету імені Василя Стуса
Лактіонова О. А. – д-р екон. н., доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса
Левченко О. М. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Центральноукраїнського національного технічного університету
Лісогор Л. С. – д-р екон. н., професор, головний науковий співробітник відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень
Орєхова Т. В. – д-р екон. н., професор, декан економічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса
Міщук Г. Ю. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри трудових ресурсів і підприємництва Національного університету водного господарства та природокористування
Савченко М. В. – д-р екон. н., доцент, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса
Сидорова А. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри економічної та управлінської аналітики Донецького національного університету імені Василя Стуса
Ушенко Н. В. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри економіки та бізнес-технологій Національного авіаційного університету
Хаджинов І. В. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Донецького національного університету імені Василя Стуса
Шаульська Л. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Захарієв А. (Zahariev A.) – доктор з економіки, професор, завідувач кафедри фінанси і кредит Господарської академії імені Д. А. Ценова (Болгарія)
Польовчик Я. (Polowczyk J.) – доктор наук з управління, професор Університету економіки і бізнесу (Польща)
Москардіні А. (Moscardini A.) – доктор математики, професор Університету Нортумбрії (Велика Британія)
Шолтес М. (Šoltés M.) – доктор філософії, декан економічного факультету Кошицького технічного університету (Словаччина)
Рязанов М. Р. – завідувач навчальної лабораторії (технічний секретар редакційної колегії)

Засновано у 2007 р., свідоцтво КВ № 22679-12579ПР. Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук наказом Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.
Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. науковому фаховому журналу «Економіка і організація управління» присвоєно **категорію «Б».**

Періодичність видання: 4 рази на рік.

Адреса редакції: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21 тел. +38(095)-308-34-80 e-mail: ecoman-period.div@donnu.edu.ua
Офіційний сайт: http://jeou.donnu.edu.ua/index
Електронна версія журналу в Національній бібліотеці ім. В.І. Вернадського: http://nbuv.gov.ua/j-tit/oieu
ISSN 2307-2318 ISSN (online) 2707-9899
© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020

ЗМІСТ

Хоменко М.М., Дорожкіна Г.М., Хоменко Л.М.
МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА ПАСАЖИРСЬКИХ ВАГОНІВ ЗА РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ..... **9**
Хоменко М.М., Дорожкіна Г.М., Вєлькін Б.О.
ПРОЕКТУВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТУ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА **21**
Власенко І.В., Постова В.В.,
АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ УТИЛІЗАЦІЇ ВІДХОДІВ..... **30**
Вєдєніна Ю.Ю., Сакун Л.М., Різніченко Л.В., Коваленко М.П.
КОМАНДНИЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИЙ КОУЧИНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ..... **41**
Сакун Л.М., Вєдєніна Ю.Ю., Мажаренко К.П., Вєлькін Б.О.
УПРАВЛІННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ..... **55**
Матвійчук В.І., Акопян А.С.
ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ НА ОСНОВІ УЗАГАЛЬНЕНОЇ ФУНКЦІЇ БАЖАНОСТІ ХАРРІНГТОНА..... **65**
Ахновська І.О., Брацлавець О.Ю.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ТЕХНОГЛОБАЛІЗМУ **81**
Буркіна Н.В., Капітонець М.В.,
АНАЛІЗ РИНКУ ЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ **93**
Волкова Н.І., Мухіна А.С.
ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ РИЗИКІВ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ АТ «ПУМБ» **104**
Воронін А.В., Орел Л.В.
РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА ПАТ «ЖИТОМИРСЬКИЙ МАСЛОЗАВОД»..... **113**
Карпова Т.С.
МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ **121**
Лимар В.В., Продан М.П.
АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ З УКРАЇНИ ДО ЄС **133**
Андронік О.Л.
ВПЛИВ ОПОДАТКУВАННЯ НА РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ..... **144**
Савченко М.В., Ковальова О.І., Козачишина А.С.
ДЕТЕРМІНАНТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СФЕРИ МІЖНАРОДНИХ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН..... **155**

Шкурат М.Є., Завидовська А.О.
ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ЛОУКОСТ-АВІАКОМПАНІЙ НА РОЗВИТОК АВІАРИНКУ УКРАЇНИ **167**
Шкурат М.Є., Мурашкіна Н.О.
АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ БІЗНЕС-ОМБУДСМЕНА В УКРАЇНІ ЯК КАТАЛІЗАТОРА ЕФЕКТИВНОГО ДІАЛОГУ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР **180**
Янчук Т.В., Статкевич К.О.
ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ..... **192**
Коровій Я.В., Орєхова Т.В.
ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ ЯК ФАКТОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ **206**
Мацкевич Ю.І.
БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ **218**
Куриляк В., Савельєв Є.
РОЗВИТОК СПІВПРАЦІ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ І УКРАЇНИ У СФЕРІ РЕАЛЬНОЇ ЕКОНОМКИ В КОНТЕКСТІ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА..... **229**
Швець Г.О.
СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ..... **243**
Дороніна О.А., Бондаревська К.В.
КОРПОРАТИВНА СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ОПЛАТИ ПРАЦІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ..... **252**
Томчук О.В.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ..... **265**
Якимова Н.С.
МОНІТОРИНГ ПОВЕДІНКОВИХ МОДЕЛЕЙ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ ПРАЦІ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ **278**
Костенюк Ю.Б., Кушнір І.В.
ПАТЕНТНИЙ «ТРОЛЛІНГ»: ВИЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ТА НЕОБХІДНОСТІ ЗАХИСТУ **288**

СОДЕРЖАНИЕ

Хоменко Н.М., Дорожкина А.Н., Хоменко Л.Н.
МЕНЕДЖМЕНТ ПРОИЗВОДСТВА ПАССАЖИРСКИХ ВАГОНОВ В УСЛОВИЯХ РАЦИОНАЛИЗАЦИИ СИСТЕМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ **9**
Хоменко Н.М., Дорожкина А.Н., Велькин Б.О.
ПРОЕКТИРОВАНИЕ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КАК ИНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТА АВТОТРАНСПОРТНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ **21**
Власенко И.В., Постовая В.В.
АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ УТИЛИЗАЦИИ ОТХОДОВ **30**
Веденина Ю.Ю., Сакун Л.Н., Ризниченко Л.В., Коваленко М.П.
КОМАНДНЫЙ И ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ КОУЧИНГ КАК ТЕХНОЛОГИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ..... **41**
Сакун Л.М., Веденина Ю.Ю., Мажаренко К.П., Велькин Б.О.
УПРАВЛЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА МЕЖДУНАРОДНЫХ РЫНКАХ **55**
Матвийчук В.И., Акопян А.С.
ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ УНИВЕРСИТЕТА НА БАЗЕ ОБОБЩЕННОЙ ФУНКЦИИ ЖЕЛАТЕЛЬНОСТИ ХАРРИНГТОНА..... **65**
Ахновская И.А., Брацлавец Е.Ю.
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ УГЛУБЛЕНИЯ ТЕХНОГЛОБАЛИЗМА **81**
Буркина Н.В., Капитонець М.В.
АНАЛИЗ РЫНКА ЛОГИСТИКИ УКРАИНЫ: СТАТИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ..... **93**
Волкова Н.И., Мухина А.С.
ВНЕДРЕНИЕ МОДЕЛИ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ РИСКОВ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ АО «ПУМБ»..... **104**
Воронин А.В., Орел Л.В.
РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ ПАО «ЖИТОМИРСКИЙ МАСЛОЗАВОД»..... **113**
Карпова Т.С.
МЕХАНИЗМ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ: НАЛОГОВЫЙ АСПЕКТ **121**
Лимарь В.В., Продан М.П.
АНАЛИЗ МИГРАЦИОННЫХ ПОТОКОВ ИЗ УКРАИНЫ В ЕС **133**
Андроник Е.Л.
ВЛИЯНИЕ НАЛОГООБЛАЖЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ..... **144**
Савченко М.В., Ковалёва О.И., Козачишина А.С.
ДЕТЕРМИНАНТЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ СФЕРЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ВАЛЮТНО-ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ..... **155**

Шкурат М.Е., Завидовская А.О.
ВЛИЯНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЛОУКОСТ-АВИАКОМПАНИЙ НА РАЗВИТИЕ АВИАРЫНКА УКРАИНЫ..... **167**
Шкурат М.Е., Мурашкина Н.О.
АНАЛИЗ ЭФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВЕТА БИЗНЕС-ОМБУДСМЕНА В УКРАИНЕ КАК КАТАЛИЗАТОРА ЭФЕКТИВНОГО ДИАЛОГА УКРАИНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ГОСУДАРСТВЕННЫХ СТРУКТУР..... **180**
Янчук Т.В., Статкевич К.А.
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ..... **192**
Коровий Я.В., Орехова Т.В.
ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ..... **206**
Мацкевич Ю.И.
БИЗНЕС-ПЛАНИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ. **218**
Куриляк В., Савельев Е.
РАЗВИТИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ВЫШЕГРАДСКОЙ ЧЕТВЁРКИ И УКРАИНЫ В СФЕРЕ РЕАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ ВОСТОЧНОГО ПАРТНЁРСТВ ... **229**
Швец Г.А.
СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ..... **243**
Доронина О.А., Бондаревская К.В.
КОРПОРАТИВНАЯ СТРАТЕГИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ЗАНЯТОСТИ И ОПЛАТЫ ТРУДА КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ТРУДОВОЙ ЖИЗНИ... **252**
Томчук О.В.
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ТЕРРИТОРИЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРИКЛАДНОЙ АСПЕКТ..... **265**
Якимова Н.С.
МОНИТОРИНГ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ СУБЪЕКТОВ РЫНКА ТРУДА В СИСТЕМЕ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ..... **278**
Костенюк Ю.Б., Кушнир И.В.
ПАТЕНТНЫЙ «ТРОЛЛИНГ»: НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ И НАОБХОДИМОСТЬ ЗАЩИТЫ..... **288**

CONTENTS

M. Khomenko, H. Dorozhkina, L. Khomenko
MANAGEMENT OF PASSENGER CARS PRODUCTION IN THE CONDITIONS OF RATIONALIZATION OF LOGISTICS SYSTEMS **9**
M. Khomenko, H. Dorozhkina, B. Vielkin
DESIGN OF BUSINESS PROCESSES AS A TOOL FOR MANAGEMENT OF MOTOR TRANSPORT ENTERPRISE *(in Ukrainian)* **21**
I. Vlasenko, V. Postova
ANALYSIS OF MODERN INNOVATIVE METHODS OF WASTE DISPOSAL *(in Ukrainian)* **30**
Yu. Viedienina, L. Sakun, L. Riznichenko, M. Kovalenko
TEAM AND INDIVIDUAL COACHING AS A TECHNOLOGY OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION *(in Ukrainian)* **41**
L. Sakun, Y. Viedienina, K. Mazharenko, B. Vielkin
MANAGEMENT OF EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE IN INTERNATIONAL MARKETS *(in Ukrainian)* **55**
V. Matviichuk, A. Akopyan
APPROACHES TO FORMATION OF THE INTEGRATED INDICATOR OF FINANCIAL SUSTAINABILITY OF UNIVERSITY BASED ON THE GENERALIZED HARRINGTON DESIRABILITY FUNCTION *(in Ukrainian)* **65**
I. Akhnovska, O. Bratslavets
SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF THE SOCIETY'S INNOVATIVE DEVELOPMENT UNDER DEEPENING TECHNOGLOBALISM *(in Ukrainian)* **81**
N. Burkina, M. Kapitonets
ANALYSIS OF THE LOGISTICAL MARKET OF UKRAINE: STATISTICAL ASPECT *(in Ukrainian)* **93**
N. Volkova, A. Mukhina
INTRODUCTION OF THE MODEL OF RISK IMPACT ASSESSMENT ON FINANCIAL SUSTAINABILITY OF JSC FUIB *(in Ukrainian)* **104**
A. Voronin, L. Orel
DEVELOPMENT OF A STRATEGY FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF PRODUCTS OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE OF PJSC «ZHYTOMYR BUTTER PLANT» *(in Ukrainian)* **113**
T. Karpova
MECHANISM OF EFFICIENT FUNCTIONING OF ENTERPRISES: TAX ASPECT *(in Ukrainian)* **121**
V. Lymar, M. Prodan
ANALYSIS OF MIGRATION FLOWS FROM UKRAINE TO THE EU *(in Ukrainian)* **133**
O. Andronik
THE INFLUENCE OF TAXATION ON THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE *(in Ukrainian)* **144**
M. Savchenko, O. Kovalova, A. Kozachyshyna
DETERMINANTS OF DIGITALIZATION ON THE SPHERE OF INTERNATIONAL MONETARY AND FINANCIAL RELATIONS *(in Ukrainian)* **155**
M. Shkurat, A. Zavydovska
THE INFLUENCE OF THE ACTIVITIES OF INTERNATIONAL LUCOST AIRLINES ON THE DEVELOPMENT OF THE AIR MARKET OF UKRAINE *(in Ukrainian)* **167**

M. Shkurat, N. Murashkina
ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF THE ACTIVITIES OF THE BUSINESS OMBUDSMAN COUNCIL IN UKRAINE AS A CATALYST OF EFFECTIVE DIALOGUE OF UKRAINIAN ENTREPRENEURSHIP AND ENTERPRISE *(in Ukrainian)*..... **180**
T. Yanchuk, K. Statkevych
IMPROVING THE TECHNOLOGY OF MARKETING AUDIT OF LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES *(in Ukrainian)*..... **192**
J. Koroviy, T. Oriekhova
STUDY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL PRODUCTION AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT *(in Ukrainian)*..... **206**
Yu. Matskevich
BUSINESS PLANNING AS A TOOL OF FINANCIAL STABILITY ENTERPRISE IN THE CONDITIONS INSTABILITY OF THE UKRAINIAN ECONOMY *(in Ukrainian)*.. **218**
V. Kuryliak, Yev. Savelyev
DEVELOPMENT OF COOPERATION BETWEEN VISEGRAD FOUR AND UKRAINE IN THE SPHERE OF REAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF EASTERN PARTNERSHIP *(in Ukrainian)*..... **229**
G. Shvets
SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS *(in Ukrainian)*..... **243**
O. Doronina, K. Bondarevska
STRATEGY OF CORPORATE EMPLOYMENT SAFETY AND PAYMENT AS A WAY TO IMPROVE THE QUALITY OF WORK LIFE..... **252**
O. Tomchuk
SOCIIAL AND ECONOMIC DETERMINANTS OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT OF TERRITORIES: THEORETICAL AND APPLIED ASPECT..... **265**
N. Yakymova
MONITORING OF BEHAVIORAL MODELS OF LABOR MARKET ACTORS IN THE SYSTEM OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF STATE POLICY **278**
Y. Kosteniuk, I. Kushnir
PATENT TROLLING: NEGATIVE IMPACT AND NEED FOR PROTECTION..... **288**

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.1

УДК 658.256.008
JEL: M11, L1, L22, E17

Хоменко М.М.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0003-3198-6696
mmhomenko2016@gmail.com

Дорожкіна Г.М.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-4131-3850
ganna.dorozhkina@gmail.com

Хоменко Л.М.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і фінансів,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-8074-4805
lusy797@ukr.net

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА ПАСАЖИРСЬКИХ ВАГОНІВ ЗА РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проведена оцінка скорочення різноманітності систем запасів з урахуванням відхилень строків поставок у відповідності з підходом «точно в термін». Обґрунтовано, що нарощування обсягів виробництва і збільшення прибутку на інвестиції обмежується незначними темпами приросту витрат в інноваційну діяльність за стрімкого зростання частки підприємства на ринку пасажирських вагонів. Зроблено висновок, що існуюча організація процесу забезпечення, особливо при виробництві нової продукції, не здатна в необхідному обсязі сприяти ефективній роботі підприємств в умовах гострої конкуренції. Здійснено аналіз факторів скорочення різноманітності систем забезпечення за цільовою функцією сумарних витрат постачання предметів праці при виробництві пасажирських вагонів в контексті інноваційного розвитку для підвищення комфортності перевезень при загострені конкуренції на ринку залізничних рухомих засобів. Зменшення різноманітності в системі забезпечення запропоновано здійснювати як способом половинного поділу тобто методом дихотомії, так і раціональною її організацією.

Задачу календарного планування виробництва та своєчасної поставки споживачам доцільно вирішувати з врахуванням елементу невизначеності рівня випуску в попередній період і кількості тижнів, що залишилися до кінця даного планового терміну. Стохастична природа процесу забезпечення врахована при ефективному оперуванні стратегічним запасом, який створюється на випадок імовірної затримки в поставках. Розглянуто доцільність запровадження у виробництво оптимального числа модифікацій пасажирських вагонів за раціональної продуктивності та мінімізації сумарних витрат. Зменшення наднормативних залишків виробничих запасів литва для

вагонів запропоновано здійснити за рахунок встановлення постійних договірних відносин з постачальниками Кременчуцького промислового району за виконання ними прийнятих зобов'язань. Нарощування продажів пасажирських вагонів, зростання ринкової долі при реалізації стратегії розвитку підприємства дозволить стабілізувати зростання прибутку протягом тривалого періоду, підвищувати віддачу акціонерного капіталу, здійснювати модернізацію та нове будівництво, придбавати сучасні основні засоби, поповнювати нематеріальні активи.

Ключові слова: *виробництво, пасажирський вагон, забезпечення поставок, нормування витрат, управлінські рішення.*

Табл. – 1, Літ. – 11.

Хоменко Н.М.,
д.э.н., профессор, заведующий кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0003-3198-6696
mmhomenko2016@gmail.com

Дорожкина А.Н.,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0002-4131-3850
ganna.dorozhkina@gmail.com

Хоменко Л.Н.,
к.э.н., доцент кафедры учета и финансов,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0002-8074-4805
lusy797@ukr.net

МЕНЕДЖМЕНТ ПРОИЗВОДСТВА ПАССАЖИРСКИХ ВАГОНОВ В УСЛОВИЯХ РАЦИОНАЛИЗАЦИИ СИСТЕМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

В статье проведена оценка сокращения системы запасов с учетом отклонений сроков поставок и в соответствии с подходом «точно в срок». Обосновано, что при росте доли предприятия на рынке пассажирских вагонов и наращивании объемов производства, увеличения прибыли на инвестиции ограничивается незначительными темпами прироста расходов на инновационную деятельность. Сделаны выводы, что в условиях острой конкуренции существующая организация процесса обеспечения, особенно при производстве новой продукции, не способна в необходимом объеме способствовать эффективной работе предприятия. Осуществлен анализ факторов сокращения разнообразия систем обеспечения по целевой функции суммарных затрат снабжения комплектующими производства пассажирских вагонов, как составляющей инновационного развития в разрезе повышения комфортности перевозок на рынке железнодорожных подвижных составов. Уменьшение разнообразия в системе обеспечения предложено осуществлять способом половинного деления методом дихотомии и ее рациональной организации.

Задачу календарного планирования производства и своевременной поставки потребителям целесообразно решать с учетом элемента неопределенности уровня

выпуска за предыдущий период и количества дней, оставшихся до конца запланированного срока. Стохастическая природа процесса обеспечения учтена при эффективном оперировании стратегическим запасом, который создается на случай возможной задержки в поставках.

Рассмотрена целесообразность введения в производство оптимального числа модификаций пассажирских вагонов при рациональной производительности и минимизации суммарных затрат. Уменьшение сверхнормативных остатков производственных запасов литья для вагонов предложено осуществить за счет установки постоянных договорных отношений из стабильными поставщиками при выполнении ими принятых обязательств. Наращивание продаж пассажирских вагонов, рост рыночной доли в условиях реализации стратегии развития предприятия позволит стабилизировать рост прибыли в течении длительного периода, повысить отдачу акционерного капитала, осуществлять модернизацию и приобретать современные основные средства, пополнять нематериальные активы.

Ключевые слова: *производство, пассажирский вагон, обеспечения поставок, нормирование затрат, управленческие решения.*

Табл. – 1, Лит. – 11.

M. Khomenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head at Department of Management,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
ORCID: 0000-0003-3198-6696
mmhomenko2016@gmail.com

G. Dorozhkina,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Management
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
ORCID: 0000-0002-4131-3850
ganna.dorozhkina@gmail.com

L. Khomenko,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Accounting and Finance
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
ORCID: 0000-0002-8074-4805
lusy797@ukr.net

MANAGEMENT OF PASSENGER CARS PRODUCTION IN THE CONDITIONS OF RATIONALIZATION OF LOGISTICS SYSTEMS

The article estimates the reduction of the inventory system taking into account the deviations of delivery times and in accordance with the approach "just in time". It is substantiated that with the growth of the company's share in the railway car market and the increase in production volumes, the increase in return on investment is limited by the insignificant growth rate of innovation costs. It is concluded that in conditions of fierce

competition, the existing organization of the supply process, especially in the production of new products, is not able to contribute to the necessary extent of efficient operation of the enterprise. The analysis of factors of reduction of a variety of systems the components target function of total expenses of supply of manufacture of passenger cars as a component of innovative development in the context of increase of comfort of transportations in the market of railway rolling stock is carried out. It is proposed to reduce the diversity in the logistics system by the method of half division by the method of dichotomy and its rational organization.

The task of calendar planning of production and timely delivery to consumers should be solved taking into account the element of uncertainty of the level of production for the previous period and the number of days remaining until the end of the planned period. The stochastic nature of the provisioning process is taken into account in the efficient operation of strategic stock, which is created in the event of a possible delay in deliveries.

The expediency of introducing into production the optimal number of modifications of passenger cars with rational productivity and minimization of total costs is considered. It is proposed to reduce the excess balances of production stocks of casting for wagons by establishing permanent contractual relations with stable suppliers in the performance of their obligations. Increasing sales of railway cars, increasing market share in the implementation of the company's development strategy will stabilize profit growth over a long period, increase return on equity, modernize and acquire modern fixed assets, replenish intangible assets.

Key words: *production, passenger car, supply security, cost rationing, management decisions.*

Tabl. – 4, Ref. – 11.

Постановка проблеми. Важливою сферою маркетингової діяльності промислового підприємства за організації випуску продукції виступає поставка, закупка та комплектація виробництва. Об’єкти поставки – сировина, матеріали, комплектуючі. Організація процесу забезпечення, особливо при виробництві нової продукції, має виключне значення для ефективної роботи підприємств в умовах гострої конкуренції. Раціональна організація закупок – провідний фактор зниження витрат. Забезпечення виробництва повинно здійснюватися своєчасно і з мінімальними витратами [1, 2]. За логістичного підходу до управління матеріальними потоками від постачальника через виробника і до споживача, в тому числі на еколого-економічних засадах, необхідно вибрати: процедуру прийняття і обробки вантажу, раціональну систему складування за доцільності її створення, оптимальну систему управління запасами [3, 4]. Для підвищення ефективності матеріально-технічного забезпечення виробництва пасажирських вагонів, як нової вітчизняної продукції, необхідно дослідити проблему скорочення різноманітності систем запасів з урахуванням відхилень строків поставок у відповідності з підходом «точно в термін».

Процес підготовки управлінських рішень для топ-менеджерів необхідно здійснювати з урахуванням невизначеності ситуації та змін в економічному середовищі[5, 6]. Загострення конкуренції в умовах мінливого економічних середовища підвищує ризик функціонування підприємств в любій галузі, а особливо в машинобудуванні. За таких умов переваги мають підприємства, які використовують сучасні засоби маркетингу і чітко уявляють необхідність створення нової або удосконалення існуючої продукції [7, 8]. На етапі трансформаційного розвитку економіки виникає необхідність більш широкого застосування математичних методів при формуванні управлінських рішень, які можуть більш повно відобразити умови

господарювання і специфіку вітчизняних промислових підприємств, в тому числі вагонобудівних [9, 10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для вітчизняних виробників машино технічної продукції настав час напруженої конкуренції не тільки на місцевому, але й, особливо, на закордонних ринках. Транснаціональні корпорації успішно просуваються на ринок нашої країни і створюють глобальну конкуренцію. Аналіз останніх публікацій як закордонних [1, 2], так і вітчизняних авторів [3, 4], свідчить, що за таких умов гострої конкуренції колективи машинобудівних заводів промислових центрів машинобудування, в тому числі й Кременчуцького промислового району, повинні добиватися конкурентних переваг шляхом розробки пропозицій, які задовольняють потреби цільових споживачів в більшій мірі, ніж пропозиції конкурентів. Питання формування конкурентних переваг машинобудівних підприємств в умовах подальшої розбудови ринкових відносин, вступу нашої країни до Світової організації торгівлі, загострення конкуренції на ринку машино технічної продукції набувають особливої актуальності та потребують детального дослідження.

Науковці [4, 11] підкреслюють, що для ефективного управління процесами інноваційного розвитку підприємств вітчизняного вагонобудування важливо розробити та постійно удосконалювати систему економічних інструментів для відповідних функціональних підрозділів підприємства. Необхідно узгоджувати суперечливі цілі стосовно завоювання більшої частки ринку, збільшення прибутку та забезпечення високих темпів стійкого економічного розвитку з можливостями їх досягнення на конкретному підприємстві. Формування організаційно-економічного механізму менеджменту стосовно наступального інноваційного розвитку повинно базуватися на принципі орієнтації за використання сучасних способів і сфер реалізації потенціалу промислового підприємства в мінливих умовах зовнішнього середовища. Керівництво підприємства повинно мати чітке уявлення, за рахунок яких джерел фінансових ресурсів реалізується інноваційний шлях розвитку відповідно до визначеної місії та прийнятої мотивації діяльності і в які сфери буде вкладатися капітал. Забезпечення наступального інноваційного шляху розвитку необхідними фінансовими ресурсами за раціоналізації системи забезпечення виступає ключовим моментом в діяльності любого підприємства, а тим більше вагонобудівного заводу.

Мета дослідження. Розробка практичних рекомендацій щодо скорочення різноманітності систем забезпечення за цільовою функцією сумарних витрат постачання предметів праці при виробництві пасажирських вагонів в контексті інноваційного розвитку промисловості.

Виклад основного матеріалу. Збільшення питомої частки виробничих запасів може свідчити як про розширення масштабів діяльності підприємства, так і неефективне управління запасами. В останньому випадку значна частина капіталу заморожується на тривалий час в запасах і, як результат, уповільнюється їх оборотність. Одночасно з цим необхідно вирішувати проблеми ліквідності, псування сировини та матеріалів, збільшення складських витрат, що негативно впливає на рентабельність виробництва. Розрахунок впливу кількісного (К) і вартісного (Ц) факторів на зміну суми запасів (З) по кожному їх виду здійснюється способом абсолютних різниць на початок ($К_1$) і кінець ($К_0$) періоду:

$$\Delta З_к = (К_1 – К_0)\, Ц_0; \quad \Delta З_ц = К_1\, (Ц_1 - Ц_0).$$

Період оборотності капіталу в запасах ($П_з$) сировини та матеріалів, час зберігання їх на складі від моменту надходження до передачі у виробництво, визначається наступним чином:

$П_з$ = Середнє сальдо по рахункам запасів х дні періоду / Витрачені запаси за звітний період.

Уповільнення оборотності капіталу в запасах спеціалістами визначається як за рахунок накопичення надлишкових, неходових, залежалих матеріалів, так і в результаті купівлі додаткових запасів з причини очікуваного зростання темпів інфляції та дефіциту [2, 6].

Тривалість перебування капіталу в готовій продукції ($Т_{гп}$), час зберігання готової продукції на складах з моменту находження із виробництва до відвантаження покупцям, визначається наступним чином:

$Т_{гп}$ = Середнє сальдо по рахунку «Готова продукція» х дні періоду / Сума кредитового обороту по рахунку «Готова продукція».

Для аналізу складу, тривалості та причин утворення понаднормативних залишків готової продукції з кожного її виду дослідники пропонують користуватися даними аналітичного і складського обліку, інвентаризації та оперативних зведень відділу збуту, служби маркетингу [2, 7].

Тривалість виробничого циклу ($Т_{вц}$), час виробництва продукції, визначається наступним чином:

$Т_{вц}$ = Середні залишки незавершеного виробництва х дні періоду / Собівартість випущеної продукції в звітному періоді.

Скорочення виробничого циклу пропонують здійснювати за системного врахування факторів інтенсивності, технології, організації виробництва, матеріально-технічного забезпечення та інших [2, 5].

Теоретичним і практичним прийомам раціоналізації систем забезпечення та витрачання ресурсів, прогнозування в логістиці присвячена значна кількість досліджень з використанням економіко-математичного моделювання. Значимість прогнозних оцінок удосконалення виробничого процесу та їх практичне використання в управлінні запасами, розробка транспортних та сервісних мереж зазначена в багатьох роботах [7, 10]. Питання раціоналізації систем забезпечення та практичної реалізації методик прогнозних оцінок щодо конкретних параметрів виробничих процесів недостатньо опрацьовані і вимагають додаткових досліджень особливо для умов роботи вітчизняних підприємств.

Обґрунтованість інвестиційних планів підприємства визначається, пер за все, ступенем забезпеченості сировиною, матеріалами та комплектуючими. При вирішенні проблем ефективного управління матеріально-технічним забезпеченням сукупність засобів праці, які утворюють структурні ланцюжки, доцільно перетворювати в кінцевому підсумку в раціональну систему формування заявок на матеріальні ресурси. Особливо гострими є питання забезпечення матеріалами та комплектуючими виробництва сучасних вітчизняних пасажирських вагонів, які раніше в Україні не будувалися. Стохастичний процес поставки широкої номенклатури ресурсів, наприклад матеріалів внутрішнього оздоблення у ПАТ «Крюковський вагонобудівний завод» як виробника широкої номенклатури пасажирських та вагонів метро, є найменш стабільним.

Перед колективом акціонерного товариства стоїть задача за високої ефективності, найкращих експлуатаційних характеристик, комфортабельності, в поєднанні з надійністю конструкції і якістю виготовлення, ідеально сприяти вирішенню проблем, що виникають при виконанні пасажирських перевезень з використанням купейних вагонів за прийнятного рівня їх внутрішнього оздоблення. Для задоволення зростаючих потреб споживачів виробники пропонують модифікації пасажирських купейних вагонів, в тому числі СВ та першого класу. Обробка статистичних даних показала, що продуктивність пасажирських купейних вагонів першого класу за місце для сидіння рівномірно розподіляється від 120 до 200 тис. грн. за одне місце в цінах 2019 року [9, 11]. Для умов роботи товариства у відповідності з розробленою за нашою участю моделлю обґрунтовується оптимальний ряд випуску пасажирських купейних вагонів за замовленої кількості у відповідному році. Так, вартість виробництва пасажирського купейного вагона першого класу з кількістю місць для сидіння 45 складає C_0 =7945 тис. грн. Для інших модифікацій нової машини (виробу) вартість пропорційна продуктивності пасажирського купейного вагону. Витрати на розробку, випробування і постановку на виробництво нової моделі пасажирського купейного вагону з продуктивністю 200 тис. грн. за одне місце *Ср* дорівнює 80 000 тис. грн. Величина пропорційності виробництва модифікації пасажирського купейного вагона складає *а* =7945 тис. грн. /45 місць = 176,5 грн./місце. Технічні характеристики пасажирських вагонів виробництва заводу наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Місткості купейних вагонів та співвідношення цін

Найменування	Модель	Пасажирських купе	Місць в купе	Місць для пасажирів	Відпускна ціна, з ПДВ для України,%*
Купейний вагон	61-779	10	4	40	100,0
Купейний вагон СВ	61-779А	10	2	20	105,5
Купейний вагон 1 класу	61-779Б	11 (4/7)	6/3	45	102,5
Купейний вагон 1 класу з купе бригадира	61-779В	10 (4/6)	6/3	42	103,0
Вагон 2 класу відкритого типу	61-779Д	-	-	68	95,0
Вагон 2 класу відкритого типу з місцем для інваліда	61-779ДИ	-	-	60	98,5
Вагон 2 класу відкритого типу з баром	61-779Е	-	-	30	101,5
Купейний вагон з візками нової конструкції	61-779Е	10	4	40	110,0
Комбінований вагон	61-788	2 першого класу	2	63	107,5

*Примітка: * станом на грудень 2019 р.*

На підприємстві використовується унікальне устаткування і застосовуються складні системи автоматики для забезпечення встановлених показників якості пасажирських вагонів в широкому асортименті за підвищеної комфортності. Серед пасажирських вагонів сталу позицію на ринку за співвідношенням «ціна-якість» займає модель 61-779. В порівняні із закордонними аналогами конкурентів пасажирський вагон

цієї моделі має не тільки перевагу за ціною, але є досконалим в силу більшої питомої металомісткості та відповідними технічними характеристиками. Його можна позиціонувати як найбільш доступний вітчизняний виріб за ціною з внутрішнім оздобленням (інтер'єром) напав фабрикатами виробництв Польщі або науково-виробничого об'єднання (НВП) «Комунар» м. Харків.

Маркетингова служба не може з повною упевненістю прогнозувати сумарний обсяг замовлень, які вона отримує на ту або іншу модель пасажирського вагону із семи основних та багатьох модифікацій, що виробляються на підприємстві. Поки персонал підприємства, що здійснює виконання планів поставок відповідних моделей пасажирських вагонів та їх модифікацій за вимогами замовників, підбиває підсумки за минулі *N* місяців, від споживачів безперервно надходять нові заявки. Виробничі витрати включають не тільки вартість сировини, основних та допоміжних матеріалів, робочої сили, але і витрати на регулювання рівня виробництва на підприємствах. Підприємство буде нести збитки, якщо часто корегуватиме календарний план випуску широкого асортименту пасажирських вагонів з урахуванням уточненої інформації відносно сумарного обсягу замовлень, які надходять в продовж кожного місяця. Конкретне підприємство може варіювати рівень виробництва вагонів тільки у відповідних межах. Вони залежать від рівня виробництва в попередній період і кількості тижнів, що залишилися до кінця даного планового терміну. Таким чином, задача календарного планування виробництва та своєчасного відвантаження споживачам містить елемент невизначеності.

Термін «різноманітність» означає загальне число економічного стану виробничої системи або її елементу[4, 6]. В нашому випадку елементом виробничої системи виступає забезпечення ресурсами підприємства на всіх етапах функціонування та підготовки до випуску традиційних та нових видів готової продукції. Попит і потреба в продукції багато в чому залежить від перспективності товарного асортименту вагонів за відповідної ціни із значною рентабельністю. При виробництві широкого асортименту вагонів на вхід в систему, тобто підприємство, надходить біля 100 найменувань видів ресурсів і кожне з цих найменувань може перебувати в двох становищах «поступило», «не поступило». Тоді різноманітність підсистеми забезпечення буде дорівнювати: $P = 2^{100}$ становищ [6, 10]. Основна задача, яка виникає при управлінні такою системою забезпечення полягає у скорочені її різноманітності. Показник степені (100) при основі 2 (один біт інформації) показує, скільки поодиноких рішень необхідно прийняти, щоб вибрати прикінцеве рішення.

Зменшення різноманітності в системі здійснюється як способом половинного поділу – метод дихотомії [10], так і раціональною організацією системи. Так, у вагонобудуванні можна виділити три категорії ресурсів, що відносяться до предметів праці: сировина, матеріали і комплектуючі. Відповідно з цим, систему забезпечення виробництва вагонів ресурсами, що відносяться до предметів праці, можна навести трьома спеціалізованими напрямками. Вектор ресурсів $X = (x_1, x_2, \ldots, x_{100})$ ідентифікують три вектори $X = x_1 + + x_2 + x_3$:

– сировина $X_1 = (x_1, x_2, \ldots, x_{25})$;

– матеріали $X_2 = (x_1, x_2, \ldots, x_{50})$;

– комплектуючих $X_3 = (x_1, x_2, \ldots, x_{25})$.

Поставка ресурсів здійснюється синхронно з виробництвом вагонів. Система «точно у термін» дозволяє не створювати запасів для окремих ресурсів за чіткої роботи постачальників і високої якості матеріалів. Наприклад, поставка комплектуючих з ПрАТ «Кременчуцький сталеливарний завод», побудованого в свій час в одній

технологічній лінії з вагонобудівним, здійснюється чітко за графіком. В такому випадку ресурси, тобто сталеве та чавунне литво, зразу надходять у виробництво. За відсутності технологічної взаємопов'язаності з постачальником така організація забезпечення являє великий ризик для підприємства. Різноманітністю останньої системи неможливо управляти, якщо ресурси поставляються від багатьох постачальників і в більшості випадків не своєчасно. Така ситуація має місце при організації матеріально-технічного забезпечення підприємства з виробництва вагонів. Для успішної роботи необхідно уникати появи нерегламентованих простоїв внаслідок відсутності сировини, матеріалів або комплектуючих. Цільова функція сумарних витрат (В) забезпечення предметами праці [2, 4]:

$$В = С_в + З_в + Д_в \rightarrow min,$$

де $С_в$ - постійні складські витрати (вартість складів); $З_в$ - змінні складські витрати (вартість запасів); $Д_в$ - дефіцит запасу (витрати обумовлені простоями).

Для ресурсів, які поступають на вхід, необхідно визначити імовірності, що даний ресурс поставляється в строк (становище «поступило» – «1»). По більшості ресурсів дослідним шляхом отримали інформацію щодо провідних постачальників (відстань від постачальника до підприємства, вид транспорту, виконання умов угоди тощо). Процес забезпечення підприємства є стохастичним. За таких умов нормування строків поставок також повинно мати стохастичну основу, тобто строки поставок повинні вказуватися з допусками на відхилення, наприклад надходження матеріалів для опорядження пасажирських вагонів з Польщі. Довірче значення відхилення ($Р_д$) ідентифікує максимальну величину відхилення з вказаною довірчою імовірністю. Частина відхилень з імовірністю ($1 – Р_д$) може бути і більше вказаного наперед значення відхилення [2, 10].

Вирахувавши імовірність поставок кожного виду ресурсу за строками $Р = (Р_1, Р_2,\ldots,Р_{100})$, можна їх розподілити на ті, що поставляються надійними постачальниками, і ті, які поставляються не надійними постачальниками. Для перших імовірність своєчасної поставки більше або дорівнює довірчій імовірності Х ($Р > Р_д$). До других відносяться ресурси, для яких імовірність менше довірчої Х ($Р < Р_д$). Таким чином, для Х ($Р > Р_д$) можна нормувати строки поставок з відхиленнями в сторону запізнення. Відхилення повинні визначатися з врахуванням $Р_д$. У такому випадку відхилення складають:

$$\delta = (1 - P_д) \cdot 100.$$

Для сукупності ресурсів Х($Р < Р_д$), для яких відхилення строків не будуть відповідати фактичному запізненню їх доставки, необхідно створювати запаси і мати склади відповідної місткості. Завдячуючи цим запасам можна скоротити різноманітність системи до 2^{100-k} , де k – кількість різновидів ресурсів, що складуються.

Вся різноманітність системи забезпечення визначається сукупністю ймовірностей своєчасності поставок, які більші або дорівнюють довірчій імовірності Х ($Р > Р_д$). Такі ресурси будуть безпосередньо поставлятися на виробництво без створення запасів (наприклад природний газ). Тому зниження різноманітності вирішується, як задача забезпечення строків поставок, що враховують відхилення на $Р_д$. Якщо цього не врахувати, то можуть виникати виробничі простої обумовлені порушеннями в поставках Х ($Р > Р_д$).

Логічним заходом зниження витрат ($\Delta В$), що можуть виникнути внаслідок простоїв, буде збільшення виробничого циклу ($Т_ц$) на відхилення, що нормується [$\delta = (1 - P_д) \cdot 100$]:

$$\Delta B = (1 - P_д) \cdot T_ц \cdot 100.$$

На практиці приходиться збільшувати тривалість циклу в сторону більш раннього початку, а не більш пізнього закінчення. Наведемо конкретну виробничу ситуацію, коли підприємство отримало замовлення на виготовлення купейного вагону моделі 61-779 з системою кондиціонування повітря та внутрішнім інтер'єром виробництва НВО «Комунар»(м. Харків) до 10 вересня. Виробничий цикл виготовлення складає 40 днів, то потрібно в ідеальному варіанті починати виготовлення 1 серпня. При врахуванні відхилення δ = 5%, $T_ц = 5 \cdot 40/100 = 2$ дні, необхідно розпочати виробничий процес 30 липня.

За рахунок складування ресурсів, для яких відхилення строків не відповідають фактичному запізненню їх доставки, можна зняти невизначеність в системі забезпечення. У цьому випадку необхідно вирішити задачу з визначення величини запасів ресурсів, що складуються. На підприємствах важливо управляти запасами з визначенням їх мінімальної, з позицій фінансово-економічних служб, або оптимальної, з позицій техніко-технологічних служб, величини і можливих відхилень.

Удосконалення системи забезпечення необхідно здійснювати за використанням прогнозних оцінок стосовно швидкого, частого і гнучкого виконання поставок. Нові поставки на складальні дільниці повинні здійснюватися в потрібний момент. Використання наведеної системи дозволяє суттєво знизити витрати на підтримання запасів і здійснення вантажно-розвантажувальних робіт. Підтримання на мінімальному рівні запасів сировини та матеріалів дає можливість виробникам підвищувати ефективність товароруху за регулярного виконання замовлень споживачів.

Стохастична природа процесу забезпечення вимагає більш ефективного оперування стратегічним запасом, який створюється на випадок імовірної затримки в поставках. Норматив обігових засобів в страхових запасах ($З_i$) *i*–го виду визначається за формулою:

$$З_i = П_i \text{ x } Н_i ,$$

де $П_i$ - середньодобова потреба в *i*-тому виді ресурсів; $Н_i$ - норма страхового запасу *i* -го ресурсу (в днях).

Норму страхового запасу можна визначити за середнім відхиленням фактичних строків поставок. Ресурс X_i буде поставлений в строк з врахуванням імовірності P_i, тоді

$$Н_i = (1 - P_i) \text{ x } Т_ц.$$

Розрахована норма запасу ($Н_i$) буде мінімальною величиною ($Н_i^{min}$), так як при її визначені використовується мінімальна тривалість циклу. При розрахунку мінімальної норми запасу необхідно скористатися найбільшою тривалістю циклу, який визначений з урахуванням довірчої імовірності

$$H_i^{\max} = (1 - P_д) \cdot T_ц .$$

Ідеальним запасом буде мінімальний, оскільки він вимагає менших грошових вкладень. Разом з тим, складські приміщення необхідно проектувати для максимальної величини запасів.

Висновки. З метою підвищення конкуренції пасажирських перевезень з боку інших видів транспорту акціонерні підприємства необхідно здійснювати удосконалення конструкцій вагонів у напрямі збільшення швидкості руху та підвищення комфортності за прийнятної ціни рухомого складу. В умовах використання комп'ютерної техніки економічними службами при обґрунтуванні величини страхового запасу сировини, матеріалів та комплектуючих довірчі значення відхилень поставок доцільно визначати за впорядкованими значеннями часових рядів. Запаси поповнювати за необхідності з врахуванням надійності постачання та виконання умов договору.

При удосконаленні управління запасами необхідно використовувати систему max – min, за якої запаси регулюються – не менше мінімального значення і не більше максимального. Рекомендується розраховувати норми запасів з відхиленнями при організації виробництва повного модельного ряду пасажирських вагонів за замовленнями.За впровадження раціональної системи товарно-матеріального забезпечення добиватися високого рівня взаємозамінності основних вузлів для модифікацій пасажирських купейних вагонів авто зчіпними пристроями СА з гумове металевими апаратами Р-5П, що поглинають вібрації, перехідними площадками з гумовим огородженням балонного типу. Необхідно створювати комфортні умови проїзду пасажирів і обслуговуючого персоналу шляхом обладнання вагонів різними системами життєзабезпечення: гарячого і холодного водо забезпечення; опалення основного (з електровугільним котлом) та допоміжного (від електрокалориферів системи кондиціонування, низьковольтним опаленням тенами); кондиціонування і вентиляції; освітлення; санітарно-технічним устаткуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Форд Г. Сегодня и завтра. Кодекс миллиардера. Москва: АСТ, 2017. 320 с.
2. Монден Я. «Тойота», методы эффективного управления. Москва: Экономика, 2006. 289 с.
3. Швиданенко Г.О., Криворучкіна О.В., Матукова Д.Г. Розвиток підприємства на еколого-економічних засадах: монографія. Київ: КНЕУ, 2017. 184 с.
4. Павленко А.Ф., Вовчак А.В. Маркетингові стратегії фірми: монографія. Київ: КНЕУ, 2015. 245с.
5. Ферріс Поль У. Маркетингові показники: Більше 50 показників. Які важливо знати кожному керівнику. Київ: Знання, 2017. 480 с.
6. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивостью. Москва: Альпина Бизнес. Букс, 2015. 715 с.
7. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. Москва: Инфра-М, 2008. 312 с.
8. Шумпетер И.А. Теория экономического развития: капитализм, социализм и демократия. Москва: Эксмо, 2007. 864 с.
9. Дорожкіна Г.М., Хоменко Л.М. Оптимізація ряду модифікацій вагонів-хоперів для зерна і зернових культур. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2012. № 4 (190). С. 262–269.
10. Лавріненко Н.М., Латинін С.М., Фортуна В.В., Бескровний О.І. Основи економіко-математичного моделювання: навчальний посібник. Львів: Магнолія, 2010. 540 с.
11. Дорожкіна Г.М. Організаційні аспекти інноваційної діяльності підприємств вагонобудування. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки.* 2016. № 5 (228). С. 236–241.

REFERENCES

1. Ford, G. Segodnya i zavtra. Kodeks milliardera [Today and tomorrow. Billionaire Code]. Mosckow: AST (in Russian)
2. Monden, Ya. «Toyota», metody effektivnogo upravleniya [«Toyota», methods of effective management]. Moscow: Economics (in Russian)
3. Shvydanenko, Gh.O., Kryvoruchkina, O.V., Matukova, D.Gh. (2017) Rozvytok pidpryjemstva na ekologho-ekonomichnykh zasadakh: monoghrafija [Enterprise development on ecological and economic principles:]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)

4. Pavlenko, A.F., Vovchak, A.V. (2015) Marketynghovi strateghiji firmy: monoghrafija [Marketing strategies of the firm]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)
5. Ferris Polj, U. (2017) Marketynghovi pokaznyky: Biljshe 50 pokaznykiv. Jaki vazhlyvo znaty kozhnomu kerivnyku [Marketing indicators: More than 50 indicators. Which is important for every manager to know]. Kyiv: Knowledge (in Ukrainian)
6. Porter, M. (2015) Konkurentnoe preimushchestvo: kak dostich' vysokogo rezul'tata i obespechit' ego ustoychivost'yu [Competitive advantage: how to achieve a high result and ensure its sustainability]. Moscow: Alpina Business. Books (in Ukrainian)
7. Fatkhutdinov, R.A. (2008) Konkurentosposobnost': ekonomika, strategiya, upravlenie [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow: Infra-M (in Ukrainian)
8. Shumpeter, I.A. (2007) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: kapitalizm, sotsializm i demokratiya [Economic Development Theory: Capitalism, Socialism, and Democracy]. Moscow: Exmo (in Russian)
9. Dorozhkina, H.M., Khomenko, L.M. (2012) Optymizacija rjadu modyfikacij vaghoniv-khoperiv dlja zerna i zernovykh kuljtur [Optimization of a number of modifications of hopper cars for grain and grain crops.]. *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu: Ekonomichni nauky*, no. 4(190), pp. 262–269.
10. Lavrinenko, N.M., Latynin, S.M., Fortuna, V.V., Beskrovnyj, O.I. (2006) Osnovy ekonomiko-matematychnogho modeljuvannja [Fundamentals of economic and mathematical modeling]. Lviv: Magnolia (in Ukrainian)
11. Dorozhkina, H.M. (2016) Orghanizacijni aspekty innovacijnoji dijaljnosti pidpryjemstv vaghonobuduvannja [Organizational aspects of innovative activity of car-building enterprises]. *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu: Ekonomichni nauky*, no. 5(228), pp. 236–241.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.2

УДК 658.656.13
JEL: L91, O14, O22

Хоменко М.М.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0003-3198-6696
mmhomenko2016@gmail.com

Дорожкіна Г.М.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-4131-3850
ganna.dorozhkina@gmail.com

Вєлькін Б.О.,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
elkin2850@gmail.com

ПРОЕКТУВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТУ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

За умов динамічного розвитку ринку та підвищення конкуренції автотранспортні підприємства повинні використовувати нові інструменти управління, спрямовані на постійне задоволення споживачів і покращення якості послуг. Найбільш оптимальним в сучасних умовах є використання процесного підходу в менеджменті, який означає дослідження та проектування бізнес-процесів різних напрямів підприємства.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в прикладному застосуванні сучасних інструментів менеджменту для забезпечення ефективної організації діяльності автотранспортного підприємства.

Метою статті є дослідження теоретико-прикладних аспектів проектування бізнес-процесів автотранспортного підприємства шляхом упровадження систем моніторингу та сучасних методів менеджменту.

За допомогою методології IDEF0 спроектовано основний бізнес-процес у автотранспортному підприємстві «Послуга автотранспортного перевезення». Сформовано перелік найважливіших характеристик якості послуги перевезення за критеріями: персонал, технології, обладнання, ресурси, контроль та вимірювання, наведено їхню класифікацію відповідно до категорій причинно-наслідкової діаграми. Визначено основні переваги системи моніторингу організації перевезень пасажирів.

Ключові слова: *автотранспортне підприємство, бізнес-процес, проектування, менеджмент, система менеджменту якості, послуга автотранспортного перевезення*.

Рис. – 3, Літ. – 9.

Хоменко Н.М.,
д.э.н., профессор, заведующий кафедрой менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0003-3198-6696
mmhomenko2016@gmail.com

Дорожкина А.Н.,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0002-4131-3850
ganna.dorozhkina@gmail.com

Велькин Б.О.,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
elkin2850@gmail.com

ПРОЕКТИРОВАНИЕ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КАК ИНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТА АВТОТРАНСПОРТНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

При условиях динамического развития рынка и повышения конкуренции автотранспортные предприятия должны использовать новые инструменты управления, направленные на постоянное удовлетворение потребителей и улучшение качества услуг. Наиболее оптимальным в современных условиях является использование процессного подхода в менеджменте, который означает исследование и проектирование бизнес-процессов разных направлений предприятия.

Актуальность исследуемой проблемы заключается в прикладном применении современных инструментов менеджмента для обеспечения эффективной организации деятельности автотранспортного предприятия.

Целью статьи является исследование теоретико-прикладних аспектов проектирования бизнес-процессов автотранспортного предприятия путем внедрения систем мониторинга и современных методов менеджмента.

С помощью методологии IDEF0 спроектирован основной бизнес-процесс в автотранспортном предприятии "Услуга автотранспортной перевозки". Сформирован перечень важнейших характеристик качества услуги перевозки по критериям: персонал, технологии, оборудование, ресурсы, контроль и измерение, представлена их классификация в соответствии с категориями причинно-следственной диаграммы. Определены основные преимущества системы мониторинга организации перевозок пассажиров.

Ключевые слова: *автотранспортное предприятие, бизнес-процесс, проектирование, менеджмент, система менеджмента качества, услуга автотранспортной перевозки.*

Рис. – 3, Лит. – 9.

M. Khomenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Department of Management
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
ORCID: 0000-0003-3198-6696
mmhomenko2016@gmail.com

H. Dorozhkina,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Management
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
ORCID: 0000-0002-4131-3850
ganna.dorozhkina@gmail.com

B. Vielkin,
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
elkin2850@gmail.com

DESIGN OF BUSINESS PROCESSES AS A TOOL FOR MANAGEMENT OF MOTOR TRANSPORT ENTERPRISE

In terms of dynamic market development and increase of competitiveness motor transport enterprises (MTE) must use the new tools of management, aim at fulfillment of consumers and improvement of quality of services. The most efficient nowadays is the use of process approach in management — research and planning of business processes of different directions of enterprise.

The relevance of the reseached problem is in the applied usage of modern tools of management for providing an effective arrangement of activity of motor transport enterprise.

The aim of the article is a research of the theoretical and applied aspects of planning of business processes of motor transport enterprise by implementation of the systems of monitoring and cutting-edge methods of management.

On the basis of IDEF0 methodology a basic business process in a motor transport enterprise is designed — "Service of motor transport transportation". The list of major fea tures of quality of service of transportation is formed based on the following: staff, technologies, equipments, resources and control and measuring, which are classified in accordance with the categories of cause and effect diagram. Basic advantages of the system of monitoring of organization of carrying passengers are determined.

Key words: *motor transport enterprise, business process, planning, management, system of management of quality, service of motor transport transportation.*

Fig. – 3, Ref. – 9.

Постановка проблеми. Європейський вибір України та забезпечення ефективного сталого розвитку національної транспортної системи диктує необхідність зосередження уваги на модернізації і структурній трансформації транспортного комплексу України, прискоренні широкомасштабних структурних реформ в усіх транспортних підгалузях, запровадження ефективних механізмів використання та його розвитку.

Необхідно спроектувати таку систему бізнес-процесів транспортного підприємства, яка б відповідала міжнародним стандартам та дотримання вимог якої б, забезпечило всі стратегічні цілі транспортного підприємства, адже саме в цій сфері часто недостатній контроль призводить до великих втрат, при чому не тільки економічних, але й людських.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в прикладному застосуванні сучасних інструментів менеджменту для забезпечення ефективної організації діяльності автотранспортного підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішенню окремих завдань зазначеної проблематики присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених: Е.М. Векслера, В.М. Рифи, Л.Ф. Василевича [1], Г.Ю. Кучерука [2], В.Г. Шинкаренко, І.М. Ананко [3] та інших. Методологічні основи та практичні аспекти функціонування автотранспортних підприємств відображені в працях таких вчених, як Н.Є. Муромець, О.С. Чорноус [4], Я.В. Шевчук [5] О.М. Криворучко, Ю.О. Сукач [6], В.С. Марунич, Л.Г. Шморгун [7] та інші.

Слід зазначити, що не дивлячись на наявність наукових робіт з окресленої тематики, їх високу наукову і практичну цінність, існує потреба в проектуванні бізнес-процесів автотранспортних підприємств.

Поглибленого вивчення і аналізу потребує впровадження методів менеджменту якості і систем моніторингу у діяльність вітчизняних автотранспортних підприємств.

Метою статті є дослідження теоретико-прикладних аспектів проектування бізнес-процесів автотранспортного підприємства шляхом упровадження систем моніторингу та сучасних методів менеджменту.

Викладення основного матеріалу. Пріоритетами розвитку та структурних змін транспортної галузі України є: модернізація транспорту з метою динамічного зростання обсягів вантажних і пасажирських перевезень; утримання автомобільних доріг у належному стані та формування цивілізованого ринку автоперевезень; розвиток пасажирського транспорту, застосування міжнародних стандартів безпеки перевезень; створення умов для впровадження інновацій у транспортний комплекс; зосередження фінансових та інтелектуальних ресурсів на сучасних досягненнях в сфері транспортних інновацій, стимулювання до їх впровадження; розробка механізму державної підтримки інноваційних проектів у транспортному комплексі; забезпечення подальшої інтеграції національної транспортної системи у світову мережу [1-5].

Основним підприємством з надання транспортних послуг в Кременчуці і Кременчуцькому районі є АТ «Кременчуцьке автотранспортне підприємство 15307» , яке обслуговує 7 міських, 40 приміських і 17 міжміських маршрутів загальною протяжністю 1830 км.

Проектування бізнес-процесів здійснюється відповідною системою менеджменту бізнес-процесів, яка за допомогою певних ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних) перетворює «входи» процесу (потреба у перевезеннях) у «виходи» (ступінь задоволення вимог споживачів, підвищення економічної ефективності діяльності АТП тощо).

За допомогою методології IDEF0 [6] спроектуємо один із основних бізнес-процесів у автотранспортному підприємстві «Послуга автотранспортного перевезення» (рис. 1).

Наступним етапом є формування найважливіших характеристик якості послуги перевезення за критеріями: персонал, технології, обладнання, ресурси і контроль та вимірювання, а також розробка їхньої класифікації відповідно з категоріями причинно-наслідкової діаграми (рис. 2).

Аналіз тісноти зв'язків між інженерними характеристиками послуги, проведений на основі діаграми Ісікави (рис. 2) показав, що подальше збільшення швидкості пересування недоцільно, оскільки призведе до збільшення аварійності на дорогах, а оперативність подачі автомобіля до місця виклику було вирішено проводити за рахунок збільшення кількості автомобілів і за рахунок збільшення кількості таксі на стоянках [2, 7, 8].

Підвищення ефективності роботи і оперативності управління пасажирськими перевезеннями може бути досягнуто шляхом впровадження нових технологій і інструментів менеджменту.

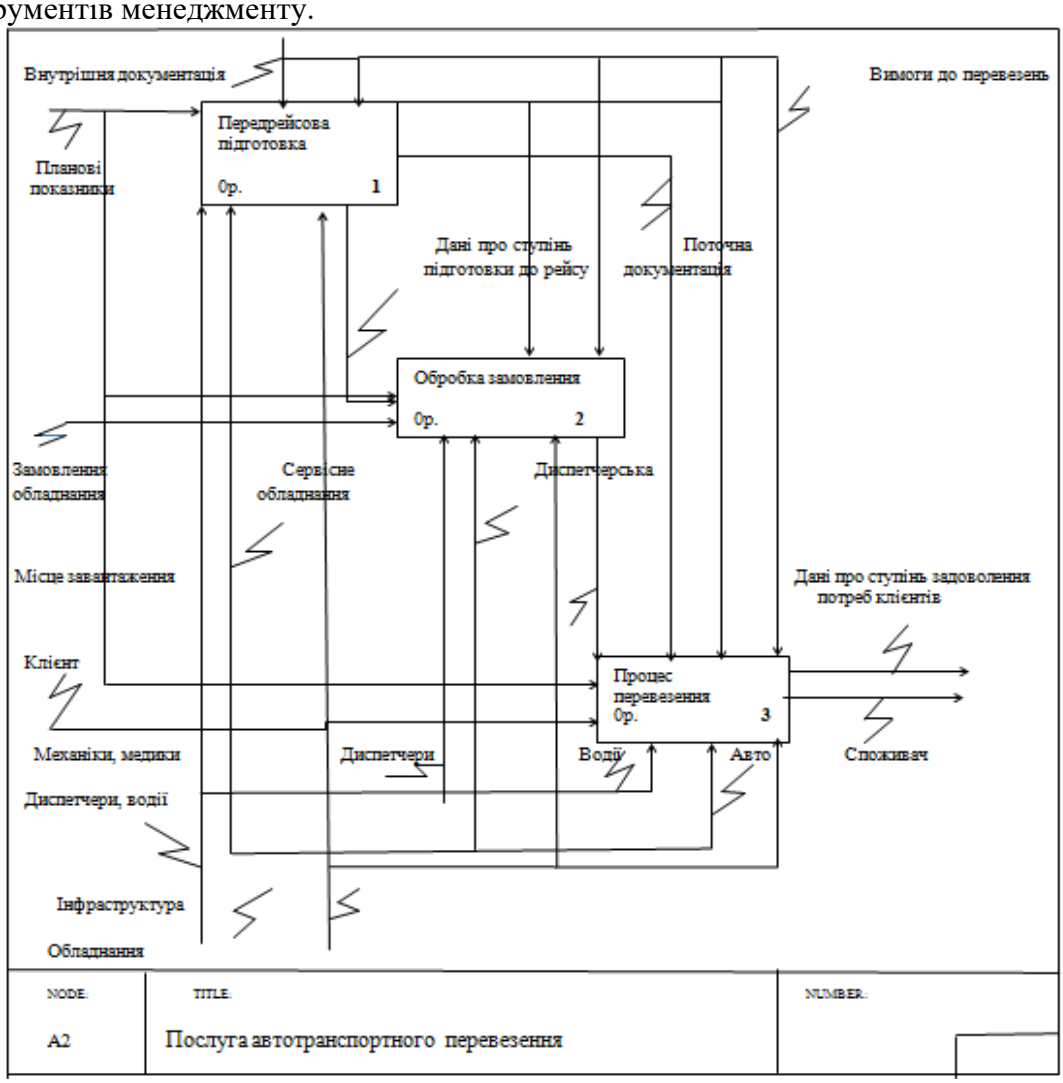

Рисунок 1 – Проектування бізнес-процесу «Послуга автотранспортного перевезення»

*складено авторами на підставі [6]

Більшість пропонованих зараз на ринку послуг систем автоматизації є виключно програмними продуктами, що здійснюють обробку замовлень клієнтів в диспетчерському центрі.

Для вирішення повного комплексу виникаючих проблем, пов'язаних з якістю обслуговування перевезень, необхідна комплексна система, що автоматизує весь спектр робіт диспетчерів, водіїв і управлінців та яка забезпечить автоматизований програмний комплекс автомобіля: автоматичне визначення координат об'єкта, прийом інформації та передачу в диспетчерський центр навігаційної та службової інформації, формалізованих текстових повідомлень, розрахунок вартості проїзду, друк чеків, приймання платежів з магнітних карт та ін. [6, 7].

Рисунок 2 – Діаграма Ісікави щодо забезпечення якості пасажирських послуг

*складено авторами на підставі [2,8]

Застосування системи моніторингу та управління транспортом AutoTracker в Кременчуцькому АТП-15307 призведе до посилення рівня контролю за вимогами безпеки, режимів швидкості, графіку руху та відповідатиме сучасним міжнародним стандартам якості перевезень. Інноваційне впровадження дозволить розвивати технічні можливості й високі стандарти надання транспортних послуг в АТП [2, 9].

Основними складовими системи управління транспортом на підприємстві є:

– система моніторингу руху – забезпечує контроль за графіком руху в реальному часі через супутникову систему визначення координат GPS;

– система мультимедійної інформації – здійснює оголошення зупинок по точках GPS з супутника, забезпечує послуги для людей з обмеженими можливостями;

– система оплати проїзду – використання електронного квитка або електронної соціальної картки при оплаті проїзду;
– система безпеки проїзду;
– система збору і обробки інформації;
– система відеонагляду.
Система моніторингу перевезень пасажирів дозволить забезпечити (рис. 3):
– виконання перевізником умов конкурсу, а водіями графіків руху;
– виконання маршрутів, встановлених паспортами;
– дотримання режимів праці та відпочинку;
– забезпечення якості й рівня регулярності перевезень, що здійснюються.

Рисунок 3 – Переваги системи моніторингу організації перевезень пасажирів

Підвищення якості транспортних послуг відбувається в результаті: прискорення та впорядкування обробки заявок на перевезення; планування маршрутів і підготовки розкладу виконання заявок; миттєвого доступу до інформації про місцезнаходження і стан автотранспорту, прибуття і відправлення вантажів; автотранспортне підприємство працює швидше і якісніше й стає більш сфокусованим на потреби своїх клієнтів, підвищуючи тим самим прибутковість свого бізнесу. Дослідження, проведені в Кременчуцькому АТП-15307, показали, що навіть при установленні системи моніторингу та управління транспортом на автобуси, які здійснюють міжміські перевезення (25 штук) можна досягнути значного ефекту.

Вже за перший місяць роботи підприємство досягає значної економії пробігу (в середньому близько 170 км на кожну одиницю транспорту), внаслідок чого робота водіїв стала набагато ефективнішою. Розрахуємо річні витрати, необхідні для встановлення GPS системи в Кременчуцькому АТП-15307:

– устаткування для автобусів : 25 * 200 € = 5000 €
– встановлення датчиків рівня палива: 25 * 230 € = 5750 €
– обслуговування програми з контролем палива: 25 * 12 * 15 € = 4500 €
Усього: 15250 €
Протягом 1 року отримуємо економічний ефект:
– економія на пробігу автобусів: 25 * 12 * 170 = 51000 км

Далі, виходячи з того, що автобус витрачає в середньому 30 л/100 км, отримаємо: 51000*0,3 = 15300 л.

Витрати в грошовому еквіваленті становлять: 15300 л * 1 € = 15300€

Як бачимо, витрати на встановлення та технічне обслуговування системи GPS системи в Кременчуцькому АТП-15307 окуповуються вже за перший рік роботи. А кожного наступного року Кременчуцьке АТП-15307 економить (за мінусом абонплати): 15300€ - 4500€ = 10800 €, оскільки вартість устаткування вже не враховуватиметься. Додамо сюди економію трудовитрат, яка не завжди враховується та досягається за рахунок підвищення ефективності години роботи водія. Загалом з 365 днів у році, беремо 255 робочих днів. Виходячи з вартості однієї години (заробітна плата та інші складові витрат) - близько € 1,1, та кількості транспортних засобів (25 одиниць), отримаємо такий результат: 255 х 1,1 х 25 = 7012,5 €.

Після відстежування місцезнаходження однією з найбільш затребуваних функцій системи моніторингу та управління транспортом є контроль витрат палива, які становлять основну статтю витрат будь-якого транспортного підприємства. Часто спостерігається використання співробітниками службового автомобіля в особистих цілях, зливання палива або здійснення інших протизаконних дій. За допомогою GPS-контролю палива підвищиться дисципліна, якість обліку і безпека в роботі підприємства, зокрема Кременчуцького АТП-15307. Термін окупності вартості обладнання близько року, при цьому спостерігається підвищення рентабельності і конкурентоспроможності підприємства.

Таким чином, основними перевагами застосування системи GPS-моніторингу транспорту є: зростання прибутку за рахунок економії витрат на експлуатацію автопарку; безпека руху – постійний супутниковий контроль за рухом автомобіля; оптимізація маршруту – GPS-контроль виконання маршруту по заданих точках (підраховується реальний пробіг) та контроль за витратами палива (зберігається вся інформація по автомобілю протягом року від моменту підключення); цілодобова підтримка абонентів GPS-моніторингу автотранспорту; адаптація під індивідуальні потреби споживачів; можливість тестування системи моніторингу автотранспорту.

Висновки. Організація діяльності вітчизняних підприємств, у тому числі підприємств автомобільного транспорту, характеризується переглядом підходів до якості як ефективного засобу подолання кризових явищ, фактора конкурентоспроможності, успішності. Однією із задач управління на підприємствах, в напрямі забезпечення його конкурентоспроможності, є створення умов для досягнення високого рівня якості. Головною причиною недостатньої якості послуг вітчизняних автотранспортних підприємств є нездатність боротися за розширення своєї частки на внутрішньому і на зовнішньому ринках, просувати свої послуги та формувати свого споживача, поставивши його інтереси у центр всієї комерційної діяльності.

Таким чином, актуальним є комплексне проектування бізнес-процесів автотранспортного підприємства, до яких зокрема належать: удосконалення маршрутів перевезень; оновлення структури рухомого складу; оптимізація наявного складу основних фондів перевізників; застосування сучасних інформаційних технологій і диспетчеризація процесів управління транспортом; активна взаємодія з представниками інфраструктурних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Векслер Е.М., Рифа В.М., Василевич Л.Ф. Менеджмент якості: навчальний посібник. Київ: «ВД «Професіонал», 2008. 320 с.

2. Кучерук Г.Ю. Якість транспортних послуг: управління, розвиток та ефективність: монографія. Київ: ДЕТУТ, 2011. 208 с.

3. Шинкаренко В.Г., Ананко І.М. Удосконалення автотранспортних послуг. Харків : ХНДАУ, 2011. 33 с.
4. Муромець Н.Є., Чорноус О.С. Забезпечення стійкого функціонування автотранспортної системи регіону: монографія. Донецьк: ВІК, 2010. 277 с.
5. Шевчук Я.В. Автотранспортна інфраструктура: теорія і методи сучасних регіональних досліджень: монографія. Ужгород: Ліга-Прес, 2011. 376 с.
6. Криворучко О.М., Сукач Ю.О. Менеджмент бізнес-процесів автотранспортних підприємств: монографія. Харків: ХНАДУ, 2012. 245 с.
7. Марунич В.С., Шморгун Л.Г. Організація та управління пасажирськими перевезеннями: підручник. Київ: Міленіум, 2017. 528 с.
8. Вєлькін Б.О., Дорожкіна Г.М. Ефективність надання транспортних послуг в контексті теорії менеджменту якості. Актуальні проблеми та перспективи розвитку національного господарства в умовах глобальної нестабільності: матеріали Міжнародного форуму, 02-03 грудня 2019 р. Кременчук, 2019. С. 167–168.
9. Стогул О.И. Система показателей оценки качества обслуживания на пассажирских автобусных станциях. Економіка транспортного комплексу: збірник наук. праць. Харків: ХНАДУ, 2010. Вип. 15. С. 94 – 103.

REFERENCES

1. Veksler, E. M., Ryfa, V. M., Vasylevych, L. F. (2008). *Quality management*. Kyiv: VD Profesional. [in Ukrainian].
2. Kucheruk, H. Iu. (2011). *Quality of transport services: management, development and efficiency*. Kyiv: DETUT [in Ukrainian].
3. Shynkarenko, V. H., Ananko, I. M. (2011). *Improvement of motor transport services*. Kharkiv: KhNDAU [in Ukrainian].
4. Muromets, N. Ie., Chornous O. S. (2010). *Ensuring the sustainable operation of the region's road transport system*. Donetsk: VIK [in Ukrainian].
5. Shevchuk, Ya. V. (2011). *Motor transport infrastructure: theory and methods of modern regional research*. Uzhhorod: Liha-Pres [in Ukrainian].
6. Kryvoruchko, O. M., Sukach, Yu. O. (2012). *Management of business processes of motor transport enterprises*. Kharkiv: KhNADU [in Ukrainian].
7. Marunych, V. S., Shmorhun, L. H. (2017). *Organization and management of passengers transported.* Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
8. Vielkin, B. O., Dorozhkina, H. M. (2019). Efficiency of transport services in the context of quality management theory. *Aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku natsionalnoho hospodarstva v umovakh hlobalnoi nestabilnosti: materialy Mizhnarodnoho forumu* (pp. 167–168). Kremenchuk [in Ukrainian].
9. Stogul, O. I. (2010). System of indicators for assessing the quality of service at passenger bus stations. *EkonomIka transportnogo kompleksu: zbIrnik nauk. prats* (pp. 94 – 103). HarkIv: HNADU [in Ukrainian].

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.3

УДК 658.589:628.477(045)
JEL: Q53

Власенко І.В.,
доктор економічних наук, професор,
кафедра туризму та готельно-ресторанної справи,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0002-3909-1179
vlasenkoivol@gmail.com

Постова В.В.,
кандидат економічних наук, старший викладач,
кафедра туризму та готельно-ресторанної справи,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету,
ORCID: 0000-0002-0056-5648
valjapostova@ukr.net

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ УТИЛІЗАЦІЇ ВІДХОДІВ

Об'єктом дослідження є сучасні інноваційні методи утилізації відходів. В ході дослідження використовувалися методи аналізу такі, як порівняння й узагальнення, графічний та абстрактно-логічний методи. А також використано праці вчених стосовно тематики дослідження. Розглянуто проблему неефективності існуючих методів утилізації відходів на прикладі України та доведено необхідність розробки нових інноваційних технологій вирішення проблеми. Одним з найбільш проблемних місць є неконтрольоване накопичення відходів, утворення стихійних сміттєзвалищ та у зв'язку з цим значне забруднення довкілля. Окрім того, втрачається цінна вторинна сировина, яка може бути використана в різних галузях промисловості. Особливу турботу становлять так звані небезпечні відходи, що можуть становити загрозу навколишньому середовищу та спричиняти шкоду здоров'ю людини. В ході дослідження встановлено, що в Україні протягом 2016–2018 рр. кількість небезпечних відходів I–III класів небезпеки зросла незначно. Проте кількість утилізованих відходів зменшилась на 18,2 %. За цей же період кількість відходів IV класу небезпеки зросла на 19,1 %. Показано, що питання утилізації відходів необхідно вирішити та гармонізувати політику поводження з відходами з європейськими вимогами.

Проаналізовано інноваційні технології утилізації відходів, розглянуто їх переваги та недоліки, можливості застосування. Показано, що сучасні інноваційні технології утилізації відходів дозволяють одержувати альтернативну безпечну для навколишнього середовища енергію, мають високий коефіцієнт корисної дії. Використання цих методів дозволить не лише утилізувати тверді побутові відходи не забруднюючи довкілля, а й також отримати цінну сировину для повторної переробки, яка втрачалась при використанні застарілих методів. Застосування сучасних інноваційних методів дасть

змогу вирішити проблему твердих побутових відходів для всіх категорій населених пунктів.

Дослідження буде корисне науковцям, сміттєпереробним підприємствам а також підприємствам, що зацікавлені у впровадженні сучасних інноваційних методів утилізації відходів та їх подальшої переробки

Ключові слова: *політика поводження з відходами, небезпечні відходи, утилізація твердих побутових відходів, вторинна переробка.*

Рис. – 2, Літ. - 15

Власенко И.В.,
доктор экономических наук, профессор,
кафедра туризма и гостинично-ресторанного дела,
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета,
ORCID: 0000-0002-3909-1179
vlasenkoivol@gmail.com

Постовая В.В.,
кандидат экономических наук, старший преподаватель,
кафедра туризма и гостинично-ресторанного дела,
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета,
ORCID: 0000-0002-0056-5648
valjapostova@ukr.net

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ УТИЛИЗАЦИИ ОТХОДОВ

Рассмотрена проблема неэффективности существующих методов утилизации отходов на примере Украины и доказана необходимость разработки новых инновационных технологий решения проблемы. В ходе исследования установлено, что в Украине в 2016-2018 гг. количество опасных отходов I-III классов опасности выросло незначительно. Однако количество утилизированных отходов уменьшилось на 18,2%. За этот же период количество отходов IV класса опасности выросло на 19,1%.

Проанализированы инновационные технологии утилизации отходов, рассмотрены их преимущества и недостатки, возможности применения. Показано, что современные инновационные технологии утилизации отходов позволяют получать альтернативную безопасную для окружающей среды энергию, имеют высокий коэффициент полезного действия. Использование этих методов позволит не только утилизировать твердые бытовые отходы не загрязняя окружающую среду, но также получить ценное сырье для повторной переработки, которое терялось при использовании устаревших методов. Применение современных инновационных методов позволит решить проблему твердых бытовых отходов для всех категорий населенных пунктов.

Рассмотрена проблема неэффективности существующих методов утилизации отходов на примере Украины и доказана необходимость разработки новых инновационных технологий решения проблемы. В ходе исследования установлено, что в Украине в 2016-2018 гг. количество опасных отходов I-III классов опасности выросло

незначительно. Однако количество утилизированных отходов уменьшилось на 18,2%. За этот же период количество отходов IV класса опасности выросло на 19,1%.

Проанализированы инновационные технологии утилизации отходов, рассмотрены их преимущества и недостатки, возможности применения. Показано, что современные инновационные технологии утилизации отходов позволяют получать альтернативную безопасную для окружающей среды энергию, имеют высокий коэффициент полезного действия. Использование этих методов позволит не только утилизировать твердые бытовые отходы не загрязняя окружающую среду, но также получить ценное сырье для повторной переработки, которое терялось при использовании устаревших методов. Применение современных инновационных методов позволит решить проблему твердых бытовых отходов для всех категорий населенных пунктов.

Ключевые слова: *политика обращения с отходами, опасные отходы, утилизация твердых бытовых отходов, вторичная переработка.*

Рис. – 2, Лит. - 15

I. Vlasenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Department of Tourism and Hotel and Restaurant Help,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics,
ORCID: 0000-0002-3909-1179
vlasenkoivol@gmail.com

V. Postova,
PhD, Senior Lecturer,
Department of Tourism and Hotel and Restaurant Help,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics,
ORCID: 0000-0002-0056-5648
valjapostova@ukr.net

ANALYSIS OF MODERN INNOVATIVE METHODS OF WASTE DISPOSAL

For many countries around the world, the problem of waste disposal is acute. This applies to both economically developed countries and developing countries.

Waste management policy should primarily be aimed at reducing their generation. Disposal will only be permitted for non-recyclable waste. EU countries are beginning to introduce technologies for the disposal of waste that does not pollute the environment.

One of the main tasks on the path of European development in terms of waste management is their separate collection. Of particular concern are so-called hazardous wastes, which can pose a threat to the environment and harm human health.

The problem of waste accumulation needs to be solved. A serious problem for many countries around the world is the accumulation of a huge amount of mixed waste in landfills. In the process of decay of such waste, highly toxic compounds are formed that can poison the environment. An innovative development is a new method of microbial utilization of such waste. The advantages of this method are that the process is fast - only 2-3 weeks and has a high

efficiency - the weight is reduced from the initial several tens of times. This technology can be used to dispose of mixed food waste in large cities, recycle food waste, hotels and food businesses in resort areas, and can be used in extreme conditions. The technology of utilization of used tires by the method of "Magnetic shock" is also developed. The developed technology makes it possible to separate the rubber component from the metal cord. Subsequently, the rubber component is mechanically ground. The advantages of this method are obtaining pure metal and rubber, reducing the wear of the crushing mechanism, saving energy for processing. A significant problem is the disposal of solid waste. The technique of thermal processing of solid household waste is developed. Collection, processing and utilization of solid household waste in settlements has a number of problems. Such problems are the need to transport waste to plants, high energy consumption and processing costs. A mobile waste processing plant in the absence of electricity can be a comprehensive solution to the problem.

In general, there is a problem of inefficiency of existing technologies for solid waste disposal around the world. Methods such as incineration, burial and processing are widely used. The smart solution is the collection of solid waste, sorting of secondary raw materials and recycling of residues. Many developed countries use industrial processing of solid waste, which takes into account the requirements of ecology, resource conservation and economy.

The introduction of new innovative methods of waste disposal does not require significant investment and time.

Fig. – 2, Ref. - 15

Вступ. Для багатьох країн світу гостро стоїть проблема утилізації відходів. Це стосується як економічно розвинених країн, так і країн що розвиваються. Так, в дослідженні [1] розглянуто технологію утилізації харчових відходів шляхом анаеробного перетворення, яка розроблена та в Китаї. В роботі [2] досліджено можливості переробки сумішей твердих побутових відходів з біомасою для виробництва енергії та збереження природних ресурсів. В статті [3] розглянуто досвід використання стабілізуючого матеріалу на основі твердих відходів для зміцнення експансивного ґрунту. В роботі [4] висвітлено інноваційний підхід до отримання алюмінію із пластикових відходів упаковки В статті [5] йдеться про практику переробки та управління відходами з пластикової упаковки в Південній Кореї. Отже питання утилізації відходів є актуальним для багатьох країн світу і потребує свого вирішення.

Розглянемо цю проблему на прикладі України. Для вирішення питання утилізації відходів в Україні в 2017 р. розроблена Національна стратегія з управління відходами, що передбачає план до 2030 р. Даною Стратегією планувалось зменшення кількості захоронення твердих побутових відходів на сміттєвих полігонах з 95 % (у 2016 році) до 50 % у 2023 році і до 30 % у 2030 році. Проте реальні показники не відповідають заданому плану: ця кількість у 2018 скоротилась лише на 1,2 % [6].

Згідно з Директивами Європейського Союзу (ЄС), політика поводження з відходами в першу чергу повинна бути спрямована на зменшення їх утворення. Захоронення допустиме лише для сміття, які не має перспектив вторинної переробки. Країни ЄС починають запроваджувати технології утилізації відходів, що не забруднюють довкілля.

Вирішенням проблеми утилізації відходів займалися багато вчених. Так, у роботі [7] розглянуто основні тенденції та закономірності утворення та переробки твердих побутових відходів. Інституціональний розвиток сфери поводження з відходами в Україні у зв’язку з її прагненням до європейської інтеграції висвітлено в [8]. Розробці

організаційно-методичних заходів поводження з твердими побутовими відходами присвячено працю [9].

Таким чином, *об'єктом дослідження* обрано сучасні інноваційні методи утилізації відходів.

Метою роботи є аналіз переваг і недоліків сучасних інноваційних методів утилізації відходів.

Методика проведення дослідження. Застосовано наукові методи аналізу: порівняння й узагальнення статистичних даних стану утилізації відходів в Україні протягом останніх років; графічний – для ілюстрації процесів і оформлення результатів аналізу; абстрактно-логічний – для формулювання висновків.

Використано праці вчених стосовно тематики дослідження [1-15].

Результати досліджень. У багатьох європейських країнах, як Швеція, Норвегія, Данія, Нідерланди та інші, до сміттєзвалищ поступає лише невелика частка твердих побутових відходів – приблизно 5 %. В Україні ця цифра становить більш ніж 93 % [10]. В Україні 4,2 % полігонів для твердих побутових відходів переповнені, 16 % не відповідають нормам екологічної безпеки, а 30 % потребують паспортизації. Велика частка населення не отримує послуг з вивезення сміття. Кожного року створюється до 26 тисяч стихійних звалищ.

Однією з головних задач на шляху європейського розвитку в плані поводження з відходами є їх роздільний збір. Кількість населених пунктів, де успішно впроваджено цей метод з кожним роком зростає – з 822 у 2017 р. до 1181 у 2018 р. Однак, це лише 4 % України.

Особливу турботу становлять так звані небезпечні відходи, що можуть становити загрозу навколишньому середовищу та спричиняти шкоду здоров'ю людини. Небезпечні відходи поділяються: надзвичайно небезпечні (I клас), високо небезпечні (II клас), помірно небезпечні (III клас), малонебезпечні (IV клас). Протягом 2016–2018 рр. кількість небезпечних відходів I–III класів небезпеки зросла незначно, проте кількість утилізованих відходів зменшилась на 18,2 % (рис. 1).

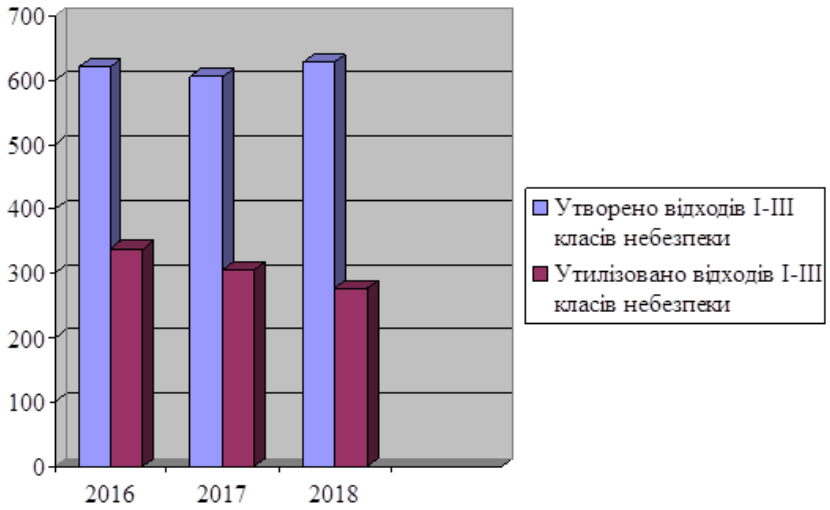

Рисунок 1 - Динаміка утворення та утилізації відходів I–III класів небезпеки протягом 2016–2018 років

За період з 2016 по 2018 р. кількість відходів IV класу небезпеки зросла на 19,1 %. Кількість утилізованих відходів IV класу небезпеки за цей же період зросла на 22,6 % (рис. 2).

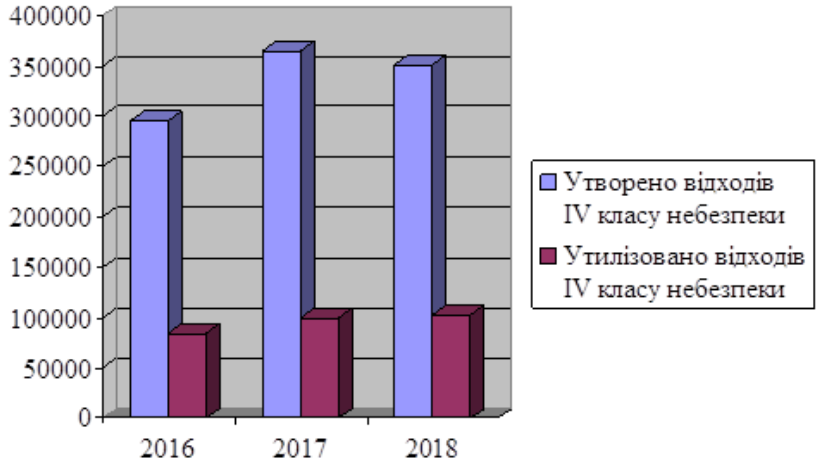

Рисунок 2 - Динаміка утворення та утилізації відходів I–IV класів небезпеки протягом 2016–2018 років

Проблема накопичення відходів потребує свого вирішення.

Одержання альтеративної безпечної для навколишнього середовища енергії – важлива задача для кожної країни. В цьому плані перші позиції займає молекулярний водень, при горінні якого утворюється вода. Однак, існуюча технологія недосконала, оскільки вона дороговартісна. Окрім того, в зв'язку з використанням мікробіологічних технологій важко стандартизувати ці процеси та домогтися їх 100 % відтворення.

Альтернативою може стати сучасна розробка – сухі мікробні пелети, які можна застосовувати у широких масштабах. За допомогою цього відходи переробляються у 5 разів швидше. Завдяки використанню цієї технології досягається до 95 % деструкції відходів протягом 3–7 днів [11].

Серйозною проблемою для багатьох країн світу є накопичення величезної кількості змішаних відходів на сміттєзвалищах. В процесі гниття таких відходів утворюються високотоксичні сполуки, здатні отруювати довкілля. Інноваційною розробкою є нова методика мікробної утилізації таких відходів. Перевагами цього методу є те, що процес проходить швидко – всього лише 2–3 тижні та має високу ефективність – маса зменшується від початкової у кілька десятків разів [11]. Ця технологія може бути використана з метою утилізації змішаних харчових відходів великих міст, переробки відходів харчової галузі, готелів і харчових підприємств в курортних зонах, а також може застосовуватись в екстремальних умовах.

Також розроблена технологія утилізації відпрацьованих шин методом «Магнітного удару» [12]. Методики переробки шин, які сьогодні використовуються у світовій практиці мають багато недоліків:

1. Метод спалювання. Цей метод є найпоширенішим. При його застосуванні або зовсім не використовується одержане тепло, або, як наприклад у країнах ЄС, де шини є паливом для цементних печей, втрачається гума.

2. Метод піролізу. Цей метод утилізації шин дуже енергоємний та екологічно небезпечний. При його використанні одержують дизельне паливо низької якості.

3. Метод механічного подрібнення. В результаті використання цього методу отримують дрібну гумову крихту. Проте металевий корд, який є в шинах, призводить до

швидкого зносу обладнання. Крім того, метод енерговитратний. Витрачається до 1 кВт електроенергії для одержання 1 кг крихти розміром 1 мм.

4. Кріогенна переробка. Цей метод потребує ще більшої витрати енергії – до 2 кВт/год. При цьому отримують крихту гіршої якості. Такими методами переробляється близько 50 % шин.

Розроблена технологія переробки шин методом «Магнітного удару» дає змогу відділити гумову складову від металевого корду. В подальшому гумову складову механічно подрібнюють. Перевагами цього методу є одержання чистого металу та гуми, зменшення зносу подрібнюваного механізму, економія енергії на переробку.

Суттєвою проблемою є утилізація твердих побутових відходів. Розроблена методика термічної переробки твердих побутових відходів [13].

Цей метод дає змогу переробляти каналізаційний мул, курячий послід, горючу частину твердих побутових відходів та паперовий скоп. В основі цієї технології лежить окислювальний піроліз. При цьому утворюється ряд продуктів:

– коксовий залишок, що може використовуватися в якості палива;

– карбонізат посліду – в якості органічного добрива;

– зола мулу та скопу є сировиною для будівельної галузі;

– конденсат служить сировиною для одержання біогазу.

Унікальність методу є економія енергії та екологічна безпека.

Збір, переробка та утилізація твердих побутових відходів населених пунктів має ряд проблем. Такими проблемами є необхідність транспортування відходів на заводи, висока енергоємність та вартість переробки.

Комплексним вирішенням проблеми може стати мобільний завод з переробки відходів при відсутності електроенергії [13].

Цей метод може використовуватися районними підприємствами комунальної власності, приватними підприємствами. При цьому методі проводиться сортування твердих побутових відходів, з них видаляється метал, скло та пластик, залишки змішуються з торфом чи тирсою. Суміш висушується, перемелюється та формується у брикети або гранули. Перевагами даного методу є те, що вона може бути застосована безпосередньо на території, де збирається сміття, що значно економить енергетичні ресурси та витрати на транспортування.

Комплексною інноваційною розробкою є сміттєпереробний енергетичний комплекс, який дає змогу переробляти до 500 т/добу. В результаті отримується 2,5 МВТ електричної енергії та до 7 МВт теплової енергії на місяць. Коефіцієнт корисної дії такого комплексу становить до 70 %. Здійснюється переробка твердих побутових відходів при зниженні викидів тепла, продуктів горіння та гниття. Когераційний комплекс дає змогу одержання гарячої води та сухого гарячого повітря. Це рішення потребує вдвічі меншого фінансування на одиницю енергетичної потужності порівняно з класичними когераційними комплексами [13].

Використовується замкнутий інтегрований цикл:

– утилізація сміття – отримання малокалорійного палива;

– використання гарячої води для живлення мережі теплопостачання;

– використання отриманого палива для роботи повітряно-турбінного приводу;

– використання вихлопних газів та газогенератора для підігріву води.

В цілому існує проблема неефективності існуючих технологій утилізації твердих побутових відходів в усьому світі. Широко використовуються такі методи як спалювання, захоронення та переробка. Smart-рішенням є збір твердих побутових відходів, сортування вторинної сировини та рециклювання залишків. За цією

технологією створюються приймально-сортувальні комірки, кожна з яких здійснює прийом твердих побутових відходів від тисячі мешканців. В комірці проходить сортування сміття, його дезінфекція, видалення небезпечних елементів.

Одна Smart-пакувально-переробна станція розрахована на прийом сировини від 30 комірок, тобто від 30000 мешканців.

Щоденний об'єм на станції до 34 т залишків твердих побутових відходів, отриманих з 30 комірок [13].

Унікальними перевагами даного проекту є:

– уникання примусового сортування твердих побутових відходів тими, хто їх продукує;

– підвищення ефективності сортування за традиційними видами сировини (пластик, скло, папір);

– перетворення у сировину решти твердих побутових відходів;

– вирішення всього спектру проблем (антисанітарія, запах, неохайний вигляд, тощо), пов'язаних з існуючими зараз майданчиками для збору сміття.

Даний метод дає змогу вирішити проблему твердих побутових відходів для всіх категорій населених пунктів.

У багатьох розвинених країнах світу використовують промислову переробку твердих відходів, яка враховує вимоги екології, ресурсозбереження та економіки. Широко застосовуються такі технології:

– термічна переробка (спалювання);

– біотермічне аедержання (з отриманням біопалива);

– анаеробна ферментація (з отриманням біогазу);

– сортування (з метою виокремлення компонентів, що підлягають вторинній переробці, вилучення шкідливих компонентів).

Так, у країнах Європи спалюють 20–25 % так званих комунальних відходів, в Японії – біля 65 %, в США – біля 15 %. Проте, технологія прямого спалювання є екологічно небезпечною, оскільки супроводжується викидом токсичних речовин в довкілля. В Японії запроваджено комплексну переробку сміття на сміттєпереробних підприємствах. Біля 2/3 сміття спалюється, частка рециклінгованих відходів щорічно збільшується (на сьогодні — це біля 17 %), кількість захороненних відходів зменшується (біля 18 %). Переробка відходів – галузь, яка найбільш динамічно розвивається в сучасній Японії. Сприяння утилізації побутових відходів та рециклювання сировини оголошено одним із пріоритетів державного регулювання [14].

В Швеції розроблено біотехнологію розщеплення пластику з використанням ферменту грибків, який здатен розщеплювати полімери на прості мономерні елементи. Таким чином забезпечується «колообіг пластику»: відхід одного продукту є сировиною для іншого.

В Великобританії розроблено та успішно діє технологія переробки харчових відходів на енергію шляхом їх анаеробного розщеплення. З цією метою використовують бактерії та одержують біогаз та біодобрива.

У Сінгапурі впроваджено технологію виробництва енергоблоків із сміття. Завдяки цій технології Сінгапур виробляє 2500 МВт-годин електроенергії за добу.

У Південній Кореї спеціальна пневматична каналізація забирає сміття безпосередньо з квартир. Через підземні труби воно транспортується до сортувальних механізмів. У майбутньому воно постачатиметься на завод, що вироблятиме з цього сміття газ.

В Індії розроблено та діє технологія переробки пластика, яким замінюють бітум, що іде на виробництво асфальту. За індійською технологією, з пластикових відходів в конструкції дороги можна замінити близько 15 % бітуму. На сьогоднішній день побудовані тисячі кілометрів доріг [15].

З огляду на вищевикладене, можна сказати, що впровадження нових інноваційних методів утилізації відходів не вимагає суттєвих капіталовкладень та витрат часу. Використання методів утилізації за допомогою мікробних пелетів дозволить значно пришвидшити цей процес. Застосування методу «магнітного удару» для переробки відпрацьованих шин дасть змогу одержати цінну вторинну сировину а впровадження сміттєпереробних енергетичних комплексів дозволить комплексно вирішити проблему збору та утилізації відходів.

Висновки. В ході дослідження на прикладі України встановлено, що протягом 2016–2018 років кількість небезпечних відходів I–III класів небезпеки зросла незначно, проте кількість утилізованих відходів зменшилась на 18,2 %. За період з 2016 по 2018 роки кількість відходів IV класу небезпеки зросла на 19,1 %. Кількість утилізованих відходів IV класу небезпеки за цей же період зросла лише на 22,6 %. Проте проблема утилізації відходів, в тому числі твердих побутових залишається гострою для багатьох країн світу.

В ході дослідження показано переваги та недоліки сучасних інноваційних технологій переробки відходів, проаналізовано досвід зарубіжних країн, які успішно вирішують цю проблему.

Дослідження буде корисне науковцям, сміттєпереробним підприємствам а також підприємствам, що зацікавлені у впровадженні сучасних інноваційних методів утилізації відходів та їх подальшої переробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ying Zhou, Nils Engler, Michael Nelles. Symbiotic relationship between hydrothermal carbonization technology and anaerobic digestion for food waste in China / Bioresource Technology July 2018, Pages 404-412 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0960852418304644/.

2. Zeeshan Hameed, Muhammad Aslam, Zakir Khan, Abdul-Sattar Nizami.
Gasification of municipal solid waste blends with biomass for energy production and resources recovery: Current status, hybrid technologies and innovative prospects / Renewable and Sustainable Energy Reviews
Volume 136, February 2021, 110375 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1364032120306638

3. Vijayan D.S., Parthiban D. Effect of Solid waste based stabilizing material for strengthening of Expansive soil- A review/ Environmental Technology & Innovation, Volume 20, November 2020, 101108 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2352186420314085

4. SongyanYin, RavindraRajarao, BinGong, YuWang, CharlieKong, VeenaSahajwalla. Thermo-delamination of metallised composite plastic: An innovative approach to generate Aluminium from packaging plastic waste
Journal of Cleaner Production, Volume 211, 20 February 2019, Pages 321-329 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652618335650

5. Yong-ChulJang, GainLee, YureeKwon, Jin-hongLim, Ji-hyunJeong. Recycling and management practices of plastic packaging waste towards a circular economy in South Korea/

Resources, Conservation and Recycling, Volume 158, July 2020, 104798 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921344920301191
6. Проблема сміття: від Європи до України [Електронний ресурс]. URL: https://www.csi.org.ua/news/problema-smittya-vid-yevropy-do-ukrayiny/
7. Довга Т.М. Основні тенденції та закономірності утворення і переробки твердих побутових відходів в Україні. Ефективна економіка. – 2012.- №10. [Електронний ресурс]. URL: http://www. economy. nayka. com. ua/ ?op=1&z=1491.
8.Міщенко В.С., Маковецька Ю.М., Омельяненко Т.Л. Інституціональний розвиток сфери поводження з відходами в Україні: на шляху європейської інтеграції. Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013.- 192с.
9. Завгородня Н.І., Швоваров О.А. Організаційно-методичні заходи поводження з твердими побутовими відходами. Вопросы химии и химической технологи. – 2013. - №2. – С.97-100.
10. Аналітично-інформаційний бюллетень КМУ [Електронний ресурс] URL: http://www.info-kmu.com.ua
11. Tech-today-hub. [Електронний ресурс]. URL: https://www.slideshare.net/ssuser317e25/tech-today-hub-70179889.
12. Научный парк Киевский университет имени Тараса Шевченко. Технология переработки изношенных шин методом магнитного удара. [Електронний ресурс]. URL: https://scp.knu.ua/ru/tekhnologii-materialov/186-tekhnologiya-pererabotki-iznoshennykh-shin-metodom-magnitnogo-udara
13. Що пропонують учені для боротьби зі сміттям. [Електронний ресурс]. URL: https://techtoday.in.ua/techtoday-hub/shho-proponuyut-ucheni-dlya-borotbi-zi-smittyam-69145.html
14. Переробка відходів в розвинених країнах світу [Електронний ресурс]. URL: http://www.biowatt.com.ua/analitika/pererobka-vidhodiv-v-rozvinenih-krayinah-svitu/
15. Без сміття: хто у світі навчився жити без відходів [Електронний ресурс]. URL: https://hromadske.ua/posts/pererobka-smittya-u-sviti

REFERENCES

1. Ying Zhou, Nils Engler, Michael Nelles. Symbiotic relationship between hydrothermal carbonization technology and anaerobic digestion for food waste in China / Bioresource Technology July 2018, Pages 404-412 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0960852418304644/.
2. Zeeshan Hameed, Muhammad Aslam, Zakir Khan, Abdul-Sattar Nizami.
Gasification of municipal solid waste blends with biomass for energy production and resources recovery: Current status, hybrid technologies and innovative prospects / Renewable and Sustainable Energy Reviews
Volume 136, February 2021, 110375 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1364032120306638
3. Vijayan D.S., Parthiban D. Effect of Solid waste based stabilizing material for strengthening of Expansive soil- A review/ Environmental Technology & Innovation, Volume 20, November 2020, 101108 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2352186420314085
4. SongyanYin, RavindraRajarao, BinGong, YuWang, CharlieKong, VeenaSahajwalla. Thermo-delamination of metallised composite plastic: An innovative approach to generate Aluminium from packaging plastic waste

Journal of Cleaner Production, Volume 211, 20 February 2019, Pages 321-329 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652618335650
5. Yong-ChulJang, GainLee, YureeKwon, Jin-hongLim, Ji-hyunJeong. Recycling and management practices of plastic packaging waste towards a circular economy in South Korea/ Resources, Conservation and Recycling, Volume 158, July 2020, 104798 URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921344920301191
6. Problema smittya: vid Yevropy` do Ukrayiny` [Elektronny`j resurs]. URL: https://www.csi.org.ua/news/problema-smittya-vid-yevropy-do-ukrayiny/
7. Dovga T.M. Osnovni tendenciyi ta zakonomirnosti utvorennya i pererobky` tverdy`x pobutovy`x vidxodiv v Ukrayini. Efekty`vna ekonomika. – 2012.- #10. [Elektronny`j resurs]. URL: http://www. economy. nayka. com. ua/ ?op=1&z=1491.
8.Mishhenko V.S., Makovecz`ka Yu.M., Omel`yanenko T.L. Insty`tucional`ny`j rozvy`tok sfery` povodzhennya z vidxodamy` v Ukrayini: na shlyaxu yevropejs`koyi integraciyi. Ky`yiv: DU «Insty`tut ekonomiky` pry`rodokory`stuvannya ta stalogo rozvy`tku NAN Ukrayiny`», 2013.-192s.
9. Zavgorodnya N.I., Shvovarov O.A. Organizacijno-metody`chni zaxody` povodzhennya z tverdy`my` pobutovy`my` vidxodamy`. Voprosы xy`my`y` y` xy`my`cheskoj texnology`. – 2013. - #2. – S.97-100.
10. Anality`chno-informacijny`j byulleten` KMU [Elektronny`j resurs] URL: http://www.info-kmu.com.ua
11. Tech-today-hub. [Elektronny`j resurs]. URL: https://www.slideshare.net/ssuser317e25/tech-today-hub-70179889.
12. Nauchnыj park Ky`evsky`j uny`versy`tet y`meny` Tarasa Shevchenko. Texnology`ya pererabotky` y`znoshennыx shy`n metodom magny`tnogo udara. [Elektronny`j resurs]. URL: https://scp.knu.ua/ru/tekhnologii-materialov/186-tekhnologiya-pererabotki-iznoshennykh-shin-metodom-magnitnogo-udara
13. Shho proponuyut` ucheni dlya borot`by` zi smittyam. [Elektronny`j resurs]. URL: https://techtoday.in.ua/techtoday-hub/shho-proponuyut-ucheni-dlya-borotbi-zi-smittyam-69145.html
14. Pererobka vidxodiv v rozvy`neny`x krayinax svitu [Elektronny`j resurs]. URL: http://www.biowatt.com.ua/analitika/pererobka-vidhodiv-v-rozvinenih-krayinah-svitu/
15. Bez smittya: xto u sviti navchy`vsya zhy`ty` bez vidxodiv [Elektronny`j resurs]. URL: https://hromadske.ua/posts/pererobka-smittya-u-sviti

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.4

УДК 331.005.95/.96:658.012’313’
JEL: J20, J21, M12

Вєдєніна Ю.Ю.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0001-7472-6654
vedenina424@gmail.com

Сакун Л.М.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0001-5113-4154
lesyasakun13@gmail.com

Різніченко Л.В.,
старший викладач кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-9135-2911
rizlv19@gmail.com

Коваленко М.П.,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
kilenktor.maks@gmail.com

КОМАНДНИЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИЙ КОУЧИНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

У статті обґрунтовано ефективність впровадження технологій коучингу в діяльності організації. Наголошено, що коучинг передбачає систему принципів та методів, які орієнтовані на стимулювання розвитку потенційних можливостей сучасної організації, його персоналу та конкретного працівника.

Розглянуто характеристики чинників впливу коучингу на розвиток підприємства, методи роботи як індивідуально з топ-менеджерами, окремими фахівцями, командами. Описано методи роботи коучів, особливості їх діяльності. Запропоновано алгоритм роботи командного коучингу: аналіз ситуації та експрес-діагностика стану, формування альтернативних пропозицій, реалізація плану і підвищення системи відповідальності, вибір програми, оцінка результатів. Визначено ключові характеристики, наведено переваги та недоліки технології індивідуального та командного коучингу. Досліджено особливості та сформульовано результати вповадження коучингу у діяльності організації. Запропоновано низку рекомендацій щодо реалізації деяких з них.

Доведено позитивний вплив коучингу на діяльність організації. Окреслено можливі позитивні ефекти від реалізації управлінських технологій коучингу на формування

стратегічних планів, розвиток особистості керівників (топ-менеджерів), які усвідомлюють необхідність удосконалення своїх професійних навичок.

Ключові слова: *технологія, коучинг, метод навчання, коуч, команда, ефективність, бізнес-процеси, стратегічне управління.*

Рис. – 2, Табл. – 2, Літ. – 8

Веденина Ю.Ю.,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0001-7472-6654
vedenina424@gmail.com

Сакун Л.Н.,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0001-5113-4154
lesyasakun13@gmail.com

Ризниченко Л.В.,
старший преподаватель кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0002-9135-2911
rizlv19@gmail.com

Коваленко М.П.,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
kilenktor.maks@gmail.com

КОМАНДНЫЙ И ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ КОУЧИНГ КАК ТЕХНОЛОГИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ

В статье обоснована эффективность внедрения технологии коучинга в деятельности организации. Предполагается, что коучинг – это система принципов и методов, ориентированных на стимулирование развития потенциальных возможностей современной организации, ее персонала и конкретного сотрудника.

Рассмотрены характеристики факторов влияния коучинга на развитие предприятия, методы работы как индивидуально с топ-менеджерами, отдельными специалистами, командами. Охарактеризованы методы работы коучей, особенности их сферы деятельности. Предложен алгоритм работы командного коучинга: анализ ситуации и экспресс-диагностика состояния, формирование альтернативных предложений, реализация плана и повышение системы ответственности, выбор программы, оценка результатов. Определены ключевые характеристики и приведены преимущества, недостатки технологии индивидуального и командного коучинга. Исследованы особенности и сформулированы результаты внедрения коучинга в деятельности организации. Предложен ряд рекомендаций и предложений по практической реализации некоторых из них.

Доказано положительное влияние коучинга на деятельность современной организации. Определены возможные положительные эффекты от реализации управленческих технологий коучинга на формирование стратегических планов, развитие личности руководителей (топ-менеджеров), которые осознают необходимость совершенствования своих профессиональных навыков.

Ключевые слова: *технология, коучинг, метод обучения, коуч, команда, эффективность, бизнес-процессы, стратегическое управление.*

Рис. – 2, Табл. – 2, Лит. – 8.

Yu. Viedienina,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Management
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
ORCID: 0000-0001-7472-6654
vedenina424@gmail.com

L. Sakun,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Management
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
ORCID: 0000-0001-5113-4154
lesyasakun13@gmail.com

L. Riznichenko,
Senior Instructor at Department of Management
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
ORCID: 0000-0002-9135-2911
rizlv19@gmail.com

M. Kovalenko,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
kilenktor.maks@gmail.com

TEAM AND INDIVIDUAL COACHING AS A TECHNOLOGY OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION

The article substantiates the effectiveness of the introduction of coaching technology in the activities of the organization. It is assumed that coaching is a system of principles and methods aimed at stimulating the development of the potential capabilities of a modern organization, its personnel and a specific employee.

The characteristics of the factors of influence of coaching on the development of the enterprise, methods of work as individually with top managers, individual specialists, teams are considered. The methods of work of coaches, the features of their field of activity are characterized.

An algorithm for the work of team coaching is proposed: analysis of the situation and express diagnostics of the state, the formation of alternative proposals, the implementation of the plan and an increase in the system of responsibility, the choice of the program, the evaluation of the results. The key characteristics are determined and the advantages and

disadvantages of the technology of individual and team coaching are given. The features are investigated and the results of the introduction of coaching in the activities of the organization are formulated. A number of recommendations and proposals for the practical implementation of some of them have been proposed.

The positive influence of coaching on the activities of a modern organization has been proven. Possible positive effects from the implementation of management technologies of coaching on the formation of strategic plans, the development of the personality of leaders (top managers) who are aware of the need to improve their professional skills have been identified.

Key words: *technology, coaching, teaching method, coach, team, efficiency, business processes, strategic management.*

Fig. – 2, Tabl. – 2, Ref. – 8.

Постановка проблеми. У ринкових умовах господарювання підприємства мають постійно удосконалювати технології, що застосовуються ними у процесі управління. Нині сучасна технологія забезпечення достатнього кадрового потенціалу, за умови досягнення оптимального співвідношення «витрати–ефект» та стратегічного управління є коучинг.

Коучинг як основний інструмент досягнення успіху діяльності людини як особистості, забезпечує підвищення рівня її конкурентоспроможності на ринку праці, усередині компанії та в особистому житті. Результатом його впровадження є рівень фахівця, його здатність до професійного розвитку, до навчання та визначення потреби у самовдосконаленні. Питання впровадження коучингу досить актуальне в сфері менеджменту та консалтингу. Більшість коуч-консультантів визначають його не тільки як метод безпосереднього навчання, але і як філософію, систему технологій і методів, спрямованих на постановку і максимально швидке досягнення цілей у реаліях сучасного життя.

Для сучасних вітчизняних підприємств першочерговим та домінуючим завданням є сприяння розвитку кадрового потенціалу, що дасть змогу максимізувати ефект від роботи персоналу. Слід зазначити те, що світ постійно змінюється і вдосконалюється, а тому людям необхідно бути конкурентоспроможними на ринку праці, що призводить до необхідності постійного розвитку, як самостійно, так і використовуючи додаткові варіанти у вигляді коучів та менторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі не існує узагальненого визначення терміну коучинг. Технологію коучингу визначають як мистецтво підвищення продуктивності праці, процес створення умов для праці, триваючі відносини, які допомагають людям одержати результати, процес розвитку особистості клієнта. Коучинг як поняття та інструмент діяльності вперше застосував Тімоті Геллвей. Відомими авторами з використання коучингу є: Дж. Уітмор, Т. Дж. Леонард, М. Аткінсон та ін.

У працях вітчизняних науковців питання щодо використання у практичній діяльності технології коучингу все ще залишаються недостатньо вивченими, оскільки це відносно новий інструмент управління. Проте, можна відзначити праці таких вітчизняних науковців: М.В. Козик, С.В. Леонова, В.М. Маховка, О.О. Нежинська, І.Р. Петровська, В.А. Семиченко, Ю.В. Тарасенко, В.М. Тименко, В.Є. Швець та ін.

Метою дослідження є розкриття коучингу як ефективної управлінської технології стратегічного управління, виявлення можливостей поєднання видів коучингу з метою розвитку конкурентоспроможності індивіда на ринку праці, в середині організації, в особистому житті.

Виклад основного матеріалу. Технології коучингу для вітчизняних підприємств є новим поняттям, тоді як у світовій практиці його професійне застосування в підприємницькій діяльності є доволі поширеним.

Основним чинником успіху діяльності управлінця, як особистості та ефективного керівника є рівень професійного розвитку, оцінка здатності до навчання та потреби у самовдосконаленні, забезпечення необхідного йому рівня конкурентоспроможності на ринку праці, всередині компанії та в особистому житті. Орієнтуючись на європейські, провідні вітчизняні організації у своїй діяльності стали застосовувати технології коучингу, які набули значної популярності та актуальної в сфері менеджменту та консалтингу. За даними західних фахівців, це один з ефективних методів в сучасному менеджменті. Більшість коуч-консультантів визначають його не тільки як метод безпосереднього навчання, але і як філософію, систему технологій і методів, спрямованих на постановку і максимально швидке досягнення цілей у реаліях сучасного життя.

Поява коучингу як технології пов'язана, перш за все, з двома домінуючими тенденціями розвитку конкурентоспроможних економічних систем. Перша – технологізація організаційних процесів (в тому числі і процесів управління людськими ресурсами організації). Прагнення і необхідність якомога точніше передбачати, і як можна надійніше гарантувати майбутнє в мінливому середовищі. Друга – схильність людини до партнерства, діалогу або участі.

З точки зору управління, коучинг може розглядатися як самостійний вид діяльності, або як стиль управління [1]. Він може впроваджуватися у вигляді «коучинг-сесій», які менеджери і члени команди відокремлюють від звичайної діяльності підприємства, або бути інтегрований в поточне (оперативне) управління команди або відділу.

Сучасні менеджери ставлять за мету якісний розвиток працівників, а також формування сприятливого середовища, де співробітники зможуть працювати незалежно та якомога більше ефективно.

Усі сучасні світові компанії прагнуть до розвитку: підвищення ефективності роботи співробітників, зростання рентабельності економічних активів і оптимізації будь-яких витрат, які може нести бізнес у процесі своєї діяльності. Для бізнес-структур важливо досягти таких цілей як: отримання максимального прибутку, задоволення ринкових потреб споживачів, створення нових робочих місць, але не тільки компанії прагнуть до розвитку, а й кожна особа намагається віднайти власний шлях до покращення загального статусу свого життя.

Варто відзначити, що найбільші компанії в нашій країні й в усьому світі все більше зацікавлені в удосконаленні продуктивності своїх співробітників: фахівці повинні вчитися і розкривати свій потенціал для успішного виконання будь-яких завдань і підвищення загальних і спеціальних показників компанії в ролі окремих складових єдиної системи, синергетичний ефект якої буде позитивно впливати на розвиток всієї структури. Для цього менеджери стажують своїх співробітників, мотивують підвищенням розміру оплати їх праці та підвищеннями в посадових лініях, проводять тренінги та курси – освіта для фахівців в процесі їх роботи не закінчується майже ніколи, тому що зараз в цьому зацікавлені самі роботодавці [2].

Для досягнення своїх цілей в роботі коуч використовує різні методики, проникаючи у світосприйняття людини і аналізуючи її поведінку на основі особистого життя, інтересів, життєвих принципів і рис характеру. Зазначена концепція допомагає побачити в собі те, що самостійно вона помітити не може. Людина повинна знайти себе

й найбільш плідно розкрити всі свої якості в професійній діяльності, у вирішенні складних питань. Часто на ефективність професійної діяльності в організації впливають: проблеми в особистому житті, невідповідний клімат в колективі та інші аспекти, які викликають стоп-ефект, що може негативно впливати на сукупну роботу всієї системи (концепція «найменших» – ефективність сукупності завжди оцінюється через ефективність найслабшого її компонента).

Коучинг – перспективний напрям забезпечення ефективної діяльності організації, що справляє вплив на підвищення кваліфікації персоналу організацій, сприяє навчанню, професійній адаптації та зростанню продуктивності праці та допомагає максимально використовувати трудовий потенціал кожного співробітника і розвивати здібності безпосередньо в процесі праці. «У кожної людини є потенціал» – це один із пріоритетних девізів в процесі коучингу.

Щоб впоратися зі складнощами й оптимізувати процеси, коучі безперервно спілкуються з клієнтами, мотивують їх і навчають подоланню бар'єрів на шляху до нескінченного розвитку й успіху.

Коучинг підрозділяється на [3]:

• Коучинг кар'єри – це інтерактивний процес співпраці клієнта і коуча у сфері професійної діяльності клієнта.

• Бізнес-коучинг – формування динамічної, креативної позиції в конкурентному середовищі, а також підтримка і супровід у розвитку бізнесу.

• Коучинг на робочому місці – зосереджений на розвитку компетенцій під час виконання роботи.

• Коучинг особистої ефективності – бажання людини підвищити професійну діяльність, поліпшити тайм-менеджмент, збалансувати різні напрямки життя для максимального розвитку бажаних сфер;

• Лайф-коучинг – концентрується на плануванні життя і досягненні власних цілей (охоплюють уміння організації узгодженості між особистим і професійним життям).

За умови використання коучингу, як стратегічного інструменту управління організацією, виокремлюють три головні сегменти:

1) синергетичний вплив персоналу і коуча: партнерські та командні взаємовідносини, що фокусуються на цілях та місії організації, її завданнях, щоб досягти результату стратегічного управління;

2) структурна реорганізація: управлінець формує сферу відповідальності, набору дій, щоб мислити масштабніше та планує програму стратегічних змін завдяки професіоналізму і відповідальності коуча;

3) забезпечення професіоналізму: допомога коуча керівникам, щодо прийняття ефективніших рішень відносно встановлення стратегічних цілей у напрямі реструктурування професійної діяльності для досягнення максимуму продуктивності та задоволеності.

За сучасних умов найбільш очевидні варіанти застосування коучингу в діяльності організації робота з персоналом підприємств, а саме формування мотиваційних механізмів та шкали оцінки персоналу; вирішення проблем кадрового забезпечення та підвищення професіоналізму та креативного мислення; врегулювання взаємовідносин у колективі; планування показників та підвищення кадрового потенціалу; адаптація до змін та розвиток персоналу.

Сформулювавши характеристики чинників впливу коучингу на розвиток підприємства визначили ступінь його впливу на діяльність організації (табл. 1).

Поряд з класичними методами менеджменту, актуальними стали різні

інформаційно-практичні тренінги, семінари, вебінари, онлайн конференції, про-технології, hr-технології, консалтинг, організаційне консультування з питань удосконалення мотиваційних та комунікаційних технологій [2].

Таблиця 1

Фактори впливу коучингу на розвиток підприємства

Види факторів		Вплив на діяльність організації	
		Сприяючий вплив	*Стримуючий вплив*
Ресурсні	Фінансові	Виокремлення значної частки фонд заробітної плати на розвит організації та її співробітників	Обмежене фінансуванн незацікавленість керівництва працівників у фінансуванні розвитку.
	Інформаційні	Інформаційно-аналітичне, сучас комп'ютерізоване забезпечен процесу	Недостатнє приділення ува інформаційному забезпеченн організаційного проектування.
Кадрові	Індивідуально-особистісні	Здатність та бажання до розвитк навчання.	Небажання працівників і працедавц до інноваційного розвитку організац обмеження можливостей що отримання відповідної кваліфікації.
	Компетентнісні	Належний освітнь кваліфікаційний рівень працівник високі професійно-ділові якості.	
Мотиваційно-стимулюючі	Матеріальне стимулювання	Збільшення розміру заробітн плати, встановлення премі надбавок.	Нехтування керівництвом питанням професійно-кваліфікаційного розвитк із-за відсутності можливості практичного використання; ризи вкладання коштів в розвит особистості, формування професіонал
	Моральне стимулювання	Визнання професійної майстернос шляхом присвоєння різноманітн грамот, нагород, похвал.	
Соціально-культурні	Соціальні	Створення сприятливих ум реалізації потенціалу; забезпечен працівників пакетом соціальн послуг; соціальний захи працівників; підвищення якості рівня життя працівників.	Відсутність програми соціально культурного розвитку. Неналеж мотивація керівництва щодо потреби створенні соціальних та культурн благ для співробітників. Нераціональ соціальна інфраструктура. Відсутніс програм соціальної відповідальнос перед зовнішнім середовищем.
	Культурні	Створення умов для творчог культурного розвитку, формуван корпоративної культури	
Організаційно-управлінські	Організаційні	Формування ініціативно колективу; створення атмосфер що сприяє розвитку (формуван коучингових команд, груп тощ формулювання цілей коучингу.	Значний рівень централіза управління; відсутність ефективно механізму розвитку колектив недостатність контролю стратегічними змінами
	Управлінські	*Сприяючий вплив:* ефективне делегування повноважень та децентралізація управління; здатність об'єктивного оцінювання та моніторингу учасників коучингового процесу; управлінський вплив на стимулювання та формування довіри клієнтів; використання інноваційних підходів у коучинговий сесіях.	

Джерело: доопрацьовано авторами на основі [3; 4; 5]

Наразі ця діяльність трактується підприємцями як надання інформаційно-коналтингових послуг, відчувається і проблема щодо підготовки висококваліфікованих

коучерів. Ті ж кадри, що вже є на ринку, зазвичай, мають підготовку європейських країн, де ця управлінська технологія досить поширена. Гальмує впровадження коучингу в діяльності вітчизняних підприємницьких організацій відсутність розуміння сутності та специфіки діяльності коучерів, адже нині їх послугами, здебільшого користуються компанії з іноземними інвестиціями або транснаціональні корпорації.

Сучасні підприємницькі організації в своїй діяльності спрямовують свою увагу на рівень використання новітніх управлінських технологій, інноваційну направленість та забезпеченість висококваліфікованим персоналом, що надасть можливостей досягнути максимальної економічної та соціальної ефективності (налагоджування міжособистісного спілкування, розвиток лідерських здібностей, стресостійкість, запровадження тімбілдінгу тощо). Цілі використання технології коучингу в діяльності вітчизняних організацій наведено на рисунку 1.

Рисунок 1 – Цілі використання технології коучингу в діяльності вітчизняних організацій

Джерело: авторська розробка на основі [6; 7; 8].

Бізнес-коучинг може проводитися як індивідуально, так і для команд (наприклад, в рамках виконання якого-небудь проекту) [7]. Сутність коучингу – це рух до стратегічної мети.

Використовуючи коучинг, керівники нової формації досягають своїх цілей набагато ефективніше і швидше, і отримують впевненість, що обраний ними напрямок розвитку дійсно саме те, що необхідно організації. За професійної підтримки коуча керівник самостійно формулює цілі, напрацьовує стратегії і впроваджує найбільш вдалу.

Коучинг – це бесіда між коучем і клієнтом у результаті якої створюється образ майбутнього, якого клієнт починає прагнути, тому і починає діяти. Ця управлінська технологія допомагає відкрити в собі внутрішні ресурси і потенціал та допомагає розробити конкретний план дій. Уся робота в коучингу побудована на відкритих запитаннях, відповідаючи на які, клієнт відкриває сам для себе багато нового, або корисного. Коуч не ментор і не консультант, він дотримується нейтралітету, не висловлює думку і не дає порад.

У коучингу виділяється три типи клієнтів: відвідувач, клієнт і скаржник. Відвідувач це той, хто не має бажання щось змінювати, кого змусили піти на коуч-сесію (наприклад роботодавець), або людина, яка не знає, що коучинг може йому дати, і наскільки це все відповідально.

Скаржник це той, хто хоче досягати мети за рахунок зміни речей і людей навколо себе, але ще не готовий змінюватися сам. Він уже усвідомлює, що щось не так, що саме не так, або навіть як він хоче, щоб було, але далі скарг справа не йде. Скаржник не хоче брати на себе відповідальність за зміни, не готовий до дій, що ведуть до змін. Він знаходить безліч виправдань, чому це не вийде взагалі, конкретно у нього, або саме зараз.

Індивідуальний коучинг може зачіпати різні сфери життя: бізнес, кар'єру, сім'ю, стосунки, здоров'я, спорт, постановку цілей, формування особистих якостей тощо. Тому індивідуальний коучинг підходить керівнику (топ-менеджеру), який ставить на меті досягнення успіху щодо розвитку свого бізнесу або кар'єри, але часом стикається з перешкодами, проблемами, які йому не просто подолати.

У процесі індивідуальної сесій коуч і клієнт прояснюють і структурують цілі. Під час спілкування коуч створює позитивну творчу атмосферу для того, щоб визначити і поточнити стратегічну ціль свого клієнта. Після з'ясування цілей і потреб розробляється стратегія і підходи, які будуть найкращими саме для цього клієнта, мобілізуються всі внутрішні резерви і усуваються внутрішні бар'єри, вибираються індивідуальні інструменти коучингу.

Індивідуальний коучинг може бути одноразової зустріччю, а може бути і системним процесом. Усі конкретні завдання вирішуються у ході коуч-сесії, яка триває від 30 до 60 хвилин. Якщо потрібно вирішити декілька питання, то це займе від 1 до 5 сесій. Інколи, після таких зустрічей клієнт хоче здійснити свою ціль, або у нього велика, стратегічна мета, тоді необхідно працювати з коучем 1–2 рази на тиждень протягом більш тривалого часу. Ця технологія допомагає розвивати компанію і бізнес через роботу з лідерами, розвиток їх професійних компетенцій і трансформацію мислення. Незалежний коуч не залучений до проблем і незнаючи культури компанії може збоку об'єктивно оцінити ситуацію, він відчуває і задає правильні запитання, що спонукають до цілісного бачення і усвідомлення ситуації, пошуку найоптимальнішого рішення, мотивуючи до дій і сприяючи змінам.

При довгостроковому коучингу (мінімум 15–18 сесій) зміни стають стійкими, що досягається за рахунок систематичної підтримки і бесід з коучем, спрямованих на закріплення результатів та набутих нових навичок. Він дозволяє уникнути повернення

до старого варіанту поведінки і неефективним моделям.

Робота з коучем надає керівникам і топ-менеджерам такі переваги: допомагає долати особисті обмеження, що перешкоджають розвитку відносин і досягненню стратегічних бізнес-результатів; розвиває впевненість і навички управління і впливу на організаційні зміни в одному з напрямів загального бачення розвитку бізнесу; допомагає створювати бачення розвитку бізнесу, засноване на особистих цінностях; розвиває навички управління основними організаційними змінами і допомагає краще усвідомлювати, як власний особистісний стиль впливає на інших людей; розвиває здатності впливати і розкривати потенціал інших людей; допомагає розвинути впевненість і навички управління конфліктами; розвиває здатності ставити запитання, які надихають і мотивують інших; надає підтримку при подоланні значних професійних і кар'єрних невдач, що впливають на мотивацію і прихильність.

Індивідуальний коучинг часто недооцінюється через недовіру з боку керівництва та непрозорість роботи організації. Топ-менеджери, які особливо не задумуються про майбутні перспективи, не розуміють, що за допомогою коучингу можна досягти вагомих результатів тому не бачать особливих вигод від його використання, що погано впливає на загальну ефективність роботи колективу.

Командний коучинг – формат групової роботи, що дозволяє активізувати потенціал кожного співробітника; процес знаходження рішень на загальний запит команди, з метою досягнення спільного результату, сучасний спосіб взаємодії з персоналом, що дозволяє побачити і застосувати потенціал кожного співробітника і згуртувати їх в команду для досягнення цілей стратегічного управління.

Командний коучинг здійснює високопрофесійний коуч, що має сертифікат відповідності. Зазвичай, це серія сесій по 4 години від 5до 8 разів щотижнево, що дозволяє намітити та виконати необхідний обсяг завдань, сформулювати відповідні рішення, сформувати програму, враховуючи інтереси співробітників і керівників, та надаючи їм можливість бути задіяними не тільки в навчанні, але й в робочому процесі.

Між сесіями команда має займатися реалізацією програми, яку вони для себе сформулювали. Потім на наступній сесії здійснюється діагностика рівня проходження командою намічених цілей. Механізм налаштовано так, щоб поступово команда дійшла до спільного бачення подолання проблем, сповідувала єдині цінності та цілі. Розроблено алгоритм роботи застосування управлінської технології командного коучингу, що наведено на рисунку 2.

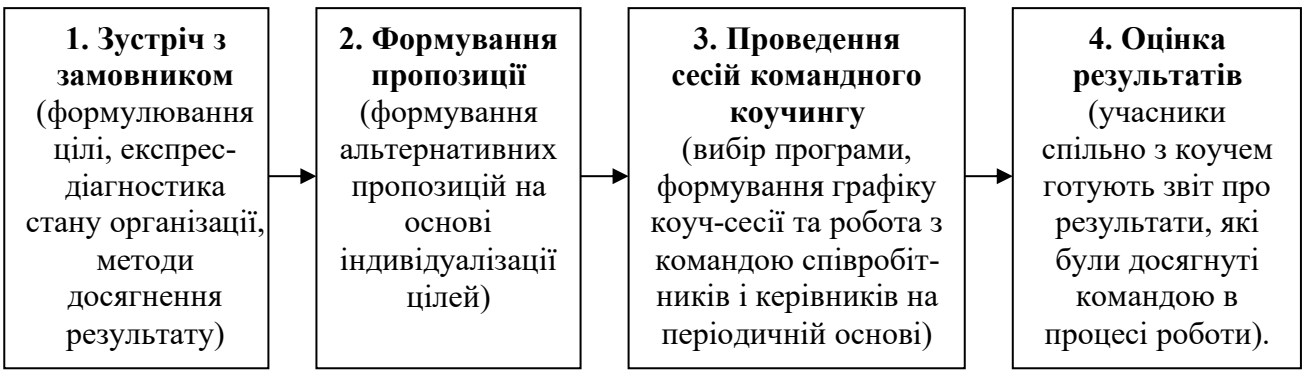

Рисунок 2 – Алгоритм роботи застосування командного коучингу

**складено авторами*

Професійний коуч здійснивши якісну попередню експрес-діагностику проблеми і завдань не завжди може зразу сформувати програму роботи, він має якісно і глибоко

розбиратися у заданій проблематиці та точно сформулювати завдання.

Досить часто під виглядом командного коучингу пропонується за фактом тренінги, що є також хорошим форматом, але вони виконують абсолютно інші цілі і завдання. Керівництво компанії обов'язково має узгодити, які технології будуть використовуватися в роботі, щоб бути впевненими, що в співпраці із командою будуть використані техніки, що дозволять максимально розкрити їх потенціал.

Під керівництвом коучера сформована команда професіоналів (управлінців, менеджерів вищої та середньої ланки, співробітників одного або декількох відділів, тощо.) здійснюють моніторинг наявного стану системи за параметрами ефективності. Із набору альтернатив формулюються необхідні зміни, які планують до впровадження, формулюють всі необхідні дії задля досягнення максимального результату.

Коуч працює виключно над цілями, які ставлять перед собою як колективом учасники, він не нав'язує, як необхідно комунікувати, уникнути конфліктів, учасники під його методологічним керівництвом самі намічають, яких цілей має бути досягнуто, які завдання вирішено та обирають способи їх досягнення. Вся робота здійснюється за допомогою розкриття внутрішнього потенціалу співробітників, а не знань запрошеного коучера, при цьому відповідальність учасників за поставлені цілі, заплановані завдання або правила комунікації команди багаторазово підвищується.

Командний коучинг необхідний: для формування місії, яка буде мотивувати команду; розуміння спільних завдань; організації злагодженої роботи; забезпечення згуртованості та налагодження ефективної комунікації між відділами; для подолання негативних наслідків конфлікту в колективі; для формування командного духу та мотиваційних стимулів до роботи; для виявлення проблем, що перешкоджають діяльності організації та формування засобів щодо їх вирішення; для напрацювання планів реалізації нового проекту, формулювання стратегії, цілі; для згуртування членів команди на загальний результат.

Результати сесій командного коучингу завжди унікальні в залежно від запиту, результат і цілі, до яких хоче, і готова прийти команда, формулюється на першій зустріч.

У результаті командного коучингу можна сформулювати основну мету – формулювання загальної місії, що мотивує співробітників до продуктивної праці.

Дослідивши характеристики технології індивідуального та командного коучингу можемо сформулювати результати вповадження коучингу у діяльності організації (табл. 2). Коучі допомагають розкрити потенціал своїх клієнтів, що приносить результати у вигляді підвищення продуктивності, цільових показників, перевиконання планів або просто цінних ідей, реалізація яких може відкрити нові ринки або можливості отримання доходу, підвищення кар'єрного росту та загального стану благополуччя людини.

Жорстка конкурентна боротьба потребує постійної інтенсифікації діяльності провідних компаній, тому управлінська технологія коучингу перетворилася на важливий механізм впливу для менеджерів вищої ланки, які з нею знайомі та використовують у своїй діяльності. Для сучасних організацій коучинг стає дієвою концепцією кадрового менеджменту, як інструмент застосовується у плануванні, відборі, адаптації, мотивації, навчанні, розвитку, атестації та оцінці персоналу.

Коучі допомагають розкрити потенціал працівників організації у вигляді підвищення цільових показників, продуктивності, перевиконання планів або просто цінних ідей, реалізація яких допоможе відкрити нові ринки, або можливості отримання доходу, підвищення кар'єрного росту та загального стану благополуччя людини.

Таблиця 2

Результати впровадження коучингу як технології стратегічного управління в діяльності організації

Індивідуальний коучинг	*Командний коучинг*
Розвиває компетенції та комунікативні навички. Прискорює процес змін, які лідер здійснює в компанії. Підтримує керівників при вступі на нову посаду, або при делегуванні нових повноважень. Підтримує на етапі реалізації нових проектів і нових завдань. Забезпечує сприятливий клімат у колективі та допомагає при налагоджуванні комунікації, в тому числі усуненні конфліктів. Допомагає створити план індивідуального розвитку, підвищити самостійність і відповідальність особи. Допомагає лідерам знайти цілісне бачення розвитку компанії, погоджувати індивідуальні цілі з цілями організації. Прискорює процес прийняття ефективного рішення у важких ситуаціях. Знаходити нові шляхи ефективного співробітництва та налагоджувати продуктивні особистісні відносини	Виокремлення загальних для всієї команди місії, цінностей, правил, підходів, процедур, які забезпечать найкращий результат. Підвищення задоволеності роботою і поліпшення клімату в колективі. Зниження конфліктності і формування взаємних домовленостей. Складання стратегії та плану досягнення цілей. Підготовка детального дерева рішень (згідно завдань) з термінами та відповідальними. Створення робочих команд, підвищення загальної ефективності їх роботи, в тому числі через створення культури відповідальності і зростання згуртованості. Залучення співробітників до загальної діяльності і поліпшення якості комунікації. Генерація нових ідей і підходів в сферах, необхідних бізнесу (наприклад, формування нових конкурентних переваг, виведення на ринок нових продуктів, запуск нових проектів тощо) Управління змінами, управління проектами (від окремого підрозділу до всього підприємства) Особистісний і корпоративний PR, брендінг товару або компанії

**складено авторами*

Ефективний коучинг всередині робочого колективу призводить до досягнення мети організації, від впровадження його принципів виграє як співробітник у своїй подальшій кар'єрі, так і вся організація у напрямі розвитку.

Отже, запровадження технологія коучингу у діяльності організації справляє позитивний вплив, створює творчу атмосферу, стимулює креативність та генерацію нових ідей і є надійним фундаментом корпоративної культури, співпраці та партнерства. Вона допомагає підприємству набути нових конкурентних переваг.

Висновки. Досліджено сутність, мету, особливості впровадження технології коучингу у стратегічному управлінні вітчизняних організацій. Проаналізовано проблеми розвитку цієї управлінської технології. Вивчено специфіку впровадження індивідуального та командного коучингу та їх вплив на формування стратегії організації.

Застосовуючи коучинг як технологію впливу щодо підвищення кадрового потенціалу, формується механізм успішного виконання ним функції організації. Установлено, що саме використання технологій коучингу допоможе організації сформувати позитивний імідж та справлятиме прямий вплив на стабільність роботи колективу і забезпечення конкурентоспроможності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення можливих форм і видів впровадження інструментарію коучингу у діяльності вітчизняних підприємств та формування єдиних підходів до формування його сутності. Особливої актуальності для досліджень набувають практичні аспекти застосування коучинга з метою підвищення продуктивності праці персоналу і конкурентоспроможності особистості. Впровадження технологій коучингу з урахуванням представлених рекомендацій сприятиме забезпеченню конкурентоспроможності компанії, її розвитку та досягненню стратегічних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петровська І. Р., Бала Р. Д. Підвищення ефективності управлінської діяльності керівника за допомогою коучингу. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2010. № 20. С. 158–161.
2. Швець Є.В., Бойко К.О. Коучинг та його роль в управлінні підприємством. *Причорноморські економічні студії*, 2017. Вип. 17. С. 142-145
3. Нежинська О.О., Тименко В. М. Основи коучингу: навчальний посібник. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с.
4. Леонова С.В., Довба М.О. Коучинг як інструмент розвитку компетенцій сучасного менеджера з логістики. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 298–304.
5. Павлов В.І., Кушнірук О. Ю. Коучинг та наставництво у підприємницькій діяльності України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*: збірник наукових праць. 2012. С. 276–280.
6. Логвиновський Є. І. Функціональна та змістовна сутність коучингу на підприємстві. *Європейський вектор економічного розвитку.* 2012. № 2 (13). С. 297–301.
7. Марцінковська О., Фижик Н. Роль коучингу в розвитку персоналу. *Економічний аналіз.* 2011. Вип. 8. Ч. 2. С. 257–260.
8. Кирлик Н.В. Коучинг – сучасний інструмент впливу на людський капітал працівника підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2017. Вип. 1 (47). Т. 1. С. 214–218.

REFERENCES:

1. Petrovsjka, I.R., Bala, R.D. (2010) Pidvyshhennja efektyvnosti upravlinsjkoji dijaljnosti kerivnyka za dopomoghoju kouchynghu [Improving the effectiveness of management activities of the head through coaching]. *Naukovyj visnyk Nacionaljnogho lisotekhnichnogho universytetu Ukrajiny*, no. 20, pp. 158–161.
2. Shvecj, Je.V., Bojko, K.O. (2017) Kouchyngh ta jogho rolj v upravlinni pidpryjemstvom. [Coaching and its role in enterprise management]. *Prychornomorsjki ekonomichni studiji*, vol. 17, pp. 142–145
3. Nezhynsjka, O.O., Tymenko, V.M. (2017) Osnovy kouchynghu: navchaljnyj posibnyk. [Fundamentals of coaching]. Kharkiv : TOV «DISA PLJUS» (in Ukrainian)
4. Leonova, S.V., Dovba, M.O. (2017) Kouchyngh jak instrument rozvytku kompetencij suchasnogho menedzhera z loghistyky. [Coaching as a tool for developing the competencies of a modern logistics manager]. *Ekonomika i suspiljstvo*, vol. 10, pp. 298–304.
5. Pavlov, V.I., Kushniruk, O. Ju. (2012) Kouchyngh ta nastavnyctvo u pidpryjemnycjkij

dijaljnosti Ukrajiny. [Coaching and mentoring in business in Ukraine]. *Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukrajini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku: zbirnyk naukovykh pracj*, pp. 276–280.
6. Loghvynovsjkyj, Je. I. (2012) Funkcionaljna ta zmistovna sutnistj kouchynghu na pidpryjemstvi. [Functional and meaningful essence of coaching in the enterprise]. *Jevropejsjkyj vektor ekonomichnogho rozvytku,* no. 2 (13), pp. 297–301.
7. Marcinkovsjka, O., Fyzhyk, N. (2011) Rolj kouchynghu v rozvytku personalu. [The role of coaching in staff development]. *Ekonomichnyj analiz*, vol. 8, pp. 257–260.
8. Kyrlyk, N.V.(2017) Kouchyngh – suchasnyj instrument vplyvu na ljudsjkyj kapital pracivnyka pidpryjemstva. [Coaching is a modern tool for influencing the human capital of an employee of the enterprise]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho universytetu. Serija Ekonomika*, vol. 1 (47), pp. 214–218.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.5

УДК 658.8.012.12
JEL: D21, L11, L90, O19

Сакун Л.М.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0001-5113-4154
lesyasakun13@gmail.com

Вєдєніна Ю.Ю.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0001-7472-6654
vedenina424@gmail.com

Мажаренко К.П.,
старший викладач кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0003-4178-1299
katerina.dkp@ukr.net

Вєлькін Б.О.,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
elkin2850@gmail.com

УПРАВЛІННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ

Вибір Україною шляху до євроінтеграції ставить нові вимоги щодо діяльності вітчизняних підприємств на міжнародних ринках. Враховуючи той фактор, що зовнішньоекономічна діяльність відіграє вирішальну роль в умовах посилення інтеграційних процесів, гарантує передумови активного розвитку виробництв на інноваційній основі, важливим є дослідження проблем результативності підприємств за умов виходу на нові ринки збуту.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в розгляді можливих шляхів забезпечення підвищення результативності діяльності підприємств, що реалізують свою продукцію на міжнародних ринках.

Метою статті є оцінка основних показників результативності зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств України, визначення пріоритетних напрямів подальшого розвитку вітчизняної промисловості на міжнародних ринках.

За результатами проведеного дослідження показників результативності діяльності ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» виявлено ряд невирішених питань, які не дозволяють досягнути бажаного рівня, та запропоновані шляхи зменшення негативних наслідків виявлених проблем за допомогою кроків підвищення інтенсивності зовнішньоекономічної діяльності, що дозволить провести переорієнтацію в

пріоритетах щодо ринків збуту продукції відповідно до кон'юнктури, яка склалася в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: *міжнародні ринки, управління результативністю, вагонобудування, зовнішньоекономічна діяльність, конкурентоспроможність, експорт.*

Рис. – 3, Літ. – 7.

Сакун Л.М.,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0001-5113-4154
lesyasakun13@gmail.com

Веденина Ю.Ю.,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0001-7472-6654
vedenina424@gmail.com

Мажаренко К.П.,
старший преподаватель кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ORCID: 0000-0003-4178-1299
katerina.dkp@ukr.net

Велькин Б.О.,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
elkin2850@gmail.com

УПРАВЛЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА МЕЖДУНАРОДНЫХ РЫНКАХ

Выбор Украиной пути к евроинтеграции ставит новые требования относительно деятельности отечественных предприятий на международных рынках. Учитывая тот фактор, что внешнеэкономическая деятельность играет решающую роль в условиях усиления интеграционных процессов, гарантирует предпосылки активного развития производств на инновационной основе, важным является исследование проблем результативности предприятий в условиях выхода на новые рынки сбыта.

Актуальность исследуемой проблемы заключается в рассмотрении возможных способов обеспечения повышения результативности деятельности предприятий, реализующих свою продукцию на международных рынках.

Целью статьи является оценка основных показателей результативности внешнеэкономической деятельности машиностроительных предприятий Украины, определения приоритетных направлений дальнейшего развития отечественной промышленности на международных рынках.

По результатам проведенного исследования показателей результативности деятельности ПАО «Крюковский вагоностроительный завод» выявлен ряд нерешенных вопросов, которые не позволяют достичь желаемого уровня, и предложены пути уменьшения негативных последствий выявленных проблем с помощью шагов повышения

интенсивности внешнеэкономической деятельности, что позволит провести переориентацию в приоритетах относительно рынков сбыта продукции в соответствии с конъюнктурой, сложившейся в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: *международные рынки, управление результативностью, вагоностроение, внешнеэкономическая деятельность, конкурентоспособность, экспорт.*

Рис. – 3, Лит. – 7.

L. Sakun,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Management
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
ORCID: 0000-0001-5113-4154
lesyasakun13@gmail.com

Y. Viedienina,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Management
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
ORCID: 0000-0001-7472-6654
vedenina424@gmail.com

K. Mazharenko,
Senior Lecturer,
Department of Management
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
ORCID: 0000-0003-4178-1299
katerina.dkp@ukr.net

B. Vielkin,
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
elkin2850@gmail.com

MANAGEMENT OF EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE IN INTERNATIONAL MARKETS

Ukraine's choice of the path to European integration places new demands on the activities of domestic enterprises in international markets. Given the fact that foreign economic activity plays a crucial role in strengthening integration processes, guarantees the prerequisites for active development of production on an innovative basis, it is important to study the problems of enterprise performance in entering new markets.

The urgency of the researched problem consists in consideration of possible ways of maintenance of increase of efficiency of activity of the enterprises realizing the production in the international markets.

The purpose of the article is to assess the main indicators of the effectiveness of foreign economic activity of machine-building enterprises of Ukraine, to determine the priority areas for further development of domestic industry in international markets.

According to the results of the study of performance indicators of PJSC "Kryukiv Carriage Plant" a number of unresolved issues were identified, which do not allow to reach the desired level, and suggested ways to reduce the negative effects of identified problems through steps to increase the intensity of foreign economic activity. products in accordance with the current situation in modern business conditions.

Key words: *international markets, performance management, car building, foreign economic activity, competitiveness, export.*

Fig. – 3, Ref. – 7.

Постановка проблеми. Одним із основних факторів забезпечення сталого розвитку та науково-технічного прогресу України є прогресивне зростання промисловості. Галузь машинобудування у структурі переробної промисловості України займає третю позицію за питомою вагою. Важливою складовою промислового потенціалу держави є машинобудування, а від рівня результативності діяльності його підприємств залежить стан соціально-економічного розвитку країни.

Вибір Україною шляху до євроінтеграції ставить нові вимоги щодо діяльності вітчизняних підприємств на міжнародних ринках. Враховуючи той фактор, що зовнішньоекономічна діяльність відіграє вирішальну роль в умовах посилення інтеграційних процесів, гарантує передумови активного розвитку виробництв на інноваційній основі, важливим є дослідження проблем результативності підприємств за умов виходу на нові ринки збуту.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в розгляді можливих шляхів забезпечення підвищення результативності діяльності підприємств, що реалізують свою продукцію на міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукових праць, які вивчають проблематику управління міжнародною діяльністю підприємств, процеси інтеграції України у світовий економічний простір, забезпечення міжнародної конкурентоспроможності продукції, необхідно відзначити дослідження таких вітчизняних науковців, як: Т.І. Алексєєва [1], П.І. Юхименко, Л.П. Гацька, М.В. Півторак [2], А.О. Фатенок-Ткачук [3], О.О. Трут [4], М.Ю. Явдак [5] та інші.

Метою статті є оцінка основних показників результативності зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств України, визначення пріоритетних напрямів подальшого розвитку вітчизняної промисловості на міжнародних ринках.

Викладення основного матеріалу. Промисловість є однією з провідних галузей економіки, яка утворює підгрунтя науково-технічної трансформації, тим самим створюючи передумови для економічного зростання. Однією із вагомих підгалузей виробництва транспортних засобів є вагонобудування.

Вагонобудування в Україні є перспективною сферою діяльності, беручи до уваги те, що залізничний транспорт забезпечує майже 82% вантажних і 36% пасажирських перевезень, здійснюваних всіма видами транспорту.

На сьогодні лідером вагонобудівної галузі в Україні є ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» (м. Кременчук). Підприємство багато років спеціалізувалося виключно на формуванні різних типів вантажних вагонів (вагони-платформи, на піввагони, тощо). За останні роки було освоєно випуск пасажирських вагонів метро, потягів, а також швидкісних міжрегіональних електропотягів.

Крюківський вагонобудівний завод (КВБЗ) – один з найпотужніших машинобудівних виробництв в Україні, що випускає великий асортимент транспортних

засобів, таких як вантажні (вагони-платформи, цистерни, вагони бункерного типу, піввагони) і пасажирські вагони, вагони метро, запасні частини й візки для вантажних вагонів, колісні пари, запчастини для вагонів метро та ескалаторів, контейнери, дорожня техніка.

Серед вітчизняних конкурентів ПАТ «КВБЗ» наступні підприємства: ПрАТ «Дніпровагонмаш», ТОВ «Попаснянський ВРЗ», вагонобудівний завод «Карпати», промислово-інвестиційний холдинг «Aurum group». Більшість із перерахованих заводів виробляють вантажні вагони.

Економічна та політична ситуація, яка склалася в Україні сьогодні, воєнні події останніх років, – усе це є причиною змін у динаміці загальної структури економіки держави, а також у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств країни. .

Воєнні дії, які відбуваються в Україні, поставили перед державою та підприємствами-експортерами низку нових викликів і завдань, пов'язаних зі збереженням взаємовідносин з головними стратегічними партнерами та водночас просуванням і зміцненням позицій на міжнародній арені [1].

Так, не зважаючи на розрив відносин із Росією, Крюківський вагонобудівний завод зміг відновити обсяги виробництва після спаду 2014-2015 років. Динаміка виробництва вантажних вагонів представлена на рис. 1.

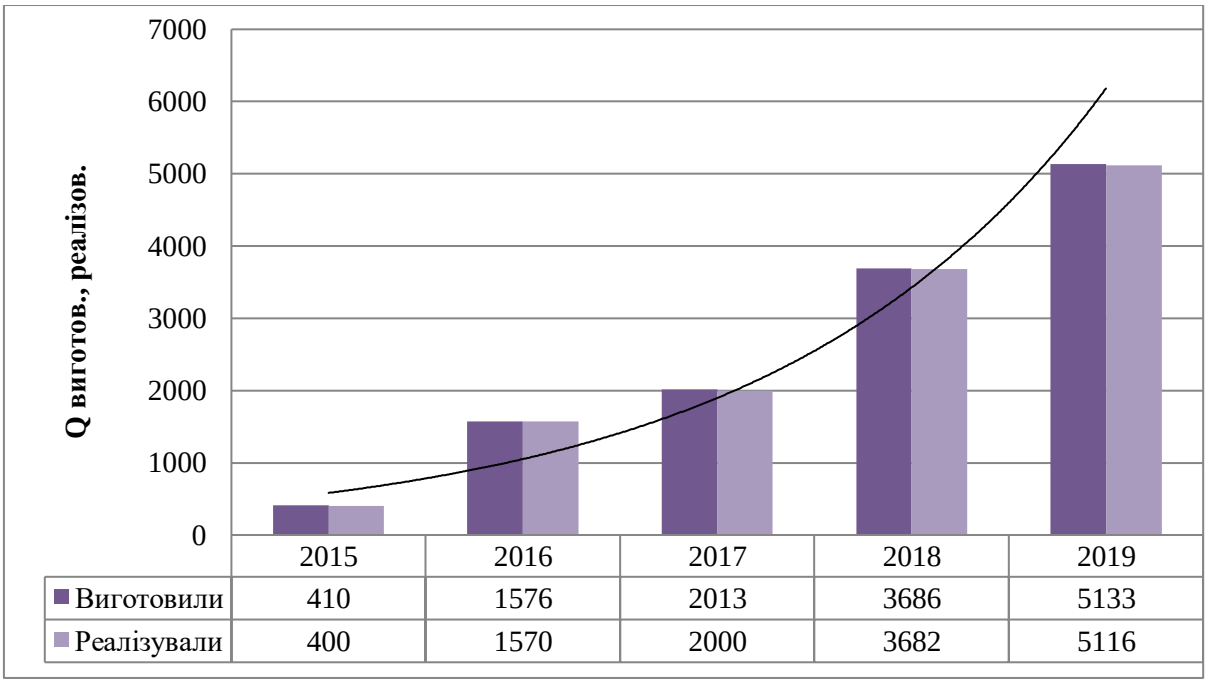

	2015	2016	2017	2018	2019
Виготовили	410	1576	2013	3686	5133
Реалізували	400	1570	2000	3682	5116

Рисунок 1 – Динаміка виробництва вантажних вагонів ПАТ «КВБЗ», шт.

**складено авторами на підставі [7]*

З проведеного аналізу видно, що з кожним роком випуск та реалізація продукції зростає. Так, обсяг реалізації вантажних вагонів у 2019 році збільшився на 39% відносно до обсягу 2018. Щодо пасажирських вагонів, то також необхідно відзначити значне зростання: із 8 вагонів у 2018 до 18 у 2019, що складає 125%. Але потужності підприємства набагато більші. Тому актуальним завданням для подальшого розвитку заводу є пошук нових ринків збуту продукції [2,6].

Підприємство постійно працює над пошуком нових ринків збуту у міжнародному середовищі. Зокрема на протязі 2016-2018 років було поставлено 750 вантажних вагонів до Туркменістану, проведена робота з виходу на ринки збуту країн Європи, Азії, Африки, Америки, постачаючи продукцію у понад 10 країн світу. Основними країнами-партнерами на протязі багатьох років залишаються Казахстан, Білорусія, Молдова, країни Балтії, плідною виявилася багатолітня співпраця з Ісламською Республікою Іран, Монголією, Китайською Народною Республікою.

У 2018 році ПАТ «КВБЗ» отримав дозвіл на випуск нових версій вагона для перевезення зерна – моделі 19-7053-03 вантажністю 71 тонна з осьовим навантаженням 23,5 тонни на вісь та моделі 19-7053-04 вантажністю 76,5 тонни з навантаженням 25 тонн на вісь. Основними замовниками вагонів-зерновозів стали приватні фірми (операторські компанії, промислові підприємства, компанії агропромислового комплексу) країн СНД, Балтії, України.

Також адміністрація Крюківського вагонобудівного заводу представила нові вагони габариту РІЦ, тобто вагони євро-габариту, які експлуатують у країнах Західної Європи. У 2018 році почалися пробігові випробування на Укрзалізниці першого локомотива компанії General Electric - ТЕ33АС «Тризуб».

Основними споживачами продукції ПАТ «КВБЗ» на зовнішніх ринках збуту є:

1. У країнах СНД: державні адміністрації залізниць; транспортні і операторські компанії; метрополітени; промислові підприємства; приватні компанії.

2. У країнах близького та далекого зарубіжжя: приватні компанії залізничного бізнесу; компанії, зайняті в сфері збору і транспортування побутових відходів; промислові підприємства.

Слід відзначити, що експорт продукції машинобудування в країни ЄС наштовхується на чисельні труднощі, пов’язані зі стандартами, технічними уставами, екологічними вимогами [3]. Не можна виключати й протекціоністські прагнення передусім завантажити власні робочі сили.

Загальна сума експорту продукції Крюківського вагонобудівного заводу за 2019 рік склала 2'665'847,77 тис. грн., що становить 33,12% від зального обсягу реалізації. Продукція заводу постачалася до 7 країн світу. Географія реалізації наведена на рис. 2.

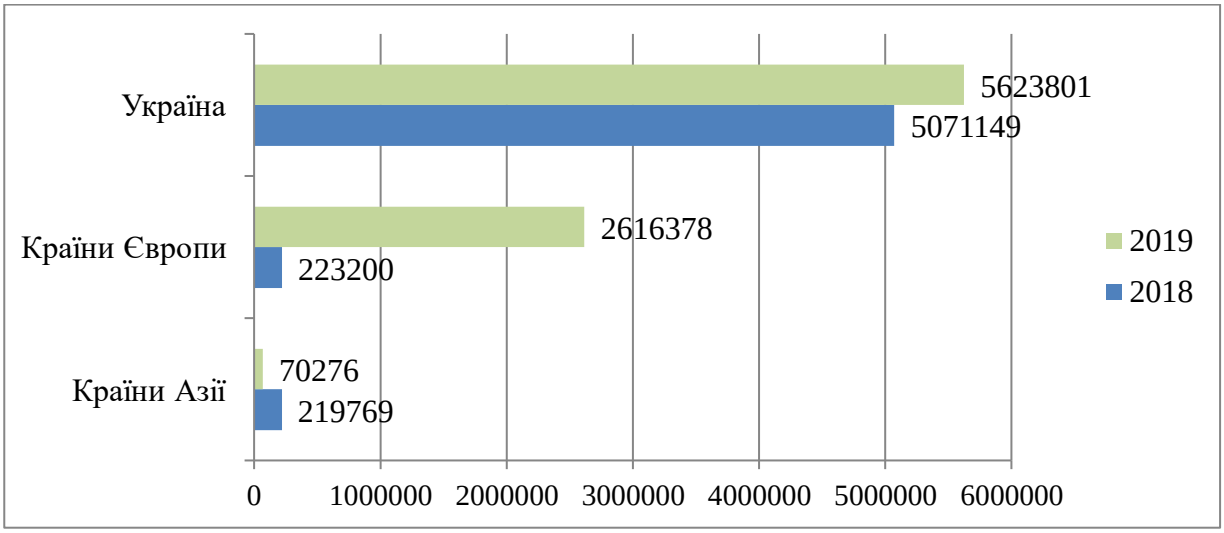

Рисунок 2 – Обсяги поставок продукції ПАТ «КВБЗ» за географічними регіонами, тис.грн.

**складено авторами на підставі [7]*

За даними, наведеними на рис. 2, необхідно відзначити, що на протязі 2019 року відбулися зміни в структурі поставок на зовнішніх ринках збуту: у країни Азії експорт скоротився з 4% у 2018 до 1% у 2019 році, тоді як продаж продукції до країн Європи значно збільшилась: з 4% у 2018 році до 31,5% у 2019 у загальному обсязі реалізації.

У 2019 році ПАТ «КВБЗ» було продовжено виконання робіт у напрямку локалізації виробництва локомотивів. У межах партнерських відносин ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» і американської компанії «General Electric» протягом 2019 року було складено та відправлено на адресу замовника 15 локомотивів «ТРИЗУБ» мод. ТЕЗЗАС.

Зовнішньоторговельна діяльність є важливою складовою товарного обігу, економічної та зовнішньої безпеки держави. Особливу увагу слід приділити загальній структурі експортних постачань України рухомого складу залізничного транспорту, з якої видно, що найбільш експортують до інших держав вантажні вагони (94,8%) (рис.3).

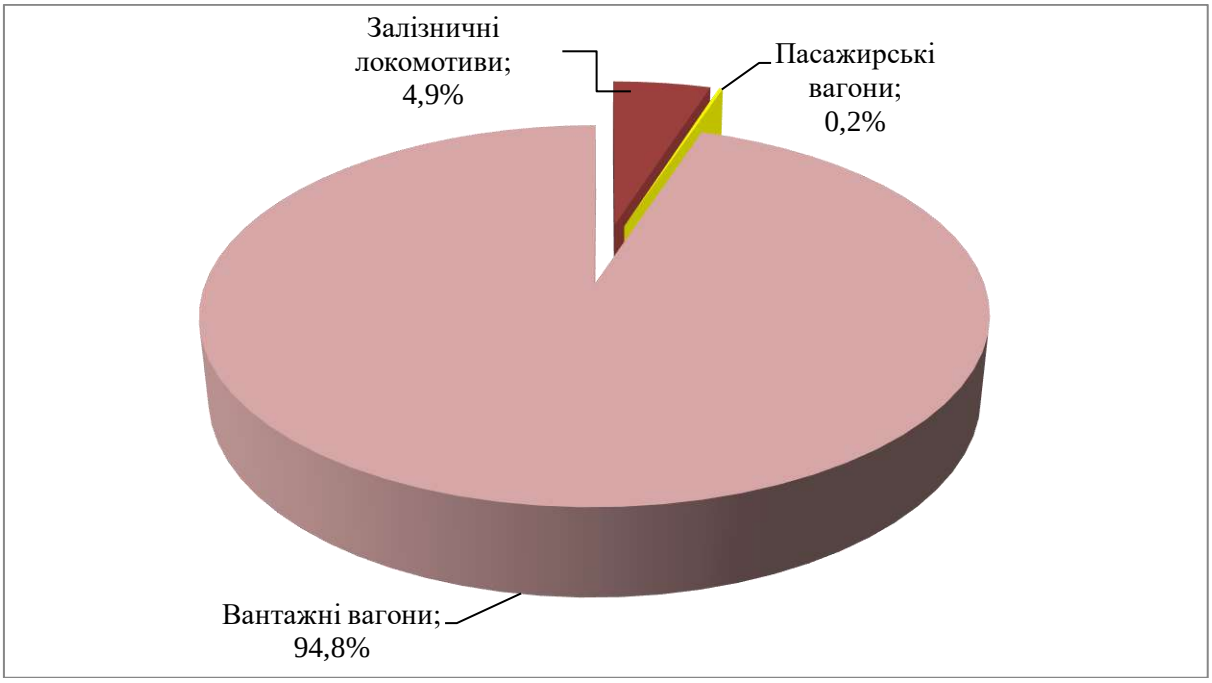

Рисунок 3 – Структура експортних постачань рухомого складу залізничного транспорту України

*складено авторами на підставі [7]

Аналізуючи ситуацію на ринку вантажного вагонобудування ближнього зарубіжжя за 2019 рік, необхідно відзначити, що за підсумками роботи 53 вагонобудівних і вагоноремонтних підприємств країн СНД у 2019 році спостерігається збільшення обсягів випуску вантажних вагонів. Також за 12 місяців 2019 року заводи СНД підвищили обсяг продажів на 39,00% порівняно до 2018 року.

Серед вищезазначеної кількості вагонобудівних і вагоноремонтних підприємств країн СНД за підсумками роботи у 2019 році Крюківський вагонобудівний завод займає 6 місце за рейтингом. Місткість ринку, що займає ПАТ «КВБЗ» на ринку вантажного вагонобудування країн СНД за 2019 рік зросла до 5,56 %. Присутність підприємства в ТОП-10 вагонобудівних заводів СНД за обсягами постачань вантажних вагонів забезпечено за рахунок виконання контрактів на поставку 5 116 вантажних вагонів споживачам України, Молдови, Білорусі, Монголії та інших держав близького

зарубіжжя.

Аналізуючи стан ринку продукції транспорту соціального призначення (ТСП) у 2019 році потрібно відмітити, що з 10 підприємств СНД вагони соціального призначення виробляли 9 підприємств. Ринковий темп продажу продукції транспорту соціального призначення в СНД за 2019 рік порівняно з 2018 роком склав 113,62 %.

За результатами роботи ПАТ «КВБЗ» з випуску продукції ТСП протягом 2019 року серед 9 вагонобудівних підприємств країн СНД (які виготовляли вагони ТСП), враховуючи поставку 18 пасажирських вагонів локомотивної тяги серії 61-779, трьох вагонного дизель-потягу ДПКр-3 на адресу АТ «УЗ», відремонтованих 10 пасажирських вагонів міжрегіонального потягу локомотивної тяги та 18 вагонів електропоїзду «ТАРПАН», Крюківський вагонобудівний завод займає 6-е місце. Частка ринку вагонів транспорту соціального призначення країн СНД, яку зайняв ПАТ «КВБЗ» за підсумками 2019 року, склала 1,92 %.

Серед іноземних виробників-конкурентів ПАТ «КВБЗ» на міжнародних ринках окрім підприємств СНД необхідно відзначити компанії: Alstom (Франція), Siemens (Німеччина), Hyunday (Південна Корея).

ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» є підприємством з повним циклом виробництва, починаючи від створення комерційної та технічної ідеї і до здійснення постачання готової продукції. Даний завод отримав сертифікати якості ISO 9001 і AAR.

Показник результативності діяльності підприємства є одиницею виміру фактору успіху і стратегічною метою, досягненням якої оцінюється робота окремих процесів та організації в цілому. Тобто показник результативності – це певний стандарт, який дозволяє кількісно оцінити ступінь досягнення стратегічної мети [4].

Результативність організаційної системи формується під впливом багатьох факторів: потенціалу системи, збалансованості складових організації, рівня розвитку усіх підсистем організації, конкурентної позиції організації на ринку та інших. Результативність, з одного боку, залежить від створення умов і результатів праці на конкретному об'єкті, а з іншого – від зовнішнього середовища та ситуацій, які визначають кон'юнктуру ринку та від величини акціонерного капіталу й величини доходу від реалізованого товару. Управління результативністю діяльністю організації грунтується на основі наступних концептуальних положень:

1. Максимальна конкретизація стратегії підприємства, що означає послідовне перетворення стратегії у систему підпорядкованих цілей для кожного наступного рівня в структурі організації.

2. Максимальна формалізація стратегії, тобто визначення системи кількісно-якісних показників для вимірювання ступеню досягнення кожної конкретної цілі, починаючи від існуючого стану до цільового індикатора (цільового показника, що відображає стан досягнення цілі).

3. Максимальна персоніфікація стратегії, тобто доведення кожної прикладної цілі до конкретного виконавця у такому вигляді, щоб для нього була зрозуміла його конкретна ціль, а також можливі способи її досягнення, місце цієї цілі у загальній стратегії підприємства.

4. Максимально точна система контролю витрат ресурсів під час реалізації стратегії. [5].

Для подальшої ефективної роботи ПАТ «КВБЗ» Правлінням були розроблені та затверджені Наглядовою радою інвестиційні плани, план товарного випуску продукції, контрольні цифри досягнення результату на 2020 рік і завдання з забезпечення прибутковості виробництва.

До показників результативності на майбутній період необхідно віднести:

- створення продукції в межах диверсифікації виробництва, якої потребують споживачі на ринках збуту;
- забезпечення розширення частки та географії експортного ринку;
- спільно з міністерствами і відомствами України проводити роботу з розвитку внутрішнього ринку з метою стабілізації стану виробничих галузей, в т.ч. з формування дієвих галузевих та державних програм;
- адаптація продукції ПАТ «КВБЗ» до вимог технічних регламентів і стандартів ЄС та Митного Союзу;
- реалізація в повному обсязі заходів щодо зниження собівартості продукції з метою забезпечення конкурентоспроможності підприємства в ціновому сегменті;
- забезпечення якісного і своєчасного гарантійного та сервісного обслуговування продукції підприємства;
- виконання підписаних і укладання нових контрактів з АТ «Укрзалізниця» щодо постачання дизель-потягів і пасажирських вагонів.

Висновки. Результативність діяльності підприємства визначається рівнем досягнення очікуваного стану об'єкту управління, та характеризується точністю визначення конкретних проблем і знаходженням ефективних способів їх розв'язання. Для ПАТ «КВБЗ» залишаються невирішеними наступні питання:

1) зменшення попиту на піввагони через продовження терміну експлуатації вантажних вагонів в Україні;
2) дефіцит державного фінансування замовлень продукції з боку АТ «Укрзалізниця»;
3) посилення ринкової конкуренції з боку іноземних виробників.

За результатами проведеного дослідження показників результативності діяльності Крюківського вагонобудівного заводу, пропонуються шляхи зменшення негативних наслідків виявлених проблем за допомогою збільшення інтенсивності зовнішньоекономічної діяльності, зокрема:

- запровадження диверсифікації за ринковим принципом, а саме вихід на нові міжнародні ринки європейського напряму та дальнього зарубіжжя;
- збільшення обсягів виробництва через розширення асортименту продукції за вимогами ринкового попиту;
- підвищення конкурентоспроможності продукції шляхом впровадження міжнародних стандартів.

Виконання цих заходів дозволить усунути диспропорції в просторовій структурі зовнішньої торгівлі підприємства, провести переорієнтацію в пріоритетах щодо ринків збуту продукції відповідно до кон'юнктури, яка склалася в сучасних умовах господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва Т.І. Організаційно-економічний механізм забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ».* 2013. № 7 (981). С. 3–9.
2. Юхименко П. І., Гацька Л. П., Півторак М. В., Вихор М. В. Міжнародний менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
3. Фатенок-Ткачук А.О. Аналізування факторів впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки.* 2010. Вип. 17. С. 15–22.

4. Трут О.О. Концепція управління результативністю як основа виконання стратегії організації. *Академічний огляд. Економіка і підприємництво*. Дніпро. 2018. Вип. 2 (49). С.75–79.
5. Явдак М.Ю. Критерії оцінки результативності діяльності підприємства. *Бізнес інформ*. 2011. №11. С. 70–74.
6. Мажаренко К.П. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України на міжнародних ринках. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки.* №1. 2014. С. 223–227.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html

REFERENCES

1. Alekseeva, T.I. (2013). Organizational and economic mechanism of ensuring foreign economic activity of the enterprise . *Visnyk NTU «KHPI».* 7 (981), 3–9 [in Ukrainian].
2. Yushymenko, P.I., Gatska, L.P., Pytorak, M.V., Vykhor, M. V. (2011). *International management*. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].
3. Fatenok-Tkachuk, A.O. (2010). Analyzing factors of influence on the development of foreign economic activity of machine-building enterprises. *Naukovi pratsi KNTU, Economic Sciences.* 17, 15–22 [in Ukrainian].
4. Trout, O.O. (2018) Concept of performance management as the basis for the implementation of the organization's strategy. *Akademichnyy ohlyad. Ekonomika i pidpryyemnytstvo*, 2 (49), 75-79 [in Ukrainian].
5. Yavdak, M.Y. (2011). Criteria for assessing the effectiveness of the enterprise. *Business Inform*, 11, 70-74 [in Ukrainian].
6. Mazharenko, K.P. (2014). Prospects for the development of foreign economic activity of Ukraine within international markets. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu: Economic Science*, 1, 223-227 [in Ukrainian].
7. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html [in Ukrainian].

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.6

УДК 336.61(477)
JEL: I22

Матвійчук В.І.,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-1032-3060
v.matviichuk@donnu.edu.ua
Акопян А.С.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-1069-3800
a.akopyan@donnu.edu.ua

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ НА ОСНОВІ УЗАГАЛЬНЕНОЇ ФУНКЦІЇ БАЖАНОСТІ ХАРРІНГТОНА

Визначено поняття фінансової стійкості державних університетів та ключові фактори впливу. Акцентовано увагу на необхідності проведення постійного моніторингу рівня фінансової стійкості на основі показників фінансово-економічної діяльності закладів через низький рівень державного фінансування університетів в Україні.

Запропоновано концепцію механізму забезпечення фінансової стійкості університету. Проаналізовано рівень фінансової стійкості шести закладів вищої освіти в Україні за допомогою інтегрального показника, що визначається на основі узагальненої функції бажаності Харрінгтона. За результатами аналізу зроблено висновки щодо доцільності використання інтегрального показника та врахування результатів розрахунку при прийнятті управлінських рішень щодо утримання чи покращення рівня фінансової стійкості університету.

Ключові слова: *фінансова стійкість університету, інтегральний показник фінансової стійкості, узагальнена функція бажаності Харрінгтона, бюджетне фінансування, механізм забезпечення фінансової стійкості, коефіцієнт автономії, коефіцієнт маневреності власного капіталу.*

Рис. – 5, Табл. – 8, Літ. – 25.

Матвийчук В.И.,
кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов и банковского дела,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0002-1032-3060
v.matviichuk@donnu.edu.ua
Акопян А.С.,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0003-1069-3800
a.akopyan@donnu.edu.ua

ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ УНИВЕРСИТЕТА НА БАЗЕ ОБОБЩЕННОЙ ФУНКЦИИ ЖЕЛАТЕЛЬНОСТИ ХАРРИНГТОНА

Определено понятие финансовой устойчивости государственных университетов и ключевые факторы влияния. Акцентировано внимание на необходимости проведения постоянного мониторинга уровня финансовой устойчивости на основе показателей финансово-экономической деятельности учреждений из-за низкого уровня государственного финансирования университетов в Украине.

Предложена концепция механизма обеспечения финансовой устойчивости университета. Проанализирован уровень финансовой устойчивости шести высших учебных заведений в Украине с помощью интегрального показателя, определенного с помощью обобщенной функции желательности Харрингтона.

По результатам анализа сделаны выводы о целесообразности использования интегрального показателя и учитывания результатов расчета при принятии управленческих решений по удержанию или улучшению уровня финансовой устойчивости университета.

Ключевые слова: *финансовая устойчивость университета, интегральный показатель финансовой устойчивости, обобщенная функция желательности Харрингтона, бюджетное финансирование, механизм обеспечения финансовой устойчивости, коэффициент автономии, коэффициент маневренности собственного капитала.*

Рис. – 5, Табл. – 8, Лит. – 25.

V. Matviichuk,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Banking,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-1032-3060
v.matviichuk@donnu.edu.ua
A. Akopyan,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-1069-3800
a.akopyan@donnu.edu.ua

APPROACHES TO FORMATION OF THE INTEGRATED INDICATOR OF FINANCIAL SUSTAINABILITY OF UNIVERSITY BASED ON THE GENERALIZED HARRINGTON DESIRABILITY FUNCTION

The concept of financial sustainability of state universities and key influencing factors have been defined. Attention is paid to the need for constant monitoring of the level of financial sustainability based on indicators of financial and economic activities of institutions due to the low level of state funding of universities in Ukraine.

The concept of a mechanism of financial sustainability of the university is proposed. The level of financial stability of six higher educational institutions in Ukraine was analyzed using

an integrated indicator based on the generalized Harrington desirability function. Conclusions were made on the results of analysis about the feasibility of using an integrated indicator and taking into account the results of the calculation for making management decisions to maintain or improve the level of financial sustainability of the university.

Keywords: *financial sustainability of the university, integrated indicator of financial sustainability, generalized Harrington desirability function, budget financing, mechanism of financial sustainability of university, coefficient of autonomy, coefficient of maneuverability of own capital.*

Fig. – 5, Tabl. – 8, Ref. – 25.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні рівень фінансової автономії державних університетів в Україні є незначним, адже обсяг надходжень та напрями видатків суттєво обмежені законодавчими нормами щодо бюджетного фінансування. Це особливо стосується національних університетів – закладів, що мають найпотужнішу матеріально-технічну та педагогічну базу для розвитку молоді. Саме тому забезпечення фінансової стійкості закладів вищої освіти є важливою проблемою для всебічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем забезпечення фінансової стійкості університетів, бюджетного планування та впровадження механізму фінансової стійкості присвячено роботи таких українських та зарубіжних науковців, як Боголіб Т.М., Харчук (Бенедик) Ю.Ю., Естерманн Т., Прюво Б., Жан-Франсуа Е., Гринь А.М., Баітов А.С., Пахомова О.А., Іванчина В.В., Городня Т.А., Кузик Т.А., Шийко В.І., Мирончук В.М., Лютик Т.В. та інших. Результати досліджень вищезазначених вчених є вагомими, однак у цілому дана проблема залишається недостатньо вивченою в українській та світовій науці.

Мета статті полягає у дослідженні стану фінансової стійкості за допомгою розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості університету, сформованого на основі узагальненої функції бажаності Харрінгтона. Використання даного показника дозволить оцінити рівень фінансової стійкості закладу вищої освіти та своєчасно прийняти управлінські рішення, необхідні для підтримки поточного рівня фінансової стійкості та покращення рівня на перспективу.

Викладення основного матеріалу. Державне фінансування освіти, згідно Закону України «Про освіту» (ст. 78) [1], має бути на рівні не менше 7% від валового внутрішнього продукту (ВВП). Такий результат не був досягнутий жодного разу з моменту отримання Україною незалежності, однак, згідно з даними рис. 1, рівень фінансування 5,4-6 % від ВВП співпадає з аналогічними показниками Франції, Великої Британії та Польщі та випереджає показники Італії та Німеччини. За показником державних витрат на вищу освіту у відсотках від ВВП Україна взагалі переважає усі країни, показники яких були проаналізовані, але в абсолютних цифрах асигнування на вищу освіту в багато разів нижчі, ніж у розвинених країн, оскільки їх ВВП значно більший (рис. 2) [2, 3].

Вочевидь, бюджетне фінансування закладів вищої освіти в Україні не відповідає потребам самих закладів для їх активного розвитку у висококонкурентному середовищі, тому державні університети мають ефективно використовувати отримані бюджетні асигнування та намагатися самостійно залучати додаткові кошти для досягнення фінансової стійкості на постійній основі.

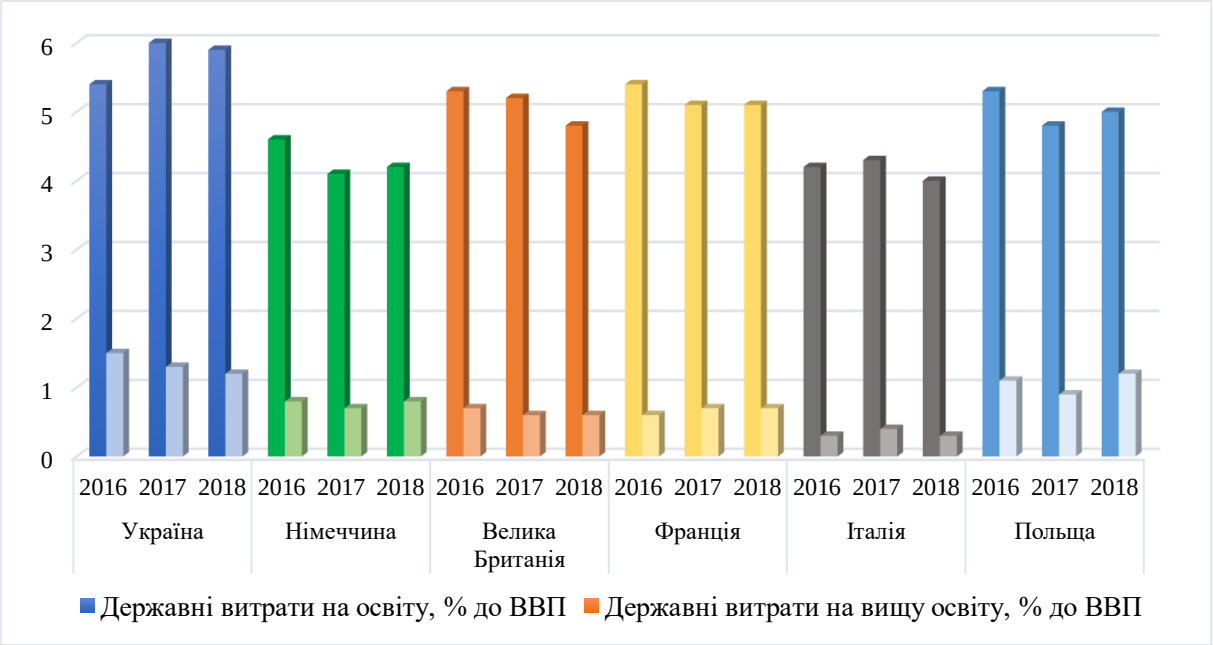

Рисунок 1 – Динаміка фінансування освіти в цілому та вищої освіти (у відсотках до ВВП) у 2016-2018 роках

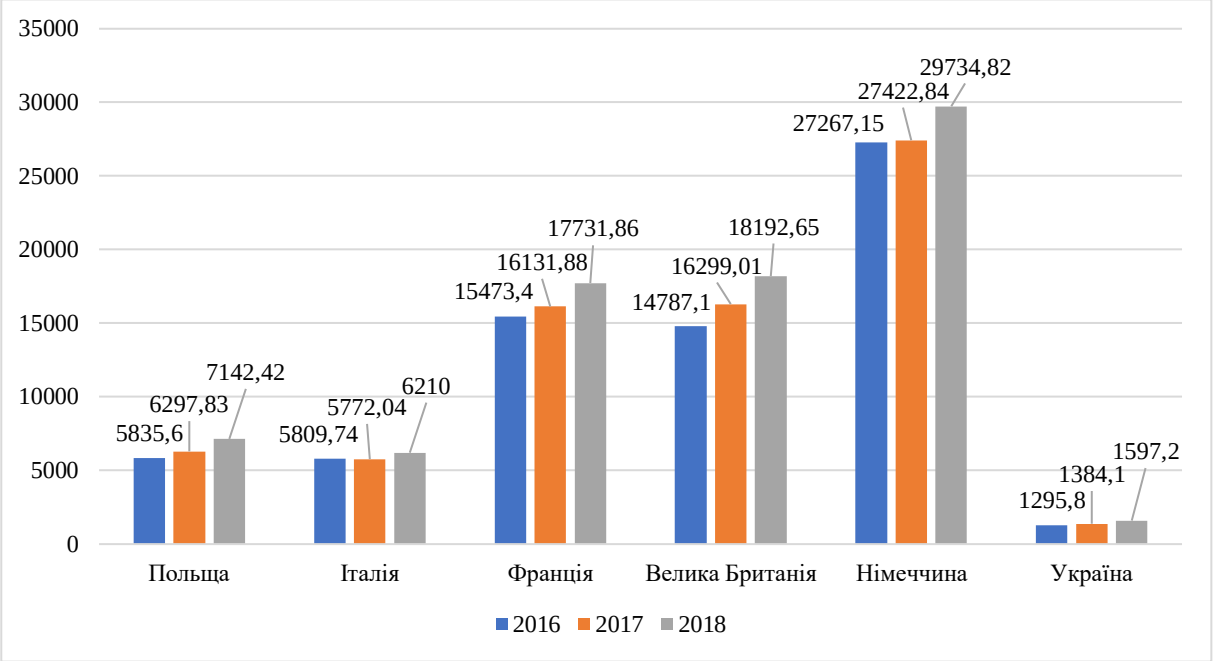

Рисунок 2 – Співставлення обсягів фінансування вищої освіти країн Європи (млн. дол. США) у 2016-2018 роках

Під фінансовою стійкістю державного закладу вищої освіти багатьма сучасними авторами розуміється наступне [4, 5, 6]:

а) своєчасне забезпечення установи фінансовими ресурсами з державного чи місцевого бюджетів в обсязі, запланованому на початок бюджетного року;

б) здатність заробляти кошти самостійно шляхом надання основних і додаткових освітніх послуг, передбачених законодавством;

в) ефективність використання отриманих коштів при наданні якісних освітніх послуг та інвестуванні у майбутній розвиток закладу з метою формування високого рівня конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Оскільки діяльність університету невідривно пов'язана з зовнішнім середовищем, то важливим є аналіз чинників, які здійснюють значний вплив на організацію освітньої діяльності закладу вищої освіти та забезпечення його фінансової стійкості. Серед факторів, що безпосередньо впливають на фінансову стійкість університету, можна виділити наступні групи (рис. 3) [7, 8]:

Рисунок 3 – Класифікація факторів впливу на фінансову стійкість університету

Стабільне функціонування державного університету залежить в першу чергу від обсягів бюджетного фінансування, однак своєчасне виконання усіх статутних завдань неможливе за відсутності механізму забезпечення фінансової стійкості – комплексу функцій, завдань, принципів і інструментів реалізації визначеної мети, а також очікуваних результатів від реалізації та критеріїв оцінки ефективності [9, 10] (рис. 4).

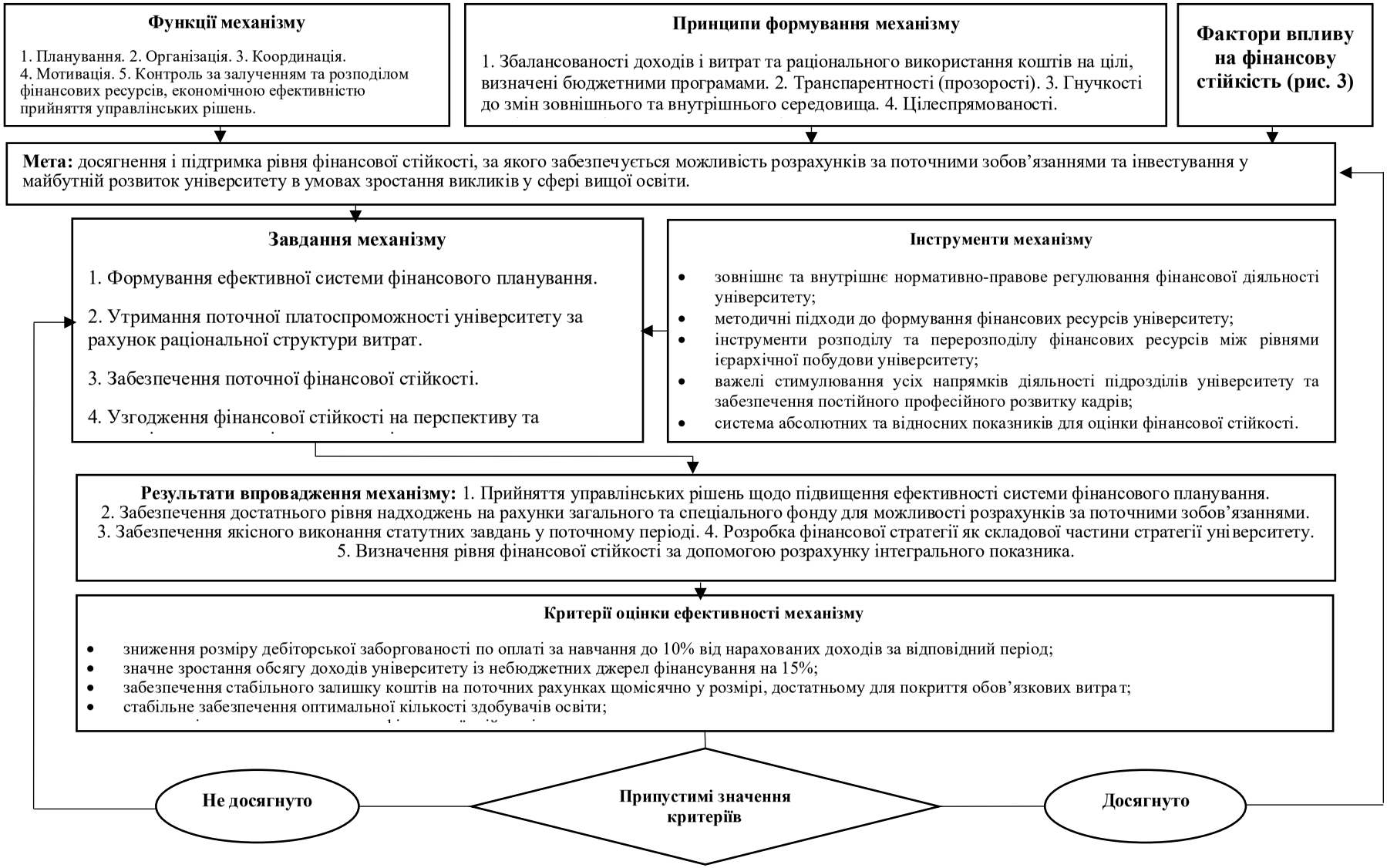

Рисунок 4 – Концепція механізму забезпечення фінансової стійкості університету

Одним з ключових результатів впровадження механізму фінансової стійкості є розрахунок рівня фінансової стійкості університету за допомогою інтегрального показника. Оскільки університети також є суб'єктами господарювання, то для визначення інтегрального показника беруться до уваги відносні показники (коефіцієнти) діяльності в залежності від специфіки діяльності університету як бюджетної установи [11-14].

Коефіцієнт автономії (К1) відноситься до показників структури капіталу та демонструє ступінь незалежності університету від фінансування з зовнішніх джерел. Показник виражається таким відношенням:

$$К_А = \frac{ВК}{А}, \quad (1)$$

де ВК – сума власного капіталу,

А – загальна сума активів університету.

Нормативне значення коефіцієнту автономії для університетів знаходиться в межах від 0,5 до 0,9, тобто позитивною тенденцією є зростання даного показника.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу (К2) дозволяє визначити обсяг власних оборотних коштів у загальному обсязі власного капіталу та визначається за формулою:

$$К_{(ман.ВК)} = \frac{А - НА}{ВК}, \quad (2)$$

де А – загальна сума активів університету;

НА – сума необоротних активів.

Даний показник дозволяє визначити суму коштів, якими можна вільно маневрувати при необхідності термінового виконання поточних зобов'язань. Через специфіку діяльності університету як бюджетної установи, що суттєво залежить від зовнішнього фінансування, показник має зростати та знаходитися на рівні 0,1-0,2.

Коефіцієнт співвідношення зобов'язань та власних коштів (К3) демонструє розмір зобов'язань на 1 гривню суми власного капіталу університету:

$$К_{(З/ВК)} = \frac{З}{ВК}, \quad (3)$$

де З – загальна кількість зобов'язань університету.

Нормативне значення коефіцієнту – менше 0,7. Зростання даного показника свідчить про те, що університет має знаходити додаткові джерела фінансування для покриття усіх своїх зобов'язань.

Нормативне значення коефіцієнту співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості (К4) та коефіцієнту співвідношення видатків і доходів за загальним і спеціальним фондами (К5) наближене до 1, тоді як значення коефіцієнту співвідношення затверджених кошторисом видатків спеціального і загального фонду (К6) повинне мати тенденцію до зростання.

В залежності від специфіки закладу аналітик може використовувати й інші показники на власний розсуд за умови, що вони також засновані на даних достовірної фінансової звітності, не дублюють один одного та дозволяють оцінити рівень стійкості університету в фінансовому плані.

В процесі розрахунку визначених коефіцієнтів було опрацьовано оприлюднену фінансову звітність університетів України за 2016-2019 роки (баланс, звіт про фінансові результати, звіт про надходження та використання коштів загального фонду, звіт про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги тощо) [15-20]. Результати розрахунку відносних показників представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Значення відносних показників фінансової діяльності університетів України

Показники		К1	К2	К3	К4	К5	К6
ДонНУ імені Василя Стуса	**2016**	0,974	0,047	0,001	0,813	1,003	0,288
	2017	0,972	0,041	0,001	0,705	0,979	0,381
	2018	0,967	0,05	0,004	0,733	0,99	0,386
	2019	0,941	0,065	0,002	0,538	1,013	0,416
КНУ імені Тараса Шевченка	**2016**	0,984	0,047	0,016	1,236	1,013	0,489
	2017	0,978	0,052	0,022	1,428	1,026	0,499
	2018	0,976	0,076	0,024	1,633	1,264	0,551
	2019	0,97	0,079	0,031	2,517	1,015	0,511
ЛНУ імені Івана Франка	**2016**	0,961	0,067	0,04	37,015	1,074	0,543
	2017	0,955	0,089	0,047	33,43	1,043	0,41
	2018	0,953	0,099	0,049	14,807	1,029	0,429
	2019	0,945	0,1	0,039	10,786	1,012	0,417
КПІ імені Ігоря Сікорського	**2016**	0,996	0,04	0,003	1,034	1,045	0,346
	2017	0,996	0,041	0,003	1,373	1,03	0,307
	2018	0,995	0,04	0,004	1,584	1,046	0,343
	2019	0,995	0,05	0,004	1,502	1,053	0,351
Державний університет «Житомирська політехніка»	**2016**	0,934	0,081	0,07	0,928	1,011	0,528
	2017	0,927	0,159	0,079	0,954	0,99	0,421
	2018	0,968	0,102	0,032	1,139	0,953	0,351
	2019	0,946	0,093	0,057	1,186	0,998	0,446
Криворізький національний університет	**2016**	0,973	0,089	0,006	0,508	1,004	0,468
	2017	0,975	0,108	0,006	0,475	1,017	0,502
	2018	0,972	0,124	0,008	0,573	1,016	0,416
	2019	0,972	0,119	0,007	0,626	1,013	0,446

Оскільки оцінка фінансової стійкості державних університетів проводиться на базі ряду відносних показників фінансово-економічної діяльності, то для визначення рівня фінансової стійкості вважається доцільним використати узагальнену функцію бажаності Харрінгтона, що визначається наступною формулою [21]:

$$D = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^{n} d_i}, \quad (4)$$

де n – кількість показників, які використовуються для оцінки фінансової стійкості університету;

d_i – частинна функція, яка визначена у відповідності зі шкалою Харрінгтона (табл. 2).

Таблиця 2

Шкала Харрінгтона

Лінгвістична оцінка	Інтервал значень функції бажаності
Дуже добре	1,00-0,80
Добре	0,80-0,63
Задовільно	0,63-0,37
Погано	0,37-0,20
Дуже погано	0,20-0,00

Розрахунок рівня фінансової стійкості за допомогою узагальненої функції бажаності Харрінгтона полягає у перетворенні натуральних значень визначених відносних показників фінансової стійкості університетів у безрозмірну шкалу бажаності, що встановлює відповідність між суб'єктивними та фізичними характеристиками досліджуваного об'єкту [22-23].

Частинна функція d_i для кожного показника знаходиться за формулою (5):

$$d_i = \exp\left(-\exp(-x_i)\right), \quad (5)$$

де x_i – показник у безрозмірному вигляді, який розраховується за формулою (6):

$$x_i = \frac{2y_i - (y_i^{max} + y_i^{min})}{y_i^{max} - y_i^{min}}, \quad (6)$$

де y_i – фактичне значення показника, y_i^{max} та y_i^{min} – межі області лінгвістичної оцінки «задовільно», визначені для кожного з показників.

За результатами розрахунку значення інтегрального показника Донецького національного університету імені Василя Стуса у 2016 та 2017 році перебувало в інтервалі «задовільно», однак у 2018 та 2019 році фінансова стійкість університету зміцнилася та досягла лінгвістичної оцінки «добре» (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка рівня фінансової стійкості ДонНУ імені Василя Стуса за допомогою узагальненої функції бажаності Харрінгтона

	2016		2017		2018		2019	
y_i^{max} - y_i^{min}	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i
0,9-0,5	1,370	0,776	1,360	0,774	1,335	0,769	1,205	0,741
0,08-0,02	-0,100	0,331	-0,300	0,259	0,000	0,368	0,500	0,545
0,1-0,5	1,495	0,799	1,495	0,799	1,480	0,796	1,490	0,798
1-0,05	0,252	0,460	-0,180	0,302	-0,068	0,343	-0,248	0,278
0,72-0,4	2,769	0,939	2,619	0,930	2,688	0,934	2,831	0,943
0,3-0,2	0,760	0,626	2,620	0,930	2,720	0,936	3,320	0,964
	***D* =**	**0,618**	***D* =**	**0,589**	***D* =**	**0,638**	***D* =**	**0,658**

Значення інтегрального показника Київського національного університету імені Тараса Шевченка щорічно зростає, у 2016 та 2017 році перебувало в інтервалі «добре», а у 2018 та 2019 році досягла максимального рівня згідно зі шкалою Харрінгтона – «дуже добре» (табл. 4).

Таблиця 4

Оцінка рівня фінансової стійкості КНУ імені Тараса Шевченка за допомогою узагальненої функції бажаності Харрінгтона

	2016		2017		2018		2019	
y_i^{max} - y_i^{min}	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i
0,9-0,5	1,420	0,785	1,390	0,780	1,380	0,778	1,350	0,772
0,08-0,02	-0,100	0,331	0,067	0,392	0,867	0,657	0,967	0,684
0,1-0,5	1,420	0,785	1,390	0,780	1,380	0,778	1,345	0,771
1-0,05	1,944	0,867	2,712	0,936	3,532	0,971	7,068	0,999
0,72-0,4	2,831	0,943	2,913	0,947	4,400	0,988	2,844	0,943
0,3-0,2	4,780	0,992	4,980	0,993	6,020	0,998	5,220	0,995
	***D* =**	**0,741**	***D* =**	**0,771**	***D* =**	**0,851**	***D* =**	**0,851**

Значення інтегрального показника Львівського національного університету імені Івана Франка також щорічно зростає, зберігаючи з 2016 року лінгвістичну оцінку «дуже добре» (табл. 5).

Таблиця 5

Оцінка рівня фінансової стійкості ЛНУ імені Івана Франка за допомогою узагальненої функції бажаності Харрінгтона

	2016		2017		2018		2019	
y_i^{max} - y_i^{min}	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i
0,9-0,5	1,305	0,762	1,275	0,756	1,265	0,754	1,225	0,745
0,08-0,02	0,567	0,567	1,300	0,761	1,633	0,823	1,667	0,828
0,1-0,5	1,300	0,761	1,265	0,754	1,255	0,752	1,305	0,762
1-0,05	145,060	1,000	130,720	1,000	56,228	1,000	40,144	1,000
0,72-0,4	3,213	0,961	3,019	0,952	2,931	0,948	2,825	0,942
0,3-0,2	5,860	0,997	3,200	0,960	3,580	0,973	3,340	0,965
	***D* =**	**0,825**	***D* =**	**0,857**	***D* =**	**0,869**	***D* =**	**0,868**

Що стосується Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського, то слід відмітити щорічну тенденцію до зростання та перспективу досягнення максимального рівня за шкалою Харрінгтона, перебуваючи в інтервалі лінгвістичної оцінки «добре» (табл. 6).

Таблиця 6

Оцінка рівня фінансової стійкості КПІ імені Ігоря Сікорського за допомогою узагальненої функції бажаності Харрінгтона

	2016		2017		2018		2019	
y_i^{max} - y_i^{min}	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i
0,9-0,5	1,480	0,796	1,480	0,796	1,475	0,796	1,475	0,796
0,08-0,02	-0,333	0,248	-0,300	0,259	-0,333	0,248	0,000	0,368
0,1-0,5	1,485	0,797	1,485	0,797	1,480	0,796	1,480	0,796
1-0,05	1,136	0,725	2,492	0,921	3,336	0,965	3,008	0,952
0,72-0,4	3,031	0,953	2,938	0,948	3,038	0,953	3,081	0,955
0,3-0,2	1,920	0,864	1,140	0,726	1,860	0,856	2,020	0,876
	***D* =**	**0,674**	***D* =**	**0,686**	***D* =**	**0,706**	***D* =**	**0,755**

За результатами розрахунку інтегрального показника Державного університету «Житомирська політехніка» також слід відмітити щорічну тенденцію до зростання, показник перебуває у інтервалі оцінки «добре» у 2016 році та у інтервалі оцінки «дуже добре» за результатами 2017-2019 років (табл. 7).

В свою чергу, значення інтегрального показника Криворізького національного університету перебуває у інтервалі оцінки «задовільно» у 2016 та 2017 році, однак відзначається тенденція до зростання та входження до інтервалу оцінки «добре» у 2018 та 2019 роках (табл. 8).

Таблиця 7

Оцінка рівня фінансової стійкості Державного університету «Житомирська політехніка» за допомогою узагальненої функції бажаності Харрінгтона

	2016		2017		2018		2019	
y_i^{max} - y_i^{min}	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i
0,9-0,5	1,170	0,733	1,135	0,725	1,340	0,770	1,230	0,747
0,08-0,02	1,033	0,701	3,633	0,974	1,733	0,838	1,433	0,788
0,1-0,5	1,150	0,729	1,105	0,718	1,340	0,770	1,215	0,743
1-0,05	0,712	0,612	0,816	0,643	1,556	0,810	1,744	0,840
0,72-0,4	2,819	0,942	2,688	0,934	2,456	0,918	2,738	0,937
0,3-0,2	5,560	0,996	3,420	0,968	2,020	0,876	3,920	0,980
	***D* =**	**0,774**	***D* =**	**0,816**	***D* =**	**0,828**	***D* =**	**0,834**

Таблиця 8

Оцінка рівня фінансової стійкості Криворізького національного університету за допомогою узагальненої функції бажаності Харрінгтона

	2016		2017		2018		2019	
y_i^{max} - y_i^{min}	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i	x_i	d_i
0,9-0,5	1,365	0,775	1,375	0,777	1,360	0,774	1,360	0,774
0,08-0,02	1,300	0,761	1,933	0,865	2,467	0,919	2,300	0,905
0,1-0,5	1,470	0,795	1,470	0,795	1,460	0,793	1,465	0,794
1-0,05	-0,968	0,072	-1,100	0,050	-0,708	0,131	-0,496	0,194
0,72-0,4	2,775	0,940	2,856	0,944	2,850	0,944	2,831	0,943
0,3-0,2	4,360	0,987	5,040	0,994	3,320	0,964	3,920	0,980
	***D* =**	**0,561**	***D* =**	**0,540**	***D* =**	**0,638**	***D* =**	**0,681**

Таким чином, усі заклади вищої освіти мають тенденцію до покращення рівня фінансової стійкості (рис. 5). Результат Донецького національного університету імені Василя Стуса зумовлений евакуацією закладу до Вінниці у зв'язку зі збройним конфліктом на території Донецької області та поступовим розвитком університету у нових умовах.

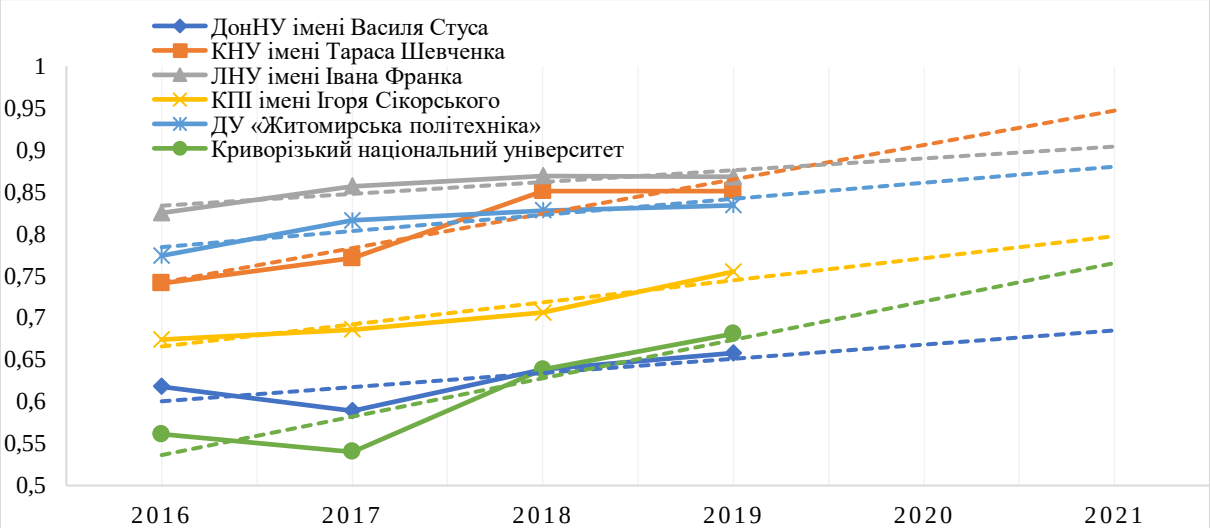

Рисунок 5 – Лінійна трендова модель інтегрального показника фінансової стійкості університетів України

В цілому, результати закладів, що досліджувалися, співпадають з розподілом закладів вищої освіти за ступенями ризику, що проводиться на виконання вимог постанови Кабінету Міністрів України №982 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою якості освіти» [24].

При проведенні моніторингу Державною службою якості освіти бралися до уваги такі критерії, як кількість студентів та аспірантів за останні три роки (в тому числі, іноземних студентів), кількість освітніх програм та спеціальностей, що потребують акредитації, чисельність науково-педагогічного персоналу, виконання університетом законодавчих вимог щодо оприлюднення публічної інформації на офіційному сайті закладу, кількість порушень законодавчих вимог, виявлених перевіряючими органами за останні п’ять років та наявність у структурі закладу відокремлених підрозділів.

Результати, оприлюднені Державною службою якості освіти України на офіційному сайті у жовтні 2020 року, показали, що серед досліджуваних університетів середнім ступенем ризику (25 балів) володіють КНУ імені Тараса Шевченка, ЛНУ імені Івана Франка, Державний університет «Житомирська політехніка» та КПІ імені Ігоря Сікорського, тоді як ДонНУ імені Василя Стуса та Криворізький національний університет віднесені Державною службою якості освіти до високого ступеня ризику (45 балів) [25].

Отже, використання інтегрального показника є доцільним та дозволить оцінити рівень фінансової стійкості закладу вищої освіти, своєчасно прийняти управлінські рішення, необхідні для покращення чи підтримки отриманого рівня на перспективу, диверсифікувати доходи за спеціальним фондом для зниження залежності університетів виключно від обсягів державного фінансування.

Висновки. При дослідженні питань щодо фінансування вищої освіти в Україні було встановлено, що рівень фінансування закладів не відповідає потребам для постійного розвитку, тому університети мають проводити активну роботу щодо забезпечення власної фінансової стійкості. На нинішньому етапі розвитку освіти в Україні актуальним є питання розробки механізму забезпечення фінансової стійкості університетів, адже його впровадження дозволить ефективно протидіяти змінам у сфері вищої освіти та економіці країни в цілому. Разом з тим, низький рівень фінансової стійкості може призвести до неможливості університету розрахуватися за поточними зобов’язаннями та, як наслідок, до реформування або ліквідації закладу вищої освіти.

Одним з результатів впровадження механізму забезпечення фінансової стійкості запропоновано використання інтегрального показника фінансової стійкості на основі відносних показників фінансової діяльності університетів. Здійснені розрахунки підтверджують можливість застосування узагальненої функції бажаності Харрінгтона для формування інтегрального показника фінансової стійкості університету, оскільки це дозволяє врахувати у фінансовій стратегії університету рівень поточної фінансової стійкості та розробити напрями покращення або збереження фінансового стану в майбутньому періоді. Перспектива подальшого дослідження полягає у практичному впровадженні механізму забезпечення фінансової стійкості університету та розробці рекомендацій і пропозицій щодо покращення рівня фінансової стійкості закладів вищої освіти у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. № 2145-VII. Дата оновлення: 24.06.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 20.08.2020).
2. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / С. Квіт та ін. ; за заг. ред. С. Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с.
3. Estermann T., Pruvot B. Financially Sustainable Universities II. European universities diversifying income streams. Brussels : EUA publications, 2011. 96 p.
4. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 506 с.
5. Харчук Ю.Ю. Обліково-аналітичне забезпечення фінансової стійкості вищих навчальних закладів державної та комунальної власності: дис. … канд. екон. наук : 08.00.09 / Національний університет «Острозька академія». Острог, 2014. 360 с.
6. Jean-François, E. Financial sustainability for nonprofit organizations, Springer Publishing Company. 2014. 384 p.
7. Бенедик Ю.Ю. Концептуальні аспекти дослідження фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів в Україні. Наукові записки. Серія «Економіка». 2010. Випуск 13. С. 91-99.
8. Акопян А.С., Матвійчук В.І. Фактори, що впливають на фінансову стійкість університетів в Україні. Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці : Праці XX Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих вчених (м. Вінниця, 23-24 квітня 2020 р.). Том 1. Вінниця, 2020. С. 334-336.
9. Любенко Н.М., Герасименко Є.С. Удосконалення механізму управління фінансовою стійкістю підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2014. № 6 (157). С. 128-132.
10. Кальченко О. Теоретичні аспекти формування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2016. №2 (6). С. 320-326.
11. Гринь А.М., Баитов А.С. Анализ финансовой устойчивости государственного вуза. *Аваль. Экономика*. 2015. №2. С. 54-59.
12. Пахомова Е.А., Иванчина В.В. Анализ финансовой устойчивости вуза с использованием методов теории нечетких множеств (на примере университета «Дубна»). *Реформа высшего образования. Экономический анализ: Теория и практика.* №14 (143). 2009. С. 42-51.
13. Городня Т.А., Кузик Т.А. Забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2013. Вип. 23.16. С. 191-196.
14. Акопян А.С., Матвійчук В.І. Методологічний підхід до оцінки показників фінансової стійкості державного закладу вищої освіти. Теоретико-практичні аспекти аналізу економіки, обліку, фінансів і права : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 18 червня 2020 р.), м. Полтава, 2020. Ч. 4. С. 23-26.
15. Доступ до публічної інформації. Донецький національний університет імені Василя Стуса : веб-сайт. URL: https://www.donnu.edu.ua/uk/dostup-do-publichnoyi-informatsiyi (дата звернення: 05.09.2020).
16. Фінансова звітність. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: веб-сайт. URL: http://www.univ.kiev.ua/ua/official (дата звернення: 05.09.2020).

17. Фінансова звітність. Львівський національний університет імені Івана Франка : веб-сайт. URL: https://www.lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/documents/financial-information/reports (дата звернення: 05.09.2020).
18. Фінансова звітність. Криворізький національний університет : веб-сайт. URL: http://www.knu.edu.ua/finansova (дата звернення: 05.09.2020).
19. Фінансова звітність. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» : веб-сайт. URL: https://kpi.ua/budget (дата звернення: 05.09.2020).
20. Фінансова звітність. Державний університет «Житомирська політехніка»: веб-сайт. URL: https://ztu.edu.ua/ua/common/other-information.php (дата звернення: 05.09.2020).
21. Шийко В.І. Вдосконалення методики оцінювання фінансової стійкості підприємств галузі електроенергетики. Ефективна економіка. 2018. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/78.pdf (дата звернення: 15.09.2020).
22. Мирончук В.М. Використання функції Харрінгтона при оцінюванні фінансової стійкості банків України. Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_32 (дата звернення: 15.09.2020).
23. Лютик Т.В. Функція бажаності Харрінгтона як інструмент інтегральної оцінки інноваційної та науково-технологічної складових економічного потенціалу. URL: http://inb.dnsgb.com.ua/2016-4/09.pdf (дата звернення: 15.09.2020).
24. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою якості освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2018 №982. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/982-2018-п (дата звернення: 02.10.2020).
25. Розподіл закладів вищої освіти за ступенями ризику. Державна служба якості освіти України : веб-сайт. URL: http://sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/hovyny/1349-derzhavna-sluzhba-yakosti-osvity-ukrayiny-rozpodil-zakladiv-vyshchoyi-osvity-za-stupenya
my-ryzyku (дата звернення: 02.10.2020).

REFERENCES

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. № 2145-VII. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].
2. Kvit, S. (Eds.). (2020) Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity za 2019 rik. Kyiv: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [in Ukrainian].
3. Estermann, T., & Pruvot B. (2011) Financially Sustainable Universities II. European universities diversifying income streams. Brussels: EUA publications.
4. Boholib, T.M. (2006). Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v transformatsiinyi period. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
5. Kharchuk, Yu.Yu. (2014). Oblikovo-analitychne zabezpechennia finansovoi stiikosti vyshchykh navchalnykh zakladiv derzhavnoi ta komunalnoi vlasnosti. Candidate's thesis. Ostroh [in Ukrainian].
6. Jean-François, E. (2014). Financial sustainability for nonprofit organizations. Springer Publishing Company.
7. Benedyk, Yu.Yu. (2010). Kontseptualni aspekty doslidzhennia finansovoi stiikosti derzhavnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv v Ukraini. Naukovi Zapysky. Seriia «Ekonomika». 13, 91-99 [in Ukrainian].

8. Akopyan, A.S., & Matviichuk, V.I. (2020). Faktory, shcho vplyvaiut na finansovu stiikist universytetiv v Ukraini. Problemy rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system v natsionalnii ta hlobalnii ekonomitsi. Vol. 1, 334-336 [in Ukrainian].
9. Liubenko, N.M., & Herasymenko Ye.S. (2014). Udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia finansovoiu stiikistiu pidpryiemstva. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, 6 (157), 128-132 [in Ukrainian].
10. Kalchenko, O. (2016). Teoretychni aspekty formuvannia mekhanizmu upravlinnia finansovoiu stiikistiu pidpryiemstva. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, 2 (6), 320-326 [in Ukrainian].
11. Grin, A.M., & Baitov, A.S. (2015) Analiz finansovoi ustoichivosti gosudarstvennogo vuza. Aval. Ekonomika, 2, 54-59 [in Russian].
12. Pakhomova, E.A., & Ivanchina, V.V. (2009) Analiz finansovoi ustoichivosti vuza s ispolzovaniem metodov teorii nechetkikh mnozhestv (na primere Universiteta «Dubna»). Reforma vyssheho obrazovaniia. Ekonomicheskyi analiz: teoriia i praktika, 14 (143), 42-51 [in Russian].
13. Horodnia, T.A., & Kuzyk, T.A. (2013). Zabezpechennia finansovoi stiikosti ta platospromozhnosti pidpryiemstva. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, 23.16, 191-196 [in Ukrainian].
14. Akopyan, A.S., & Matviichuk, V.I. Metodolohichnyi pidkhid do otsinky pokaznykiv finansovoi stiikosti derzhavnoho zakladu vyshchoi osvity. Teoretyko-praktychni aspekty analizu ekonomiky obliku finansiv i prava, part 4, 23-26 [in Ukrainian].
15. Dostup do publichnoi informatsii. Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa: Web-site. Retrieved from: https://www.donnu.edu.ua/uk/dostup-do-publichnoyi-informatsiyi [in Ukrainian].
16. Finansova zvitnist. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka: Web-site. Retrieved from: http://www.univ.kiev.ua/ua/official [in Ukrainian].
17. Finansova zvitnist. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka: Web-site. Retrieved from: https://www.lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/documents/financial-information/reports [in Ukrainian].
18. Finansova zvitnist. Kryvorizkyi natsionalnyi universytet: Web-site. Retrieved from: http://www.knu.edu.ua/finansova [in Ukrainian].
19. Finansova zvitnist. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy «Kyivskyi politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho»: Web-site. Retrieved from: https://kpi.ua/budget [in Ukrainian].
20. Finansova zvitnist. Derzhavnyi universytet «Zhytomyrska politekhnika»: Web-site. Retrieved from: https://ztu.edu.ua/ua/common/other-information.php [in Ukrainian].
21. Shyiko, V.I. (2018). Vdoskonalennia metodyky otsiniuvannia finansovoi stiikosti pidpryiemstv haluzi elektroenerhetyky. Efektyvna ekonomika, Vol. 5. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/78.pdf [in Ukrainian].
22. Myronchuk, V.M. Vykorystannia funktsii Kharrinhtona pry otsiniuvanni finansovoi stiikosti bankiv Ukrainy. Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Seriia: Ekonomichni nauky. Vol. 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_32 [in Ukrainian].
23. Liutyk, T.V. Funktsiia bazhanosti Kharrinhtona yak instrument intehralnoi otsinky innovatsiinoi ta naukovo-tekhnolohichnoi skladovykh ekonomichnoho potentsialu. Retrieved from: http://inb.dnsgb.com.ua/2016-4/09.pdf [in Ukrainian].
24. Pro zatverdzhennia kryteriiv, za yakymy otsiniuietsia stupin ryzyku vid provadzhennia hospodarskoi diialnosti u sferi vyshchoi osvity ta vyznachaietsia periodychnist provedennia planovykh zakhodiv derzhavnoho nahliadu (kontroliu) Derzhavnoiu sluzhboiu yakosti osvity:

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.11.2018 №982. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/982-2018-п [in Ukrainian].
25. Rozpodil zakladiv vyshchoi osvity za stupeniamy ryzyku. Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrainy: Web-site. Retrieved from: http://sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/hovyny/1349-derzhavna-sluzhba-yakosti-osvity-ukrayiny-rozpodil-zakladiv-vyshchoyi-osvity-za-stupenyamy-ryzyku [in Ukrainian].

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.7

УДК 331.108:378.1
JEL: C54, I25, J24, O11, O31

Ахновська І.О.,
к.е.н, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0001-9731-3801
i.akhnovska@donnu.edu.ua

Брацлавець О.Ю.,
аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-6500-6054
o.bratsslavets@donnu.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ТЕХНОГЛОБАЛІЗМУ

У статті досліджено інноваційний розвиток суспільства в умовах поглиблення техноглобалізму. Запропоновано авторській підхід до визначення рівня інноваційного розвитку суспільства за допомогою методу багатовимірної середньої. Досліджено особливості інноваційного розвитку країни та необхідності інвестування в освіту. Досліджено особливості трактування поняття техноглобалізму. Запропоновано низку рекомендацій задля підвищення інноваційної привабливості України в умовах техноглобалізму. У процесі дослідження виокремлено низку соціально-економічних детермінант інноваційного розвитку суспільства, а саме: кількість працівників, які задіяні у виконанні наукових досліджень, які мають науковий ступінь; витрати на виконання наукових досліджень і розробок; витрати промислових підприємств на інновації; частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств; валовий внутрішній продукт; дефіцит бюджету та державний борг. При цьому два останні фактори є дестимуляторами.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, техноглобалізм, розвиток супільства, нові технології, розвиток, наука*

Рис. – 4, Табл. – 4, Літ. – 13.

Ахновская И.А.,
к.э.н, доцент,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0001-9731-3801
i.akhnovska@donnu.edu.ua

Брацлавец Е.Ю.,
аспирант кафедры международных экономических отношений
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0002-6500-6054
o.bratsslavets@donnu.edu.ua

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ УГЛУБЛЕНИЯ ТЕХНОГЛОБАЛИЗМА

В статье исследовано инновационное развитие общества в условиях углубления техноглобализма. Предложен авторской подход к определению уровня инновационного развития общества с помощью метода многомерной средней. Исследованы особенности инновационного развития и необходимости инвестирования в образование. Исследованы особенности трактовки понятия техноглобализма. Предложен ряд рекомендаций для повышения инновационной привлекательности Украины в условиях техноглобализма. В процессе исследования выделен ряд социально-экономических детерминант инновационного развития общества, а именно, количество работников, задействованных в выполнении научных исследований и имеющих ученую степень, расходы на выполнение научных исследований и разработок, расходы промышленных предприятий на инновации, доля количества инновационно активных предприятий в общем количестве промышленных предприятий, валовый внутренний продукт, дефицит бюджета и государственный долг. При этом два последних фактора является дестимуляторами.

Ключевые слова: *инновационное развитие, техноглобализм, развитие общества, новые технологии, развитие, наука*

Рис. - 4, Табл. - 4, Лит. – 13.

I. Akhnovska,
Ph.D., Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0001-9731-3801
i.akhnovska@donnu.edu.ua

O. Bratslavets,
A postgraduate student of the Department of International Economic Relations
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-6500-6054
o.bratsslavets@donnu.edu.ua

SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF THE SOCIETY'S INNOVATIVE DEVELOPMENT UNDER DEEPENING TECHNOGLOBALISM

The article highlights the innovative development of the society under the process technoglobalism deepening. The authors offer the approach to determine the level of innovative development of the society by the method of multidimensional average. Peculiarities of the country's innovative development and the necessity to invest in education have been scrutinized. Interpreting peculiarities of the concept of technoglobalism are covered in the study. A number of recommendations are suggested for consideration to increase the innovative attractiveness of Ukraine in the context of techno-globalization. In the course of research, a number of socio-economic determinants of the society's innovative development are identified, id est: the number of employees, involved in the implementation of the scientific research, with a scientific degree; costs of research and development; costs of industrial enterprises for innovation; the share of the number of innovatively active enterprises in the total number of

industrial enterprises; the Gross Domestic Product; budget deficit and public debt, where the former and the later are referred to as disincentives.

Keywords: *innovative development, technoglobalism, community development, new technologies, development, science.*

Fig. – 4, Tab. – 4, Ref. – 13.

Постановка проблеми. З активним розвитком світової економіки підвищується роль інноваційного розвитку суспільства. Постійно зростаючий взаємозв'язок між новими технологіями та ринками капіталу визначає фундамент економіки суспільства, заснованого на знаннях. Аналіз наукової літератури свідчить, що деякі вчені ототожнюють поняття «економіка знань», «технологічний уклад» та «техноглобалізм». Сьогодення називають по-різному: у науковій літературі зустрічаються такі назви, як «техноглобалізм», «постіндустріальне суспільство», «технотронне суспільство», «інформаційне суспільство», «ноосферне суспільство», «відкрите суспільство», «епоха біфуркацій» тощо. Швидкий розвиток цифрових технологій безпосередньо впливає на економічну ефективність бізнесу та держави, якість життя населення, а також сприяє розвитку нових форм організації освітньої діяльності. Тому з поняттям техноглобалізму пов'язують термін «діджиталізація», яка сьогодні є головним трендом розвитку освітніх систем. Отже, необхідно з'ясувати економічну сутність поняття «техноглобалізм» та визначити основні соціально-економічні детермінанти інноваційного розвитку суспільства в умовах поглиблення техноглобалізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці інноваційного розвитку присвячені праці Ю. Бажала, О. Лапко, Л. Федулової, В. Онікієнко, О. Кузьміна, О. Ляшенко, М. Мартинюк, М. Стадник, О. Олійнич, А. Чухно, О. Чубукова, З. Шершньова, Й. Шумпетера. Не зважаючи на досить вагомий внесок вчених до теми інноваційного розвитку суспільства, багато питань ще залишаються відкритими та потребують подальших досліджень.

Метою дослідження є дослідження соціально-економічних детермінант інноваційного розвитку суспільства в умовах поглиблення техноглобалізму.

Викладення основного матеріалу. Глибинною тенденцією розвитку сучасного світового господарства стала глобалізація. Це було обумовлено інноваційним розвитком сучасної економіки. Й. Шумпетер зазначав, що інновацією є не кожне нововведення, а лише те, що передбачає удосконалення технології та її перехід на вищий щабель розвитку [1]. Отже, велике значення для оцінки впливу інноваційно-технологічних факторів на глобальний економічний розвиток має визначення складових інноваційного розвитку.

На думку О. Олійнич [2], більшість учених вважають, що техноглобалізм загалом означає процес глобалізації, який розповсюджується на сферу інноваційних технологій НДДКР, а при аналізі існуючих у науковій літературі підходів вітчизняних та зарубіжних вчених до визначення цієї категорії спостерігаються різні точки зору: по-перше, як складова процесу глобалізації економіки, також інноваційно-дослідна, а в деяких випадках й інформаційна глобалізація; по-друге, як процес розповсюдження інноваційних технологій та наукових знань транснаціональними корпораціями; по-третє, як процес глобалізації чи інтернаціоналізації технологій. Економічними детермінантами розвитку техноглобалізму є економічна глобалізація, науково-технологічні революції; інформатизація суспільства, а також інтернаціоналізація науки та техніки. Найбільш змістовні тлумачення терміну «техноглобалізм» систематизовані нами і наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Погляди науковців на визначення поняття «техноглобалім»*

Науковці	*Визначення терміну*
Альжанова Ф.Г. Днишев Ф.М. [3]	Збільшення масштабів і прискорення інтенсивності міжнародного обміну знаннями і технологіями
Білорус О. та інші [4]	Складова процесу глобалізації економіки, також інноваційно-дослідна, а в деяких випадках й інформаційна глобалізація
Глазьєв С.Ю. [5]	Технологічні уклади виробництва (ТУ), що являють «конгломерат сполучених виробництв, об'єднаних у стійку цілісність»
Ластре Г Мешелькар Р., Нівс Пена А., Хуан Арояб[6]	Техноглобалізм розглядається як процес глобалізації чи інтернаціоналізації технологій
Маклюен М., Квентін Ф. [7]	Злиття в окремих країнах нововведень і нових технологій в єдиний комплекс технічних знань, виникнення «технологічних макросистем» в сферах зв'язку, транспорту, виробництва, наслідки революції телекомунікацій, створення Інтернету і перетворення всіх людей в жителів єдиного «планетарного села»
Маркс К., Енгельс Ф. [8]	Умови техноглобалізму виявили розрив між суб'єктами, «включеними» в глобальний ринок робочої сили (тими, хто працює у себе на батьківщині і може знайти її за кордоном), і «виключеними» з нього (особами, міграція яких ускладнена, а можливості докладання зусиль в сферах нових технологій обмежені навіть в розвинених країнах світу)
Олійнич О.І. [2]	Загальнопланетарний процес зрощування національних технологічних систем у глобальну систему генерації наукових знань та ідей, виробництва та комерціалізації інноваційних продуктів, головними носіями якого є транснаціональні корпорації, які активно провадять свою діяльність у міжнародному інформаційно-інноваційному просторі
Острі С., Нельсон Р. [9]	Процес розповсюдження інноваційних технологій та наукових знань транснаціональними корпораціями
Решетило В. [10]	Злиття нововведень і нових технологій, що виникають в окремих країнах, в єдиний загальносвітовий комплекс технічних знань та виникнення глобальних «технологічних макросистем» у сферах енергетики, зв'язку, телекомунікацій, транспорту, низки галузей промислового виробництва тощо
Чернявська О.І. [6]	Загальнопланетарний процес конвергенції національних технологічних систем в глобальну систему генерації наукових знань та ідей, виробництва та комерціалізації інноваційних продуктів, основними носіями якого є транснаціональні корпорації, які активно проводять свою діяльність в міжнародному інформаційно-інноваційному просторі
Шумпетер Й. [1]	Сприяє міжнародному обміну технологій, коли останні передаються іншим на комерційній основі

**систематизовано авторами*

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що техноглобалізм розглядається сьогодні як:

1) процес розповсюдження інноваційних технологій та наукових знань, глобалізації економіки;

2) результат інтенсивного розвитку, що змінює вигляд суспільства;

3) невід'ємний компонент системи економічної глобалізації;

4) певний етап розвитку господарства;

5) складова процесу глобалізації економіки.

На наш погляд техноглобалізм являє собою процес розвитку інноваційних технологій та знань, який сприяє міжнародному обміну технологіями та розвитку транснаціональних корпорацій у процесі глобалізації економіки. Формування інноваційно орієнтованого суспільства здійснюється під впливом чинників науково-технічного, економічного, політичного, інституційного, соціального та культурно-ідеологічного характеру.

Оскільки нами окреслено, що техноглобалізм визначається передусім розвитком інноваційних технологій і знань, необхідно проаналізувати стан цих складових задля визначення соціально-економічних детермінант інноваційного розвитку суспільства.

Одним з головних інвесторів людського капіталу науковці вважають державу. На рис. 1 наведено динаміку валового внутрішнього доходу в Україні. Видатки на освіту у нашій країні є досить високими у порівнянні з іншими країнами. Попри високий показник видатків на освіту як частки ВВП видатки на одного студента та заробітні плати працівників освіти є досить низькими.

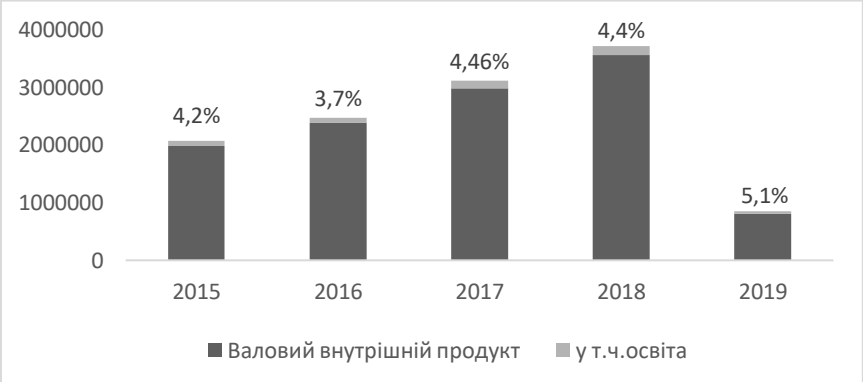

Рисунок 1 – Динаміка ВВП в Україні у 2015 - І кварталі 2019 рр., млн.грн., у фактичних цінах і видатки на освіту, %*

**систематизовано авторами за даними [11]*

Слід вказати на вражаюче слабкий взаємозв'язок між високими кількісними показниками масштабів освітньої діяльності в Україні та низькими значеннями її валового національного продукту (ВНП) на душу населення, який у 2017 р. в Україні був у рази меншим, ніж у розвинених країнах світу. Однією із основних причин слабкого взаємозв'язку, на думку експертів, є низька якість освітніх послуг, які надають українські заклади освіти, про що, зокрема, свідчать дані Всесвітнього опитування, проведеного американським Інститутом Геллапа. Згідно з даними опитування в Україні лише 49% задоволені якістю освіти, водночас у Фінляндії цей показник дорівнює 81 %, Канаді – 73 %, США – 68 %, Німеччині і Франції – 66 % і, Сполученому Королівстві – 65 %, Польщі – 59 % [12].

Досвід економічно розвинутих країн світу свідчить, що більша частка їхнього багатства та міцність економічних систем визначаються внеском високоосвіченого, підприємливого та мобільного населення. Тому для забезпечення динаміки соціально-економічного розвитку цих країн значна увага приділяється інвестиціям у національні системи освіти. В Україні частка інвестиційних надходжень в освіту у загальній сумі інвестицій протягом останнього десятиріччя суттєво не змінювалася і перебувала

приблизно на рівні 1 %. Вона у 40 разів менша за частку інвестування в промисловість (рис. 2).

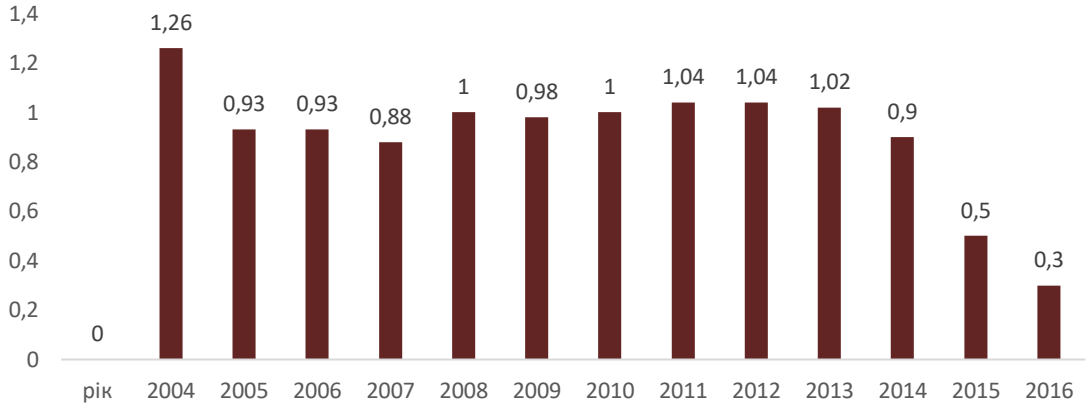

Рисунок 2 - Динаміка інвестицій в освіту в Україні в 2004-І кв.2016 рр., у % до загального обсягу*

**систематизовано авторами за даними [11]*

Структура видатків Зведеного бюджету України на освіту за освітніми рівнями в 2000–2017 рр. в загальному характеризується такими показниками: дошкільна освіта – 13,7 %, загальна середня – 42,3 %, професійно–технічна – 4,8 %, вища – 28,2 %. Розподіл видатків на освіту у ці ж роки за видами бюджетів виглядає так: 28,2 % – державний бюджет, 71,8 % – місцеві бюджети. Процеси бюджетної децентралізації, розпочаті у 2015 р., мають визначені тренди на зменшення питомої ваги видатків на освіту у державному бюджеті України і відповідне збільшення її у видатках місцевих бюджетів за усіма освітніми рівнями. Довготривала криза в Україні призвела до досить великого відпливу висококваліфікованих кадрів за кордон, що суттєво вплинуло на економіку. За підрахунками західних вчених, еміграція одного висококваліфікованого фахівця рівнозначна вкладанню в економіку обраної ним держави 1 млн. дол. Показники фінансування освіти у різних країнах світу наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Відносні показники фінансування освіти у різних країнах світу, % [13]

Країна	*Частка витрат на освіту у структурі сукупних державних витрат*	*Частка сукупних державних витрат у ВВП*	*Частка державних витрат на освіту у ВВП*
1	*2*	*3*	*4*
Австралія	13,8	34,5	4,7
Австрія	9,9	50,9	5,0
Бельгія	10,4	55,6	5,8
Бразилія	16,1	34,4	5,5
Великобританія	12,1	45,4	5,5
Данія	12,8	56,5	7,2
Естонія	11,7	38,3	4,5
Ізраїль	11,5	41,5	4,8
Ірландія	13,2	39,5	5,2

Продовження таблиці 2

Ісландія	13,5	44,2	6,0
Іспанія	8,2	45,1	3,7
Італія	7,3	21,1	3,7
Канада	12,4	37,2	4,6
Корея	12,8	31,8	4,1
Латвія	11,1	36,9	4,1
Литва	11,3	35,3	4,0
Мексика	17,3	26,2	4,5
Нідерланди	11,3	46,4	5,2
Німеччина	9,5	44,5	4,2
Нова Зеландія	18,4	31,1	5,7
Норвегія	13,0	55,9	7,3
Польща	10,3	42,4	4,4
Португалія	9,6	49,9	4,8
Словаччина	8,7	41,0	3,6
Словенія	7,5	60,3	4,5
США	12,2	39,6	4,8
Угорщина	6,8	49,4	3,3
Фінляндія	10,5	57,5	6,0
Франція	8,4	57,0	4,8
Чехія	8,0	42,6	3,4
Чилі	15,4	24,0	3,7
Швейцарія	14,9	32,3	4,8
Швеція	11,2	52,4	5,9
Японія	8,1	42,7	3,5
Україна:			
За державним бюджетом	7,7	27,7	27,7
За зведеним бюджетом	20,9	34,8	7,3

Значними проблемами низького рівня інвестування у науку і зниження кількості наукових працівників є нерозвиненість інноваційної інфраструктури України, низька інноваційна активність економіки країни, низький рівень капіталізації інтелектуального потенціалу. Кількість наукових дослідників і кандидатів наук за період 2010-2018 рр. суттєво зменшилась. Наразі найбільша кількість працівників задіяна у Київській, Харківській та Дніпропетровській областях. Дещо нижча кількість у Львівській, Миколаєвській та Одеській областях (рис. 3).

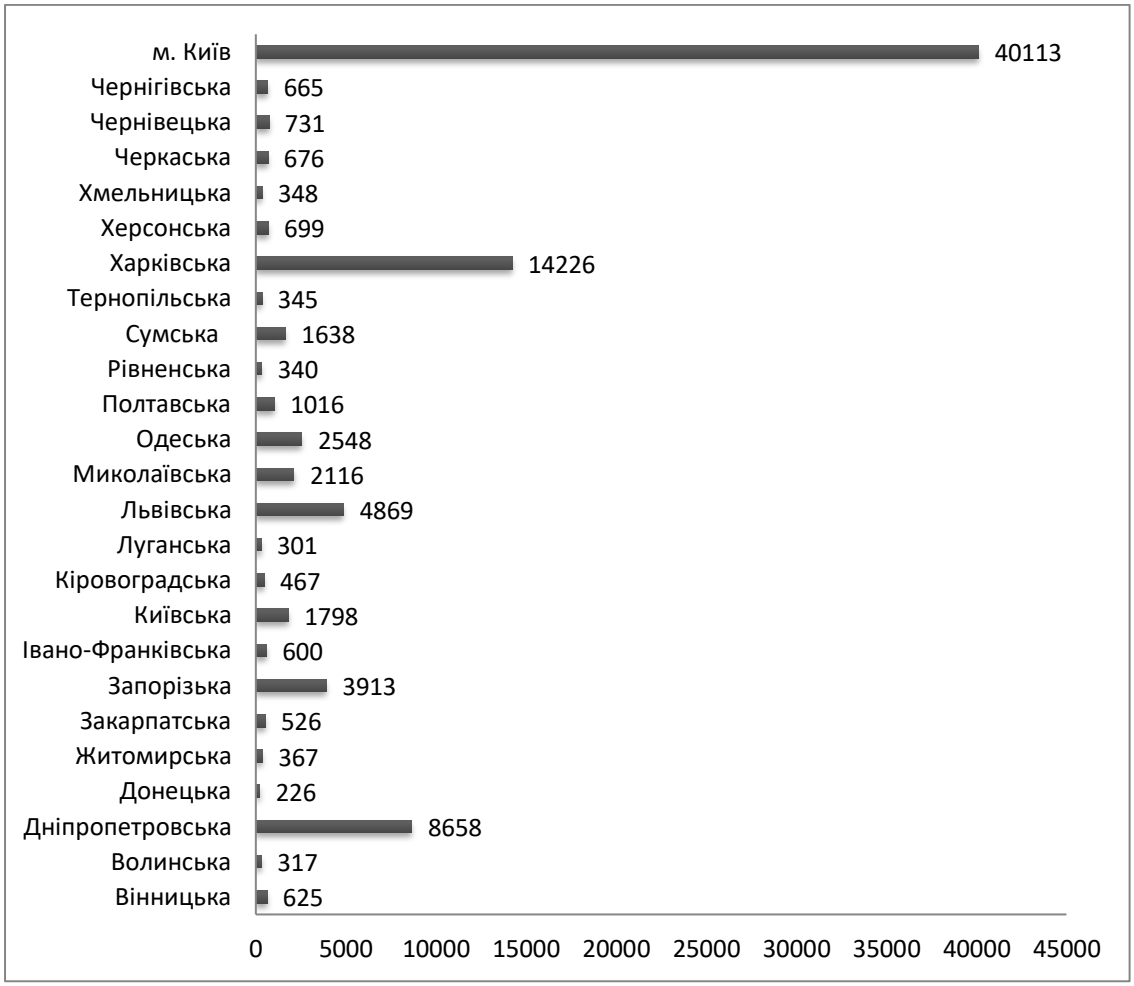

Рисунок 3 - Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок за регіонами України в 2018 році, осіб*

**systematizovano avtorami za danymi [11]*

Українська наукова спільнота запевняє, що створення нових інституцій не є достатньою мірою в створенні національної інноваційної системи. Потрібна соціалізація економіки, тобто головним пріоритетом економічного розвитку повинно стати не економічне зростання, а розвиток людини: її знань, умінь та особистості, бо в інноваційному суспільстві людина стає не лише економічним ресурсом, а головною формою суспільного багатства. Таким чином, особливої уваги потребує розвиток науки та освіти країни.

Тепер перейдемо до визначення соціально-економічних детермінант інноваційного розвитку суспільства, для чого застосуємо метод багатовимірної середньої. Цей метод застосовується тоді, коли треба оцінити складне явище або процес і неможливо використати якийсь один показник. Якщо ознаки інформаційного простору {X} виражені різними одиницями виміру, значення яких суттєво відрізняються, то їх згортка (агрегування) вимагає виконання попередньої стандартизації (або нормування). Вихідні ознаки Xi m ={x x x 1 2 , ,... } замінюються стандартизованими (нормованими) значеннями Z =i m {z z z 1 2 , ,... } , на основі яких розраховується інтегральний показник. Інтегральна оцінка ρ j визначається як середня арифметична стандартизованих значень

ознак – для j-ої одиниці сукупності, і розраховується за формулами середньої арифметичної простої.

Для визначення соціально-економічних детермінант інноваційного розвитку суспільства визначимо найбільш важливі фактори, які на наш погляд, мають найбільший вплив на інноваційний розвиток суспільства.

Таблиця 3

Характеристика соціально-економічних детермінант інноваційного розвитку суспільства*

№	Показники	Тип показника	Максимальне значення для нормування
1	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень, які мають науковий ступінь, осіб	стимулятор	182 484
2	Витрати на виконання наукових досліджень і розробок, млн.грн	стимулятор	17 255
3	Витрати промислових підприємств на інновації, млн.грн.	стимулятор	23 230
4	Частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %	стимулятор	19
5	Кількість інноваційно активних промислових підприємств	стимулятор	1 758
6	Валовий внутрішній продукт, млн грн	стимулятор	3 974 564
7	Дефіцит бюджету, млн.грн	дестимулятор	78 053
8	Державний борг, млн. грн.	дестимулятор	2 168 627

**складено авторами*

У таблиці визначено тип кожного із показників та максимальне значення на основі статистичної інформації за 2010-2019 рр. [11]. Далі проведено нормування вихідних показників, яке виконано на основі зіставлення з максимальними значеннями. Інтегральний показник Z визначимо за формулою середньої арифметичної простої для кожного із зазначених років.

Таблиця 4

Інтегральний показник інноваційного розвитку суспільства за 2010-2019 рр.*

Нормовані показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Z1	1,000	0,961	0,901	0,852	0,746	0,671	0,537	0,517	0,483	0,434
Z2	0,470	0,493	0,546	0,594	0,550	0,638	0,668	0,775	0,972	1,000
Z3	0,346	0,617	0,494	0,412	0,331	0,595	1,000	0,392	0,524	0,612
Z4	0,730	0,857	0,921	0,889	0,852	0,915	1,000	0,857	0,868	0,836
Z5	0,832	0,955	1,000	0,976	0,915	0,469	0,474	0,432	0,442	0,445
Z6	0,282	0,339	0,367	0,383	0,399	0,500	0,600	0,751	0,896	1,000
Z7	0,177	0,698	0,315	0,171	0,000	0,421	0,102	0,387	0,241	0,000
Z8	0,801	0,782	0,762	0,731	0,493	0,275	0,110	0,012	0,000	0,079
Разом	4,637	5,703	5,306	5,006	4,286	4,484	4,491	4,124	4,426	4,406
$\bar{z}$	0,580	0,713	0,663	0,626	0,536	0,561	0,561	0,515	0,553	0,551

**складено авторами за [11]*

Після розрахунку інтегрального показника інноваційного розвитку суспільства побудуємо графік для наочного зображення розрахованих даних (рис. 4), з якого видно, що найбільший пік був у 2011 році, а далі показник щороку знижувався з незначними покращеннями в 2015-2016 роках та 2019 році.

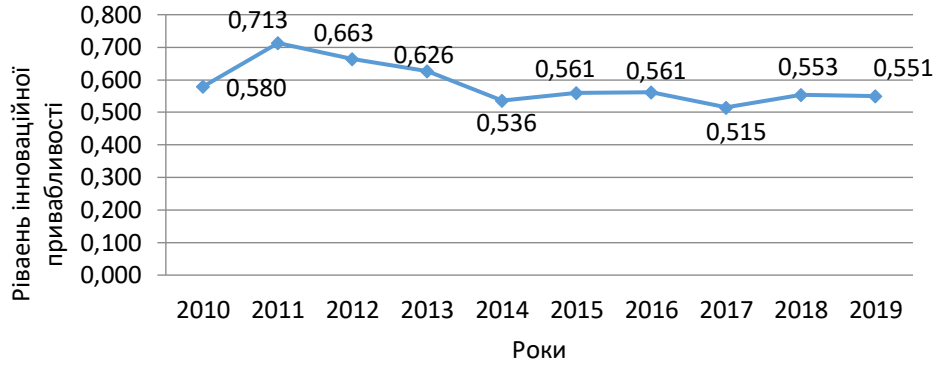

Рисунок 4 - Динаміка інтегрального показника інноваційного розвитку суспільства України за 2010-2019рр.

Слід наголосити, що формування інноваційного суспільства в економічно розвинених країнах світу супроводжується становленням економічних та технологічних укладів, структурні елементи яких формуються під впливом тенденцій нової економіки. У 90-х роках XX ст. Україна втратила значну частину свого інтелектуального потенціалу. За роки реформування вітчизняної економіки за межі країни виїхало близько 30% учених та науковців працездатного віку. В даній ситуації досягти суттєвих зрушень в економіці без великих фінансових ресурсів не можливо. Тож за для покращення інноваційної привабливості необхідна державна підтримка науки та наукових працівників. До стратегічних цілей розвитку інноваційно орієнтованого суспільства варто віднести: розробку та впровадження новітніх конкурентоспроможних інформаційно-комунікаційних технологій у більшість сфер суспільного життя; забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення; розвиток національної інноваційної інфраструктури; державну підтримку нових «електронних» секторів економіки.

Висновки. Таким чином, у статті досліджено економічну сутність терміну «техноглобалізм», з'ясовано, що на сьогодні техноглобалізм трактується вченими здебільшого як: процес розповсюдження інноваційних технологій та наукових знань, глобалізації економіки; результат інтенсивного розвитку, що змінює вигляд суспільства; невід'ємний компонент системи економічної глобалізації; певний етап розвитку господарства; складова процесу глобалізації економіки. У статті представлено авторське визначення поняття «техноглобалізм» - це процес розвитку інноваційних технологій та знань, який сприяє міжнародному обміну технологіями та розвитку транснаціональних корпорацій у процесі глобалізації економіки.

У процесі дослідження виокремлено низку соціально-економічних детермінант інноваційного розвитку суспільства, а саме: кількість працівників, які задіяні у виконанні наукових досліджень, які мають науковий ступінь; витрати на виконання наукових досліджень і розробок; витрати промислових підприємств на інновації; частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств; валовий внутрішній продукт; дефіцит бюджету та державний борг. При цьому два останні фактори є дестимуляторами.

Проаналізувавши ситуацію, яка склалася на даний час, доцільно наголосити, що в умовах турбулентності розвитку національної економіки, нестабільного економічного глобального середовища та кризових явищ у зв'язку з пандемією COVID, слід акцентувати увагу на підвищенні рівня інноваційної культури у країні, зокрема:

– посилювати роль національних засобів масової інформації у формуванні інноваційної культури суспільства, пропаганді цінностей інтелектуальної праці та вільного інноваційного підприємництва;

– розвивати освітньо-інформаційні програми та стимулювати впровадження інновацій на всіх рівнях суспільної діяльності;

– розвивати правову культуру фахівців, підвищувати рівень економічної, юридичної та інформаційної освіченості громадян;

– підтримувати на державному рівні науково-популярні публікації, програми та видання;

– забезпечувати державну підтримку провідних вчених України, пропагувати сучасні досягнення науки для майбутнього українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Schumpeter J.. History of Economic Analyses. London. Allen and Unwin, 2000, 39 – 40 p.
2. Олійнич О.І. Переваги і загрози техноглобалізму. Економіка та підприємництво, 2008р., 21, 82-91 с.
3. Альжанова Ф. Г., Днишев Ф. М. Серия публикаций по проблемам устойчивого развития и повышения конкурентоспособности экономики Казахстана в условиях глобализации, 2006р., 32с.
4. Білорус О. Г. та інші Монографія: Глобалізація і безпека розвитку, 2001р., 733с.
5. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития, 1993р. 430с.
6. Чернявська О.І. Дис. Економічні фактори становлення та розвитку техноглобалізму, 2010р., 210с.
7. Маклюэн М., Квентин, Ф. Война и мир в глобальной деревне, 2012р., 226с.
8. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения 2е изд. Политиздат, 1964р., 418с.
9. Ostry S., Nelson R. Techno-Nationalism andTechno-Globalism: Conflict and Cooperation (Washington, DC: Brookings Institution,. 1995, 132p.
10. Решетило В.П. Глобальна економіка. ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018р., 167 с.
11. Статистична інформація. Офіційний сайт Державної служби статистики України.
12. Корчинська О. Ринок освітніх послуг в Україні: економічні аспекти. Ринок освітніх послуг: виклики сучасності. Збірник матеріалів науково-практичної конференції з міжнародною участю, 2019р., 40-42с.
13. Ловінська Л. Г. Визначення вартості освітніх послуг. Фінанси України, 2017р., 2, 12-26с.

REFERENCES

1. Schumpeter, J. (2000). History of Economic Analyses. London. Allen and Unwin, 39 – 40.
2. Oliinych, O.I. (2008). Perevahy i zahrozy tekhnohlobalizmu. Ekonomika ta pidpryiemnytstvo, 21, 82-91.
3. Alzhanova, F. H., Dnyshev, F. M. (2006). Seryia publykatsyi po problemam ustoichyvoho razvytyia y povыshenyia konkurentosposobnosty эkonomyky Kazakhstana v uslovyiakh hlobalyzatsyy, 32.
4. Bilorus, O. H. ta inshi (2001). Monohrafiia: Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku, 733.
5. Hlazev, S.Yu. (1993). Teoryia dolhosrochnoho tekhnyko-эkonomycheskoho razvytyia, 430.
6. Cherniavska, O.I. (2010) Dys. Ekonomichni faktory stanovlennia ta rozvytku tekhnohlobalizmu, 210.

7. Makliuэn, M., Kventyn, F.(2012) Voina y myr v hlobalnoi derevne, 226.
8. Marks, K., Enhels, F.(1964) Sochynenyia 2e yzd. Polytyzdat, 418.
9. Ostry, S., Nelson, R. (1995) Techno-Nationalism andTechno-Globalism: Conflict and Cooperation (Washington, DC: Brookings Institution,. 132.
10. Reshetylo, V.P. (2018). Hlobalna ekonomika. KhNUMH im. O. M. Beketova, 167 s.
11. Statystychna informatsiia. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy.
12. Korchynska, O. (2019). Rynok osvitnikh posluh v Ukraini: ekonomichni aspekty. Rynok osvitnikh posluh: vyklyky suchasnosti. Zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, 40-42.
13. Lovinska, L. H. (2017). Vyznachennia vartosti osvitnikh posluh. Finansy Ukrainy, 2, 12-26.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.8

УДК 330.341.1
JEL: R4

Буркіна Н.В.,
к.п.н., доцент, доцент кафедри економічної та управлінської аналітики,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-2993-5128
n.burkina@donnu.edu.ua

Капітонець М.В.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-0572-0843
kapitonets.m@donnu.edu.ua

АНАЛІЗ РИНКУ ЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті представлені результати аналізу вітчизняного ринку логістики та проведено аналіз основних показників ефективності логістичної діяльності. Проаналізовано вплив транспортно-експедиторської діяльності на розвиток економіки країни. Досліджено теоретичний аспект транспортно-експедиторських послуг та наведено їх основні види. Також у статі було прогнозовано майбутні значення основних показників стану ринку логістики. Метою статті є аналіз стану розвитку ринку логістики в Україні, дослідження транспортно-експедиторських підприємств, дослідження теоретичного аспекту транспортно-експедиторської діяльності згідно чинного законодавства України, класифікації основних видів транспортно-експедиторських послуг. Проаналізовано наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених. Здійснено статистичний аналіз ринку логістики України. Досліджено динаміку розвитку логістичного ринку України за допомогою Індексу логістичної ефективності та здійснено його прогнозні значення на майбутнє. Проведено аналіз структури основних показників Індексу логістичної ефективності та виявлено сильні та слабкі сторони вітчизняного ринку логістичних послуг.

Ключові слова: *логістика, транспортно-експедиторські послуги, LPI, адаптивні моделі прогнозування, модель Брауна.*

Рис. – 7, Літ. – 14

Буркина Н.В.,
к.п.н., доцент, доцент кафедры экономической и управленческой аналитики
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
ORCID: 0000-0003-2993-5128
n.burkina@donnu.edu.ua

Капитонець М.В.,
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
ORCID: 0000-0003-0572-0843
kapitonets.m@donnu.edu.ua

АНАЛИЗ РЫНКА ЛОГИСТИКИ УКРАИНЫ: СТАТИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье представлены результаты анализа отечественного рынка логистики и проведен анализ основных показателей эффективности логистической деятельности. Проанализировано влияние транспортно-экспедиторской деятельности на развитие экономики страны. Исследован теоретический аспект транспортно-экспедиторских услуг, приведены их основные виды. Также в статье было прогнозируемо будущие значения основных показателей состояния рынка логистики. Целью статьи является анализ развития рынка логистики в Украине, исследования транспортно-экспедиторских предприятий, исследования теоретического аспекта транспортно-экспедиторской деятельности согласно действующему законодательству Украины, классификации основных видов транспортно-экспедиторских услуг. Проанализированы научные публикации отечественных и зарубежных ученых. Осуществлен статистический анализ рынка логистики Украины. Исследована динамика развития логистического рынка Украины с помощью Индекса логистической эффективности и осуществлено его прогнозные значения на будущее. Проведен анализ структуры основных показателей Индекса логистической эффективности и выявлены сильные и слабые стороны отечественного рынка логистических услуг.

***Ключевые слова**: логистика, транспортно-экспедиторские услуги, LPI, адаптивные модели прогнозирования, модель Брауна.*

Рис. – 7, Лит. – 14

N. Burkina,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of Economic and Management Analytics,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-2993-5128
n.burkina@donnu.edu.ua

M. Kapitonets,
Vasyl' Stus Donetsk National University,
ORCID: 0000-0003-0572-0843
kapitonets.m@donnu.edu.ua

ANALYSIS OF THE LOGISTICAL MARKET OF UKRAINE: STATISTICAL ASPECT

The article presents the results of the analysis of the domestic logistics market and analyzes the main indicators of logistics efficiency. The influence of transport and forwarding

activities on the development of the country's economy was analyzed. The theoretical aspect of freight forwarding services is studied and presents their main type. The article also predicted the future values of the main indicators of the logistics market. The purpose of the article is to analyze the state of development of the logistics market in Ukraine, study of freight forwarding companies, study the theoretical aspect of freight forwarding activities according to current legislation of Ukraine, classification of major types of freight forwarding services. Scientific publications of domestic and foreign scientists are analyzed. The statistical analysis of the logistics market of Ukraine is carried out. The dynamics of the development of the logistics market of Ukraine is studied with the help of the Logistics Efficiency Index and its forecast values for the future are made. The structure of the main indicators of the Logistics Efficiency Index is analyzed and the strengths and weaknesses of the domestic market of logistics services are identified.

Keywords: *logistics, freight forwarding services, LPI, adaptive forecasting models, Brown model.*

Fig. – 7, Ref. – 14

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах інтеграції світового господарства, вагомого значення набуває необхідність транспортного забезпечення для здійснення внутрішньої та зовнішньої торгівлі, яке виконують транспортно-експедиторські підприємства. При цьому вони реалізують функцію створення транспортного конвеєра, забезпечуючи тим самим доставку товарів та послуг до споживачів. Згідно досліджень Всесвітнього банку, Індекс логістичної ефективності в Україні становить 2,83 станом на 2018 рік, таким чином, Україна зайняла 66 місце з 160 країн світу. Транспортно-експедиторські підприємства допомагають здійснювати перевезення та виконують роль посередництва. Тому необхідним є подальше дослідження теоретичного аспекту транспортно-експедиторської діяльності, здійснення статистичного аналізу стану ринку вітчизняної логістики.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Дослідженню теоретичних аспектів щодо поняття, ефективності і функціонування транспортно-експедиторських послуг приділили свою увагу такі науковці, як Д.О. Власенко, В.В. Луць, Г.В. Самойленко, Н.В. Федорченко, В.Н. Лівщиць, Н.Т. Примачов, В.М. Баровський, Г.А. Воркут, І.А. Діковська, Л.Я. Свистун, О.С Кужко та ін.

Метою статті є аналіз стану розвитку ринку логістики в Україні, дослідження транспортно-експедиторських підприємств, дослідження теоретичного аспекту транспортно-експедиторської діяльності згідно чинного законодавства України, класифікації основних видів транспортно-експедиторських послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція світового господарства, розвиток транспортних мереж та світового ринку логістичних послуг, поглиблення міжнародного поділу праці - все це свідчить про необхідність дослідження стану розвитку ринку логістики. Логістика є ефективним засобом підвищення стану конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Аналіз тенденції логістичного ринку дозволяє дослідити проблему забезпечення розвитку такого сегменту, як транспортно-експедиційні послуги на вітчизняному ринку.

Логістика в Україні розвивається відповідно до світових тенденцій, здійснюючи вагомий вплив на національний економічний потенціал, стимулює розвиток взаємопов’язаних і суміжних галузей, виступаючи індикатором конкурентоспроможності нашої держави у світі [1].

Однією із найважливіших галузей економіки є транспорт, який свідчить про ефективне функціонування виробничо-господарської діяльності країни. Для забезпечення стабільного процесу роботи галузі існує велика кількість транспортно-експедиційних, транспортних, комплексних логістичних операторів, інформаційно-посередницьких компаній та ін. Серед даних суб'єктів ринку найбільшу частку ринку займають транспортно-експедиційні підприємства.

Згідно зі ст. 1 Закону № 1955 транспортно-експедиторська діяльність — підприємницька діяльність із надання транспортно-експедиторських послуг з організації та забезпечення перевезень експортних, імпортних, транзитних або інших вантажів [2]; транспортно-експедиторська послуга – робота, що безпосередньо пов'язана з організацією та забезпеченням перевезень експортного, імпортного, транзитного або іншого вантажу, за договором транспортного експедитування» [3].

До видів транспортно-експедиторської послуг відноситься:

1) організація охорони та експертизи вантажів;
2) забезпечення оптимального транспортного обслуговування;
3) організація перевезень вантажів за допомогою різних видів транспорту;
4) залучення інших транспортних засобів та ін [2].

Таким чином експедиторська діяльність являє собою сукупність різних послуг пов'язаних з перевезенням вантажу. Проте існує ще декілька класифікацій транспортних послуг, зокрема:

1. За об'єктом транспортної процедури
1. пасажирські
2. вантажні за призначенням: імпортні; експортні; транзитні
3. вантажні за особливістю транспортування: наливні; насипні; контейнерні; тарно-штучні; навальні.

2. За суб'єктом транспортної операції залежно від виду споживача, якому буде надаватись послуга:

1. зовнішньогалузеві;
2. внутрішньогалузеві
3. За видом діяльності:

1) перевізні;

- за видом транспорту: водні, залізничні, автомобільні, повітряні, змішані.
- за територіальною ознакою: внутрішньодержавні та міжнародні;
- за періодичністю: регулярні та нерегулярні;
- за видами сполучень: прямі та непрямі;
- за видом транспортно-технологічної системи: пакетні. контейнерні; ролкерні та ін.

2) неперевізні.

- Комплексно-експединційні:

1. Послуги з відправки (прийом, маркування і пакування вантажів, оформлення відповідної документації);

2. Послуги по супроводу вантажу (забезпечення цілісності вантажів в дорозі, організація необхідних перевантажень і безпосереднє транспортування);

3. Послуги прибуття (контроль за прибуттям, інформування про надходження вантажів, організація розвантаження транспортних засобів, оформлення документів, звіт перед вантажовідправником та інші).

Розвиток транспортно-експедиторських послуг позитивно впливає на розвиток ринкових відносин, зокрема:

1) ефективно впливає на раціональне використання ресурсів;
2) розвиток конкуренції;
3) зниження витрат на перевезення, розміщення та складування вантажу тощо.

У загальносвітовому експорті та імпорті всіх видів послуг частка транспортних послуг становить приблизно 24% (5,5 трлн. дол США). Звичайно, постачальники транспортно-експедиційних послуг на світовий ринок програють за вартісними показниками експортерам товарів, але тільки найбільшим [4].

Нині в Україні спостерігається позитивна тенденція розвитку логістики, про це свідчать дані звіту Світового банку щодо індексу ефективності логістики (рис.1). Серед 160 країн світу Україна посідає 66 місце (LPI=2,83) в 2018 році проти 80 в 2016 (LPI=2,74).

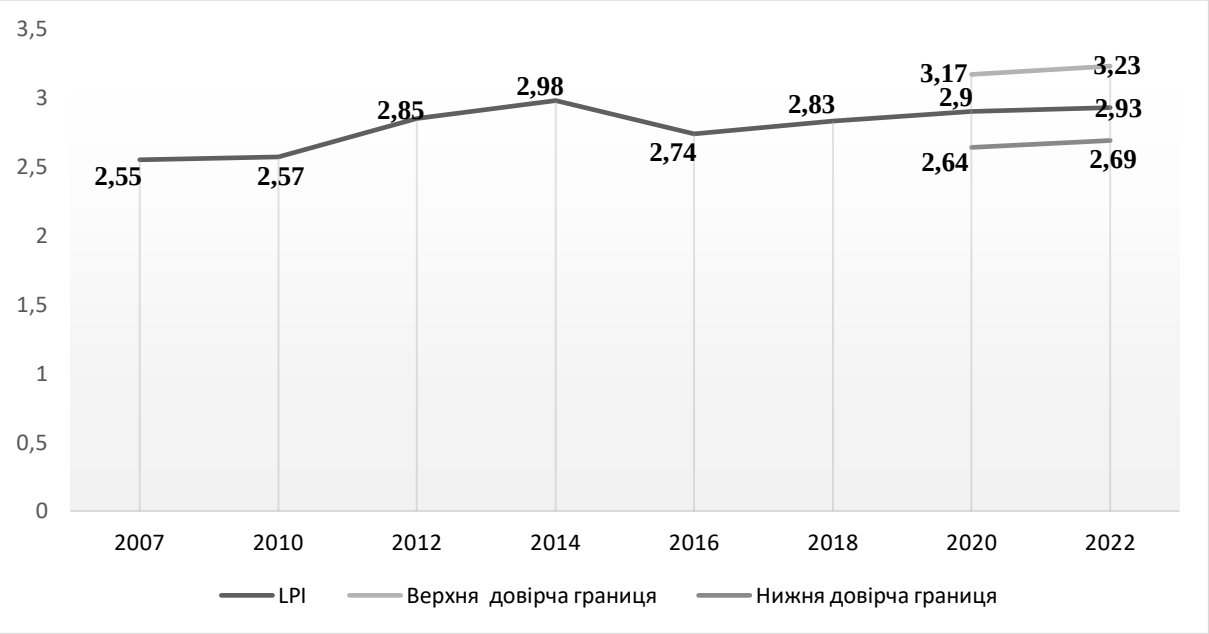

Рисунок 1 - Динаміка розвитку LPI в Україні з 2007-2018 рр. та прогнозні значення на 2020 та 2022 рр.

Джерело: сформовано на основі [5]

LPI ґрунтується на всесвітньому опитуванні місцевих операторів (глобальних транспортно-експедиторських і експрес-перевізників), забезпечуючи зворотний зв'язок щодо логістичної "дружності" країн, в яких вони працюють, і тими, з якими вони торгують. Вони поєднують в собі глибокі знання про країни, в яких вони здійснюють свою діяльність з поінформованими якісними оцінками інших країн, де вони торгують і досвід глобального навколишнього середовища логістики [6].

До індексу LPI (Logistics Performance Index) входять:

- митна логістика;
- логістична компетентність;
- інфраструктура;
- спостереження за пересуванням вантажу;
- логістична компетентність (якість логістичних послуг та компетентність)
- своєчасність (своєчасність доставки вантажу до пункту призначення відповідно до запланованого терміну) .

В Україні найбільш розвиненим є показник своєчасності поставок вантажу (станом на 2018 рік він становить 3,42 бали), а найменш розвиненим показник інфраструктури (2,22 бали). Структура LPI по роках наведена на рисунку 2.

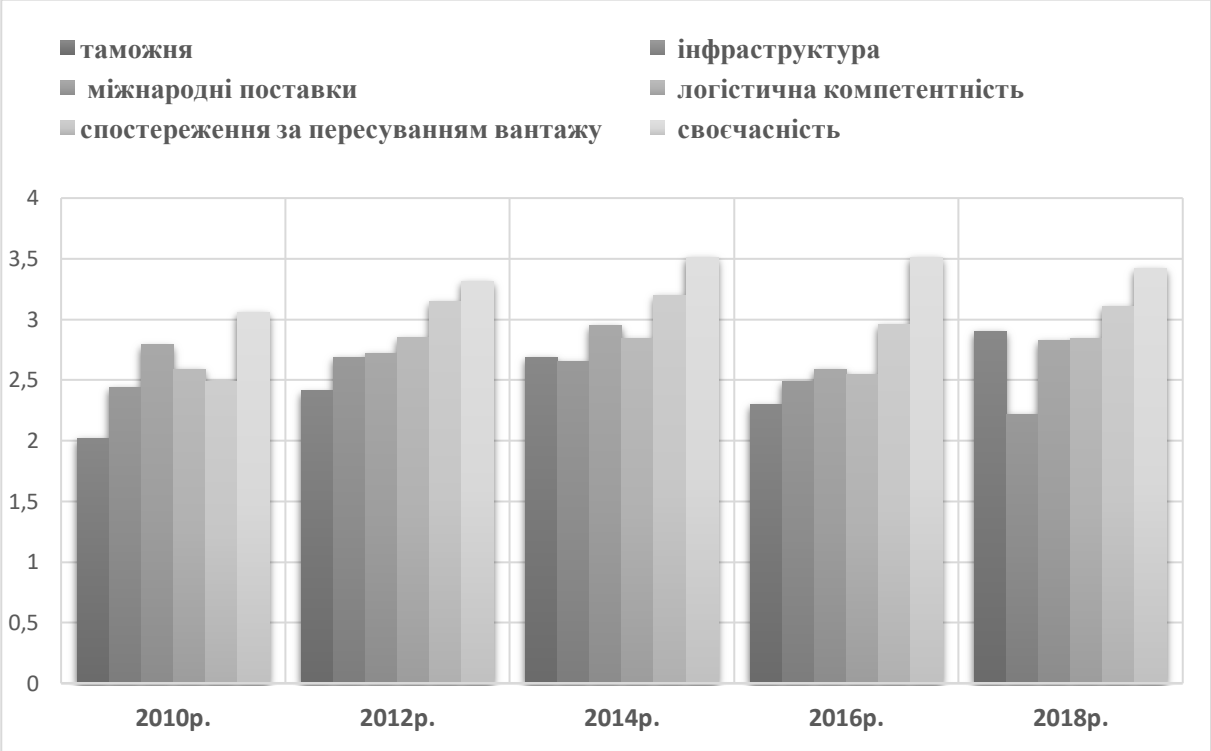

Рисунок 2 - Динаміка структури LPI по роках

Джерело: сформовано на основі [7]

Стверджується, що визначальними трендами глобальної логістики є зосередженість на виконанні термінових замовлень та забезпечення рентабельності їх виконання. У зв'язку з цим конкурентних переваг набувають ті експедитори, які впроваджують технологічні інновації, пов'язані з гнучкістю виконання замовлень та цифровими технологіями з метою зниження загальних витрат у мережі. Розвиток багатоканальних мереж доставки продукції в т.ч. поширення електронної роздрібної торгівлі, призвів до високих темпів зростання сектору експрес–доставки вантажів [8].

Нині всі основні експедиторські фірми об'єднані Асоціацією міжнародних експедиторів України (АМЕУ) і Асоціацією «Укрзовніштранс», які входять у Міжнародну Федерацію експедиторських асоціацій (FIATA). Членами АМЕУ є більше 172 транспортно-експедиторських організацій усіх форм власності, а до «Укрзовніштранс» належать 34 компанії. Вони здійснюють експедиторське обслуговування в усіх регіонах України, працюють з усіма видами транспорту. На частку компаній, що входять у ці асоціації, припадає близько 50 % імпорту і експорту та близько 70 % транзиту [9].

Логістичний ринок України включає в себе такі види вантажоперевезень, як: залізничні, автомобільні, авіаційні, водні (морські та річкові). Найбільш розвиненим є залізничний вид перевезень він займає 54% ринку, а найменш розвиненим водний, який складає лише 0,01%. На рисунку 3 відображено порівняльну структуру ринку логістики за 2013 та 2018 рр. Спостерігається тенденція до зниження частки залізничного виду перевезень з 58% до 52%, і збільшення частки автомобільних перевезень на 6%.

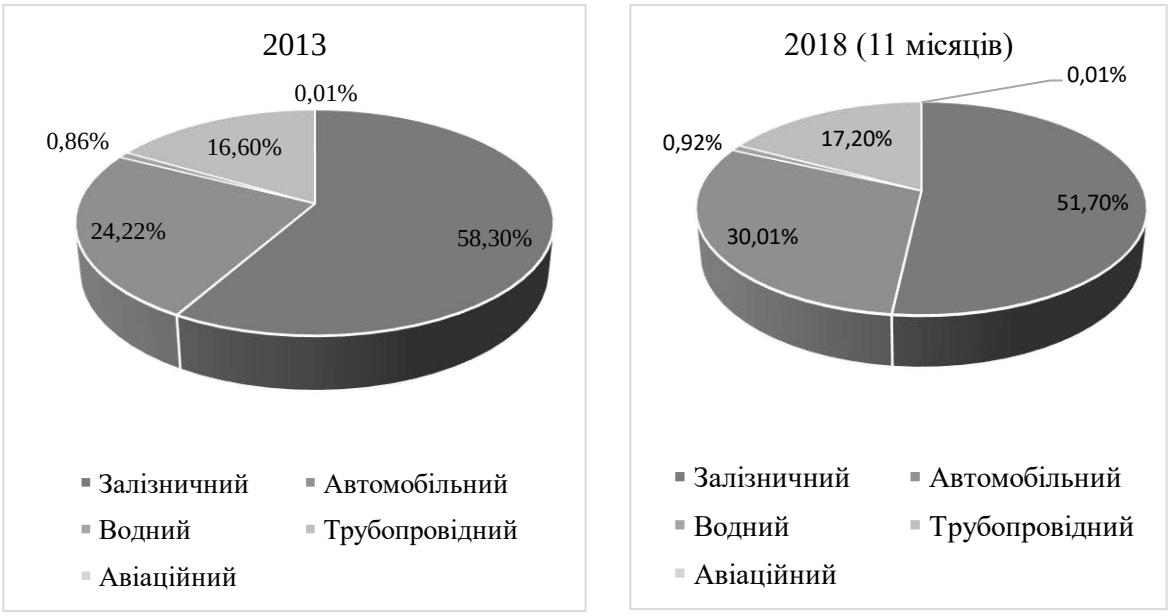

Рисунок 3 - Структура вантажообігу в розрізі видів транспорту - 2013 та 2018 (11 місяців) рр.

Джерело: сформовано на основі [7]

Дослідження динаміки обсягів вантажообігу наземного транспорту (рис.4) свідчить про їх зменшення, на що впливає низка факторів: дестабілізація політичних процесів в країні, антитерористична операція на сході країни, втрата АР Крим, дефіцит транспорту, втручання інших держав в політику країни та ін.

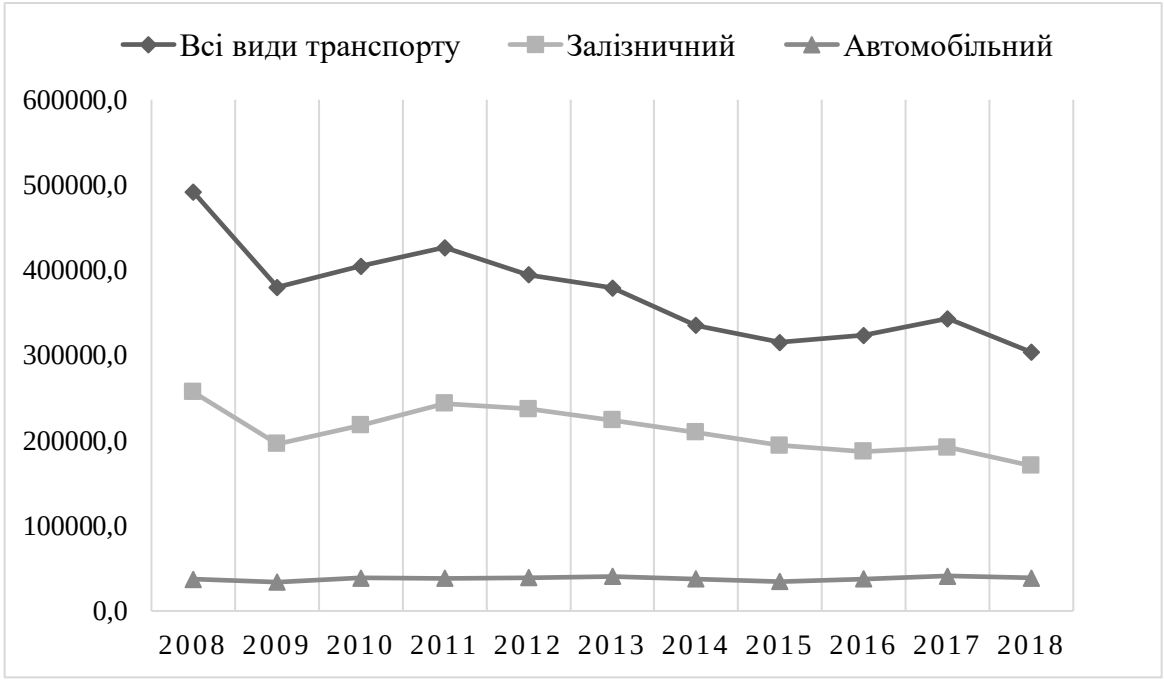

Рисунок 4 - Динаміка вантажообігу наземних транспортних підприємств за 2013-2017рр (млн.т/км)

Джерело: сформовано на основі [7]

Загальна потужність українського ринку транспортних та логістичних послуг складає 438,740 млрд. грн. Більша частина вантажних перевезень припадає на наземний транспорт – 97%, а решта 3% розподіляються між водними та повітряними перевезеннями. Найбільша частка належить залізничному транспорту – 52%%, що переважає на внутрішньому ринку [6; 7; 11].

Статистичне моделювання та прогнозування є процесом, який включає декілька етапів: аналіз наявності тенденції, визначення та побудова тренду, побудова адаптивної моделі, побудова авторегресійної моделі [12]

Для перевірки наявності тенденції був використаний метод Фостера-Стьюарта та істотної різниці середніх. Ці методи дозволяють виявити залежність між даними ряду.

Використання методу Фостера-Стьюарта, дозволило зробити наступний висновок, що ряд статистично неоднорідний, тому гіпотеза про істотність різниці середніх не відкидається. За допомогою методу істотної різниці середніх, робимо висновок, що у зв'язку з тим, що t розр (d)> t табл, то гіпотеза про наявність тенденції в середньому не відкидається і вона дає можливість моделювати цю тенденцію.

Другим етапом є визначення та побудова тренду. Для цього побудуємо графіки поліному (рис.5).

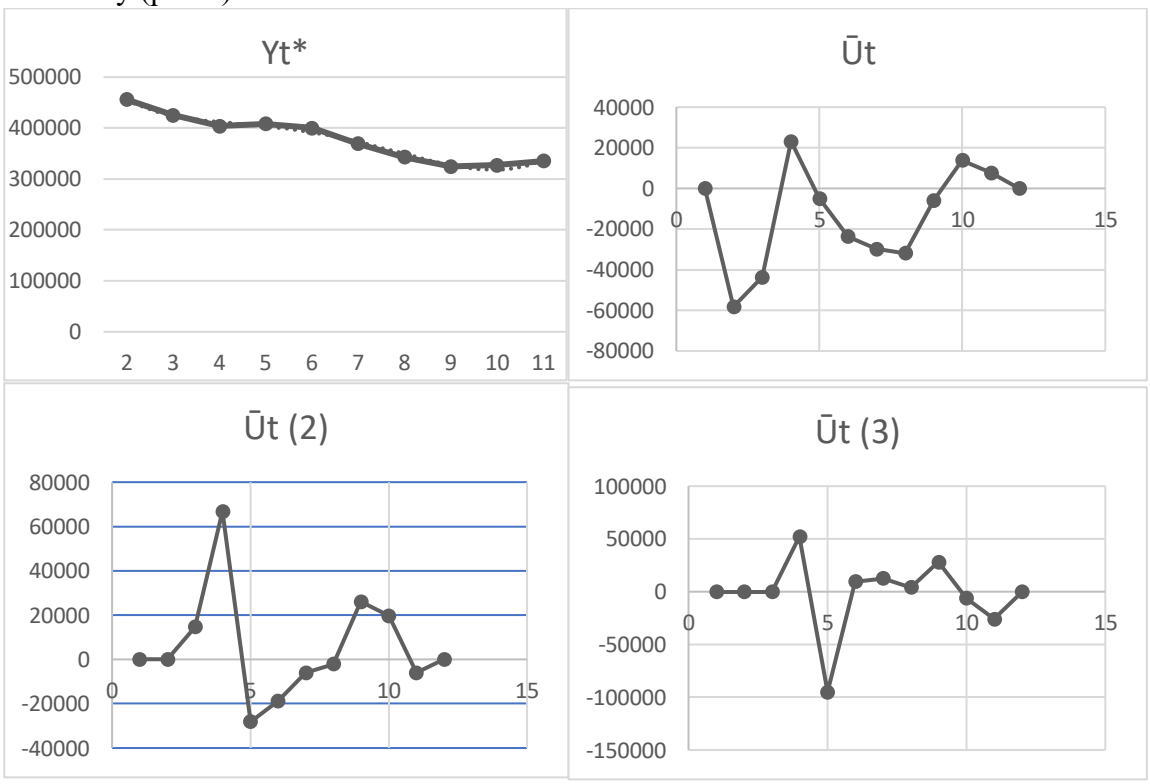

Рисунок 5 - Аналіз вибору ступеня полінома

При виборі ступеня полінома, ми керуємось вибором найменшого відхилення. У даному випадку, найбільш оптимальним є графік Ut (Рис.5).

Наступним етапом буде побудова адаптивної моделі. Для цього скористаємось одним із екстраполяційних методів короткострокового прогнозування. При короткостроковому прогнозуванні, а також при прогнозуванні в ситуації зміни зовнішніх умов, коли найбільш важливими є останні реалізації досліджуваного процесу найбільш ефективними виявляються адаптивні методи, що враховують нерівноцінність рівнів

тимчасового ряду [13]. Проведемо аналіз по моделях Брауна. Результати відображені на рисунках 6 та 7.

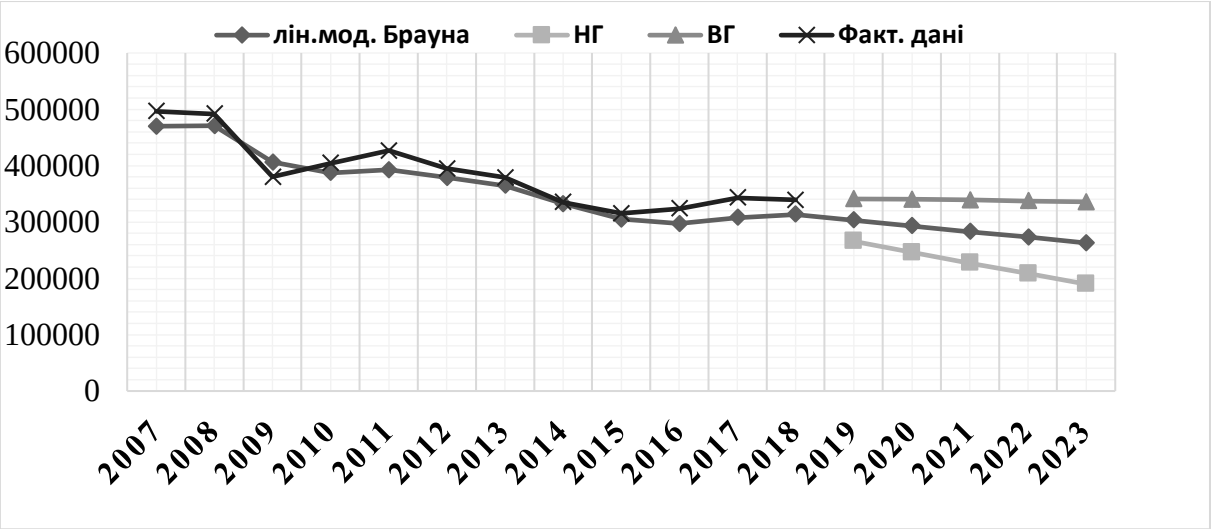

Рисунок 6 - Результати прогнозування по лінійній моделі Брауна

Після ідентифікації лінійної моделі Брауна перевіряється статистична достовірність і точність моделі за відповідними критеріями. Для статистичної достовірності застосовується F-критерій : $F_{розр.} > F_{табл.}$(48,05>4,96), тому гіпотеза статистичної достовірності лінійної моделі Брауна з ймовірністю 0,95 не відкидається.

Статистична точність перевіряється за допомогою відносної помилки апроксимації. Оскільки $\varepsilon_{відн}(5,57)$<15%, то модель відповідає критерію статистичної точності.

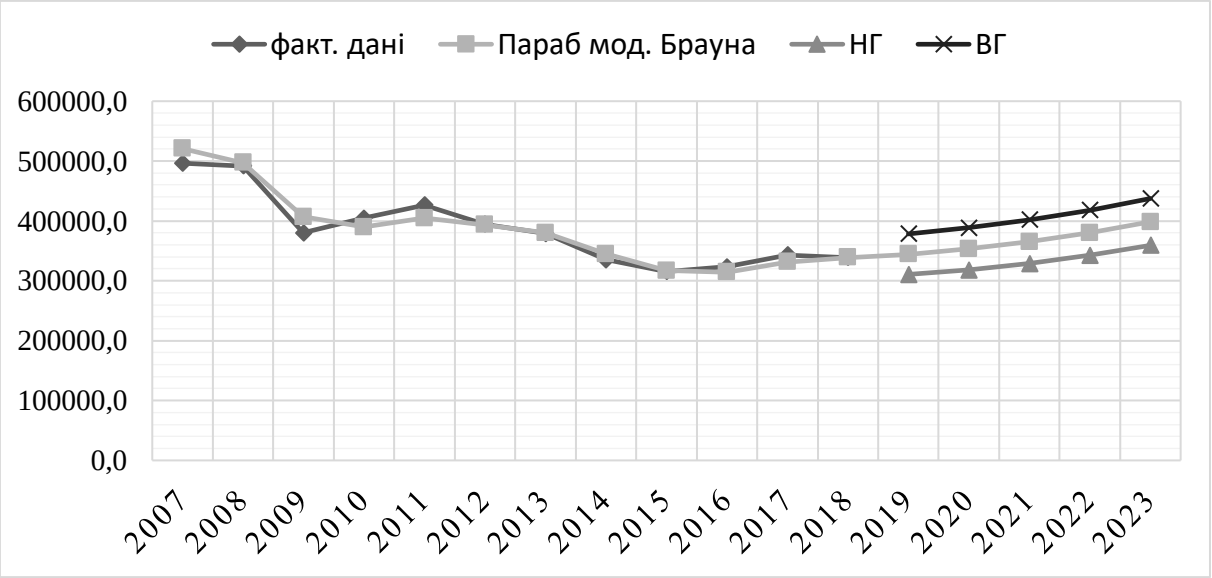

Рисунок 7 - Результати прогнозування по параболічній моделі Брауна (параболічна модель)

Після ідентифікації параболічної моделі Брауна перевіряємо точність моделі. Оскільки $\varepsilon_{відн}(2,67)$<15%, то модель відповідає критерію статистичної точності. За результатами дослідження можна сказати, що параболічна модель Брауна найбільше підходить для прогнозування вантажообігу, оскільки вона має найменшу помилку. В результаті дослідження, можна зробити висновок, що обсяги вантажообігу в Україні залишаються на високому рівні.

Висновки. Отже, логістичні послуги займають вагоме місце в світовому господарстві. На вітчизняному ринку вона знаходиться в стадії розвитку. Аналіз динаміки індексу логістичної ефективності показав поступовий розвиток сфери логістики на вітчизняному ринку, незважаючи на ряд факторів, які перешкоджають її діяльності (економічна криза, несприятлива політична ситуація в країні, війна на сході України та ін.).

Однією із найважливіших складових ринку логістики є транспорт. Він відіграє важливу роль у розвитку національного господарства країни. Сьогодні найбільшу частку вантажів переміщує залізничний транспорт (близько 52%), що відповідає офіційним статистичним даним, проте реальні показники можуть значно відрізнятись, оскільки показники перевезень вантажу автомобільним видом транспорту не включають в себе деякі вагомі дані про перевезення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний аналіз структури та тенденцій розвитку логістичного ринку України / Р. В. Ціщик, Н. В. Котис // Проблеми системного підходу в економіці. - 2018. - Вип. 3(1). - С. 54-59. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_3%281%29__11
2. Транспортно-експедиторські послуги в Україні [Електронний ресурс] // Вісник Міністерства дохолів і зборів України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.visnuk.com.ua/uk/issue/159
3. Закон України «Про транспортно-експедиційну діяльність» від 01.07. 2004 № 1955-IV. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1955-15
4. Глушенко Т.М. Аналіз розвитку логістичних послуг на сучасному світовому ринку / Т.М. Глушенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6. Ч. 1. – С. 169–171
5. Logistics Performance Index. Website of World Bank. URL: https://lpi.worldbank.org/report
6. Більовський К.Е. Стан та перспективи розвитку ринку логістичних послуг в Україні / К.Е. Більовський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2016. – № 4. – Т. 2. – С. 25-29
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
8. Шандрівська О. Є. Дослідження глобального ринку логістичних послуг: світові тенденції та вплив на Україну / О. Є. Шандрівська, Л. Я. Якимишин // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Логістика. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. — № 892. — С. 212–221.
9. Григорак М. Ю. Анализ рынка логистических услуг в Украине/ М. Ю. Григорак, В. В. Коцюба // Логистика: проблемы и решения. – 2006. -№2(3). -С. 21-29
10. Сухорська У.Р. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / Сухорська У.Р., Щербань В.М. – Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2015. – 383 с
11. Особливості ринку логістичних послуг в Україні. URL: https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/ osobennosti-rynka-logisticheskih-uslug-v-ukraine

12. Буркіна Н. В.Статистичне моделювання і прогнозування : робочий зошит для студентів всіх спеціальностей економічного факультету. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 55 с
13. Матвієнко Т. В. Дослідження короткострокового прогнозування – модель Брауна / Матвієнко Т. В., Цеслів О. В. // Актуальні проблеми економіки та управління : збірник наукових праць молодих вчених. – 2009. – Вип. 3. – С. 132–134.
14. Швидше за все повезе, ось тільки на чому? Аналіз ринку вантажоперевезень в Україні [Електронний ресурс] // Pro Capital Group. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://pro-consulting.ua/ua/services?type

REFERENCES

1. Cishhyk, R., Kotys, N., (2018) Statistical analysis of the structure and development trends of the logistics market of Ukraine. Problems of system approach in economy. 3(1), 164.01:311
2. Transport and forwarding services in Ukraine (2014)., Bulletin of the Ministry of Revenue and Duties of Ukraine.
3. Law of Ukraine "On transport and forwarding activities" from 01.07. 2004 № 1955-IV http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1955-15.
4. Glushenko, T., (2014). Analysis of the development of logistics services in the modern world market. Scientific Bulletin of Kherson State University, 6. Part 1., 656.025.2
5. Logistics Performance Index. Website of World Bank. URL: https://lpi.worldbank.org/report
6. Bilyovsky, K., (2016) The state and prospects of the logistics services market in Ukraine. Bulletin of Khmelnytsky National University, 4., Vol. 2. 658.7
7. State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. - Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/
8. Shandrivska, O., Yakymyshyn, L., (2018). Research of the global market of logistics services: world tendencies and influence on Ukraine. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". 892, 339.188.
9. Grigorak, M., Kotsyuba, V., (2006) Analysis of the logistics services market in Ukraine. Logistics: problems and solutions. 2 (3).
10. Sukhorska, U., Shcherban, V., (2015). Distribution marketing policy. Tutorial. Lviv Publishing House. commerce. acad.,
11. Features of the market of logistics services in Ukraine. URL: https://pro-consulting.ua/en/pressroom/ osobennosti-rynka-logisticheskih-uslug-v-ukraine
12. Burkina, N., Statistical modeling and forecasting: a workbook for students of all specialties of the Faculty of Economics. Vinnytsia: Vasyl Stus DonNU
13. Matvienko, T., Tsesliv, O., (2009). Short-term forecasting research - Brown's model. Current problems of economics and management: a collection of scientific works of young scientists, 3
14. Most likely lucky, that's just what? Analysis of the freight market in Ukraine [Electronic resource] // Pro Capital Group. - 2019. - Resource access mode: https://pro-consulting.ua/ua/services?type

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.9

УДК 336.73
JEL: G21

Волкова Н.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-3790-3636
n.volkova@donnu.edu.ua

Мухіна А.С.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
mukhina.al@donnu.edu.ua

ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ РИЗИКІВ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ АТ «ПУМБ»

У статті розглянуто основні фінансові ризики, що притаманні АТ «ПУМБ», а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, процентний ризик та валютний ризик. Встановлено, що виявом кредитного ризику є наявність проблемної та знеціненої заборгованості; передумовою появи ризику ліквідності є переважання короткострокових ресурсів над довгостроковими; протягом останніх років АТ «ПУМБ» був схильним до процентного ризику та у діяльність банку присутній значний валютний ризик, максимальний рівень якого спостерігався в 2017 році. Обґрунтовано необхідність побудови економіко-математичної моделі оцінки ризиків на фінансову стійкість банку, що дасть змогу визначити який з фінансових ризиків необхідно враховувати в першу чергу. За допомогою Microsoft Excel та програми Gretl проведено регресійний аналіз та спеціальні тести, що підтверджують якість моделі та можливість її використання. Побудовано прогноз індексу фінансової стійкості на майбутні роки, а саме на 2020-2024 рр., який показує можливий оптимістичний та песимістичний сценарій.

Ключові слова: *фінансова стійкість, оцінка фінансових ризиків, кредитний ризик, ризик ліквідності, процентний ризик, валютний ризик, модель.*

Рис. – 5, Табл. – 3, Літ. – 15

Волкова Н.И.,
кандидат экономических наук, доцент,
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
ORCID: 0000-0003-3790-3636
n.volkova@donnu.edu.ua

Мухина А.С.,
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
mukhina.al@donnu.edu.ua

ВНЕДРЕНИЕ МОДЕЛИ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ РИСКОВ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ АО «ПУМБ»

В статье рассмотрены основные финансовые риски, присущие АО «ПУМБ», а именно: кредитный риск, риск ликвидности, процентный риск и валютный риск. Установлено, что проявлением кредитного риска является наличие проблемной и просроченной задолженности; причиной возникновения риска ликвидности является преобладание краткосрочных ресурсов над долгосрочными; в течение последних лет АО «ПУМБ» был склонен к процентному риску и в деятельность банка присутствует значительный валютный риск, максимальный уровень которого наблюдался в 2017 году. Обоснована необходимость построения экономико-математической модели оценки рисков на финансовую устойчивость банка, что позволит определить который из финансовых рисков необходимо учитывать в первую очередь. С помощью Microsoft Excel и программы Gretl выполнено регрессионный анализ и специальные тесты, подтверждающие качество модели и возможность ее использования. Построен прогноз индекса финансовой устойчивости на будущие годы, а именно на 2020-2024 гг., который показывает оптимистичный и пессимистичный сценарий.

Ключевые слова: *финансовая устойчивость, оценка финансовых рисков, кредитный риск, риск ликвидности, процентный риск, валютный риск, модель*.

Рис. – 5, Табл. – 3, Лит. – 15

N. Volkova,
PhD in Economics, Associate Professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-3790-3636
n.volkova@donnu.edu.ua

A. Mukhina,
Vasyl' Stus Donetsk National University
mukhina.al@donnu.edu.ua

INTRODUCTION OF THE MODEL OF RISK IMPACT ASSESSMENT ON FINANCIAL SUSTAINABILITY OF JSC FUIB

The article considers the main financial risks inherent in JSC FUIB, namely: credit risks, liquidity risks, interest rate risks and currency risks. It is established that the cause of credit risk is the presence of problem and impaired debt; a prerequisite for liquidity risk is the excess of short-term resources over long-term; in recent years, JSC FUIB is prone to interest rate risk and the bank has a significant currency risk, the maximum level of which was observed in 2017. The necessity of building an economic-mathematical model for assessing the impact of risks on the financial stability of the bank is substantiated. This model will allow to determine which of the financial risks must be considered in the first place to ensure the financial stability of the bank. Regression analysis and special tests were performed using Microsoft Excel and Gretl, to confirm the quality of the model and the possibility of its use. The forecast of the financial stability index for the coming years is constructed, namely for 2020-2024, which shows a possible optimistic and pessimistic scenario.

Keywords: *financial stability, assessment of financial risk, credit risk, liquidity risk, interest rate risk, currency risk, model.*

Fig. – 5, Tab. – 3, Ref. – 15

Постановка проблеми. Банківська діяльність є однією з найважливіших галузей економіки так, як банки є не тільки провідниками грошово-кредитної політики, але й мають важливе значення для суспільства. Очевидно, що одним із важливих завдань, що постають перед банківською установою є забезпечення фінансової стійкості, на що впливає не тільки платоспроможність, прибутковість та ліквідність комерційного банку, але й ризиковість діяльності. Відповідно, надійність та стійкість банківської установи напряму залежить від рівня управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі управління банківськими ризиками присвячені праці таких вітчизняних вчених як: Макаренко Ю. П., Бобиль В. В [1], Єпіфанов А. О., Васильєва Т.А. [2], Примостка Л.О., Чуб П.М. [3], Кришталь Г. О. [4], Христенко О. В [5] та ін. Дослідженням фінансової стійкості банку та впливу на неї ризиків займались Дзюблюк, О.В [6], Пірог В. В. [7], Вовк В. Я. [8], Цебоноян С., Страхан П. [9], Даффі Д. [10], Джаріон П. [11], Канеман Д., Тверський А. [12], Хілсон Д., Мюррей-Вебстер Р. [13], 14. Шнаттерлі К., Кларк Б. Б., Хау Дж., Девон М. Л. [14], Кайза С., Котунго М., Феорделізі Ф., Стефанеллі В. [15] та ін.

Мета статті полягає у побудові економіко-математичної моделі оцінки впливу ризиків на фінансову стійкість та її впровадженні в діяльність АТ «ПУМБ».

Викладення основного матеріалу. Фінансова стійкість банку досить тісно пов'язана з банківськими ризиками, бо банки змушені працювати в умовах підвищеного ризику. Слід зазначити, що найбільший вплив на діяльність банківської установи, в тому числі АТ «ПУМБ», здійснюють фінансові ризики, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, процентний ризик та валютний ризик.

Виявом кредитного ризику для АТ «ПУМБ» є поява прострочених та знецінених кредитів. Незважаючи на зменшення обсягу прострочених та знецінених кредитів банку, їх частка в загальному обсязі наданих кредитів все ж залишається значною (рис.1).

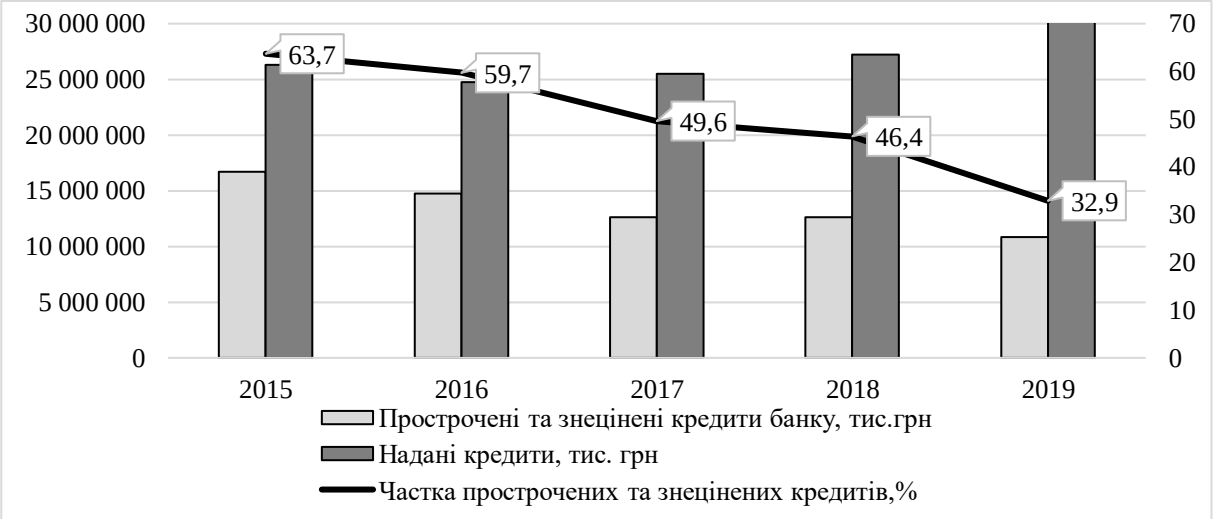

Рисунок 1 - Динаміка прострочених та знецінених кредитів АТ «ПУМБ» протягом 2015-2019 рр.

Як видно з рисунку 1, станом на кінець 2019 року частка прострочених та знецінених кредитів становить 32,9%.

Щодо ризику ліквідності, то у АТ «ПУМБ» присутнє домінування короткострокових ресурсів над довгостроковими, що створює передумови до підвищення ризику ліквідності. Також в результаті проведення GAP-аналізу можемо

спостерігати позитивний геп впродовж 2015-2019 рр., що вказує на наявність надлишку ліквідності (табл. 1).

Таблиця 1

GAP-аналіз ліквідності АТ «ПУМБ» впродовж 2015-2019 рр., тис. грн.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Активи	35605790	42355645	44310587	47439368	52933856
Зобов'язання	33759313	40272237	41299914	42993763	45631199
Розрив (GAP)	1846477	2083408	3010673	4445605	7302657
Кумулятивний GAP	1846477	3929885	6940558	11386163	18688820

Зазначимо, АТ «ПУМБ» займає гроші на тривалий термін і надає кредити на короткий термін. Для того, щоб уникнути негативних наслідків банку необхідно ефективно використовувати свої ліквідні кошти.

Дослідження довело, протягом останніх років АТ «ПУМБ» був схильним до процентного ризику, реалізація якого впливає на чистий процентний дохід в межах одного року внаслідок зростання процентних ставок. Відповідно, станом на 31 грудня 2019 року процентний дохід банку може знизився на 4 016 тис. грн.

Стрімке зростання валютного ризику в діяльності АТ «ПУМБ» можемо спостерігати починаючи з 2015 року (табл. 2).

Таблиця 2

Валютний ризик АТ «ПУМБ» впродовж 2015-2019 рр., тис. грн

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Всього валютний ризик без врахування диверсифікації	115642	81896	134338	31574	59462
Ефект від диверсифікації	61212	16104	15322	24903	10542
Валютний ризик з врахуванням диверсифікації	54430	65792	119016	6671	48920

Дані таблиці 2 доводять, максимальний розмір валютного ризику протягом аналізованого періоду спостерігався у 2017 році та становив 119 016 тис. грн після диверсифікації. У 2019 році розмір валютного ризику після диверсифікації становить 48 920 тис. грн, що на 40 % менше ніж у 2017 році.

Вважаємо, наявність фінансових ризиків в діяльності банку може призвести не тільки до втрати доходів, але й стати причиною порушення фінансової стійкості, тому моделювання оцінки впливу ризиків на фінансову стійкість банківської установи є досить важливим аспектом як для самого банку, так і для всієї банківської системи. Тому нами було побудовано економіко-математичну модель, яка дає змогу визначити, який з фінансових ризиків найбільше впливає на діяльність банку, а значить може стати загрозою у порушенні фінансової стійкості в майбутньому.

Першочергово в модель включено показники оцінки фінансових ризиків банку, що були розраховані за наступними формулами:

1. для процентного ризику:

$$\frac{GAP \text{ за процентними ставками}}{\text{Всього чутливих активів}} \quad (1)$$

2. для ризику ліквідності:

(2)

$$\frac{GAP \text{ ліквідності}}{\text{Всього фінансових активів}}$$

3. для кредитного ризику:

$$\frac{\text{Резерви під знеціненні та прострочені кредити}}{\text{Кредитний протфель банку}} \quad (3)$$

4. для валютного ризику:

$$\frac{\text{Валютна позиція банку за всіма валютами}}{\text{Монетарні активи банку}} \quad (4)$$

Для побудови моделі були використані показники АТ «ПУМБ» за останні п'ять років. За результативну ознаку було обрано Y – скоринговий індекс фінансової стійкості банківської установи, що розрахований аналітичним відділом YouControl. Для аналізу використані показники оцінки фінансових ризиків: X1 – процентний ризик; X2 – ризик ліквідності; X3 – кредитний ризик; X4 – валютний ризик.

Користуючись редактором Microsoft Excel, будуємо багатофакторну регресію та кореляційну матрицю для поетапного вилучення факторів. У таблиці 3 наведені дані для побудови багатофакторної моделі регресії.

Таблиця 3

Вихідні дані для побудови моделі багатофакторної регресії

Рік	Y Індекс фінансової стійкості	X1 Процентний ризик	X2 Ризик ліквідності	X3 Кредитний ризик	X4 Валютний ризик
2015	1,56	0,0451	0,0519	0,4006	0,0962
2016	1,75	0,0071	0,0492	0,4221	0,0095
2017	1,83	-0,0377	0,0679	0,3038	0,0077
2018	2,07	-0,0319	0,0937	0,1629	0,0091
2019	2,32	-0,0142	0,1380	0,2329	0,0426

Перевірку факторів на наявність мультиколінеарності здійснюємо шляхом побудови матриці парних кореляцій. Завдяки даній матриці встановлено, що фактори X1 (процентний ризик) та X3 (кредитний ризик) сильно корелюють з іншими даними, тому відкидаємо їх.

За допомогою інструменту аналізу «Регресія» проведено регресійний аналіз (рис.4). З отриманого аналізу модель має вигляд:

$$Y = 1.3768 + 7.4728 * X2 - 2.1093 * X4 \quad (5)$$

Отримане рівняння доводить, якщо показник оцінки ризику лік збільшиться на 1 пункт, то індекс фінансової стійкості збільшиться на 7,4728 пункти, відповідно якщо показник оцінки валютного ризику збільшиться на 1 пункт, то індекс фінансової стійкості банку зменшиться на 2,1093 пункти.

Коефіцієнт детермінації становить (R2) 0,99347, тобто отримане рівняння регресії пояснює коливання результативної ознаки «У» на 99,35%, а на фактори, що не враховані в моделі припадає всього 0,65%. Тому модель можна використовувати для подальшого економічного аналізу і прогнозу.

грессионная статистика								
Множестве	0,9967323							
R-квадрат	0,9934753							
Нормирова	0,9869506							
Стандартна	0,0337							
Наблюдени	5							
Дисперсионный анализ								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*начимость F*			
Регрессия	2	0,3458486	0,1729243	152,2637	0,0065247			
Остаток	2	0,0022714	0,0011357					
Итого	4	0,34812						
	Коэффициенп	*дартная ои*	*статистик*	*P-Значение*	*Нижние 95%*	*Верхние 95%*	*ижние 95,0*	*ерхние 95,0%*
Y-пересече	1,3768	0,0435	31,6382	0,0010	1,1896	1,5641	1,1896	1,5641
Переменна	7,4728	0,4591	16,2758	0,0038	5,4973	9,4484	5,4973	9,4484
Переменна	-2,1093	0,4427	-4,7646	0,0413	-4,0141	-0,2045	-4,0141	-0,2045

Рисунок 2 - Регресійний аналіз моделі

Також зробимо перевірку значущості коефіцієнтів отриманого рівняння. Для цього перевіримо виконання нерівності P (t < tj факт.) ≤ α, j = 1,4 (де α = 0,05 заданий рівень значимості). У стовпці «P-значення» для обраних факторів всі значення менші заданого рівня значущості α = 0,05. Це означає, що всі коефіцієнти регресії статистично значущі з достовірністю 95%. Значення середньої помилки становить 0,86%, тобто в середньому розрахункові значення відхиляються від фактичних на 0,86% (рис.5). Оскільки виконується умова 0,86% < 7%, то можемо стверджувати, що якість моделі висока.

ВЫВОД ОСТАТКА				
Наблюдение	*едсказанное*	*Остатки*	*Y*	*Ai*
1	1,5615	-0,0015	1,56	0,0010
2	1,7243	0,0257	1,75	0,0147
3	1,8682	-0,0382	1,83	0,0209
4	2,0580	0,0120	2,07	0,0058
5	2,3179	0,0021	2,32	0,0009
			Ср знач =	0,0086

Рисунок 3 - Середня відносна помилка апроксимації побудованої моделі

За допомогою програми Gretl, що використовується для економетричного моделювання, проведено перевірку на гетероскедастичність за тестом Бріша-Пегана. Результати тесту показують, що Хи-квадрат розрахунковий становить 2,04239, а p-значення дорівнює 0,36016. Оскільки p-значення 0,36016 більше за 0,05, а Хи-квадрат розрахунковий менший за табличний, що становить 5,99, то приймається нульова гіпотеза про відсутність гетероскедастичності. Так як, гетероскедастичність це найхарактерніша помилка для факторних регресійних моделей, тому доцільно проводити кілька тестів, щоб виключити або підтвердити її наявність. Тому нами було проведено ще 2 тести, а саме: робастний варіант Коенкера (Koenker) та тест Вайта. Вони також підтвердили відсутність гетероскедастичності (рис.4).

Отже дослідження довело, що дану модель оцінки впливу ризиків на фінансову стійкість банківської установи можна використовувати в подальшому економічному аналізі та прогнозі. Оскільки коефіцієнт детермінації становить 99%, усі коефіцієнти використані в моделі є значущі, якість модель знаходиться на високому рівні та відсутня гетероскедастичність.

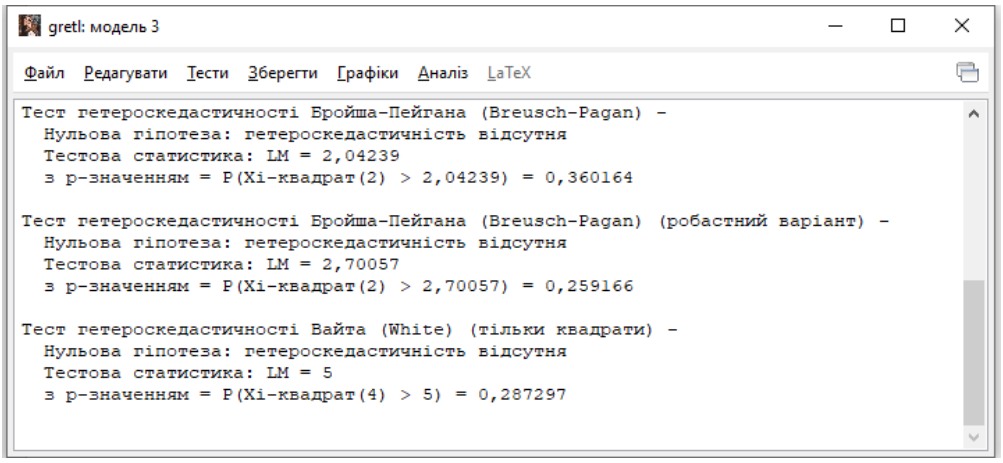

Рисунок 4 – Результати тестів на гетероскедастичність факторної моделі

Обов'язковим результатом будь-якої економіко-математичної моделі є отримання прогнозу на майбутні роки. На рисунку 5 наведений прогноз індексу фінансової стійкості АТ «ПУМБ» до 2024 року включно.

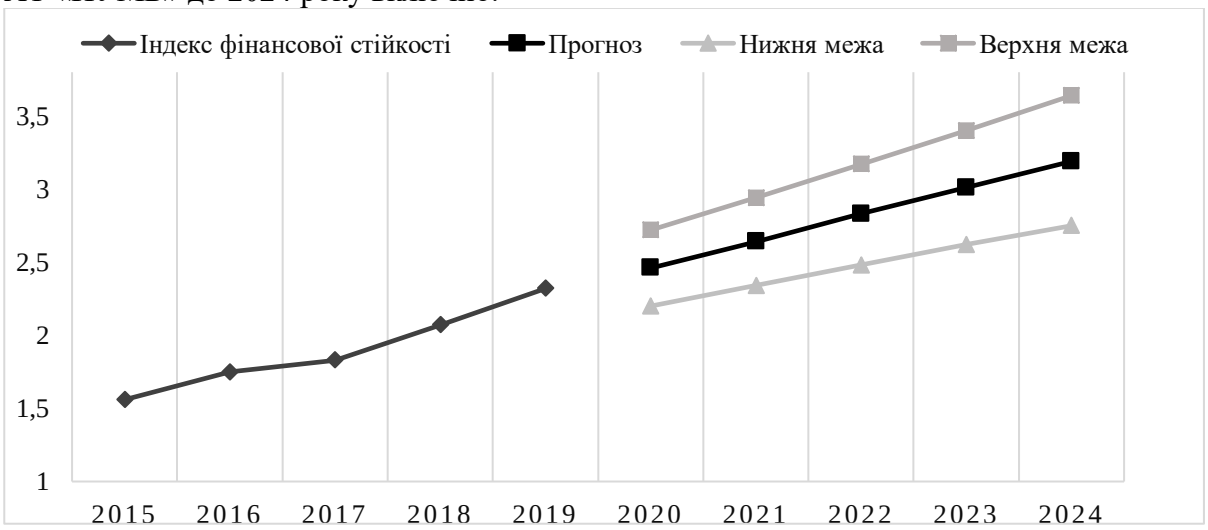

Рисунок 5 – Прогноз індексу фінансової стійкості АТ «ПУМБ» впродовж 2020-2024 рр.

Можемо спостерігати зростання індексу фінансової стійкості АТ «ПУМБ», за даними прогнозу індекс досягне позначки 3,19 у 2020 році. При злагодженій роботі ризик-менеджменту банку можливий оптимістичний прогноз, при якому індекс фінансової стійкості досягне верхньої межі та у 2024 році становитиме 3,64. У свою чергу, причиною зменшення індексу фінансової стійкості протягом майбутніх років може стати наявність значного валютного ризику, адже відповідно до побудованої моделі, збільшення показника оцінки валютного ризику на 1 пункт призведе до зменшення індексу фінансової стійкості на 2,1093 пункти. При песимістичному прогнозі у 2024 році індекс фінансової стійкості буде знаходитись у нижній межі та становитиме 2,75.

Впровадження даної моделі у роботі АТ «ПУМБ» дасть змогу ризик-менеджменту банку вчасно реагувати на наявність ризиків та визначити, який ризик здійснює найбільший вплив на фінансову стійкість банку. А також, завдяки побудованому

прогнозу працівники банку зможуть виявити можливі коливання індексу фінансової стійкості в майбутньому.

Висновки. За результатами побудованої моделі встановлено, що фінансова стійкість АТ «ПУМБ» вперш за все залежить від валютного ризику та ризику ліквідності. Самі ці ризики потребують негайної реакції з боку ризик-менеджменту банку та впровадження конкретних заходів щодо їх зниження. Для зниження рівня валютного ризику банку необхідно використовувати такі методи зниження як резервування та лімітування, а також здійснити заходи щодо збалансування активів та пасивів для боротьби з надлишком ліквідності. Практична реалізація зазначених методів в діяльності АТ «ПУМБ» буде предметом нашого дослідження в подальшому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макаренко Ю. П., Бобиль В. В. Управління фінансовими ризиками банків: монографія, за ред. д-ра екон. наук, проф. Ю. П. Макаренко. Дніпропетровськ : Герда , 2014. – 266 с.

2. Єпіфанов А. О., Васильєва Т.А., Козьменко С. М., та ін. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах, за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. 299 с.

3. Примостка Л.О., Чуб П.М., Карчева Г. Т. Управління банківськими ризиками: навч. посіб., за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. О. Примостки. К. : КНЕУ, 2007. 600 с.

4. Кришталь Г. О. Управління фінансовими ризиками комерційних банків. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України.* 2015. № 1. С. 179–184.

5. Христенко О. В., Федій О. В. Теоретичні основи системи управління ризиками в діяльності банку. *Фінансовий простір.* 2018. № 2. С. 161-169.

6. Дзюблюк, О.В., Михайлюк Р.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія. Тернопіль, 2009. 257 с.

7. Пірог В. В. Вплив ризиків на фінансову стійкість комерційного банку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки.* 2014. № 2. С. 173-178.

8. Вовк В. Я., Дмитрик Ю. В. Забезпечення фінансової стійкості банківської системи в умовах кризи. *Фінанси, банки, інвестиції.* 2011. № 2. С. 43

9. Cebenoyan S., Strahan P. Risk Management, Capital Structure and Lending at Banks. *Journal of Banking and Finance*. 2004. № 28. P. 19–43.

10. Duffie D. Innovations in Credit Risk Transfer: Implications for Financial Stability. Stanford University, Draft: July 2, 2007. – 47 p.

11. Jorion, P. Risk management lessons from the credit crisis. *European Financial Management*. 2009. №15 (5), P. 923–933.

12. Kahneman, D., & Tversky, A. (2013). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Handbook of the fundamentals of financial decision making.* 2013. Part I. P. 99–127.

13. Hillson D., Murray-Webster R. Understanding and Managing Risk Attitude. Gower Publishing, Ltd., 2007. 302 p.

14. Schnatterly, K., Clark, B. B., Howe, J., & DeVaughn, M. L. (2018). *Regulatory and governance impacts on bank risk-taking. Risk Management.* 2018. №1. P. 1–24.

15. Caiazza, S., Cotugno, M., Fiordelisi, F., & Stefanelli, V. The spillover effect of enforcement actions on bank risk-taking. *Journal of Banking & Finance*. 2018. №91. P. 146–159.

REFERENCES

1. Makarenko, Yu. P. & Bobyl, V. V. (2014). Upravlinnia finansovymy ryzykamy bankiv. Dnipropetrovsk : Herda [in Ukrainian].
2. Yepifanov, A. O., Vasylieva, T. A. & Kozmenko, S. M. (2012). Upravlinnia ryzykamy bankiv. Sumy : DVNZ «UABS NBU» [in Ukrainian].
3. Prymostka, L.O., Chub, P.M. & Karcheva, H. T. (2007). Upravlinnia bankivskymy ryzykamy: navch. posib. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Kryshtal H. O. (2015). Upravlinnia finansovymy ryzykamy komertsiinykh bankiv. Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy. 1, 179–184 [in Ukrainian].
5. Khrystenko O. V. & Fedii O. V. (2018). Teoretychni osnovy systemy upravlinnia ryzykamy v diialnosti banku. Finansovyi prostir. 2, 161-169 [in Ukrainian].
6. Dziubliuk, O.V. & Mykhailiuk R.V. (2009). Finansova stiikist bankiv yak osnova efektyvnoho funktsionuvannia kredytnoi systemy. Ternopil, [in Ukrainian].
7. Piroh V. V. (2014). Vplyv ryzykiv na finansovu stiikist komertsiinoho banku. Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia : Ekonomichni nauky. 2. 173-178 [in Ukrainian].
8. Vovk V. Ya. & Dmytryk Yu. V. (2011). Zabezpechennia finansovoi stiikosti bankivskoi systemy v umovakh kryzy. Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii. 2. 41-44 [in Ukrainian].
9. Cebenoyan S., Strahan P. Risk Management, Capital Structure and Lending at Banks. Journal of Banking and Finance. 2004. № 28. P. 19–43.
10. Duffie D. Innovations in Credit Risk Transfer: Implications for Financial Stability. Stanford University, Draft: July 2, 2007. – 47 p.
11. Jorion, P. Risk management lessons from the credit crisis. European Financial Management, 2009. №15 (5), P. 923–933.
12. Kahneman, D., & Tversky, A. (2013). Prospect theory: An analysis of decision under risk. Handbook of the fundamentals of financial decision making, 2013. Part I. P. 99–127.
13. Hillson D., Murray-Webster R. Understanding and Managing Risk Attitude. Gower Publishing, Ltd., 2007. 302 p.
14. Schnatterly, K., Clark, B. B., Howe, J., & DeVaughn, M. L. (2018). Regulatory and governance impacts on bank risk-taking. Risk Management, 2018. №1. P. 1–24.
15. Caiazza, S., Cotugno, M., Fiordelisi, F., & Stefanelli, V. The spillover effect of enforcement actions on bank risk-taking. Journal of Banking & Finance, 2018. №91. P. 146–159.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.10

УДК 339.96
JEL: F15, L26

Воронін А.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-8788-9644
a.voronin@donnu.edu.ua

Орел Л.В.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID ID: 0000-0002-5261-5504
orel.l@donnu.edu.ua

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА ПАТ «ЖИТОМИРСЬКИЙ МАСЛОЗАВОД»

У статті досліджено сутність та складові конкурентоспроможності продукції, розглянуто поняття «конкурентоспроможність» з погляду різних видатних науковців, досліджені проблеми в формуванні ефективної конкурентної стратегії організаці та визначено фактори, котрі слід враховувати при формуванні конкурентної стратегії організації, обґрунтовані підходи до визначення механізму формування стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції, розглянуті ключові етапи здійснення конкурентної стратегії організації. Встановлено, що конкурентні стратегії мають свої характерні особливості і повинні застосовуватися зважено і продумано. Також наведено рейтинг ТОП-5 лідерів ринку морозива в Україні та представлена порівняльна характеристика ключових конкурентів ПАТ «Житомирський маслозавод», котрі діють на конкурентному ринку. Визначено заходи підвищення конкурентоспроможності продукції ПАТ «Житомирський маслозавод» та його перспективні конкурентні стратегії за матрицею Мак-Кінзі та матрицею Хофера-Шенделя.

Ключові слова: конкурентоспроможність, продукція, стратегія, управління, формування.

Рис. – 2, Табл. – 1, Літ. – 6

Воронин А.В.,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры предпринимательства, корпоративной и пространственной экономики,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0002-8788-9644
a.voronin@donnu.edu.ua

Орел Л.В.,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID ID: 0000-0002-5261-5504
orel.l@donnu.edu.ua

РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ ПАО «ЖИТОМИРСКИЙ МАСЛОЗАВОД»

В статье исследована сущность и составляющие конкурентоспособности рассмотрено понятие «конкурентоспособность» с точки зрения различных выдающихся ученых, исследованы проблемы в формировании эффективной конкурентной стратегии организаци и определены факторы, которые следует учитывать при формировании конкурентной стратегии организации, обоснованные подходы к определению механизма формирования стратегии повышения конкурентоспособности продукции, рассмотрены ключевые этапы осуществления конкурентной стратегии организации. Установлено, что конкурентные стратегии имеют свои характерные особенности и должны применяться взвешенно и продуманно. Также приведены рейтинг ТОП-5 лидеров рынка мороженого в Украине и представлена сравнительная характеристика ключевых конкурентов ПАО «Житомирский маслозавод», которые действуют на конкурентном рынке. Определены меры повышения конкурентоспособности продукции ПАО «Житомирский маслозавод» и перспективные конкурентные стратегии ПАО «Житомирский маслозавод» по матрице Мак-Кинзи и матрицей Хофера-Шенделя.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, продукция, стратегия, управление, формирование.*

Рис. – 2, Табл. – 1, Лит. – 6

A. Voronin,
PhD, Associate Professor,
Department of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics,
Vasyl` Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-8788-9644
a.voronin@donnu.edu.ua

L. Orel,
Vasyl` Stus Donetsk National University
ORCID ID: 0000-0002-5261-5504
orel.l@donnu.edu.ua

DEVELOPMENT OF A STRATEGY FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF PRODUCTS OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE OF PJSC «ZHYTOMYR BUTTER PLANT»

The article examines the essence and components of product competitiveness, considers the concept of "competitiveness" from the point of view of various prominent scientists, explores the problems in forming an effective competitive strategy of the organization and identifies factors to consider in forming a competitive strategy,the approaches to definition of the mechanism of formation of strategy of increase of competitiveness of production are substantiated, the key stages of realization of competitive strategy of the organization are considered.

It is established that competitive strategies have their own characteristics and should be applied carefully and thoughtfully. The rating of TOP-5 leaders of the ice cream market in Ukraine is also given and the comparative characteristics of the key competitors of PJSC "Zhytomyr Butter Plant" operating in the competitive market are presented. Measures to increase the competitiveness of PJSC "Zhytomyr Butter Plant" and promising competitive strategies of PJSC "Zhytomyr Butter Plant" based on the McKinsey matrix and the Hofer-Shendel matrix are identified.

Keywords: *competitiveness, products, strategy, management, formation/*
Fig. – 2, Tab. – 1, Ref. – 6

Постановка проблеми. Проблеми в формуванні ефективної конкурентної стратегії організацій пов'язані, перш за все, з динамічністю розвитку вітчизняного ринку в умовах глобалізації світової економіки, наявністю багатьох форм світової конкуренції в різноманітних галузях, значною часткою монопольного сектору в українській економіці, недостатнім досвідом роботи вітчизняних компаній. Актуальність теми обумовлена тим, що неабиякий вплив на сучасну ситуацію в ринковому просторі здійснюють кризові явища, наслідки котрих помітні в компаніях всіх сфер діяльності, в тому числі й харчової промисловості. За даних умов значно підвищується роль стратегії, вона дає змогу сформувати пріоритетні напрямки розвитку компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження питань вивчення та розробки ефективної стратегії підвищення конкурентоздатності продукції склали наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: Губанов В.А., Бурачек І.В.., Старостіна А.О., М. Портер, Должанський І.З., Лахтіонова Л. А., Носова С. С., Шеремет А. Д., Юданов А. Ю. та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для того, щоб розроблена стратегія була ефективною, слід докласти неабияких зусиль по вдосконаленню самого процесу її формування. У зв'язку с цим постають питання вдосконалення методики розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції промислового підприємства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних засад розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу. Проблемі конкурентоздатності продукції приділяється значна увага як з боку зарубіжних, так і зі сторони вітчизняних учених, проте загальновживаного трактування суті даної економічної категорії ще й досі не існує. Вважається, що конкурентоспроможність виробу – це комплекс його властивостей задовольняти вимоги ринку у певний момент, яка характеризується споживчими характеристиками, сподобаннями споживача та кон'юнктурою ринку відповідних продуктів. Прийнятої розрізняти такі різновиди конкурентоспроможності: продукції, організації, галузі, економіки країни.

М.Портер дане поняття трактує так: «конкурентоспроможність – це охарактеризоване сукупністю чинників положення організації на внутрішніх та зовнішніх ринках, котре відображається в певній сукупності показників»[4, с.24].

В роботі Должанського І.З. [2, с.104] зазначається, що під конкурентоздатністю продукції слід розуміти таку її характеристику, яка відображає її відмінність від продукції конкурента як за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі, так і за витратами на її задоволення. Показник, що відображає таку відмінність, показує ступінь конкурентоздатності продукції, що аналізується, в порівнянні з продукцією-

конкурентом. Отже, для аналізу конкурентоспроможності продукції варто зіставляти параметри виробу, що аналізується, і продукцію-конкурента з рівнем, який задається потребами покупця, а потім порівнювати одержані показники.

І.В. Бурачек наголошує, що конкурентоспроможність продукції –здатність організації відшукувати, виготовляти і продавати продукцію та надавати послуги, ціна та неціновi характеристики котрих більш привабливі, ніж в головних конкурентів, котрі виготовляють аналогічну продукцію[1, с.289].

В сьогоднішніх реаліях ринкової економіки оцінка конкурентоздатності продукції організації являється об'єктивною потребою, так я в сучасній конкурентній боротьбі переможе той, хто активно буде відстоювати і проводитиме власну політику в області конкурентоздатності продукції.

Формування ефективної стратегії конкуренції організації згідно з ринковими позиціями пов'язано з виокремленням її переваг та ризиків, оцінкою її відповідності ситуації на ринку та ступеня організації виробництва в компанії та керування ним.

На формування конкурентної стратегії організації впливає багато факторів, котрі слід враховувати: конкурентна ситуацію на певному ринку; види конкурентів; фаза ЖЦТ; можливості щодо виробництва товарів; забезпечення її якісних характеристик тощо.

Потрібно зазначити, що алгоритм формування ефективної стратегії конкуренції в компанії має бути комплексним та завершеним. На рис.1. наведені ключові етапи формування конкурентної стратегії, а в табл. 1 представлена характеристика кожного з зазначених етапів.

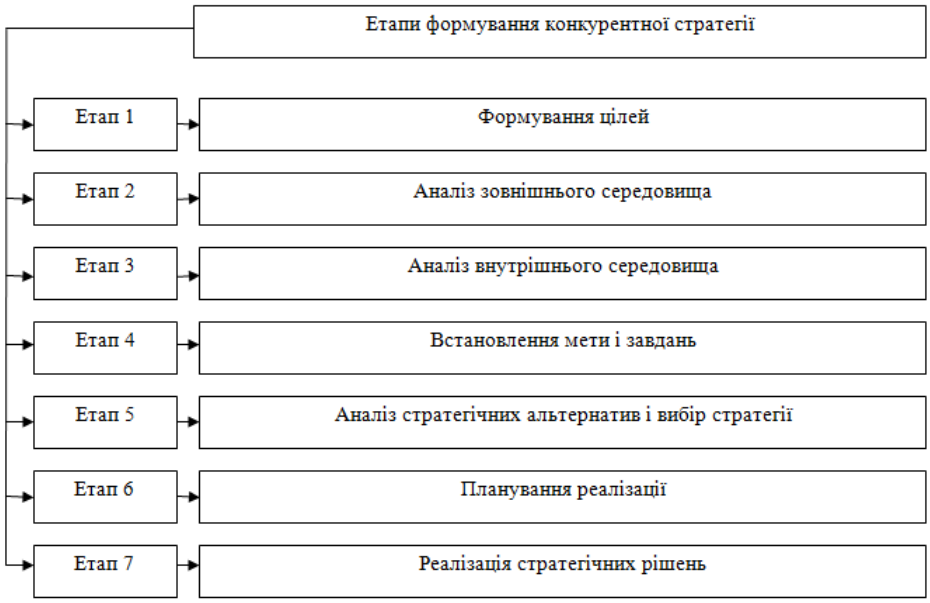

Рисунок 1 – Алгоритм формування і реалізації стратегії конкуренції організації

Стратегія компанії формально знаходить власне відображення в документі, котрий називається стратегічним планом.

Не можна не відмітити складність обрання дієвої конкурентної стратегії з усього переліку стратегій за умов неодмінного врахування всіх важливих чинників. Тому важливим кроком аналізу має стати розробка алгоритму ефективного обрання конкурентної стратегії, що враховує більшість ринкових чинників впливу, дозволяє проводити критичний кількісний та якісний аналіз стратегічних альтернатив та має на

меті застосування оптимального комплексу інструментів. Це дасть змогу розробити конкурентну стратегію компанії та забезпечити її ефективну реалізацію.

Ринкові умови ведення бізнесу потребують підтримки високого ступеня конкурентоздатності – однієї із ключових складових успіху компанії як на внутрішніх, так і зарубіжних ринках. Саме керування процесами конкурентоздатності допоможе організації постійно вдосконалюватися та управляти всіма процесами в компанії, які дають змогу досягнути конкурентних переваг з подальшими наслідками, що в кінцевому результаті призведуть до прибуткової діяльності підприємства.

АТ «Житомирський маслозавод» — компанія «Рудь» — лідер серед українських виробників морозива. Застосування новітніх технологій та підходів до роботи, міцні партнерські зв'язки, вірність традиціям дозволяє завжди та в усьому бути на крок попереду — підприємство працює для споживачів[6].

За даними аналітичної компанії AR-group, в рейтингу ТОП-5 лідерів ринку морозива в Україні склад компаній розташувався: ПАТ «Житомирський маслозавод» (ТМ Рудь) – 26,7%, «Ласунка» (ТМ Ласунка) – 23,8%, «Львівський холодокомбінат» (ТМ Лімо) – 15,6%, «Фірма Ласка» (ТМ Ласка) – 13,9% і «Хладопром» (ТМ Хладік) – 9,9% [5].

Таблиця 1

Ключові етапи формування та здійснення конкурентної стратегії організації

Етап	Характеристика
Встановлення цілей	Формування та трактування коротко-, середньо- і довгострокових завдань компанії потребує ефективного підходу, так як це плацдарм для обрання конкурентної стратегії.
Оцінка зовнішнього оточення	Алгоритм оцінки організаційного середовища компанії, що ідентифікується з поточними і майбутніми погрозами та сприятливими можливостями, котрі можуть здійснювати вплив на досягнення ключових цілей
Оцінка внутрішнього оточення	Означення внутрішніх змін компанії, котрі можуть розглядатися як його сильні сторони, аналіз їх важливості та можливості стати базою конкурентних переваг. Оцінка складається з дослідження двох областей компанії: макросередовища (порівняння ресурсів компанії й ефективності їх використання з іншими організаціями галузі (регіону) для обрання оптимального конкурентного розвитку); мікросередовища (досліджується внутрішнє середовище тільки по конкретній стратегічній зоні господарювання (СЗГ): дослідження ресурсів підприємства в даній СЗГ; оцінка ефективності виробничо-збутової діяльності організації).
Формування мети і завдань	Характеристика за допомогою комплексного аналізу зовнішнього і внутрішнього оточення, рамок в діяльності компанії, загроз і можливостей, перспектив розвитку. Здійснення сформованої стратегії потребує розробки комплексу стратегічних альтернатив, котрі враховують специфіку цільового ринку.
Аналіз стратегічних альтернатив і вибір стратегії	Види критеріїв обрання альтернатив: реакція на можливості / загрози зовнішнього оточення; одержання конкурентних переваг; відповідність цілям компанії; реальність стратегії; відповідність стратегічним, фінансовим завданням і обмеженням.
План реалізації	Складання детального плану впровадження в життя обраної стратегії з означенням строків поетапної реалізації та очікуваних результатів.
Виконання стратегічних рішень	Проводиться в таких межах: 1) застосування адміністративних чинників; 2) використання економічних важелів, способом формування бюджету, використання системи показників та управління за цілями. Необхідно, щоб всі розроблені рішення довелись до відома певних виконавців під виглядом затверджених планів, наказів та інших розпорядчих документів.

Джерело: складено автором за [3]

Опишемо більш детально основних гравців на ринку продукції, котрі виробляють морозиво (табл. 2).

Необхідно враховувати фактори, що впливають на поведінку покупців, на їх попит. Споживчий попит також являється вирішальним чинником у діяльності ПАТ «Житомирський маслозавод».

Економічний стан з початку 2020 року значно погіршився та характеризується негативними зрушеннями, зокрема дестабілізацією макроекономіки, значним зростанням інфляції, погіршенням інвестиційної діяльності. Обсяги споживання деяких не життєво необхідних продуктів (морозиво) напряму залежать від економічної стабільності в країні та рівня доходів населення, адже не є товарами першої необхідності. Отже, ці фактори є визначними у розвитку даної галузі.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика конкурентів ПАТ «Житомирський маслозавод»

Торгова марка (ТМ)	Характеристика	Переваги / Недоліки в порівнянні з ТМ Рудь
ТМ Ласунка	В компанії працюють понад 1000 людей, це група з п'яти підприємств. Виробництва знаходяться в містах: Дніпро, Тернопіль, Нікополь. Виробляє понад 23,5 тис. тонн морозива	Міжнародний сертифікат FSSC 22000. До реклами залучають відомих зірок, наприклад Полякову. Більший асортимент ніж у ТМ Рудь.
ТМ Лімо	Львівський холодокомбінат входить у п'ятірку найкращих українських виробників морозива. В асортименті підприємства 110 різновидів морозива.	За результатами конкурсу на найкращий дизайн упаковки — одразу три золоті медалі. Менші потужності ніж у ТМ Рудь, гірша рекламна компанія
ТМ Ласка	Сьогодні LASKA є одним з лідерів ринку морозива. З 2000 року продукція компанії широко представлена у всіх регіонах країни, а також активно реалізується за її межами – Молдова, Грузія, Азербайджан, Ізраїль, Сенегал, Ірак та ін..	Міжнародний сертифікат FSSC 22000. Менші потужності, менший асортимент ніж у ТМ Рудь
ТМ Хладік	Потужності виробництва АТ «Хладопром» дозволяють виробляти більше 100 тонн морозива на добу. Асортимент становить більше 80 видів.	Менші потужності, менший асортимент ніж у ТМ Рудь. Гірша рекламна компанія

Джерело: складено автором

До 2019 року зростали доходи населення, проте з березня 2020 року доходи почали різко скорочуватись через карантинні заходи по країні. За останні місяці відбулося зниження доходів домогосподарств на 30-35%, а також кількості домогосподарств, які робили заощадження. Цей факт значною мірою впливає на купівельну спроможність громадян, а отже на кількість продаж ПАТ «Житомирський маслозавод».

Більш ефективною для підвищення конкурентоспроможності продукції ПАТ «Житомирський маслозавод» є застосування стратегії розвитку продукції, яка передбачає інвестування в ресурси організації з метою вдосконалення якості випускаємої продукції.

Для обрання стратегії ПАТ «Житомирський маслозавод» в залежності від конкурентної позиції та привабливості галузі можна використати матрицю Мак-Кінзі (рис. 2).

Отже, для ПАТ «Житомирський маслозавод» ефективною є стратегія інвестування, а саме - інвестування в розвиток та оновлення асортименту, які затребувані споживачами. Позиції підприємства на ринку сильні, проте існує ризик їх послаблення через ігнорування вкладу інвестицій в розвиток компанії.

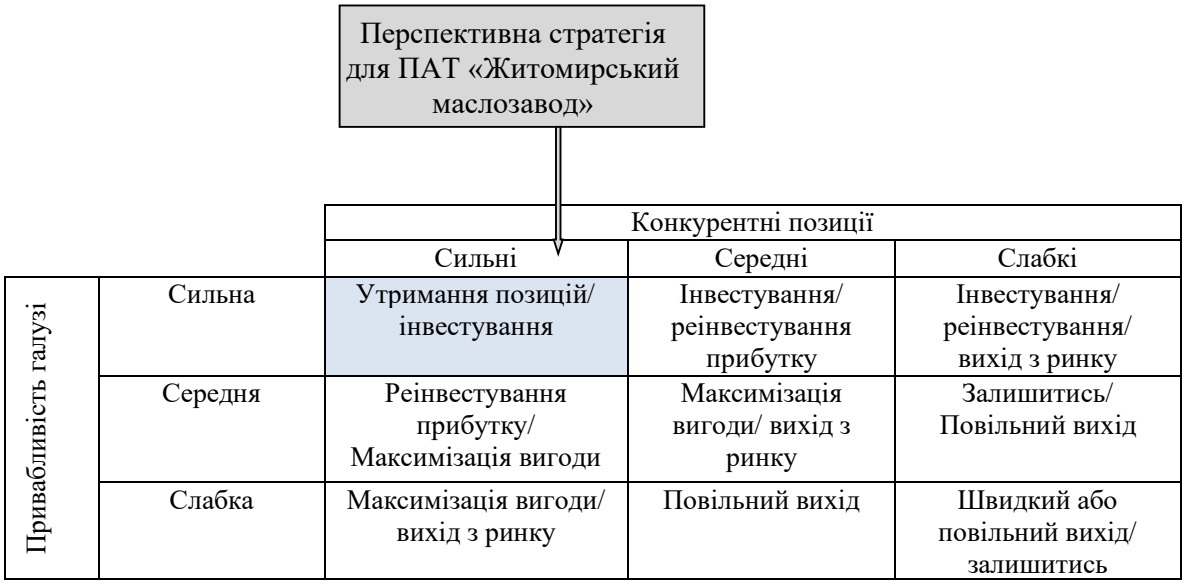

Рисунок 2 – Перспективні конкурентні стратегії ПАТ «Житомирський маслозавод» за матрицею Мак-Кінзі

Здійснимо вибір стратегії ПАТ «Житомирський маслозавод» з застосуванням матриці Хофера Шенделя, котра наведена (рис. 3).

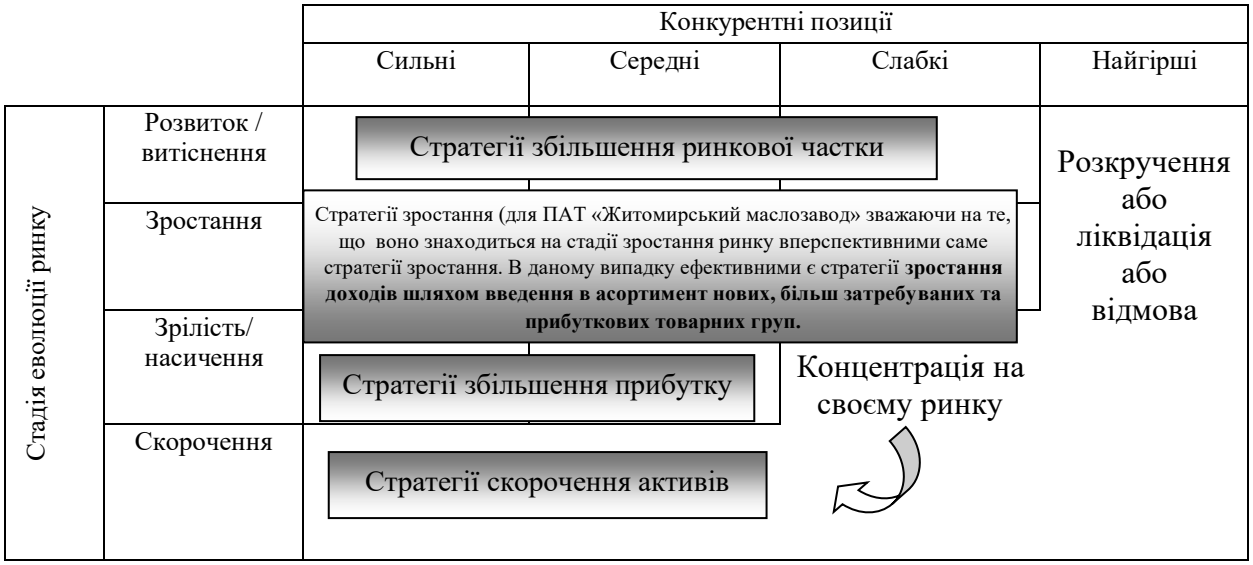

Рисунок 3 – Перспективна стратегія для ПАТ «Житомирський маслозавод» згідно матриці Хофера-Шенделя

Зважаючи на те, що ПАТ «Житомирський маслозавод» знаходиться на стадії зростання ринку та має конкурентну сильну позицію підприємства на ринку, визначено перспективними саме стратегії зростання. В даному випадку ефективними є стратегії зростання доходів шляхом нарощення обсягів збуту.

Вибір стратегії удосконалення конкурентоспроможності продукції ПАТ «Житомирський маслозавод» здійснюється за системою забезпечення конкурентоспроможності щодо підвищення конкурентних можливостей підприємства, зміцнення або утримання конкурентних позицій на ринку.

Висновки і пропозиції. В даний час існує безліч шляхів конкуренції та стратегій організації: виробнича, організаційна, товарна, цінова і т. ін. Проте слід зазначити, що в основі будь-якої стратегії лежать певні конкурентні переваги. Стратегічне управління можна розглядати у тому числі і як менеджмент конкурентними перевагами. Щоб бути конкурентоздатним підприємством на будь-якому ринку, компанія повинна мати унікальні конкурентні переваги та сформувати ефективну конкуренту стратегію. Найголовнішим ризиком зовнішнього середовища для підприємства є нестабільність політичної та економічної ситуації в країні та світі, адже компанія ПАТ «Житомирський маслозавод» являється виробником не лише життєво необхідної продукції. Підвищити конкурентоспроможність продукції ПАТ «Житомирський маслозавод» означає збільшити можливість утримання та підвищення конкурентної позиції підприємства за існуючих ринкових умов господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурачек І.В., Біленчук О.О. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. №14. С. 288-293
2. Должанський, І.З., Загорна Т.О. Конкурентоспроможність підприємства: навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2010. 384 с.
3. Дуброва О.С. Процес розробки та реалізації конкурентної стратегії підприємства. Ефективна економіка. 2010. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?Operation =1&iid= 332
4. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. М.: Альпина Бизнес Букс, 2013. - 454 с.
5. Сайт аналітичної компанії AR-group. URL:https://ar-group.kiev.ua
6. Офіційний сайт підприємства ПАТ «Житомирський маслозавод». URL: https://rud.ua/

REFERENCES

1. Burachek, I.V., Bilenchuk, O.O. Konkurentospromozhnist′ produktsiyi pidpryyemstv: sutnist′, metody otsinky ta zarubizhnyy dosvid upravlinnya. Hlobal′ni ta natsional′ni problemy ekonomiky. 2016. №14. S. 288-293
2. Dolzhans′kyy, I.Z., Zahorna T.O. Konkurentospromozhnist′ pidpryyemstva: navchal′nyy posibnyk. K. : Tsentr navchal′noyi literatury, 2010. 384 s.
3. Dubrova, O.S. Protses rozrobky ta realizatsiyi konkurentnoyi stratehiyi pidpryyemstva. Efektyvna ekonomika. 2010. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?Operation =1&iid= 332
4. Porter, M. Konkurentnaya stratehyya: metodyka analyza otrasley y konkurentov. M.: Al′pyna Byznes Buks, 2013. - 454 s.
5. Sayt analitychnoyi kompaniyi AR-group. URL:https://ar-group.kiev.ua
6. Ofitsiynyy sayt pidpryyemstva PAT «Zhytomyrs′kyy maslozavod». URL: https://rud.ua/

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.11

УДК 336.201
JEL: H21, L26, M21

Карпова Т.С.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-3701-8194
t.karpova@donnu.edu.ua

МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ

Ефективне функціонування – мета як макроекономічних суб'єктів, так і мікроекономічних. Досягнення показників, які свідчать про ефективне функціонування, залежить від багатьох факторів. Одним із інструментів, який забезпечує ефективне функціонування є система оподаткування та податкова політика в цілому. Система оподаткування має бути такою, що не тільки забезпечує стабільні надходження до бюджету, а й враховує особливості суб'єктів господарювання, стимулює їх розвиток.

Як великі акціонерні товариства, так і малі підприємства мають певний рівень податкових обов'язків, виконання яких відбивається на фінансово-економічних показниках підприємства. З огляду на те, що досягнення ефективності – складний механізм взаємозв'язків, важливим є розгляд впливу податкового аспекту на забезпечення високих результатів фінансово-господарської діяльності. Стаття присвячена питанням механізму ефективного функціонування підприємств, зокрема податковому аспекту. Визначені принципи цього механізму, а також структурні елементи організаційної системи забезпечення розвитку малого бізнесу на державному та регіональному рівнях. Розглянуто напрямки вдосконалення нормативно-правового забезпечення. Розроблено податковий механізм стимулювання суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *ефективність, система оподаткування, податковий механізм, стимулювання бізнесу, розвиток бізнесу, підприємства.*

Рис. - 1, Табл. - 1, Літ. - 8.

Карпова Т.С.,
к.э.н, доцент, доцент кафедры финансов и банковского дела,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0003-3701-8194
t.karpova@donnu.edu.ua

МЕХАНИЗМ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ: НАЛОГОВЫЙ АСПЕКТ

Эффективное функционирование – цель как макроэкономических субъектов, так и микроэкономических. Достижение показателей, которые свидетельствуют об

эффективном функционировании, зависит от многих факторов. Одним из инструментов, который обеспечивает эффективное функционирование является система налогообложения и налоговая политика в целом. Система налогообложения должна быть такой, что не только обеспечивает стабильные поступления в бюджет, но и учитывает особенности субъектов хозяйствования, стимулирует их развитие.

Как крупные акционерные общества, так и малые предприятия имеют определенный уровень налоговых обязанностей, выполнение которых отражается на финансово-экономических показателях предприятия. Учитывая то, что достижение эффективности – сложный механизм взаимосвязей, важным является рассмотрение влияния налогового аспекта на обеспечение высоких результатов финансово-хозяйственной деятельности. Статья посвящена вопросам механизма эффективного функционирования предприятий. Обозначены принципы данного механизма, а также структурные элементы организационной системы обеспечения развития малого бизнеса на государственном и региональном уровнях. Рассмотрены направления совершенствования нормативно-правового обеспечения. Разработан налоговый механизм стимулирования субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: *эффективность, система налогообложения, налоговый механизм, стимулирование бизнеса, развитие бизнеса, предприятия.*

Рис. - 1, Табл. - 1, Лит. - 8.

T. Karpova,
Ph.D., Associate Professor of finance and banking department,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-3701-8194
t.karpova@donnu.edu.ua

MECHANISM OF EFFICIENT FUNCTIONING OF ENTERPRISES: TAX ASPECT

Efficient functioning is the goal of both macroeconomic and microeconomic entities. Achieving indicators that demonstrate efficient functioning depends on many factors. One of the tools that ensures effective functioning is the tax system and tax policy in general. The taxation system should be such that not only ensures stable budget revenues, but also takes into account the characteristics of business entities and stimulates their development.

Both large joint-stock companies and small enterprises have a certain level of tax obligations, the performance of which is reflected in the financial and economic indicators of the enterprise. Taking into account the fact that achievement of efficiency is a complicated mechanism of interrelations, it is important to consider the impact of the tax aspect on ensuring high results of financial and economic activity. The article is devoted to the mechanism of efficient functioning of enterprises. The principles of this mechanism are defined, as well as the structural elements of the organizational system for ensuring the development of small business at the state and regional levels. The directions of improvement of normative-legal support are considered. The tax mechanism of stimulation of economic entities was developed.

Keywords: *efficiency, taxation system, tax mechanism, business stimulation, business development, enterprises.*

Fig. - 1, Tab. - 1, Ref. - 8

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток та ефективне функціонування суб'єктів господарювання залежить від багатьох факторів, вагому роль серед яких займає система оподаткування. В залежності від форм власності та розміру підприємств податкове навантаження на підприємство може бути більш або менш відчутним, проте прямо впливає на результати фінансово-господарської діяльності. Для великих акціонерних товариств сумлінне дотримання всіх вимог податкового законодавства спричиняє великі обсяги відволікання коштів. Великі підприємства мають значні ризики пильної уваги зі сторони контролюючих органів, що випливає з того, що від таких підприємств очікується значні надходження до бюджетів різних рівнів. Оподаткування фінансового результату може спричиняти зменшення основних показників: ліквідності, рентабельності активів, розміру власного капіталу через зменшення обсягу нерозподіленого прибутку тощо. Проте особливо гостро це питання постає для малого бізнесу.

В сучасних умовах малий бізнес сприяє економічній і соціальній стабільності суспільства, виконуючи важливі економічні та соціальні функції, сприяючи насиченню товарного ринку, розвитку конкурентного середовища, структурній перебудові виробництва і суспільства, беручи участь у формуванні ВВП і доходів бюджетів всіх рівнів, забезпечуючи зайнятість населення і збільшення його доходів. Всебічна підтримка суб'єктів малого бізнесу з метою підвищення їх конкурентоспроможності є одним з найважливіших заходів зниження соціальної напруженості і забезпечення економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається. Особливості розвитку малого бізнесу вивчали провідні зарубіжні та вітчизняні вчені. Серед них М. Вебер, В. Зомбарт, Й. Шумпетер, Л. Мізес, Р. Хизрич, А. Хоскинг, А.М. Бабич, З.С. Варналій, В.І. Ляшенко, С.К. Реверчук, Л.П. Хмелевська, В.Л. Іноземцев, В.М. Новиков, Л.С. Співак та інші. Питання розробки механізму розвитку малого бізнесу в даний момент є недостатньо освітленими і дискусійними, що свідчить про необхідність переосмислення вітчизняного досвіду функціонування малого бізнесу, перетворення його в фактор економічного зростання, збереження і примноження конкурентних переваг України.

Метою статті є розробка механізму ефективного функціонування малих підприємств в сучасних умовах, зокрема податкового механізму стимулювання суб'єктів малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу статті з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед багатьох факторів впливу на ефективність функціонування підприємств значне місце відводиться податкам. Різноманітність податків та їх ставок, об'єкти оподаткування, строки сплати, штрафні санкції безпосередньо впливають на фінансово-економічні показники діяльності суб'єктів господарювання.

Система оподаткування є важливим питанням у функціонуванні підприємств всіх розмірів та форм власності. Для акціонерних товариств, наприклад, з метою оптимізації оподаткування та підвищення ефективності суттєвим є питання оподаткування отриманого прибутку. Впроваджуючи податок на виведений капітал, оподаткуванню належить низка операцій, серед яких, наприклад, є виплата дивідендів на користь неплатника податку. Система оподаткування, яка передбачає капіталізацію прибутку підприємств, мінімізує обсяг податкового зобов'язання, одночасно прискорюючи розвиток підприємства, рівень показників, що свідчать про ефективну діяльність підприємства, і, як наслідок позитивно впливає на економіку держави в цілому.

Система оподаткування України передбачає два види: загальна система та спрощена. Спрощена система спрямована в першу чергу на підтримку малого бізнесу шляхом запровадження більш низьких ставок податків, зменшення витрат на ведення обліку. Разом з тим, періодично держава надає податкові пільги підприємствам певних галузей. З огляду на необхідність підтримки у різні часи того чи іншого сектору економіки, деякі елементи оподаткування, що застосовуються для малих підприємств можуть бути цікавими для великих та середніх суб'єктів господарювання.

Механізм ефективного функціонування малих підприємств заснований на методах системного підходу, економіко-статистичного моделювання і прогнозування, на синтезі ефективних форм, методів та інструментів управління малими підприємствами, що передбачає державну і недержавну підтримку малого бізнесу і системи його забезпечення, дозволяє активізувати його розвиток і вплив на соціальну сферу і підвищити добробут суспільства. Механізм ефективного функціонування малих підприємств повинен базуватися на таких основних принципах [1]:

- наукової обґрунтованості, тобто в процесі вибору механізму розвитку малого бізнесу необхідно враховувати дію об'єктивних економічних законів, специфіку розвитку економіки країни, соціального та політичного життя суспільства, історичні та національні особливості становлення і розвитку малого бізнесу;
- комплексності, яка виражається як у розробці теоретичних основ пріоритетних напрямків розвитку малого бізнесу, так і у визначенні найбільш ефективних, оптимальних для даного етапу розвитку економіки тактичних прийомів і методів їх реалізації;
- системному підході, що виражається в розробці і використанні форм, інструментів, методів, прийомів і способів реалізації зазначеного механізму;
- об'єктивності, що передбачає дослідження факторів, що впливають на функціонування і розвиток малого бізнесу;
- доцільності та цілеспрямованості, що має на увазі чітку адресність підтримки малого бізнесу з визначенням мети, пріоритетів, напрямків, форм і способів їх реалізації, а також їх реальне ресурсне забезпечення в необхідних обсягах;
- безперервності, що вимагає постійного розвитку малого бізнесу;
- динамічності: розробка зазначеного механізму – процес, що постійно розвивається і удосконалюється;
- координації взаємодії всіх елементів механізму, рівнів і форм підтримки, систем забезпечення малого бізнесу;
- оптимальності, яка передбачає вибір оптимальних напрямів і диверсифікацію підходів і рішень в процесі підтримки малого бізнесу;
- ефективності, яка передбачає результативність загальнодержавних і регіональних програм розвитку малого підприємництва.

Основною метою зазначеного механізму є підвищення ролі та значення малого бізнесу в розвитку національної економіки, зміцнення його конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародних ринках і посилення впливу на економічні та соціальні процеси в суспільстві.

Поставлена мета і сформульовані принципи дозволять вирішити такі завдання:

- забезпечити зростання кількісних показників економічного і соціального розвитку суспільства за рахунок діяльності малого бізнесу: зростання ВВП, збільшення кількості суб'єктів малого бізнесу, скорочення безробіття, збільшення надходжень до бюджету від суб'єктів малого бізнесу;
- сприяти розвитку конкуренції та обмеження монополізму;

- забезпечити інноваційний розвиток малого бізнесу на основі його технічного і технологічного переозброєння;

- сприяти зростанню конкурентоспроможності малого бізнесу;

- зміцнити соціальне партнерство і підвищити соціальну відповідальність малого бізнесу.

Для реалізації перерахованих вище завдань необхідно створити дієвий механізм розвитку малого бізнесу з метою активізації людського фактору, гнучкого по відношенню до зовнішнього середовища управління суб'єктами малого бізнесу, їх всебічної державної і недержавної підтримки. Це забезпечить малим підприємствам достатню ефективність і конкурентоспроможність на вітчизняному та міжнародних ринках, посилить їх вплив на економічні та соціальні процеси в суспільстві. Механізм розвитку малого бізнесу є об'єктом управління державної політики розвитку малого підприємництва на загальнонаціональному та регіональному рівнях, який реалізується за допомогою таких основних функцій управління як організація, аналіз, контроль, регулювання, стимулювання [2].

Становлення і функціонування малого бізнесу в Україні має свої особливості, зумовлені дією ряду зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначає специфіку реалізації перерахованих функцій управління розвитком малого бізнесу. На сучасному етапі динаміка і основні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні свідчать про вплив негативних чинників, що гальмують процес розвитку, і про відсутність ефективної системи управління ними на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Механізм розвитку малого бізнесу базується на нормативно-правовій, організаційній, фінансово-кредитній, ресурсній та інформаційній системах його забезпечення.

Нормативно-правове забезпечення лежить в основі функціонування малого бізнесу. Держава, створюючи нормативно-правове середовище діяльності малого бізнесу, з одного боку, забезпечує йому економічну свободу, надає права і гарантії на заняття законною підприємницькою діяльністю. З іншого боку, воно визначає обов'язки і встановлює відповідальність малого бізнесу (перед іншими суб'єктами підприємництва, бюджетом, банківською системою, населенням) за виконання зобов'язань в належному обсязі і в установлені терміни. Система нормативно-правового забезпечення, що регулює підприємницьку діяльність і надає гарантії на володіння власністю, функціонально обов'язкове для всіх суб'єктів малого бізнесу. Тому безсистемність нормативно-правового поля і суперечливість окремих нормативно-правових документів обумовлені, перш за все, відсутністю узгодженої державної стратегії розвитку малого бізнесу. Це істотно стримує його розвиток, породжує проблеми і протиріччя, які знижують ефективність його діяльності. У більшості випадків чинні нормативно-законодавчі акти, що регулюють підприємницьку діяльність, доповнюються і уточняються нормативними актами різних міністерств, відомств і органів виконавчої влади всіх рівнів. Незважаючи на прийняті за останні роки нормативно-правові документи, що позитивно вплинули на розвиток малого бізнесу, система нормативно-правового забезпечення розвитку малого бізнесу потребує подальшого вдосконалення. Воно повинно здійснюватися в напрямку зміцнення взаємодії між центральними, регіональними та місцевими органами державної влади і малим бізнесом для оптимізації впливу нормативно-правового середовища на його розвиток.

Удосконалення системи нормативно-правового забезпечення розвитку малого бізнесу пропонується здійснювати за такими основними напрямками:

- розробка і прийняття нових нормативно-правових документів, що регулюють діяльність малого бізнесу з метою його підтримки і розвитку на основі надання суб'єктам малого бізнесу реальних правових гарантій, що забезпечують свободу і захист їх економічної діяльності;
- вдосконалення діючих нормативно-правових актів, що регулюють діяльність малого бізнесу, для ліквідації суперечливості окремих нормативно-правових актів та положень, які стримують його розвиток;
- формування узгодженої державної стратегії розвитку малого бізнесу і його законодавчого забезпечення на основі органічного поєднання теорії та практики розвитку вітчизняного малого бізнесу і використання зарубіжного досвіду з урахуванням наших національних і історичних особливостей;
- проведення постійного моніторингу нормативно-правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність [3].

Система організаційного забезпечення розвитку малого бізнесу передбачає наявність організаційних інструментів впливу на діяльність суб'єктів малого підприємництва, що приводяться в дію органами загальнодержавного, регіонального і місцевого управління.

Система організаційного забезпечення розвитку малого бізнесу досить динамічна, її структурні елементи, які прямо або побічно здійснюють управління розвитком малого бізнесу на державному, регіональному та місцевому рівнях, змінюються іноді по кілька разів протягом року під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних причин.

В даний час система організаційного забезпечення розвитку малого бізнесу включає структурні елементи, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Структурні елементи організаційної системи забезпечення розвитку малого бізнесу

На державному рівні	На регіональних рівнях
Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва	координаційні ради з питань розвитку підприємництва при обласних державних адміністраціях; територіальні представництва державного підприємництва; інститути уповноважених з питань захисту прав підприємців.
Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України	головні управління економіки при обласних державних адміністраціях та їх структурних підрозділів.
Антимонопольний комітет України	обласні територіальні відділення Антимонопольного комітету України; регіональні фонди підтримки малого підприємництва.
Міністерство фінансів України	незалежні державні, змішані та приватні фонди розвитку малого бізнесу, бізнес-центри, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферту технологій, лізингові компанії, консультативні центри.
Фонд державного майна України	регіональні відділення Фонду державного майна України; комерційні банки, інвестиційні компанії і фонди; страхові компанії; спеціалізовані кредитно-гарантійні установи.
Український фонд підтримки підприємництва	регіональні фонди підтримки підприємництва.
Державна служба зайнятості України	обласні центри зайнятості, громадські організації з підтримки і сприяння розвитку малого підприємництва: асоціації та спілки підприємців, центри сприяння розвитку малого бізнесу.
Пенсійний фонд України	головні управління Пенсійного фонду України в областях

Основним завданням органів, які здійснюють сприяння розвитку малого бізнесу на державному рівні, є розробка єдиних підходів до організації його підтримки, визначення пріоритетів допомоги суб'єктам малого підприємництва, розробка і реалізація відповідної державної політики і її фінансове забезпечення [4].

Основними завданнями органів підтримки розвитку малого підприємництва на регіональному рівні є: створення сприятливого середовища для його розвитку, розробка і реалізація на основі соціального партнерства регіональних і місцевих програм розвитку малого підприємництва; формування і розвиток інфраструктури підтримки малого бізнесу, координація діяльності всіх елементів системи малого бізнесу [5].

Система фінансово-кредитного забезпечення розвитку малого бізнесу базується на комплексі заходів, спрямованих на використання об'єктивно існуючих економічних законів з управління фінансовими відносинами і фінансовими ресурсами, за допомогою методів і форм організації фінансових відносин суб'єктів малого бізнесу для їх динамічного розвитку, економічного і соціального розвитку суспільства в цілому. Вітчизняний і зарубіжний досвід свідчить про те, що істотними факторами, що стримують розвиток малого бізнесу, є недолік власного стартового капіталу, податковий тиск і труднощі залучення позикових коштів. Незважаючи на основний принцип фінансового забезпечення підприємництва, заснованого на самоокупності і самофінансуванні, внутрішніх джерел фінансових ресурсів для успішного розвитку бізнесу, як правило, недостатньо. Однак в даний час малий бізнес продовжує зазнавати труднощів при доступі до ресурсів банківської системи і ринку цінних паперів, що в умовах дефіциту ліквідності і капіталів погіршує їх фінансовий стан, істотно знижує їх конкурентоспроможність в порівнянні з великими підприємствами. Оскільки саме фінансово-кредитні чинники мають першочергове значення в становленні і розвитку малого бізнесу, то йому об'єктивно необхідна державна і недержавна фінансово-кредитна підтримка на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Ця підтримка повинна бути всебічною, реальною і спрямованою, перш за все, на забезпечення фінансової самостійності суб'єктів малого бізнесу та створення сприятливих умов для їх розвитку та зміцнення конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародних ринках.

Система ресурсного забезпечення значно впливає на розвиток малого бізнесу, формуючи його економічне середовище. В умовах нестачі інформації про наявність ресурсів і умов їх надання, значною мірою монополізації вітчизняного ринку нерухомості, недотримання принципу відкритого надання ресурсів на конкурсній основі, надання обладнання та нерухомості в оренду в основному на короткостроковий період і на невигідних для малого бізнесу умовах, його доступ до природним, сировинним, матеріально-технічним, трудовим і інформаційних ресурсів в даний час надзвичайно ускладнений. І незважаючи на те, що ринок засобів виробництва і сировини в даний час істотно пожвавився в порівнянні з ринком нерухомості, дефіцит фінансових ресурсів у суб'єктів малого бізнесу не дозволяє їм на рівних з великими підприємствами отримувати доступ до цих ресурсів. Тому для створення рівних конкурентних можливостей малого і великого бізнесу регіональні та місцеві органи влади і управління покликані надавати малим підприємствам підтримку в розвитку їх виробничої бази, організації матеріально-технічного забезпечення. Це сприяння здійснюється шляхом надання допомоги в оренді виробничих і нежитлових приміщень, виділення земельних ділянок, передачі законсервованих і недобудованих об'єктів, невикористаного устаткування і т.д. Для суб'єктів малого підприємництва доцільно використовувати також систему пільг і стимулів з метою зниження тарифів на воду і електроенергію,

платежів за сировину і матеріали, оренду території або приміщень. Активної участі суб'єктів малого бізнесу у вирішенні економічних і соціальних проблем регіонів сприяє також розміщення серед них державних замовлень.

Сьогодні податки є основним фінансовим інструментом, який регулює взаємовідносини малого, середнього і великого бізнесу з державою. Питання оподаткування малого і середнього бізнесу – один з найбільш актуальних в Україні. Саме з розвитком малого і середнього підприємництва пов'язана велика кількість заходів, здійснюваних органами державної влади для вирішення економічних і соціальних проблем нашої країни. В Україні оподаткування малого бізнесу з метою розвитку цього сектора економіки має виконувати такі функції: сприяти формуванню конкурентного середовища; підтримувати гнучкість ринкової економіки за рахунок прогнозованої та стабільної законодавства і адекватного податкового тиску; вирішувати проблеми зайнятості за рахунок зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці; створювати сприятливий соціально-економічний клімат за рахунок збалансованого податкового законодавства.

Стимулюючий характер політики держави в сфері оподаткування малого бізнесу, як складової частини загальнодержавної політики підтримки цього сектора економіки, можна забезпечити тільки за умови врахування особливостей малого бізнесу і відповідності його насущним потребам.

Ми поділяємо точку зору вчених-економістів про те, що для суб'єктів малого підприємництва, на відміну від великого бізнесу, виконання вимог податкового законодавства обходиться значно дорожче [6]. Підприємці крім реальних і справедливих ставок оподаткування, потребують простої податковій системі, яка дасть можливість легко дотримуватися правил і економити час і кошти на вирішення питань оподаткування. Чітке і стабільне податкове законодавство дозволить їм уникнути дискримінаційної трактування податкових законів і актів, а також дасть можливість планувати процес виконання своїх податкових зобов'язань. Саме це визначає основні вимоги до механізму оподаткування малого бізнесу. Ці вимоги такі: реальний рівень податкового навантаження; простота і прозорість правил оподаткування; стабільність положень податкового законодавства; простота визначення податкової бази; мінімізація процедур обліку; простота і прозорість процедур контролю [7, с. 254].

У сучасних умовах формування і вдосконалення системи оподаткування малого бізнесу є важливою проблемою, вирішення якої суттєво впливає на розвиток підприємництва, наповнення бюджетів усіх рівнів, підвищення інвестиційної активності в різних галузях національної економіки і соціальне життя суспільства.

З огляду на рекомендації зарубіжних фахівців можна запропонувати ряд заходів, які дозволять стимулювати розвиток малого бізнесу шляхом зниження і перерозподілу податкового навантаження:

– збереження режиму спрощеного оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів підприємництва, оскільки бізнес готовий платити більше в обмін на простоту і відсутність корупційної складової;

– диференціація ставок єдиного податку в залежності від рентабельності бізнесу і галузі;

– скасування заборони на використання єдиного податку в інтернет-торгівлі та виробництві програмних продуктів: в сучасних умовах держава повинна стимулювати розвиток IT-ринку, оскільки ця галузь перспективна як в світі, так і в Україні.

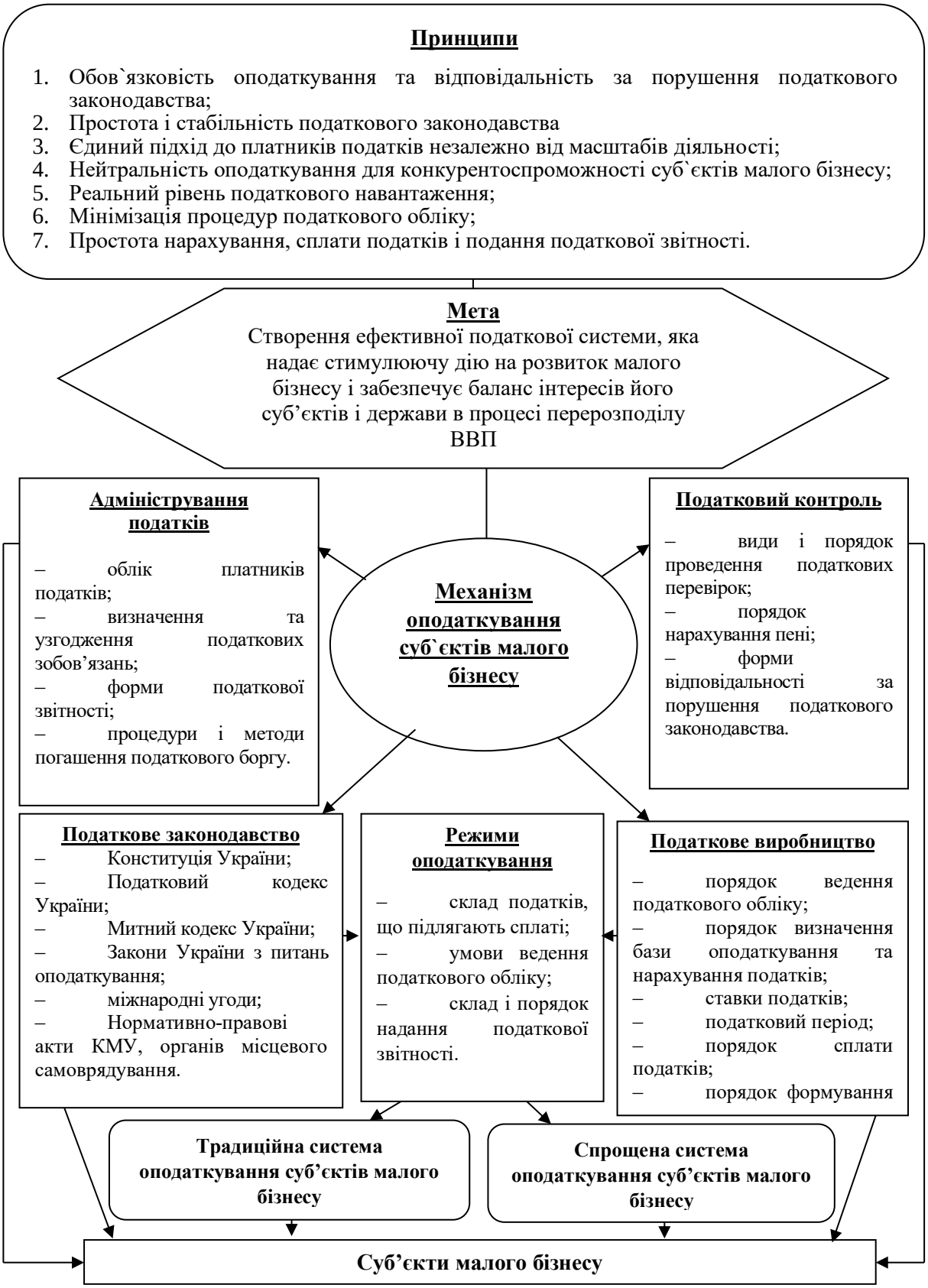

Рисунок 1 - Податковий механізм стимулювання суб'єктів малого бізнесу

Необхідно відзначити, що певні елементи запропонованих заходів можуть бути цікавими не тільки для малих підприємств, а й для середніх та великих підприємств, які функціонують у суспільно-значущих сферах. Фінансовий стан великих суб'єктів господарювання, які є об'єктами критичної інфраструктури (енергетика, хімічна промисловість, транспорт тощо), та забезпечують населення життєво важливими послугами, може зазнавати складнощів внаслідок першочергового виконання інтересів споживачів, і тільки після того інтересів власника. Тобто, інтереси споживачів певною мірою превалюють над інтересами власників. За таких обставин, система оподаткування таких підприємств має враховувати особливість сфери, в якій вони функціонують. Збалансована система оподаткування для таких підприємств та для їх клієнтів – запорука сприятливого соціально-економічного клімату, що є безумовно важливим в цілому для України, Конституцією якої встановлено соціальну спрямованість економіки.

На основі аналізу існуючої системи оподаткування, на рис. 1 нами представлений податковий механізм стимулювання суб'єктів малого бізнесу, який спрямований на створення ефективної податкової системи, оскільки передбачає свободу вибору режиму оподаткування, що відрізняється кількістю сплачуваних податків, повнотою ведення податкового обліку та складання податкової звітності.

Висновки. Система оподаткування підприємств – один із факторів, які впливають на показники діяльності бізнесу, свідчать про рівень їх ефективності. Податки є невід'ємною частиною господарювання підприємств різних розмірів та різних форм власності.

Важливо відмітити, що окремі елементи оподаткування, що розглядаються як інструмент підвищення ефективності, також мають бути розглянуті на предмет можливості застосування середніми та великими підприємствами, які здійснюють діяльність у соціально-значущих галузях.

Врахування системою оподаткування соціальної орієнтованості, яка є більш високою для певних підприємств, буде сприяти процесу забезпечення стабільної діяльності та потенційного здійснення інвестицій у розвиток критичної інфраструктури. Такий підхід, зокрема, забезпечує виконання соціальної спрямованості економіки. Процеси, пов'язані з оподаткуванням, безумовно впливають на показники фінансово-економічної діяльності великих, середніх та малих підприємств.

Посилити стимулюючий вплив податкового механізму на розвиток суб'єктів малого підприємництва допоможе закордонний досвід, зокрема, досвід країн Європейського союзу, де механізм оподаткування суб'єктів малого підприємництва передбачає не тільки звільнення деяких видів підприємств від необхідності ведення обліку про результати господарської діяльності та запровадження спрощеної системи бухгалтерського обліку та звітності, а й впровадження спеціальних режимів оподаткування окремих категорій підприємств податком на додану вартість, а також використання податків на оціночний дохід.

У зв'язку з цим вдосконалення механізму оподаткування малого бізнесу доцільно в наступних напрямках:

- зниження і перерозподіл загального рівня податкового навантаження;
- реформування механізму непрямого оподаткування та вдосконалення порядку нарахування та справляння податків на споживання;
- оптимізація форм і методів податкового контролю діяльності суб'єктів малого бізнесу;
- впорядкування діючих податкових пільг для суб'єктів підприємництва. Пільги повинні мати цільове призначення, бути обмеженими в часі і забезпечувати

інвестиційну та соціальну спрямованість механізму оподаткування малого бізнесу;

- розширення можливості використання суб'єктами малого бізнесу пільги «податкові канікули» [8].

Запропоновані рекомендації дозволять використовувати податкові важелі для стимулювання розвитку суб'єктів малого бізнесу, їх соціальної активності і наповнення бюджетів усіх рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпова Т.С. Концепція механізму взаємообумовленого розвитку малого бізнесу та соціальної сфери. *СХІД*. 2013 № 6 (126). С. 99-104.
2. Battilana, J., and T. Casciaro. Change Agents, Networks, and Institutions: A Contingency Theory of Organizational Change. *Academy of Management Journal*. 2012. 55 (2): p. 381–398.
3. Medium-Sized Businesses: A Demand Perspective. Entrepreneurship & Regional Development 15 (3): 229–252. GEM (Global Entrepreneurship Monitor). 2014. Informe GEM España 2013. Red Española de Equipos Regionales . http://www.gemconsortium.org/.
4. Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246628657&cat_id=244276429
5. Carrasco-Monteagudo, I., and I. Buendía-Martínez. 2013. "Corporate Social Responsibility: A Crossroad between Changing Values, Innovation and Internationalisation." European Journal of International Management 7 (3): p. 295–314.
6. Вишневський В.П. До питання про ідею єдиного податку. *Фінанси України.* 2000. №7. С.11-17.
7. Чубарева Л.И. Этапы формирования в Украине механизма налогообложения субъектов малого бизнеса: противоречия и механизм их разрешения. *Економіка, менеджмент, підприємництво: збірник наукових праць.* 2005. №14 (1). С. 253 – 259.
8. Карпова Т.С. Роль налогообложения субъектов малого бизнеса в развитии социальной сферы. Фінансовий і банківський менеджмент: досвід та проблеми: тези доповідей і виступів XIV Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених Донецьк: Юго- Восток, 2012. С. 121-123.

REFERENCES

1. Karpova, T.S. (2013). Kontseptsiia mekhanizmu vzaiemoobumovlenoho rozvytku maloho biznesu ta sotsialnoi sfery. SKhID. Analitychno-informatsiinyi zhurnal № 6 (126), 99 – 104.
2. Battilana, J., and T. Casciaro. (2012). Change Agents, Networks, and Institutions: A Contingency Theory of Organizational Change. Academy of Management Journal 55 (2): 381–398. doi: http://dx.doi.org/10.5465/amj.2009.0891
3. Medium-Sized Businesses: A Demand Perspective." Entrepreneurship & Regional Development 15 (3): 229–252. GEM (Global Entrepreneurship Monitor). 2014. Informe GEM España 2013 [GEM Spain Report 2013]. Red Española de Equipos Regionales [Spanish Network of Regional Teams]. http://www.gemconsortium.org/.
4. Natsionalna prohrama spryiannia rozvytku maloho pidpryiemnytstva v Ukraini. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246628657&cat_id=244276429
5. Carrasco-Monteagudo, I., and I. Buendía-Martínez (2013). Corporate Social Responsibility: A Crossroad between Changing Values, Innovation and Internationalisation. European Journal of International Management 7 (3): 295–314.
6. Vyshnevskyi V.P. Do pytannia pro ideiu yedynoho podatku Finansy Ukrainy. 2000.

№7, 11-17.
7. Chubareva L.I. Etapy formirovaniia v Ukraine mekhanizma nalogooblozheniia subektov malogo biznesa: protivorechiia i mekhanizm ikh razresheniia Ekonomika, menedzhment, pidpriємnitctvo. Zbirnik naukovikh pratc. 2005. №14 (1). S. 253 – 259.
8. Karpova T.S. (2012). Rol nalogooblozheniia subektov malogo biznesa v razvitii sotcialnoi sfery. Finansovii i bankivskii menedzhment: dosvid ta problemi: tezi dopovidei i vistupiv XIV Mizhnarodnoi naukovoi konferentcii studentiv i molodikh vchenikh Donetck: Iugo- Vostok, 2012. C. 121-123.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.12

УДК 331.556.4 (477)
JEL: F22, O15

Лимар В.В.,
к.е.н., доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-4328-7529
v.lymar@donnu.edu.ua

Продан М.П.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
prodan.m@donnu.edu.ua

АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ З УКРАЇНИ ДО ЄС

У статті розкрито основні поняття міжнародної міграції, наведено її види, проаналізовано наукові підходи до трактування поняття «міжнародна міграція». Встановлено, що міжнародна міграція сприяє оптимізації розподілу людського капіталу і зменшенню міжрегіональних відмінностей, дозволяє поліпшити функціонування ринків праці приймаючих і країн походження. У статті проаналізовано показники міжнародної міграції громадян з України до країн-членів ЄС, проаналізовано міграційну політику ЄС в сучасних умовах та визначено вплив процесу становлення спільної міграційної політики Європейського Союзу на Україну. Авторами досліджено сутність та загальні аспекти міграційних процесів в Україні, які залишають вагомий вплив на економічне, соціальне та демографічне становище в країні. Це питання є дуже актуальним, оскільки інтенсивність міграційних процесів у світі стає дедалі більш високою. Під впливом процесів у світовій економіці причини міграції змінюються з часом, у сучасних реаліях світової економіки виявляються нові риси міграції, чому сприяє широкий спектр явищ, що охоплюють різні сторони глобальних економічних процесів.

Ключові слова: *міграція, міжнародна міграція, міграційний рух, ЄС, міграційна криза, міграційна політика, регулювання міграційних процесів.*

Рис. – 4, Табл. – 1, Літ. – 17

Лимарь В.В.,
к.э.н., доцент,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0002-4328-7529
v.lymar@donnu.edu.ua

Продан М.П.,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
prodan.m@donnu.edu.ua

АНАЛИЗ МИГРАЦИОННЫХ ПОТОКОВ ИЗ УКРАИНЫ В ЕС

В статье раскрыты основные понятия международной миграции, приведены ее виды, проанализированы научные подходы к трактовке понятия «международная миграция». Установлено, что международная миграция способствует оптимизации распределения человеческого капитала и уменьшению межрегиональных различий, позволяет улучшить функционирование рынков труда принимающих и стран происхождения. В статье проанализированы показатели международной миграции граждан из Украины в страны-члены ЕС, проанализирована миграционная политика ЕС в современных условиях и определено влияние процесса становления общей миграционной политики Европейского Союза на Украину. Авторами исследована сущность и общие аспекты миграционных процессов в Украине, которые оставляют значительное влияние на экономическое, социальное и демографическое положение в стране. Этот вопрос является очень актуальным, поскольку интенсивность миграционных процессов в мире становится все более высокой. Под влиянием процессов в мировой экономике причины миграции меняются со временем, в современных реалиях мировой экономики оказываются новые черты миграции, чему способствует широкий спектр явлений, охватывающих различные стороны глобальных экономических процессов.

***Ключевые слова**: миграция, международная миграция, миграционное движение, ЕС, миграционная кризис, миграционная политика, регулирование миграционных процессов.*

Рис. – 4, Табл. – 1, Лит. – 17

V. Lymar,
PhD, associate professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-4328-7529
v.lymar@donnu.edu.ua

M. Prodan,
Vasyl' Stus Donetsk National University
prodan.m@donnu.edu.ua

ANALYSIS OF MIGRATION FLOWS FROM UKRAINE TO THE EU

The article reveals the basic concepts of international migration, the types are given, analyzes scientific approaches to the interpretation of the concept of "international migration". It has been established that international migration helps to optimize the distribution of human capital and reduce interregional differences, and improves the functioning of the labor markets of host countries and countries of origin. The article analyzes the indicators of international migration of citizens from Ukraine to EU member states, analyzes the EU migration policy in modern conditions and determines the influence of the process of formation of the common migration policy of the European Union on Ukraine. The authors investigated the essence and general aspects of migration processes in Ukraine, which leave a significant impact on the economic, social and demographic situation in the country. This issue is very relevant, since the intensity of migration processes in the world is becoming more and more high. Under the

influence of processes in the world economy, the causes of migration change over time, in the modern realities of the world economy new features of migration appear, which is facilitated by a wide range of phenomena covering various aspects of global economic processes.

***Keywords**: migration, international migration, migration movement, EU, migration crisis, migration policy, regulation of migration processes.*

Fig. – 4, Tab. – 1, Ref. – 17

Постановка проблеми. Всесвітня історія тісно пов'язана з міграцією населення. Завдяки міграції утворилися держави і регіони, різні території і сформувалося економічне, культурне, політичне життя суспільства, цивілізації. Останніми роками у світі загострились міграційні проблеми, які зачепили багато країн світу, а передусім – країни-члени ЄС, до яких міжнародні міграційні потоки значно зросли. В Україні також міграційна проблема є значною, адже її громадяни через економічні, політичні, соціальні й інші проблеми виїжджають за кордон як для тимчасового працевлаштування, так і з метою отримання громадянства. Тому проблеми міжнародної міграції громадян з України до ЄС є надзвичайно актуальними та потребують подальших досліджень та пошуку напрямів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародної міграції стали предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, адже міграційні проблеми турбують всю світову спільноту. Особливої уваги заслуговують наукові праці дослідників, що присвятили свої публікації особливостям та проблемам міжнародної міграції в Україні та міграційній політиці ЄС, зокрема - Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Лебедева В.К. [1], Веремієнко Т.С. [2], Гуменюк Ю.П. [3], Лагуніна О. [7], Миколаєнко А. [8], Стаканов Р.Д. [11], Яковчук В. [12], Массей Д. [16] та ін. Проте в умовах значного зростання міжнародних міграційних потоків з України до ЄС означена тема потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виокремлення основних тенденцій міжнародної міграції з України до ЄС. Для досягнення поставленої мети розкрито сутність міжнародної міграції, наведено її види, проаналізовано показники міжнародної міграції населення України до країн ЄС та охарактеризовано міграційну політику ЄС в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Під міграцією населення (від лат. Migratio-переселення) розуміють переміщення населення по території (механічний рух) під впливом безлічі факторів (економічних, політичних, релігійних, етнічних, екологічних та ін.). З одного боку, міграція - це складова частина суспільних відносин, а з іншого - індикатор стану економічного розвитку країни. Перетинання національних кордонів для роботи є одним із ключових мотивів міжнародної міграції, незалежно від економічної нерівності, пошуку роботи або обох факторів. Додатковий вплив економічних, політичних та екологічних криз та зміна демографії, старіння населення в одних частинах світу та «молодіжне зростання» в інших сприяє зростанню міграції [16, с. 438]. Наукові підходи до визначення сутності міграції наведено в табл. 1.

За результатами проведеного дослідження зроблено висновок, що переважна більшість авторів трактують міграцію як процес переміщення людей в межах певної території. Зазначено, що міграція - це пересування людей як всередині певної країни, так і поза її межами, зумовлене відповідними причинами, що спонукають людину міняти місце проживання на певний час.

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «міжнародна міграція»

Автор	Характеристика
Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Лебедева В. К. [1]	«переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці на термін більше року, обумовлене характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів»
Гуменюк Ю.П. [3]	«переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більш ніж на рік, викликане причинами економічного й іншого характеру»
Лук'яненко Д., Поручник А., Столярчук Я. [9]	«обумовлене економічними причинами міжкраїнове переміщення працездатного населення в пошуках ліпших умов життя, працевлаштування та самореалізації»
Шкільов О.В., Балан О.Д., Ткачук В.А. та ін. [5]	«переміщення працездатного населення з країни в країну на тривалий термін, звичайно не менше року»

Джерело: сформовано авторами

Залежно від характеру перетину кордонів розрізняють внутрішню і зовнішню міграцію населення. До внутрішньої міграції відносяться переміщення в межах однієї держави між адміністративними районами або населеними пунктами. Основними типами сучасної внутрішньої міграції є міграції із сільської місцевості в міста і міжрайонна міграція [10, с. 122]. Зовнішньою називається міграція, при якій перетинаються державні кордони. Вона, в свою чергу, ділиться на міжконтинентальну і внутрішньоконтинентальну (наприклад, сучасна міграція з одних європейської країни в інші).

За тимчасовими ознаками міграцію ділять на безповоротну, постійну, тимчасову, сезонну і маятникову. Безповоротна міграція визначається остаточною зміною попереднього постійного місця роботи та проживання. Постійна (довгострокова) міграція - це сукупність переміщень на термін, обумовлений відповідним законодавством. Тимчасова міграція характеризується переселенням на досить тривалий, але обмежений термін, що часто пов'язано з трудовою діяльністю в регіоні вселення. Сезонна міграція являє собою переміщення людей в певні періоди року, а маятникова міграція - це регулярні поїздки до місця роботи або навчання за межі населеного пункту постійного проживання.

Також виокремлюються такі види міграції, як впорядкована (законна) та нерегульована (нелегальна). Далі варто виділити наступні форми міграції: організована (здійснюється відповідно до проведеної державами політики, здатної впливати на обсяги і напрямок переміщення населення з однієї країни в іншу) й неорганізована (самостійна) - здійснюється без допомоги держави або громадських структур.

Також міжнародні міграції можна аналізувати за структурними ознаками – за віком, статтю, етнічною приналежністю, сімейним станом, освітою, кваліфікацією, часом міграції, місцем народження мігрантів та їх громадянством. Зазначимо, що необхідним є аналіз практики використання нових форм та методів державного регулювання міграційних потоків. В наукових дослідженнях взаємозв'язок міграцій та розвитку оцінюється неоднозначно. Вчені та політичні діячі все частіше включають суб'єктивні причини забезпечення добробуту у свій арсенал інструментів для оцінки причин та наслідків міграційних процесів.

Один з ключових факторів як розвитку, так і стримування розвитку міграційних процесів у світі - глобалізаційні процеси. Зарубіжними дослідниками мігранти розглядаються в якості нових агентів розвитку чи постачальників зарубіжної допомоги за допомогою трансфертів та транснаціональної діяльності в країнах їх походження.

Соціальні трансферти мігрантів більш важливі, аніж грошові. До соціальних трансфертів дослідниця автор віднесла нові ідеї, ноу-хау, а також норми та цінності, знання й поведінку, практику й уміння, які привозяться чи присилаються мігрантами в країну їх походження, і саме це, на думку автора, сприяє розвиткові країни [7, с. 9].

«Хоча міжнародна міграція відбувається між країнами, проте в рамках окремих держав іммігранти розміщуються нерівномірно. У зв'язку з цим виникають так звані глобальні чи світові міста, міцно інкорпоровані у світову економіку, виникнення яких відбувалося водночас із наростанням масштабів і урізноманітненням міжнародних переміщень і безпосередньо з ними пов'язане» [2, с. 42].

«Більше 1/3 усього міграційного потоку складають мігранти, які рухаються з «бідного» Півдня – країн, що розвиваються до «багатої» Півночі – розвинених країн. Приблизно така ж частка припадає на міграцію по лінії «Південь-Південь» між країнами, що розвиваються, третій напрямок «Північ-Північ» між розвиненими країнами складає менше однієї третини міграційного потоку» [11, с. 37].

Упродовж 2014-2018 років переважала міграція до Європи з політичних причин, і такі тенденції отримали назву «міграційна криза у ЄС». Загалом, варто зазначити, що міграційна криза виражається у вибухоподібному неконтрольованому зростанні масштабів імміграції в Європу та її стихійному характері. Її мотиви мають і економічну складову, адже як населення, що потерпало від наслідків військових дій в світі, найбільше тяжіє до міграції до тих країн, де є не лише політичний притулок, але й стабільний грошовий дохід, робота. Таким чином, друга декада XXI століття диктує наступні фактичні показники трудової міграції - 95 млн. осіб, і це втричі більше, ніж у 90-х роках XXI ст. Збільшилась пропозиція з країн, в яких сформовано фактори «виштовхування», а попит на кваліфікованих працівників в різних країнах відрізняється [6].

Загалом варто відзначити зростання у 2017-2019 рр. вихідних міграційних потоків з України (рис. 1).

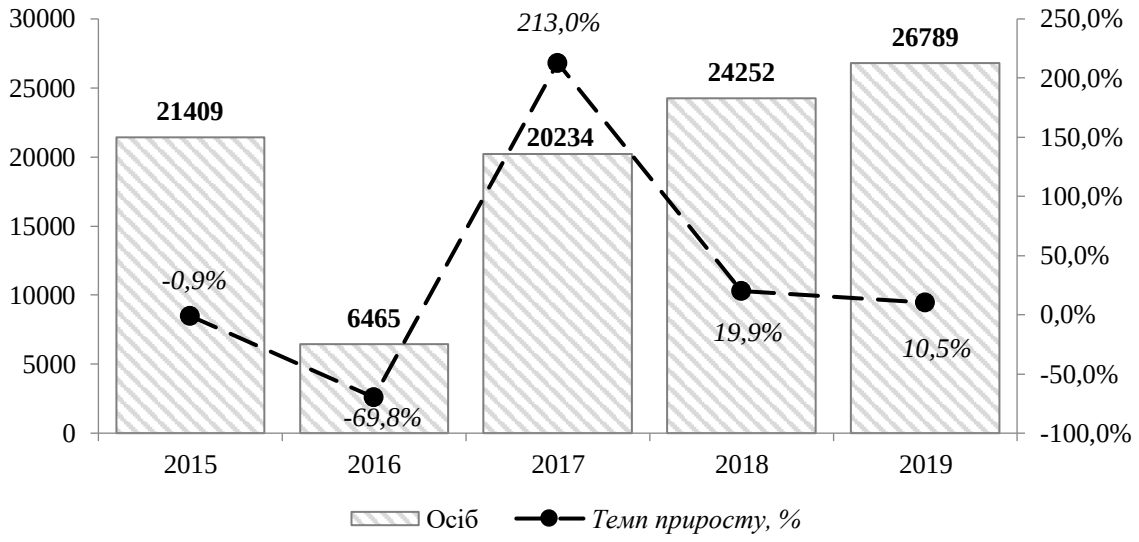

Рисунок 1 - Динаміка вихідного міжнародного міграційного руху в Україні у 2015-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Найбільші темпи приросту вихідних міжнародних міграційних потоків спостерігались у 2017 р., проте також варто відзначити збільшення величини міграційного приросту, що означає збільшення кількості прибулих міжнародних мігрантів порівняно з вибулими (рис. 2).

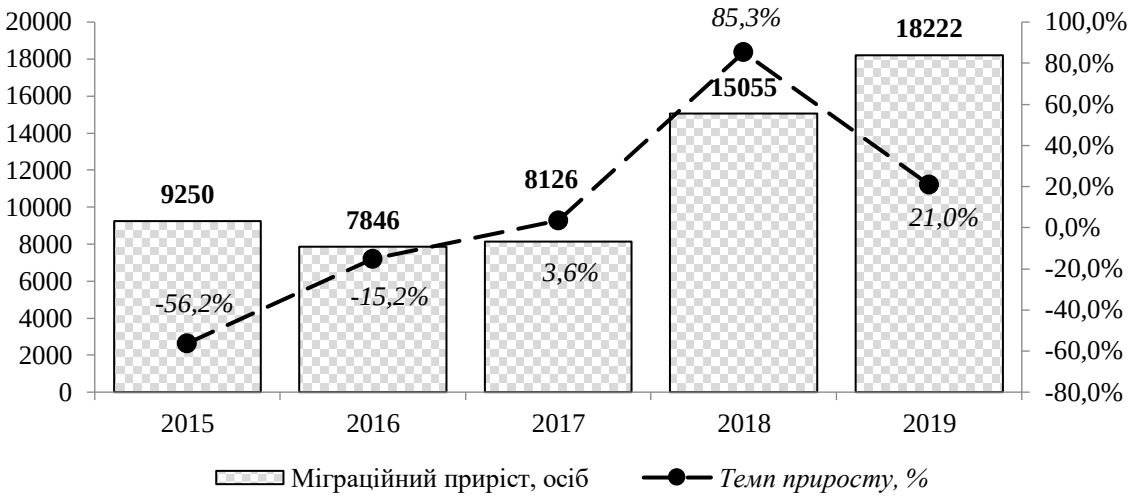

Рисунок 2 - Динаміка міжнародного міграційного приросту в Україні у 2015-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Також необхідно підкреслити, що в загальній структурі вихідних міжнародних міграційних потоків з України частка країн-членів ЄС у 2016 та 2018-2019 рр., причому зростання у 2019 р. було найбільшим та склало більше 60% - це надзвичайно високий показник, адже в інші роки він не перевищував порогу у 47% (рис. 3).

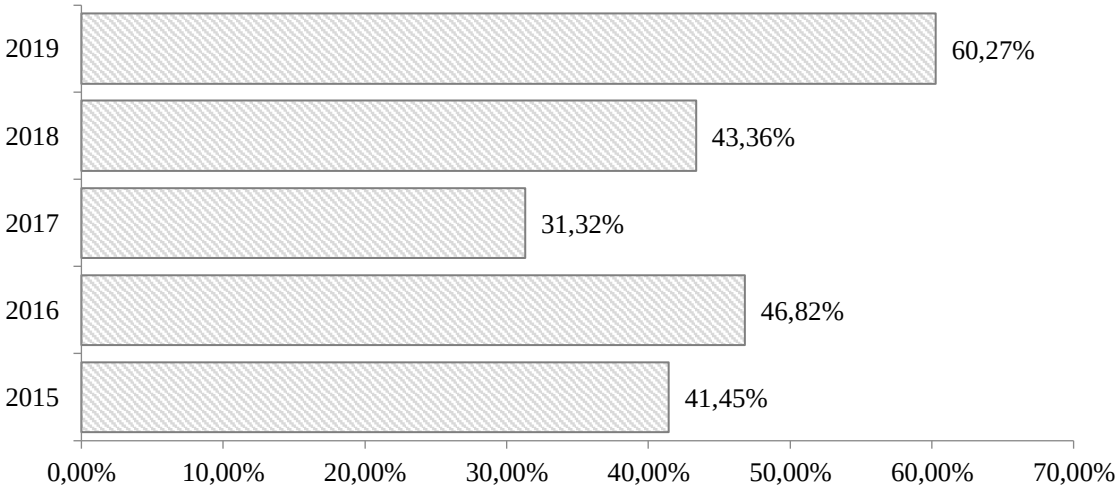

Рисунок 3 - Частка країн ЄС у міграції населення України у 2015-2019 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Що стосується країн, які є найбільш привабливими для українських мігрантів, варто зазначити, що до Німеччини у 2019 р. виїхало більше 24% українців (рис. 4).

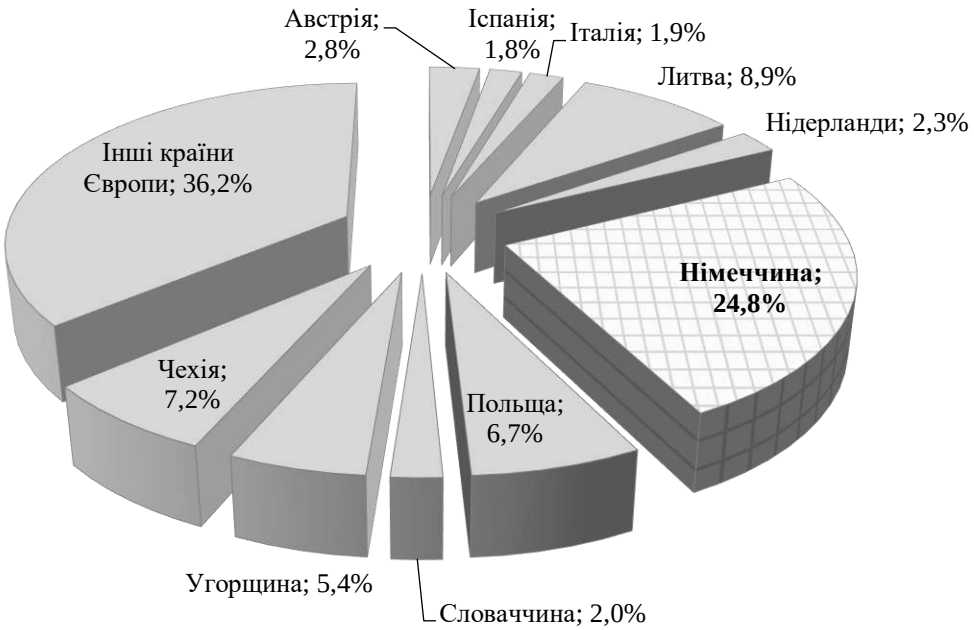

Рисунок 4 - Структура вихідного міжнародного міграційного руху громадян Україні у 2019 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [4]

ЄС та його держави-члени активізують зусилля по створенню ефективної, гуманної і безпечної європейської міграційної політики. Європейська Рада відіграє важливу роль в цих зусиллях, встановлюючи стратегічні пріоритети. Виходячи з цих пріоритетів, Рада ЄС визначає напрямки дій і надає мандат для переговорів з третіми країнами. Вона також приймає відповідне законодавство і визначає конкретні програми. За останні роки Рада ЄС і Європейська Рада прийняли ряд ефективних заходів для вирішення проблеми міграції. Держави-голови Ради ЄС також активували механізми комплексних заходів реагування на політичну кризу. Вони містять конкретні методи координації політичних заходів у відповідь на кризи шляхом об'єднання зусиль основних учасників [12, с. 27].

Відповідно до засад, ЄС формувався в якості простору свободи, справедливості й безпеки. Мова йде як про безпеку людей - громадян держав-членів ЄС, так і самого об'єднання держав, тому з цієї точки зору безпеку варто розуміти у суспільно-культурному, економічному, політичному й військовому контекстах. Також варто зазначити, що європейська політика щодо прикордонного контролю, надання притулку та міграційних процесів формувалась з урахуванням принципів солідарності й справедливого розподілу між країнами-членами ЄС відповідальності за дотримання цих принципів. Міграційна криза примусила ці країни приймати й демонструвати спільну солідарність в діях з метою вирішення нагальних проблем, проте відмінність у поглядах на вирішення цих проблем спричинила певні труднощі.

Одним з головних принципів міграційної політики ЄС є принцип солідарності, який виражається в повазі прав людини, в координації політичних і громадських сил у вирішенні міграційного питання. Іншими принципами є:

принцип транспарентності й раціональності;

принцип диференціації прав мігрантів в залежності від терміну їх проживання у ЄС;

принцип удосконалення процедур подачі клопотань про в'їзд та їх оцінки.

У сфері регулювання міграційних процесів у ЄС розроблений і прийнятий широкий комплекс законодавчих і нормативно-правових актів, в яких визначені основні напрямки і форми, принципи і норми міграційної політики на національному та наднаціональному рівнях. Вони поділяються на дві категорії. До першої категорії відносяться документи, які в сукупності складають первинне право: так звані установчі документи, такі як Римський договір про створення Європейського економічного співтовариства 1957 року, Маастрихтський договір або Договір про Європейський Союз 1992 року, Лісабонський договір 2009 року та ін. Вони мають обов'язкову силу для держав-членів і є пріоритетними по відношенню до їх національного законодавства і не потребують ратифікації національними парламентами. У випадках, коли виникають суперечності між правом ЄС і національним правом, діє право Євросоюзу. При цьому можуть бути оскаржені норми національного права, що порушують європейські стандарти.

До другої категорії відносяться нормативно-правові акти, що приймаються органами Євросоюзу відповідно і в рамках своїх правотворчих повноважень на основі первинного права і об'єднуються під загальною назвою «вторинного права». У них конкретизуються стратегічні положення і установки, сформульовані в документах первинного права. У сфері трудового права та міграційної політики приймаються два види нормативно-правових актів: регламенти і директиви. Слід підкреслити, що значні повноваження в сфері регулювання міграційних потоків зберігаються за державами-членами Євросоюзу, який грає в основному роль координації дій країн-членів. Деякими країнами ставилася під сумнів навіть необхідність гармонізації законодавств, яка була передбачена Договором про Європейський Союз. Інакше кажучи, міграційна політика поки що здебільшого залишається в компетенції національних урядів країн-членів Євросоюзу. Кожна окремо взята країна самостійно розробляє і встановлює свої власні принципи, критерії, правила прийому мігрантів.

Європейська соціальна хартія (I) містить спеціальні положення, що захищають права трудящих мігрантів: це статті 18 і 19 Хартії. Трудящі мігранти мають відповідні права ще до в'їзду на територію держави - учасниці Хартії, за фактом в'їзду і після отримання статусу законного резидента або права на роботу на території такої держави, а в деяких випадках - і після виїзду з території останнього. Хартія здійснює захист прав трудящих мігрантів двома способами: загальним і спеціальним.

Загальний спосіб заснований на тому, що багато прав, гарантованих Хартією, відносяться і до трудящих мігрантів. Так, статті з 1 по 17 і з 20 по 31 Хартії відносяться і до іноземців, якщо останні є громадянами держав - учасниць Хартії, законно проживають або працюють на території таких держав-учасників [15], хоча прямо про це не заявлено. Однак зазначені статті повинні тлумачитися в контексті положень статей 18 і 19.

Спеціальний спосіб передбачений статтями 18 та 19 Хартії, які захищають права виключно трудящих мігрантів та їх сімей. У перші роки після вступу Хартії в силу існувала думка про те, що ці статті застосовні до трудящих мігрантів всіх держав, в тому числі і тих, що не беруть участі в Хартії, оскільки в текстах статей такого конкретного застереження немає. Проте Європейський комітет з соціальних прав заявив, що з тексту статей 18 і 19 цілком ясно, що їх положення можуть застосовуватися лише до громадян держав - учасників Хартії [13].

Представниками Європейської Комісії й країн, якими підтримується прийняття біженців та мігрантів, підкреслюється необхідність виконання ними відповідних міжнародних зобов'язань, якими гарантується право щодо надання притулку, отже, основний акцент робиться на суспільному й особовому вимірі безпеки, акцентується увага на пріоритетах безпеки мігрантів. При цьому найбільш доцільним є спосіб вирішення міграційних проблем шляхом переселення (релокації) біженців та мігрантів, тобто за рахунок справедливого й солідарного розподілу мігрантів, яким потрібен захист, між країнами-членами ЄС. В цьому випадку мігранти, які прибули до ЄС, повинні одержати гуманітарну допомогу, тоді як країни-члени ЄС, що розташовані уздовж узбережжя Середземного моря та мають значні міграційні проблеми через значні потоки мігрантів, мають право на одержання підтримки шляхом солідарних зусиль щодо відновлення громадського правопорядку й безпеки кордонів держав [8, с. 43].

Проте противниками прийому біженців та мігрантів висувалась думка щодо необхідності пріоретизації питань захисту територій ЄС та її країн-членів, якими в якості найвищої цінності визнана безпека держави та її громадян. Міжнародна міграція сприймалась в якості економічного, цивілізаційного, культурного й релігійного ризиків. Від 2015 року, тоді як міграційна криза набула вражаючого рівня, Європейський Союз прийняв ряд заходів для кращого контролю зовнішніх кордонів і міграційних потоків. В результаті цих дій число випадків нелегального в'їзду в ЄС знизилося більш ніж на 90%. В останні роки найпоширенішим став маршрут через Центральне Середземномор'я. Так, більшість мігрантів з Африки на південь від Сахари і Північної Африки приїжджають до Європи через територію Лівії. Це сприяло розвитку мереж контрабандного провозу і торгівлі людьми в Лівії. Європейський Союз зробив конкретні заходи для вирішення міграційної ситуації в Лівії та боротьби з корінними причинами міграції в Африці [17]. У грудні 2016 року Рада ЄС затвердила висновки щодо інтеграції громадян третіх країн, які проживають в ЄС на законних підставах [14].

Таким чином, варто відзначити, що міграційні потоки українців до країн ЄС є значними, проте міграційна криза змусила європейські країни внести значні зміни у міграційну політику та висунути значні умови для міграції громадян інших країн. Потоки мігрантів з України до ЄС є значними та переважають в загальній структурі міграції, що обумовлено високим рівнем життя в європейських країнах та вищим рівне оплати праці, що приваблює значну кількість українських трудових мігрантів.

Висновки. Отже, було проаналізовано сутність міжнародних міграційних процесів та їх види, досліджено сучасний стан міжнародної міграції українців до ЄС та виокремлено тенденцію до збільшення привабливості країн ЄС для міжнародних мігрантів з України, зокрема, найбільше їх приваблює Німеччина. Перспективами подальших досліджень є пошук напрямів удосконалення української міграційної політики з метою зменшення втрат вітчизняної економіки від масового виїзду її громадян за кордон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Лебедева В.К. Міжнародна економіка. Підручник./ За ред. А. О. Задої, В. М. Тарасевича. К.: Центр учбової літератури, 2012. 416 с.

2. Веремієнко Т.С. Глобальні тенденції міжнародної міграції. *Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід.* 2016. №23. С. 38-45.

3. Гуменюк Ю. П. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти: монографія / Ю. П. Гуменюк. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 619 с.

4. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.
5. Економіка праці і соціально-трудові відносини: підручник / [О.В. Шкільов, О.Д. Балан, В.А. Ткачук, Є.О. Ланченко, І.П. Гаврилюк, В.А. Ярославський, С.С. Барабан]; за ред. О.В. Шкільова. К.: ЦП "Компринт", 2015. 750 с.
6. Євростат. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/data/database.
7. Лагуніна О. Особливості міжнародної міграції в Україні та світі. *Економічна думка*. 2016. № 4. С. 7-11.
8. Миколаєнко А. Особливості міграційної кризи у ЄС на сучасному етапі. Міжнародні економічні відносини. 2019. № 2. С. 41-44.
9. Міжнародна економіка: підручник / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук. К.: КНЕУ, 2014. 762 с.
10. Савченко Т. Аналіз міграційної кризи в країнах Єврозони. Науковий вісник РДГУ. 2019. Вип. 2(17). С. 120-126.
11. Стаканов Р.Д. Міжнародна трудова міграція в глобалізованій економіці. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2012. Вип. 110. Ч. ІІ. С. 34-41.
12. Яковчук В. Аналіз причин та наслідків міграційної кризи в країнах ЄС. *Науковий вісник РДГУ*. 2019. Вип. 2(17). С. 24-36.
13. Digest of the case law of the European Committee of Social Rights. URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/digest/DigestSept2008_en.pdf.
14. Europe migrant crisis: Calls to redistribute migrants as arrivals rise URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-49752380.
15. European Social Charter (Revised). URL: http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=8&NT=163.
16. Massey D. S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor E. J. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review.* 1993. № 19. P. 431-466.
17. Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts. URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-34131911.

REFERENCES

1. Bilotserkivets V.V., Zavgorodnya O.O., Lebedeva V.K. International Economy.Pidruchnik. / Ed. A.O. Zadoi, V.M. Tarasevich. K.: Center for educational literature, 2012. 416 p.
2. Veremienko T.S. Global trends in international migration. Foreign policy and diplomacy: traditions, trends, experience. Economic Sciences Series. 2016 Vip. 23. P. 38-45.
3. Humeniuk Yu. P. International labor migration: methodological and organizational aspects: monograph / Yu. P. Humeniuk. Ternopil: TNEU, 2013. 619 p.
4. State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.
5. Labor economics and socio-labor relations: a textbook / [OV Shkilov, OD Balan, V.A. Tkachuk, Ye.O. Lanchenko, I.P. Gavrilyuk,, B.A. Yaroslavsky, S.S. Baraban]; for order. O.B. School. K.: CP "Comprint", 2015. 750 p.
6. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/data/database.
7. Lagunina O. Features of international migration in Ukraine and the world. Economic thought. 2016. № 4. P. 7–11.
8. Mykolayenko A. Features of the migration crisis in the EU at the present stage. International Economic Relations. 2019. № 2. P. 41-44.

9. International economics: a textbook / D.G. Lukyanenko, A.M. Poruchnyk, Ya.M. Stolyarchuk. K .: KNEU, 2014. 762 p.
10. Savchenko T. Analysis of the Migration Crisis in the Eurozone Countries. Scientific bulletin of the RSUH. 2019. Issue. 2 (17). S. 120-126.
11. Stakanov R.D. International Labor Migration in the Globalized Economy. Topical issues of international news. 2012. Vip. 110. Part II. S. 34-41.
12. Yakovchuk V. Analysis of the causes and consequences of the migration crisis in the EU. Scientific Bulletin of RDGU. 2019. Vip. 2 (17). P. 24-36.
13. Digest of the case law of the European Committee of Social Rights. URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/digest/DigestSept2008_en.pdf.
14. Europe migrant crisis: Calls to redistribute migrants as arrivals rise URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-49752380.
15. European Social Charter (Revised). URL: http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=8&NT=163.
16. Massey D. S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor E. J. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. Population and Development Review. 1993. № 19. P. 431-466.
17. Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts. URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-34131911.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.13

УДК 336.02
JEL: H25, L26

Андронік О.Л.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0001-7486-9006
o.andronik@donnu.edu.ua

ВПЛИВ ОПОДАТКУВАННЯ НА РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті визначено стан і проблеми діяльності малих і середніх підприємств в Україні. Проведено моніторинг показників розвитку малого та середнього підприємництва. Наведено аналіз діючої нормативної бази щодо класифікації суб'єктів малого підприємництва та режимів їх оподаткування. Розглянуто системи оподаткування суб'єктів малого та середнього підприємництва. Встановлено, що серед проблем розвитку малих і середніх підприємств в Україні досить часто називають високий рівень податкового навантаження. У статті досліджено вплив податкової системи на розвиток малого та середнього підприємництва. Проведене порівняння податкового навантаження показало, що протягом багатьох років навантаження в Україні перевищувало загальносвітовий показник. Проаналізовано ключові показники для моніторингу ефективності оподаткування малого та середнього підприємництва. Визначено пріоритети і запропоновано підходи щодо спрощення оподаткування малих та середніх підприємств. Нормативно-правову базу дослідження склали законодавчі акти України про податки і збори, які регулюють підприємницьку діяльність, Податковий Кодекс України, підзаконні акти і програми розвитку і підтримки малого підприємництва.

Ключові слова: *податки, малі та середні підприємства, підприємництво, адміністрування податків, оподаткування.*

Рис. – 8, Табл. – 2, Літ. – 7

Андроник Е.Л.,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры предпринимательства, корпоративной и пространственной экономики,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0001-7486-9006
o.andronik@donnu.edu.ua

ВЛИЯНИЕ НАЛОГООБЛАЖЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье определено состояние и проблемы деятельности малых и средних предприятий в Украине. Проведен мониторинг показателей развития малого и среднего

предпринимательства. Приведен анализ действующей нормативной базы по классификации субъектов малого предпринимательства и режимов их налогообложения. Рассмотрены системы налогообложения субъектов малого и среднего предпринимательства. Установлено, что среди проблем развития малых и средних предприятий в Украине достаточно часто называют высокий уровень налоговой нагрузки. В статье исследовано влияние налоговой системы на развитие малого и среднего предпринимательства. Проведеное сравнение налоговой нагрузки показало, что в течение многих лет нагрузка в Украине превышала общемировой показатель. Проанализированы ключевые показатели для мониторинга эффективности налогообложения малого и среднего предпринимательства. Определены приоритеты и предложены подходы по упрощению налогообложения малых и средних предприятий. Нормативно-правовую базу исследования составили законодательные акты Украины о налогах и сборах, регулирующих предпринимательскую деятельность, Налоговый Кодекс Украины, подзаконные акты и программы развития и поддержки малого предпринимательства.

Ключевые слова: *налоги, малые и средние предприятия, предпринимательство, администрирование налогов, налогообложение.*

Рис. – 8, Табл. – 2, Лит. – 7.

O. Andronik
Associate Professor, Docent,
Department of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics,
Vasyl` Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0001-7486-9006
o.andronik@donnu.edu.ua

THE INFLUENCE OF TAXATION ON THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE

The article identifies the state and problems of small and medium enterprises in Ukraine. The indicators of small and medium business development were monitored. An analysis of the current regulatory framework for the classification of small businesses and their tax regimes. The taxation systems of small and medium enterprises are considered. It is established that among the problems of development of small and medium enterprises in Ukraine is often called a high level of tax burden. The article examines the impact of the tax system on the development of small and medium enterprises. A comparison of the tax burden showed that for many years the burden in Ukraine exceeded the global average. The key indicators for monitoring the efficiency of small and medium business taxation are analyzed. Priorities have been identified and approaches to simplifying the taxation of small and medium enterprises have been proposed. The legal framework of the study consisted of legislative acts of Ukraine on taxes and fees governing business activities, the Tax Code of Ukraine, bylaws and programs for the development and support of small business.

Keywords: *taxes, small and medium enterprises, entrepreneurship, tax administration, taxation.*

Fig. – 8, tabl. – 2, ref. – 7.

Постановка проблеми. У ринковій економіці малє і середнє підприємництво є сектором, який визначає темпи економічного зростання, структуру та якість валового

національного продукту. В усіх розвинених країнах частка малих і середніх підприємств складає близько 60 – 70% ВНП. Серед інструментів державного регулювання економічних процесів, у тому числі й у розвитку малого та середнього підприємництва, значної ролі набувають податкові методи і важелі, до яких, зокрема, відноситься податкове стимулювання. Розвиток сучасного вітчизняного малого і середнього підприємництва свідчить про недостатність використання таких важелів і викликає необхідність їхнього вдосконалення. Значна кількість наукових і практично орієнтованих праць у галузі податкового регулювання розвитку підприємництва показують, що дана проблематика викликає жвавий інтерес серед науковців та практиків, з боку держави і суспільства.

Реалізація реформ в сфері оподаткування в цілому та в сфері оподаткування малого та середнього підприємництва зокрема, пов'язані із євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю забезпечення рівних конкурентних умов господарювання для різних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем оподаткування, використання податкових інструментів приділено значну увагу українськими та закордонними науковцями (О.Ю. Дубовик, Ю.Б. Іванов, О.В. Кравченко, А.І. Крисоватий, Т.В. Меркулова, С.В. Онишко, А.М. Соколовська, А.П. Чередніченко, Т.Ф. Юткіна та ін.). Не зважаючи на велику кількість напрацювань з даної проблематики, вона і сьогодні залишається актуальною, потребуючи дослідження в умовах подолання наслідків затяжної економічної кризи.

Метою дослідження є узагальнення та розвиток теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій з податкового стимулювання розвитку малих та середніх підприємств.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р., суб'єктами мікропідприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи

- суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами середнього підприємництва є інші суб'єкти господарювання.

У 2018 р. малі та середні підприємства становили 99,8% всіх підприємств у бізнес-секторі, при цьому 96% з них належали до категорії мікропідприємств. На малі та середні підприємства припадало 63% всіх робочих місць, створених бізнесом в Україні, і 49% доданої вартості у бізнес-секторі.

Більшість малих та середніх підприємств в Україні досі працюють у галузі гуртової та роздрібної торгівлі (51,4%), а, отже, зосереджені у секторах з низькою доданою вартістю. Проте впродовж декількох останніх років зросла кількість малих та середніх підприємств у галузі ІТ (9% у 2018 р. у порівнянні з 5% у 2015 р.).

Починаючи з 2016 року сектор малого та середнього підприємництва почав відновлюватись, продовжила зростати його частка в економіці. Зокрема, це стосується таких показників діяльності, як зайнятість, продажі, додана вартість, прибутки та інвестиції. У 2016 році випереджувальну динаміку демонстрував сегмент малого бізнесу, у 2017–2018 роках за деякими показниками (зокрема, зростання продажів та валової доданої вартості) на перше місце вийшов мікробізнес.

Частка малих та середніх суб'єктів господарювання в економіці України є суттєвою. Малі та середні підприємства становлять 99,98% всіх суб'єктів господарювання за кількістю, 82% — за зайнятістю та 65% — за обсягами реалізації товарів, робіт та послуг (далі по тексту — «продажі»). У 2018 році 355 тис. МСП – юридичних осіб та 1,48 млн фізичних осіб-підприємців здійснили продаж товарів та послуг на 6,45 трлн грн, створили доданої вартості на 1,6 трлн грн та залучили майже 7 млн співробітників.

Рисунок 1 – Головні проблеми малого та середнього підприємництва *

**Джерело: Звіт з оцінки реалізації державної політики розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, USAID КЕУ 2019*

В той же час, відповідно до результатів Індексу настроїв малого бізнесу, найбільшими перешкодами для бізнесу були зазначені податкове навантаження (49,6%) та високий рівень корупції (46%) [1].

Починаючи з 2014 року в Україні спостерігалось зменшення кількості суб'єктів господарювання усіх розмірів. Військова агресія Росії на сході України та анексія Криму призвели до зменшення облікової кількості суб'єктів господарювання в 2014-2015 роках.

Запровадження з 1 січня 2017 року обов'язкової сплати Єдиного соціального внеску (ЄСВ) незалежно від отриманого доходу, призвело до припинення діяльності суттєвої кількості ФОП наприкінці 2016 року — на початку 2017 року, передусім тих, які не вели активної діяльності. Таке скорочення не спричинило суттєвої зміни загальних показників діяльності ФОП та їх соціального значення.

У 2016 році почала зростати кількість малих суб'єктів, у 2017 — середніх, у 2018 — мікро і ФОПів. Зростання пов'язане із загальним відновленням економіки.

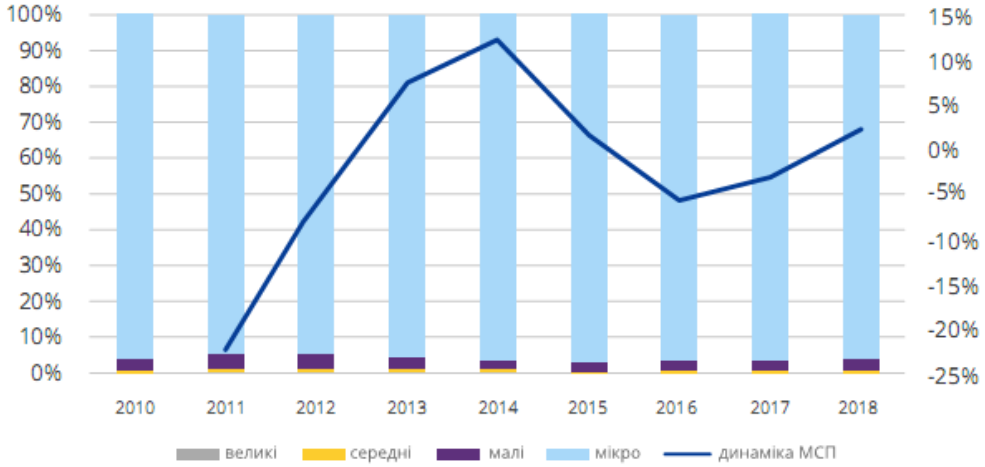

Рисунок 2 – Структура кількості об'єктів підприємництва*

**Джерело: Держстат, розрахунки BRDO/SMEDO*

Після зростання у 2013-2015 роках, у 2016-2017 роках відбулось певне скорочення кількості ФОП. Але це падіння має регуляторну природу. З 2017 року, суб'єкти спрощеної системи оподаткування мають сплачувати Єдиний соціальний внесок, навіть маючи нульовий дохід, що призвело до масової ліквідації неактивних суб'єктів.

Щоправда, у 2018 зростання відновилося. Крім того, кількість не є самоціллю, водночас зайнятість та особливо продажі зростали навіть у роки, коли скорочувалась кількість суб'єктів господарювання.

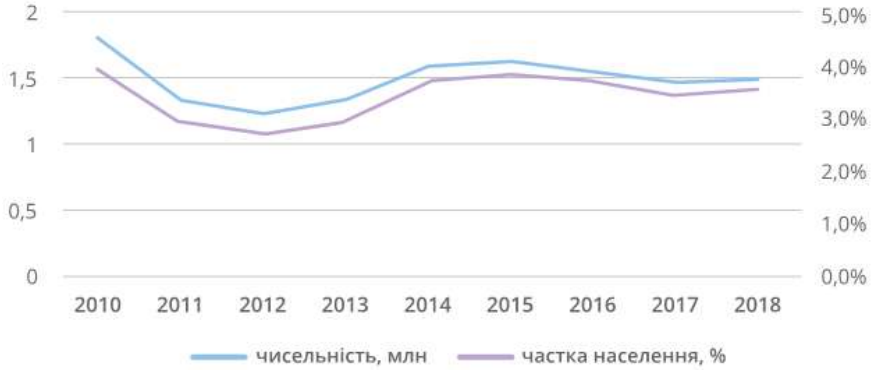

Рисунок 3 – Кількість ФОП *

**Джерело: Держстат, розрахунки BRDO/SMEDO*

ФОПи не можуть бути великим бізнесом, але всі інші розміри доступні. Причому, не всі ФОПи є мікробізнесом — в Україні нараховується декілька тисяч малих та навіть декілька сотень середніх таких суб'єктів [2].

Крім того, ФОПи не є виключно самозайнятими особами — вони можуть наймати співробітників. Середній за розміром ФОП у середньому наймає 95 осіб, малий — 17, і навіть мікро в середньому не працює самостійно, а має ще одного співробітника.

Фізичні особи-підприємці представлені у всіх галузях економіки, за винятком добування нафти та газу, металевих руд та солі, а також деяких видів переробної промисловості (на кшталт виробництва ядерних матеріалів або військової техніки).

Звичайно, частка в продажах у різних галузях суттєво відрізняється, як на користь ФОПів, так і юридичних осіб. У першому випадку це свідчить про те, що йдеться про різного роду послуги, у другому — про ефект масштабу через необхідність здійснення значних капітальних інвестицій.

На підприємства малого та середнього підприємництва припадає більше половини валової доданої вартості. За весь період спостережень (починаючи з 2012 року) їхня частка зростала з 53% до 60%. Причому зростала частка всіх без винятку сегментів, з домінуванням середнього бізнесу.

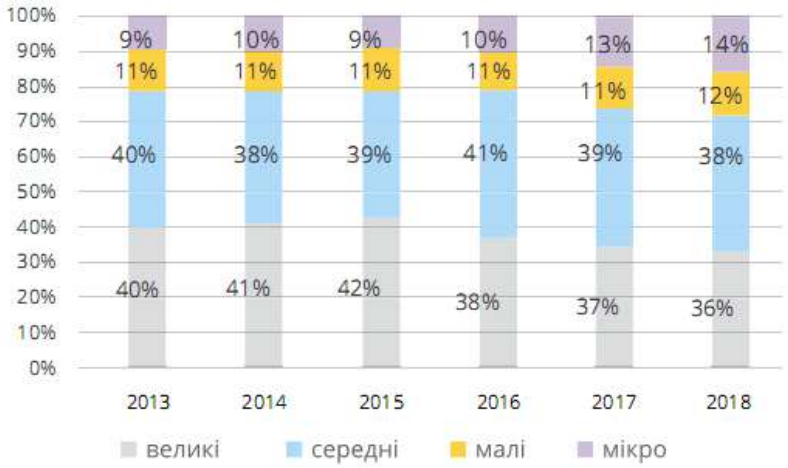

Рисунок 4 – Структура доданої вартості *

*****_Джерело: Держстат, розрахунки BRDO/SMEDO_

Серед проблем розвитку малого і середнього підприємництва в Україні досить часто називають високий рівень податкового навантаження. На сьогоднішній день, згідно з рейтингом «Paying Taxes 2018» податкове навантаження в Україні становить 37,8%, що на 2,7% менше за середній показник у ЄС. Середньосвітовий показник податкового навантаження станом на 2018 р. становить 40,4% [3].

Проведене порівняння показало, що протягом 2004-2015 років податкове навантаження в Україні перевищувало загальносвітовий показник і показники Польщі, Німеччини, США. Одночасно з досить високим рівнем податкового навантаження, податковій системі Україні притаманна недосконалість законодавчої бази та високі витрати пов'язані із адмініструванням податків на мікрорівні.

Україна запровадила звільнення від сплати податків та спрощену систему оподаткування для фізичних осіб-підприємців та малих підприємств. В результаті кількість малих підприємств та фізичних осіб-підприємств, які обрали спрощену систему, суттєво зросла, сягнувши понад 1,3 млн. платників податків станом на 01 липня

2019 р. У 2015 р. Україна також внесла зміни до системи сплати соціальних внесків, перейшовши до системи, яка повністю базується на внесках роботодавця. Адміністрування податків загалом залишається доволі складним. Відповідно до рейтингу Doing Business за 2019 р., кількість обов'язкових податкових платежів на рік є низькою (5), однак кількість годин, необхідних для виконання процедур адміністрування податків, залишається значною (328). Пост-реєстраційний індекс, який вимірює ефективність процедур відшкодування ПДВ та процедур податкових аудитів, є відносно високим і становить 86 із 100. Реагуючи на вимоги організацій приватного сектору, у системі адміністрування податків нещодавно було вдосконалено процедури відшкодування ПДВ, які зараз займають в середньому 16 днів (World Bank, 2019).

Фіскальні органи не публікують статистику надходжень від податків в розрізі розмірів суб'єктів. Але існує спеціальний податковий режим, яким можуть користуватися лише мікропідприємці. Це спрощена система оподаткування, обліку та звітності, запроваджена в 1998 році спочатку Указом Президента України, а потім перенесена до Податкового кодексу України. Вона дає можливість знизити як пряме податкове навантаження порівняно зі стандартною системою оподаткування, так і витрати на адміністрування податків.

Система передбачає сплату єдиного податку (ЄП) та розрізняє чотири групи його платників, які мають обмеження за максимальним доходом, можливістю використання найманої праці та видами діяльності. Крім того, є перелік видів діяльності, якими платники єдиного податку будь-якої групи не можуть займатися.

Таблиця 1

Обмеження ведення та оподаткування діяльності ФОП*

Група	Види діяльності	Наймані робітники	Максимальний річний дохід, грн	Ставка єдиного податку
1	Торгівля на ринках, послуги населенню	Ні	300 тис.	До 10% від прожиткового мінімуму
2	Послуги платникам ЄП та населенню, виробництво/продаж товарів (крім нерухомості та ювелірних виробів), ресторани	До 10	1,5 млн.	До 20% від мінімальної зарплати
3	Більшість видів	Не обмежено	5 млн	3% (з ПДВ) або 5% (без ПДВ) від доходу
4	Сільське господарство	Не обмежено (юрособи), ні (фермери)	Не обмежено	19-633% від нормативної оцінки угідь (в залежності від типу земель)

*****Джерело: Податковий кодекс України*

Спрощена система дуже популярна серед підприємців. За даними ДФС, в 2018 році спрощену систему (1–3 групи) використовувало 173 тис. юридичних осіб (приблизно 50% від загальної кількості) та 1,2 млн ФОП (80%). Більшість суб'єктів (близько 1 млн) використовують другу та третю групи, які є найбільш універсальними з точки зору

дозволених видів діяльності та максимальних оборотів. Платники третьої групи мають право обрати, чи сплачують вони ПДВ (в такому разі ставка ЄП зменшується). Але за такою схемою, за даними ДФС, працює лише 20 тис. ФОП.

Цей інструмент є дієвим, але з певними застереженнями. Хоча ефективне оподаткування платників єдиного податку дещо менше за оподаткування за стандартною системою, представники малих та середніх підприємств не до кінця задоволені. Ставки податків та обтяжливість їхнього адміністрування посідають відповідно третє та четверте місце в переліку чинників, які заважають розвиватись малим та середнім підприємствам.

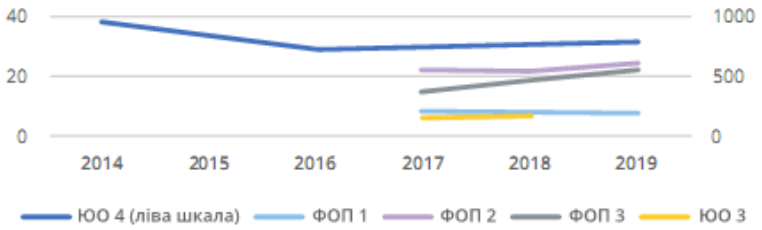

Рисунок 5 – Платники єдиного податку, тис. *

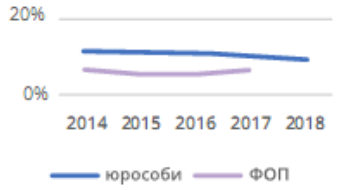

Рисунок 6 –Ефективна ставка оподаткування *

**Джерело: ДФС, розрахунки BRDO/SMEDO. Під ставкою мається на увазі відношення суми податків та ЄСВ до валового доходу*

Крім того, відомо, що єдиний податок використовується для оптимізації оподаткування компаніями, які оформлюють по суті найманих співробітників як ФОП. Це видно і з динаміки надходжень за єдиним податком. За останні сім років у реальному вираженні (як частка ВВП або як частка надходжень від фізичних осіб) вони зросли вп'ятеро, що насамперед досягнуто за рахунок ФОП. База оподаткування ЄП в півтори рази більша за базу податку на доходи фізичних осіб (ПДФО).

Рисунок 7 – Єдиний податок, млрд.грн *

**Джерело: Держказначейство/Держстат, розрахунки BRDO/SMEDO*

Після запуску реєстру відшкодування ПДВ у 2017 р. одним із завдань Уряду було збільшити поінформованість малих та середніх підприємств про його існування та переваги [4].

Міністерство фінансів провело належні інформаційно-роз'яснювальні заходи та повідомило про високий рівень поінформованості бізнесу про реєстр з урахуванням великої кількості відвідувань реєстру. ДФС повідомляє про відшкодування 32,8 млрд. гривень протягом січня – лютого 2019 р., що на 39,1% більше, ніж за аналогічний період 2018 р. [5].

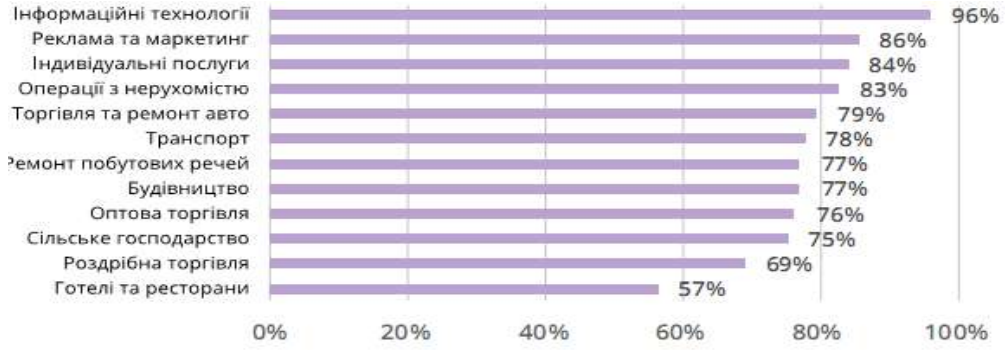

Рисунок 8 – Частка платників ЄП серед ФОП у 2018 році *

******Джерело: ДФС, розрахунки BRDO/SMEDO*

Таблиця 2 містить пропоновані ключові показники ефективності (КПЕ) з показниками за базовий рік (2016 р.) та за останній рік, за який наявні дані.

Таблиця 2

Пропоновані ключові показники ефективності (КПЕ) для моніторингу ефективності оподаткування малого та середнього підприємництва

КПЕ	Опис/обгрунтування	Базове значення (рік)	Останнє значення (рік)	Джерело даних
Сплата податків (результат Doing Business СБ)	Загальний показник адміністративної спрощеності податкової дисципліни	74,66 (2016 р.)	78,05 (2020 р.)	База даних СБ Doing Business
Кількість тижнів для отримання відшкодування ПДВ (результат Doing Business СБ)	Окремий показник, пов'язаний з пріоритетом Стратегії в частині вдосконаленні системи ПДВ	14,3 (2016 р.)	14,3 (2020 р.)	База даних СБ Doing Business
Частка неофіційного працевлаштування у загальній зайнятості (включає осіб, зайнятих на підприємствах неофіційного сектору, членів сім'ї, які працюють на родинному підприємстві, та осіб, які працювали відповідно до усних домовленостей або не мають соціальних гарантій)	Ефективніше адміністрування податків допоможе досягти зменшення частки неофіційного працевлаштування	24,3 % (2016 р.)	21,6 % (2018 р.)	Господарська діяльність населення в Україні, Укрстат (щорічне видання)

Також можна зазначити що Уряд відреагував на економічну кризу, спричинену пандемією, широким набором заходів. 13 квітня парламент ухвалив рішення про створення Фонду боротьби з Covid-19 в обсязі 64,7 млрд. грн. (2,4 млрд. дол. США). Пакет підтримки включає наступні програмні заходи реагування, орієнтовані на надання цільової підтримки МСП (інформація станом на 29 травня 2020 р.) податкові заходи: тимчасове призупинення нарахування податку на комерційну нерухомість та землю, проведення податкових перевірок, сплати відсотків для платників податків та платників соціального внеску; тимчасове скасування штрафів за порушення податкового регулювання, а також відтермінування термінів подання податкових декларацій про доходи фізичних осіб.

Висновки. Для вирішення основних проблем розвитку малого та середнього бізнесу в Україні можна запропонувати зменшення податкового тягарю застосовуючи прогресивну шкалу оподаткування доходу, паралельно роблячи більш жорстким покарання за несплату податків. Реальні кроки у боротьбі з корупцією і бюрократизацією економіки дозволять покращити бізнес клімат держави, і підвищити довіру вітчизняних та зарубіжних інвесторів. Використовуючи приклад європейських та інших розвинутих країн світу можуть бути розроблені державні фінансові програми спрямовані на підвищення рівня доступності кредитних ресурсів для підприємств малого та середнього бізнесу. Українське мале та середнє підприємництво є досить перспективним в плані економічного розвитку. Це зумовлено євроінтеграційним курсом розвитку економіки, диверсифікацією ринків збуту та великим потенціалом внутрішнього ринку країни.

В майбутньому Уряд міг би зробити наступні кроки для спрощення оподаткування малих та середніх підприємств:

Забезпечення послідовного відшкодування ПДВ впродовж бюджетного року. Для уникнення проблем із відшкодуванням ПДВ через дефіцит бюджету (наприкінці 2018 р. відшкодування МСП було тимчасово призупинене Міністерством фінансів через дефіцит бюджету, однак було відновлене у 2019 р.) важливо виважено планувати бюджет та забезпечити ефективне управління несвоєчасними платежами, зокрема забезпечити моніторинг та звітність про затримки у відшкодуванні ПДВ.

Вирішення проблеми несвоєчасних платежів у межах державних закупівель шляхом застосування санкцій за порушення термінів розрахунків за угодами. В той час як встановлення термінів договірних розрахунків є правом договірних сторін (відповідно до Цивільного кодексу України), порушення зобов'язань стосовно цих термінів повинні бути предметом ефективних, стримувальних та пропорційних санкцій.

Забезпечення більшої гнучкості ринку праці шляхом прийняття закону, який передбачав би дистанційну роботу та працевлаштування з метою стимулювання подальшого аутсорсингу. Це могло б допомогти зменшити рівень неофіційного працевлаштування та зловживань спрощеною системою оподаткування деякими підприємствами (окремі роботодавці змушують працівників реєструватися в якості фізичних осіб-підприємців, що дозволяє роботодавцю уникати сплати соціальних внесків та відповідних податків).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індекс настроїв малого бізнесу. Дослідження Європейської Бізнес Асоціації у межах проєкту Unlimit Ukraine. URL: https://eba.com.ua/nastroyi-malogo-biznesu-pokrashhuyutsya/

2. Ст. 55 Господарського кодексу України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15

3. The World Bank. DOINGBUSINESS: PayingTaxes. 2018. URL: https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2019/explorertool.html?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes2019-data-explorer-button
4. Реєстр відшкодування ПДВ. URL: https://cabinet.tax.gov.ua/registers/vatrefund
5. SFS (2019), For 2 months of 2019, payers were reimbursed UAH 32.8 billion of VAT, State Fiscal Service of Ukraine, URL: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/370598.html
6. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98
7. Податковий кодекс України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

REFERENCES

1. Small business sentiment index. European Business Association research within the project Unlimit Ukraine. URL: https://eba.com.ua/nastroyi-malogo-biznesu-pokrashhuyutsya/
2. St. 55 of the Commercial Code of Ukraine. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15
3. The World Bank. DOINGBUSINESS: PayingTaxes. 2018. URL: https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2019/explorertool.html?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes2019-data-explorer-button
4. VAT refund register. URL: https://cabinet.tax.gov.ua/registers/vatrefund
5. SFS (2019), For 2 months of 2019, payers were reimbursed UAH 32.8 billion of VAT, State Fiscal Service of Ukraine, URL: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/370598.html
6. On the simplified system of taxation, accounting and reporting of small businesses. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98
7. Tax Code of Ukraine. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.14

УДК 336
JEL: F31, F65, G15

Савченко М.В.,
д.е.н., доцент, в.о. завідувача кафедри міжнародних економічних відносини,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-9063-3551
m_savchenko@donnu.edu.ua

Ковальова О.І.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-0457-7440
kovalova_o@donnu.edu.ua

Козачишина А.С.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0001-7401-3064
kozachyshyna.a@donnu.edu.ua

ДЕТЕРМІНАНТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СФЕРИ МІЖНАРОДНИХ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

У статі досліджено та обґрунтовано багатогранність категорій «цифровізація». Розкрито зміст цифрової економіки. Визначено вплив цифровізації на сферу міжнародних фінансів, виділено основні напрямки впливу цифровізації на міжнародні валютно-фінансові відносини. Аргументовано, що цифрова економіка змінює підходи до проведення міжнародних фінансових операцій: створення та впровадження нових видів валют (криптовалют) та можливостей їх використання, розкрито особливості криптовалют. Описано особливості застосування технологій блокчейну, а також інших засобів удосконалення процесу здійснення платежів. Зокрема було охарактеризовано ринок мобільних грошових переказів. Також пояснено застосування ланцюжків фінансових послуг та розвитку платформ для застосування такої технології. Між іншим у статті зазначено можливі ризики при використанні цифрових технологій у сфера міжнародних фінансових послуг.

Ключові слова: *цифровізація, цифрова економіка, фінансові послуги, новітні фінансові технології, міжнародна економіка, криптовалюти, технологія блокчейну, міжбанківські розрахунки, мобільні перекази, ланцюжок фінансових послуг.*

Рис. – 3, Табл. – 2, Літ. – 20

Савченко М.В.,
д.э.н., доцент, в.о. заведующего кафедры международных экономических отношений,
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
ORCID: 0000-0002-9063-3551
m_savchenko@donnu.edu.ua

Ковалёва О.И.,
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
ORCID: 0000-0003-0457-7440
kovalova_o@donnu.edu.ua

Козачишина А.С.,
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
ORCID: 0000-0001-7401-3064
kozachyshyna.a@donnu.edu.ua

ДЕТЕРМИНАНТЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ СФЕРЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ВАЛЮТНО-ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье исследована и обоснована многогранность категорий «цифровизация». Раскрыто содержание цифровой экономики. Определено влияние цифровизации на сферу международных финансов, выделены основные направления влияния цифровизации на международные валютно-финансовые отношения. Аргументировано, что цифровая экономика меняет подходы к проведению международных финансовых операций: создание и внедрение новых видов валют (криптовалют) и возможностей их использования, раскрыты особенности криптовалют. Описаны особенности применения технологий блокчейна, а также других средств совершенствования процесса осуществления платежей. В частности был охарактеризован рынок мобильных денежных переводов. Также объяснено применения цепочек финансовых услуг и развития платформ для применения такой технологии. Между прочим в статье указано возможные риски при использовании цифровых технологий в сфере международных финансовых услуг.

Ключевые слова: *цифровизация, цифровая экономика, финансовые услуги, новые финансовые технологии, международная экономика, криптовалюта, технология блокчейну, межбанковские расчеты, мобильные переводы, цепочка финансовых услуг.*

Рис. – 3, Табл. – 2, Лит. – 20

M. Savchenko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor Professor,
The Head of the Department of International Economic Relations,
Vasyl` Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-9063-3551
m_savchenko@donnu.edu.ua

O. Kovalova,
Vasyl` Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-0457-7440
kovalova_o@donnu.edu.ua

A. Kozachyshyna,
Vasyl` Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0001-7401-3064
kozachyshyna.a@donnu.edu.ua

DETERMINANTS OF DIGITALIZATION ON THE SPHERE OF INTERNATIONAL MONETARY AND FINANCIAL RELATIONS

The article explores and substantiates the versatility of the category "digitalization". The meaning of the digital economy is revealed. The influence of digitalization on the sector of international finance is determined, the main directions of the influence of digitalization on international monetary and financial relations are highlighted. It is argued that the digital economy is changing approaches to international financial transactions: the creation and implementation of new types of currencies (cryptocurrencies) and the possibilities of their use, the features of cryptocurrencies are disclosed. The features of application of blockchain technologies, and also other means of improvement of process of realization of payments are described. In particular, the market of mobile money transfers was characterized. The use of supply chain finance and the development of platforms for the application of such technology are also explained. Incidentally, the article identifies possible risks in the use of digital technologies in the field of international financial services.

Keywords: digitalization, digital economy, financial services, new financial technologies, international economy, cryptocurrency, blockchain technology, interbank payments, mobile transfers, supply chain finance.

Fig. – 3, Tabl. – 2, Ref. – 20

Постановка проблеми. Цифровізація у наш час має великий вплив на сучасну міжнародну валютно-фінансову систему. Починаючи від банального обслуговування клієнтів та до штучного інтелекту, сфера міжнародних фінансів модифікується в залежності від сьогоденних реалій. За допомогою цифрових технологій будь-які процеси стають спрощеними та більш ефективними операціями. Цифровізації сучасних міжнародних фінансів є сукупністю відносин, які створюють і використовують грошові кошти, необхідні для здійснення зовнішньоторговельних операцій суб'єктами міжнародних економічних відносин, а також цифрової трансформації фінансового середовища зараз присвячено велика кількість наукових досліджень, які підкреслюють актуальність цієї теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми цифровізації досліджували багато іноземних та українських науковців. Цінними у науковому сенсі дослідженнями в галузі цифрової економіки є праці таких вчених: J. Wales, B. Gates, D. Engelbart, D. Tapscott, A. Tugui та інші. Також активно досліджують цю проблему українські вчені-економісти: С. В. Коляденко, С. М. Веретюк, М. П. Войнареко, Л. В. Скоробогата, Л. З. Кіт та інші. Ними запропоновані різні тлумачення поняття, проте вони не суперечать один одному. В умовах, коли технології стають більш досконалими, краще інтегруються в суспільне життя, є наслідком трансформації суспільства і економіки в цілому, це питання цифровізації та впливу цифрових технологій на сферу міжнародних валютно-фінансових відносин та глобальної економіки залишається актуальним для дослідження.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності питання цифровізації та її впливу на ефективність та роботу у сфері міжнародних валютно-фінансових відносин.

Викладення основного матеріалу. Вивчення літературних джерел показують, що багато науковці вносять свої корективи у визначення цього поняття. За декілька років досліджень цієї категорії, варто зазначити, що суттєвих розбіжностей вони не мають. З найбільш змістовними визначеннями «цифрова економіка» можна ознайомитися у таблиці 1.

Таблиця 1

Погляди науковців на визначення поняття «цифрова економіка»

Автори	Характеристика визначення
С.В. Коляденко	Цифрова економіка (англ. Digital economy) – економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях [1]
С. Веретюк	Цифрова економіка: з врахуванням її потенційних можливостей − як ще нереалізована трансформація всіх сфер економіки завдяки перенесенню всіх інформаційних ресурсів та знань на комп'ютерну платформу [2]
Кіт Л. З.	Цифрова економіка – трансформація всіх сфер економіки завдяки перенесенню інформаційних ресурсів та знань на комп'ютерну платформу з ціллю їх подальшого використання (включаючи там, де це можливо) на цій платформі [3]
Donald Tapscott	Цифрова економіка – економіка, що заснована на домінуючому застосуванні цифрових технологій [4]
Hopestone Kayiska Chavula, Abebe Chekol	Цифрова економіка – економіка, яка заснована на електронних товарах і послугах, вироблених за допомогою електронного бізнесу і торгівля якими ведеться за допомогою електронних засобів [5]
Alexandru Tugui	Цифрова економіка – створення мережі господарюючих суб'єктів, шляхом потоку і процесу "оцифровки" об'єктів і шляхом створення та обміну цифровими активами (віртуальними активами) на тлі фізичного розширення і розвитку інтернету [6]

Цифрова економіка, технології та загальна цифровізація показують свій вплив на сектор фінансів: інновації, які застосовуються для фінансових послуг, так звані FinTech, використовуються для допомоги фінансовим службам та підприємствам в управлінні бізнесу. Компанії також застосовують фінтех для того, щоб бути більш конкурентними та запропонувати своїм клієнтами нові технології та рішення. За декілька років розвитку фінтех-галузі, з'явилося дуже багато категорій, від модернізації особистих фінансів до інвестиційних платформ, а також B2B-tech (напрямок який полегшує взаємні розрахунки та обмін даними у бізнесі), RegTech (допомагає автоматично адаптувати бізнес під зміни у законодавстві країни та ринкові умови), появу необанків (мобільні додатки, які можуть замінювати послуги класичних банків), всі вони призначені поліпшити роботу у грошово-кредитних відносинах [7].

На нашу думку, доцільним буде виділити такі напрямки впливу цифровізації на міжнародні валютно-фінансові відносини: по-перше, це трансформація діяльності суб'єктів у сфері міжнародних валютно-фінансових відносинах; по-друге, це вплив на склад та характер носіїв вартості, які використовуються для здійснення міжнародних розрахунків; по-третє, це вплив на механізми та інструменти здійснення міжнародних розрахунків, а також розширення кола та модифікація діяльності.

Також є чотири основних сфери, де прояви цифровізації можуть змінювати загальноприйняті форми грошей, кредиту, а також наслідком може бути зміна теорії та практики сучасних міжнародних валютно-фінансових відносин:

- заміна цифровими грошима готівки
- витіснення та заміщення банківських депозитів, банкнот криптовалютами
- заміна кредитування у банківській сфері на рівноправне кредитування на основі цифрових платежів
- трансформація структури «універсальних резервів» у центральних банках.

Зараз стандартний набір ключових валют, якими здійснюються розрахунки міжнародних транзакцій, доповнюється великою кількістю цифрових валют, так званих криптовалют, які працюють на технологіях блокчейн (рис. 1).

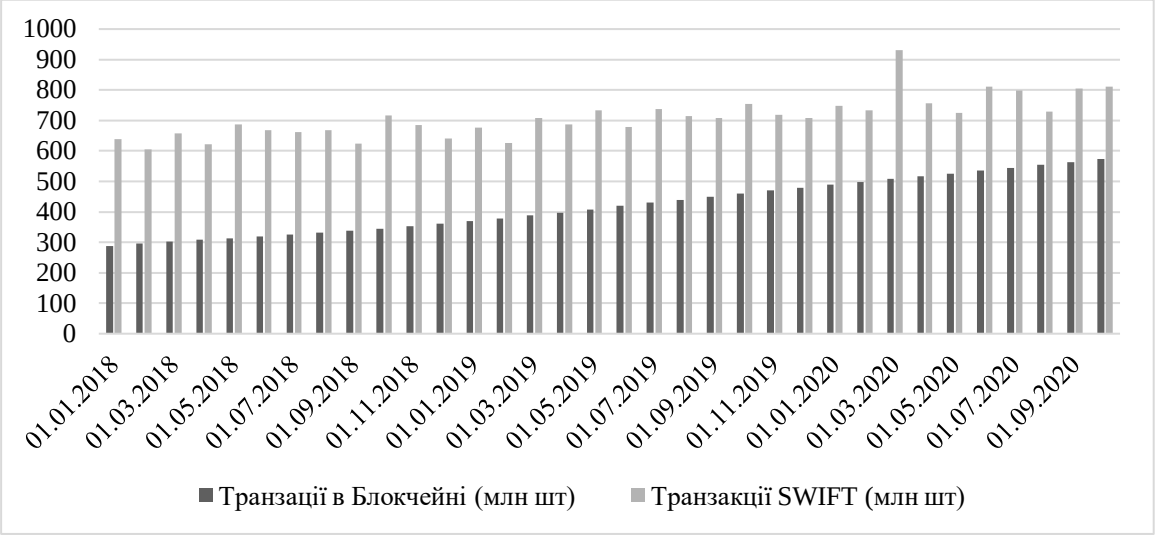

Рисунок 1 – Динаміка кількості розрахунків в блокчейні та в системі SWIFT 2018-2020 роки, млн шт.

Джерело: [8, 9]

Цифрова валюта – це додаткова, альтернативна валюта, категорія електронних грошей, яка не випускається центральними банками, і не може бути підкріплена національною валютою. Найпопулярнішими з них є Bitcoin, Ethereum, Litecoin, Tether та інші (табл. 2).

Таблиця 2 – Топ 10 криптовалют станом на серпень 2020 р.

№	Назва	Ціна (дол. США)	Ринкова капіталізація (дол. США, млрд)
1	Bitcoin	11 891,90	219,5
2	Ethereum	395,91	44,39
3	XRP	0,30	13,23
4	Tether	1,00	10
5	Bitcoin Cash	302,47	5,6
6	Chainlink	13,64	4,77
7	Bitcoin SV	226,48	4,19
8	Litecoin	57,91	3,78
9	Cardano	0,14	3,74
10	Binance Coin	22,54	3,25

Джерело: [12]

Принципи створення будь-якої криптомонети схожі: комп’ютер виконує деяку розрахункову роботу для отримання монети, відправляє інформацію іншим комп’ютерам, вони перевіряють істинну розрахунків, і тільки після перевірки перший комп’ютер отримує монету. Всі криптовалюти засновані на складних обчисленнях деяких функцій, а також вся робота по створенню та перевірці криптовалюти відбувається на персональних комп’ютерах, а система емісії монет є децентралізованою,

це робить так званих «майнерів» анонімними, а відправника трансакції неможливо відстежити. Криптовалюта схожа із золотом, тому що із «майнингом» кожної нової монети, дістати наступну стає набагато важче, так як обчислення і числа ускладнюються [10].

На перевагу повній анонімності, національні та глобальні регулятори розробляють свій проєкт, типу криптовалют – Stablecoin. Різниця між двома видами криптовалют полягає у тому, що стейблкоїни мають фіксований обмінний курс, та можуть буди прив'язані до вартості активів, вартість який не дуже сильно змінюється, під впливом зовнішніх факторів – долар США, золото, нафта. Адже головною проблемою загальних криптовалют, яка унеможливлює їх широке використання є різка зміна курсу – він може змінитися протягом доби понад 10 %, це ускладнює їх використання в розрахунках між фізичними та юридичними особами [11]. З детальним описом переваг та недоліків використання стейблкоїнів, а також інших криптовалют (аналізували криптовалюти, такі як Bitcoin, Ethereum, XRP, Tether та ін. разом, тому що механізм використання в них єдиний), які на думку авторів доцільно виділити, можна ознайомитися на рис. 2.

Цифровізація здійснює революцію платежів, адже зараз є цілком можливим здійснення необхідних операцій, навіть без відкриття банківського рахунку. Міжнародна торгова палата (ICC) у своєму різному глобальному огляді торгового фінансування з даними понад 100 країн, відмічає що понад 60% всіх опитаних банків впровадили або впроваджують зараз технологічні рішення цифровізації. Але лише 9% банків повідомили, що ці впровадження привели до позитивних наслідків. Головним завданням Міжнародної торгової палати є забезпечення узгоджених стандартів, сумісності правил, щоб усі переваги цифрової економіки могли бути реалізовані [13].

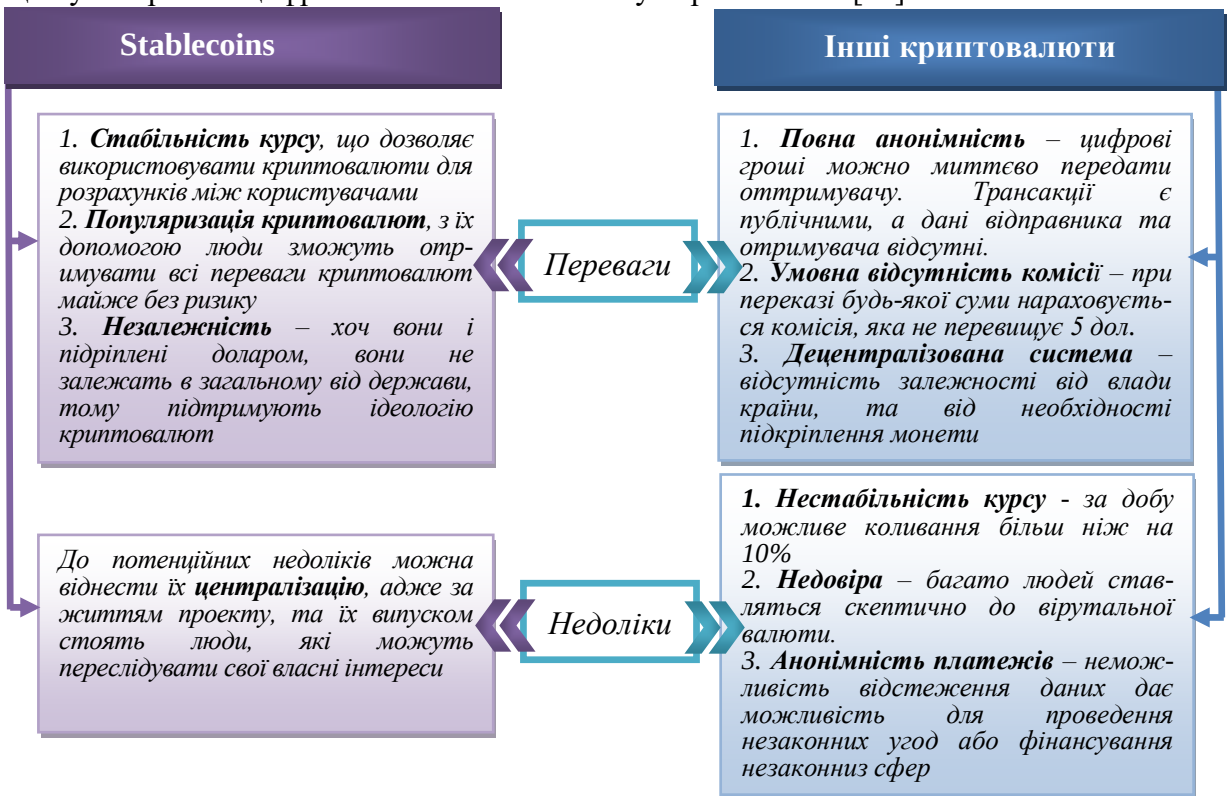

Рисунок 2 – Переваги та недоліки використання Stablecoin та інших криптовалют

Джерело: складено авторами

Варто згадати про вплив блокчейну в сфері міжнародних розрахунків. Зазвичай дана технологія використовується при здійсненні транскордонних переказів. Блокчейн,

або ж ланцюжок блоків транзакцій являє собою розподілену базу даних, в якій зберігається ланцюжок записів впорядкований певним чином, щоб ланцюжок постійно довшав по мірі наступних проведених операцій. Усі блоки містять часову позначку та дані про транзакцію. Усі дані є захищеними від підробки [14].

Технологія блокчейн – це багатообіцяюча концепція, яка сприяє безпеці. Але на початку однією з проблем з блокчейном була відсутність певної стандартизації, яка б дозволяла масштабувати та зробити універсальною дану технологію на світовому рівні. Отож у 2016 році Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) створила спеціальний комітет для розробки стандартної технології блокчейну. Зараз 90% комерційних банків США, Європи і Канади працюють над впровадженням технології блокчейн в сфері платіжнихрозрахунків. Міжнародні платіжні системи SWIFT, MasterCard й VISA повідомляли про розробку та плани стосовно використання блокчейну в майбутньому [15].

Технічні рішення на основі блокчейн-технології можуть змінити міжбанківські розрахунки, розрахунки між юридичними і фізичними особами, страхування. У всьому світі ринок фінансових послуг активно розвивається і має високу ринкову капіталізацію, але при цьому у глобальній фінансовій системі залишились такі процеси та недоліки, як готівкові операції, асиметрична інформація та централізовані системи, які мають значеі витрати і створюють затримки для споживачів. Кожного року здійснюється велика кількість шахрайств в фінансовій сфері. Якщо технологія блокчейн замінить лише маленьку частину операцій, то фінансова система стане набагато ефективнішою та ще прозорішою. Саме тому IBM, Microsoft та інші розробники блокчейн, які оголосили про надання послуг, що базуються на цій технології, в основному фокусують свої зусилля на фінансовій сфері [16].

Розробляються та вже існують і інші способи удосконалення здійснення платежів. Так, у 2016 році найбільший комерційний банк Індії - YES BANK - додав в свій мобільний гаманець нову функцію. Передача платіжної інформації з телефону в POS-термінал буде здійснюватися по звуковим хвилям. Для передачі звукових хвиль буде задіяний гучномовець. При передачі хвиль будуть використовуватися три рівня шифрування, токенізація, спеціальні шумові фільтри та багаторівнева ідентифікація. Нова опція заснована на програмному забезпеченні ToneTag. У банку стверджують, що цифрові платежі на основі звукових хвиль - це інноваційне рішення, яке зробить платежі ще зручніше і непомітніше [17].

Оскільки весь світ рухається в напрямку зменшення готівки в обігу з перспективою на її повну відсутність, окрім банківський переказів та криптовалют розвиваються також мобільні грошові перекази. Очікується, що глобальний обсяг мобільних грошових переказів зросте з 3,4 млрд. дол. США у 2019 р. до 12,0 млрд. дол. США до 2024 р. Зростаюча мобільна абонентська база сприяє зростанню ринку мобільних грошей. Зі зростанням кількості мобільних телефонів та збільшенням покриття мережі в країнах, що розвиваються, компанії випускають нові інноваційні мобільні функції та рішення, щоб забезпечити світ на відстані дотику. Зростаюча кількість мобільних абонентів представляє все більший потенціал для грошових операцій за допомогою мобільних телефонів. Очікується, що в найближчі роки кількість абонентів мобільних пристроїв у всьому світі значно зросте.

Світовий ринок мобільних грошових переказів за регіонами охоплює 5 основних географічних регіонів, а саме Північну Америку, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Європу та Центральну Азію, Близький Схід та Африку та Латинську Америку. Очікується, що Азіатсько-Тихоокеанський регіон буде мати найбільший розмір ринку протягом прогнозованого періоду. Регіон займає передові позиції у прийнятті мобільних

грошових рішень завдяки збільшенню проникнення смартфонів у цей регіон, що надає операторам можливість запустити вдосконалені послуги мобільного гаманця. Швидке прийняття електронної комерції сприяє ще більшому використанню механізмів електронних платежів, включаючи мобільні грошові послуги. Зростання мобільних грошових рішень допоміг перекрити економічні можливості та стимулювати фінансову інклюзію в регіоні. Через величезну чисельність населення та характер економіки, що розвивається, велика кількість людей у цьому регіоні не має прямого доступу до фінансових послуг. Традиційні банківські операції призводять до високих операційних витрат, і ці банки важко створити у сільській та віддаленій місцевості. Однак мобільні рішення допомагають зменшити операційні витрати та обслуговують різноманітне населення, сприяючи тим самим фінансовій інтеграції шляхом подолання економічних можливостей [18].

Глобалізація збільшила масштаби та складність ланцюгів поставки (рис. 2). Постачальники фінансових послуг беруть на себе кредитний ризик шляхом посередницьких операцій з фінансовими інструментами такими як позики та управління готівкою, що дозволяють торгівлю між покупцями та продавцями. Азіатський банк розвитку підрахував, що існує глобальний розрив у торговому фінансуванні в 1,5 трлн дол. США, що зумовлено відносно високою вартістю оцінки кредитоспроможності фірми та відповідності KYC (Знай свого клієнта) та AML/CTF (Протидія відмиванню грошей та фінансуванню боротьби з тероризмом) вимогам, особливо для ринків, що розвиваються. Ініціатори запровадження так званого ланцюжка фінансових поставок вважають, що є потенціал допомогти подолати цей розрив у фінансуванні торгівлі.

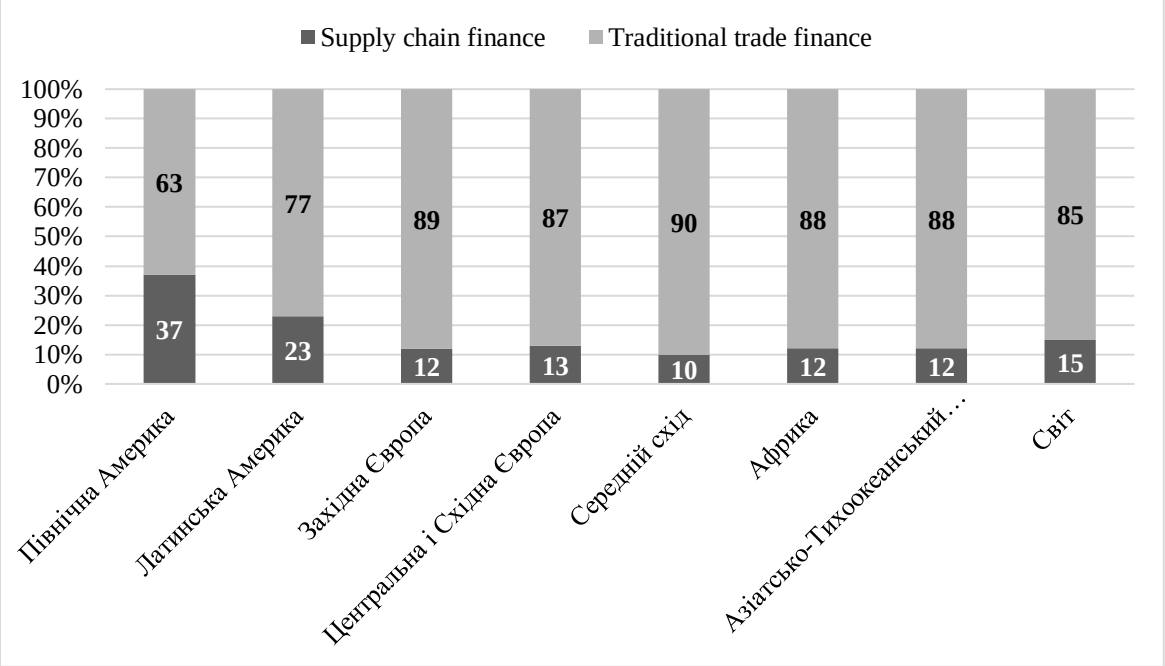

Рисунок 3 – Використання традиційних торгівельних фінансів і ланцюжків фінансових поставок

Джерело: [19]

Ланцюжок фінансових поставок (Supply chain finance) – це термін, що описує набір технологічних рішень, спрямованих на зниження витрат на фінансування та підвищення ефективності бізнесу для покупців та продавців, пов'язаних між собою в угоді купівлі-продажу.

Автори ланцюжка фінансових поставок тепер мають доступ до більшого обсягу даних про поведінку та фінансові показники учасників ланцюгів поставок. Машинний запис даних може застосовувати алгоритми – записи про виробництво, реалізацію, здійснення платежів вчасно, продуктивність, відвантаження, скасовані замовлення та повернення платежів – для створення спеціальних фінансових рішень, оцінки кредитного ризику та допомоги у прогнозуванні шахрайства та виявленні загрози для ланцюжка поставок в режимі реального часу та економічно ефективно.

Наприклад, Tradeteq – це платформа, яка забезпечує інвесторів та ініціаторів Supply chain finance технологіями для ведення переговорів, аналізу та управління торговельними інвестиціями, використовуючи альтернативні дані, щоб забезпечити кредитний аналіз та сприяти об'єднанню ініціаторів активів, з метою зменшення структурних витрат для подолання розриву у фінансуванні торгівлі. Хоча доступність таких послуг, як Tradeteq, занадто котовна, наразі відбувається вдосконалення процесів завдяки орієнтованості моделі ціноутворення на розвиток програмного забезпечення. У той же час, рішення щодо штучного інтелекту в галузі торгового фінансування обмежене тим, наскільки учасники по ланцюгу поставок оцифрували свої операції. Але все ж дана система має гарні перспективи розвитку у сфері фінансових послуг [19].

Більшість інновацій направлені на створення кращих та вдосконалення наявних умов роботи в тій чи іншій галузі. Цифровізація має на меті пришвидшити та вдосконалити процеси в сфері фінансів, зробити їх ще більш стандартизованими та простими у виконанні, а також забезпечити безпеку передачі даних. Але існують певні ризики та загрози при впровадженні даних технологій.

Найбільшою загрозою, на нашу думку, є кіберзлочинність. Хоча всі сучасні засоби цифровізації обіцяють безпеку своїм користувачам, не можна бути певним, що не відбудуться крадіжки персональних даних чи платіжних засобів з рахунків, підміни чи махінації з зареєстрованими даними для злочинного збагачення. Можливе звичайне використання зібраної конфіденційної інформації не за призначенням чи передача такої інформації стороннім особам. Країни, які закуповують імпорту техніку для впровадження нових технологій можуть піддаватися загрозі шпигування, адже техніка певним чином може дублювати усю інформацію для країни чи компанії-експортера. Оскільки в майбутньому планується уніфікувати усі системи, бази даних та сховища також стануть загальними. Зі збільшенням кількості користувачів буде складніше розподіляти відповідальність між ними у разі виникнення тих чи інших спірних питань.

Є певні ризики, що стосуються конкретних технологій, наприклад, в системі блокчейн не можливо змінити введену інформацію, якщо було здійснено помилку, а криптовалюти вже широко застосовуються в сферах нелегального бізнесу та тероризму. На перших етапах також можлива відсутність чи брак кваліфікованих кадрів [20].

Звісно, в майбутньому з більшим розвитком та обсягами застосування таких технологій буде збільшувати кількість працівників та професіоналів, які в свою чергу зможуть виправити недоліки, які ми маємо зараз. Також не варто забувати про розвиток штучного інтелекту, який також буде використовуватися в фінансовій сфері для налагодження усіх процесів, розрахунків та передачі даних.

Висновки. В умовах сучасності розвиток технологій впливає на усі сфери нашого життя, зокрема і на міжнародні фінансові послуги. Цифровізація має великі перспективи розвитку, адже її технологій уже успішно впроваджуються та використовуються різними суб'єктами фінансового ринку. Оскільки різні міжнародні організації, а також платіжні системи уже розробляють шляхи стандартизації та імплементації даних технологій і діючу фінансову систему, в майбутньому цифровізація більше і більше буде

застосовувати для усіх фінансових послуг, що пов'язані з веденням бізнесу і не тільки. Лише з поглибленням технологій в систему буде можливо оцінити в повній мірі усі їх переваги та на скільки це економніше, швидше та зручніше в порівнянні з наявною системою. В даним момент технологій цифрової економіки мають певні недоліки та прогалини, але з часом це буде усунуто або зведено до мінімуму, адже світовим економічним суб'єктам є крайнє важливим, щоб система працювала підлагодженно та з мінімальними загрозами для бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в україні і у світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105-112.
2. Веретюк С. М., Пілінський В. В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. Наукові записки українського науково-дослідного інституту зв'язку. 2016. № 2. С. 51-58.
3. Kit L. Z. Evoliutsiia Merezhevoi Ekonomiky. Visnyk Khmelnytskoho Natsionalnoho Universytetu. Ekonomichni Nauky. 2014. № 3. T. 2. S. 187-194.
4. Tapscott, Donald. 1996. The digital economy. Mcgraw-hill.
5. Information Communication Technology Policy / Hopestone Kayiska Chavula, Abebe Chekol, Uneca, 2011.
6. Calm Technologies As The Future Goal Of Information Technologies. Alexandrutugui, Encyclopedia Of Multimedia Technology And Networking, 2009.
7. Что такое FinTech? URL: https://finacademy.net/materials/article/fintech
8. SWIFT FIN Traffic & Figures URL: https://www.swift.com/about-us/swift-fin-traffic-figures/swift-fin-traffic-document-centre?category%5B0%5D=169661
9. Общее количество транзакций в блокчейне. URL: https://www.blockchain.com/charts/n-transactions-total
10. Огляд цифрових криптовалют URL: https://bankchart.com.ua/e_banking/statti/oglyad_tsifrovih_kriptovalyut
11. Що таке Стейблкоін (Stablecoin). Види та переваги URL: https://www.bitbetnews.com/uk/novachkam/scho-take-stablecoin.html
12. Top 20 Largest Cryptocurrencies In 2020 By Market Cap. URL: https://trading-education.com/top-20-largest-cryptocurrencies-in-2020-by-market-cap
13. ICC. URL: https://iccwbo.org/global-issues-trends/banking-finance/access-trade-finance/
14. Narayanan. A., Bonneau J., Felten E., Miller A., Goldfeder S. Bitcoin and cryptocurrency technologies: a comprehensive introduction. Princeton: Princeton University Press. 2016.
15. Rosenzweig P. Blockchain Standards. 2017. URL: https://www.lawfareblog.com/blockchain-standards
16. Marr B. How Blockchain Technology Could Change The World. FORBES. 27.05.2016. URL: https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2016/05/27/how-blockchain-technology-could-change-the-world/?sh=4fe244b725b2
17. YES Bank integrates ToneTag tech for sound-based payments. 2016. URL: https://www.finextra.com/newsarticle/29676/yes-bank-integrates-tonetag-tech-for-sound-based-payments
18. Mobile Money Market by Transaction mode (Point of Sale, Mobile Apps, QR codes, Internet Payments, SMS, STK/USSD Payments, Direct Carrier Billing, Mobile Banking), Nature of Payment, Application, Type of Payments, Region - Global Forecast to 2024. URL:

https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/mobile-remittance-money-mcommerce-market-577.html
19. Artificial Intelligence Innovation in Financial Services. URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/publications_ext_content/ifc_external_publication_site/publications_listing_page/ai-innovation-in-financial-services
20. ЮНКТАД: Доклад о цифровой экономике 2019. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf

REFERENCES

1. Koliadenko S. V. (2016). Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini i u sviti. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, 6, 105-112.
2. Veretiuk C. M., Pilinskyў V. V. (2016). Vyznachennia priorytetnykh napriamkiv rozvytku tsyfrovoї ekonomiky v Ukraini. Naukovi zapysky ukrainskoho naukovo-doslidnoho instytutu zviazku, 2, 51-58.
3. Kit L. Z. (2014). Evoliutsiia Merezhevoi Ekonomiky. Visnyk Khmelnytskoho Natsionalnoho Universytetu. Ekonomichni Nauky, 3. T. 2., 187-194.
4. Tapscott, Donald. (1996). The digital economy. Mc graw-hill.
5. Hopestone Kayiska Chavula, Abebe Chekol (2011). Information Communication Technology Policy, Uneca.
6. Alexandru Tugui (2009). Calm Technologies As The Future Goal Of Information Technologies. Encyclopedia Of Multimedia Technology And Networking.
7. Chto takoe FinTech? URL: https://finacademy.net/materials/article/fintech
8. SWIFT FIN Traffic & Figures. URL: https://www.swift.com/about-us/swift-fin-traffic-figures/swift-fin-traffic-document-centre?category%5B0%5D=169661
9. Obshchee kolychestvo tranzaktsyi v blokcheine. URL: https://www.blockchain.com/charts/n-transactions-total
10. Ohliad tsyfrovykh kryptovaliut. URL: https://bankchart.com.ua/e_banking/statti/oglyad_tsifrovih_kriptovalyut
11. Shcho take Steiblkoin (Stablecoin). Vydy ta perevahy. URL: https://www.bitbetnews.com/uk/novachkam/scho-take-stablecoin.html
12. Top 20 Largest Cryptocurrencies In 2020 By Market Cap. URL: https://trading-education.com/top-20-largest-cryptocurrencies-in-2020-by-market-cap
13. ICC. URL: https://iccwbo.org/global-issues-trends/banking-finance/access-trade-finance/
14. Narayanan. A., Bonneau J., Felten E., Miller A., Goldfeder S. (2016). Bitcoin and cryptocurrency technologies: a comprehensive introduction. Princeton: Princeton University Press.
15. Rosenzweig P. (2017) Blockchain Standards. URL: https://www.lawfareblog.com/blockchain-standards
16. Marr B. (27.05.2016.). How Blockchain Technology Could Change The World. FORBES. URL: https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2016/05/27/how-blockchain-technology-could-change-the-world/?sh=4fe244b725b2
17. YES Bank integrates ToneTag tech for sound-based payments (2016). URL: https://www.finextra.com/newsarticle/29676/yes-bank-integrates-tonetag-tech-for-sound-based-payments
18. Mobile Money Market by Transaction mode (Point of Sale, Mobile Apps, QR codes, Internet Payments, SMS, STK/USSD Payments, Direct Carrier Billing, Mobile Banking), Nature of Payment, Application, Type of Payments, Region - Global Forecast to 2024. URL:

https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/mobile-remittance-money-mcommerce-market-577.html
19. Artificial Intelligence Innovation in Financial Services. URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/publications_ext_content/ifc_external_publication_site/publications_listing_page/ai-innovation-in-financial-services
20. YNKTAD: Doklad o tsyfrovoi ekonomyke 2019.URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.15

УДК 338.48-52:797.5 (477)
JEL: L93

Шкурат М.Є.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-3263-2507
m.shkurat@donnu.edu.ua

Завидовська А.О.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-3617-6839
zavydovska.a@donnu.edu.ua

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ЛОУКОСТ-АВІАКОМПАНІЙ НА РОЗВИТОК АВІАРИНКУ УКРАЇНИ

Високий рівень конкуренції в пасажирському повітряному транспорті в результаті глобалізації світової економіки, а також зростаючий попит, призвели до появи нових бізнес-моделей. Одна з найбільш гнучких із них реалізується бюджетними авіакомпаніями або лоукостерами. У статті досліджено найкращі лоукост-авіакомпанії світу та Європи, здійснено аналіз економічної діяльності авіакомпаній України. Проаналізовано вплив міжнародних низькотарифних авіакомпаній на авіаринок України та запропоновано шляхи залучення лоукостерів на український ринок.

Ключові слова: *бюджетні авіакомпанії, пасажирські перевезення, низькотарифні авіаперевізники, лоукост-авіакомпанії, LCC, пасажиропотік, розвиток авіакомпанії.*

Рис. – 4, Табл. – 3, Літ. – 13

Шкурат М.Е.,
к.э.н., доцент кафедры международных экономических отношений,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0003-3263-2507
m.shkurat@donnu.edu.ua

Завидовская А.О.,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0002-3617-6839
zavydovska.a@donnu.edu.ua

ВЛИЯНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЛОУКОСТ-АВИАКОМПАНИЙ НА РАЗВИТИЕ АВИАРЫНКА УКРАИНЫ

Высокий уровень конкуренции в пассажирском воздушном транспорте в результате глобализации мировой экономики, а также растущий спрос, привели к

появлению новых бизнес-моделей. Одна из самых гибких из них реализуется бюджетными авиакомпаниями или лоукостерами. В статье исследованы лучшие лоукост-авиакомпании мира и Европы, осуществлен анализ экономической деятельности авиакомпаний Украины. Проанализировано влияние международных низкотарифных авиакомпаний на авиарынок Украины и предложены пути привлечения лоукостеров на украинский рынок.

Ключевые слова: *бюджетные авиакомпании, пассажирские перевозки, низкотарифного авиаперевозчики, лоукост-авиакомпании, LCC, пассажиропоток, развитие авиакомпании.*

Рис. – 4, Табл. – 3, Лит. – 13

M. Shkurat,
PhD in Economics**,** Associate Professor of the International Economic Relations Department,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-3263-2507
m.shkurat@donnu.edu.ua

A. Zavydovska,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-3617-6839
zavydovska.a@donnu.edu.ua

THE INFLUENCE OF THE ACTIVITIES OF INTERNATIONAL LUCOST AIRLINES ON THE DEVELOPMENT OF THE AIR MARKET OF UKRAINE

The high level of competition in passenger air transport as a result of the globalization of the world economy, as well as the growth of demand have led to the emergence of new business models. One of the most flexible of them is implemented by budget airlines or low-cost carriers. The article examines the best budget airlines in the world and Europe, analyzes the economic activity of Ukrainian airlines. The influence of international low-cost airlines on the air market of Ukraine is analyzed and the ways of attracting low-cost carriers to the Ukrainian market are suggested.

Key words: *low-cost airlines, passenger transportation, low-cost air carriers, low-cost airlines, LCC, passenger traffic, airline development.*

Fig. – 4, Tabl. – 3, Ref. – 13

Постановка проблеми. Розвиток світового авіаційного ринку відбувається під впливом динамічних кон'юнктуроутворюючих факторів. Водночас актуальними проблемами є, зокрема, глобалізація міжнародних перевезень у рамках глобальних та стратегічних альянсів авіаперевізників, жорстка конкуренція, зростання прямих експлуатаційних витрат, особливо через постійне зростання цін на світове паливо та ринок мастильних матеріалів.

Низькобюджетні авіаперевізники мають значний вплив на ринок перевезень у світі, вони прискорюють динаміку авіаційного пасажирообороту, саме тому постає питання залучення лоукостерів на український авіаринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку міжнародних повітряних перевезень присвячені наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених: Г. Григор'єв, Ю. Кулаєв, О.К. Антонова, І. Ансоффа, С. Переверзєва, Ю.В. Кондратюка, С.П. Корольова, Р.Р. Гудими, Ф. Котлера, В.І. Сергєєва, А.І. Семененко, С.А. Уварова, Ш.К. Шкарпури. Науковці проаналізували діяльність авіакомпаній та визначили перспективні напрямки їх розвитку, але ця тема потребує більш детального аналізу.

Метою статті є дослідження впливу міжнародних лоукост-авіакомпаній на авіаринок України та формування пропозицій щодо їх залучення.

Виклад основного матеріалу. Після появи на ринку авіаційних перевезень лоукост-компаній, традиційні авіакомпанії, що використовують звичайні авіаційні бізнес-методи, зазнали значної конкуренції.

Варто зазначити, що немає єдиного визначення "low cost company" (LCC), але загальноприйнятим є таке: low cost перевізник – це перевізник, який надає послуги за мінімальними тарифами й з мінімальним безкоштовним сервісом [6].

Першою успішною компанією, яка відома як лоукост була американська Pacific Southwest Airlines. Історичний політ першого рейсу з цінами на квитки в кілька разів дешевше, ніж у конкурентів відбувся 6 травня 1947 року. На європейському ж ринку першими бюджетними авіакомпаніями стали ірландська Ryanair і британська EasyJet, засновані в 90-х роках. Їх швидке зростання було пов'язане зі створенням ЄС і наступною дерегуляцією повітряного простору Європи – авіакомпанії отримали право літати між країнами Європейського союзу без необхідності отримувати спеціальні дозволи [1].

Ключовими елементами LCC бізнес-моделі в умовах сьогодення є один клас обслуговування, проста структура тарифу з обмеженою диференціацією послуг та відсутня практика повернення грошей за невикористаний квиток та послуги перебронювання. Також низькотарифні авіаперевізники використовують агресивний маркетинг, ефективну програму використання палива, а їх пасажирами є туристи з вільним часом і бізнес-пасажири [7].

Авіакомпанії LCC представили нову, простішу модель розрахунку тарифів, засновану на тарифах в один бік. Вони також запровадили систему управління доходами, оскільки найдешевші тарифи доступні заздалегідь, а вартість перевезення зростає із наближенням дати вильоту. Цей підхід відрізняється від підходу традиційних авіакомпаній, які продають місця за різними тарифами одночасно, і тариф залежить від умов, що діють для конкретного виду придбаного квитка [10].

В цілому можна констатувати, що діяльність лоукост-компаній зумовила нові умови на авіаційному ринку, що значно посилило конкуренцію між перевізниками не тільки в цивільній авіації, а й в інших видах транспорту. Відповідно, традиційні авіакомпанії почали застосовувати відомі методи витіснення конкурентів, включаючи створення великих авіаційних альянсів [10].

Досліджуючи можливості зменшення витрат лоукост-перевізників в порівнянні з традиційними авіакомпаніями, Л. Л. Духовна та В.П. Леонова [4] систематизували їх основні напрямки та розмір (табл. 1).

Разом з тим, варто зазначити наявність цілого ряду проблем, з якими стикаються бюджетні авіаперевізники. Одна з найбільш актуальних – істотні коливання цін на авіаційне паливо. Ці витрати є ключовою статтею витрат більшості лоукостерів на відміну від традиційних авіакомпаній.

Таблиця 1

Переваги лоукост-перевізників за витратами в порівнянні з традиційними перевізниками (в розрахунку на крісло-кілометр)

Категорія витрат	Переваги лоукост-перевізників над традиційним (%)
Сукупні операційні витрати	до 28%
Екіпаж	до 30%
Паливо	до 3%
Технічне обслуговування та ремонт	до 45%
Збори	до 3%
Обслуговування пасажирів	до 100%
Маркетинг та продаж	до 69%
Оренда площі для стоянки	до 94%

Джерело: [4]

Найбільшими регіонами лоукост-перевезень є Північна Америка (з провідною роллю США), Європа та Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) (Австралія та Нова Зеландія, Індія, країни Південно-Східної Азії, Китай, Республіка Корея, Японія).

Станом на кінець 2019 року лоукост-перевізники забезпечували близько 31% світових авіаперевезень. За період з 2003 по 2019 роки їх частка в глобальному пасажиропотоці збільшилися більше, ніж удвічі – з 12,2% до 31% (рис. 1). При цьому, загальний обсяг перевезень авіатранспортом у світі також мав стійку тенденцію до збільшення [11].

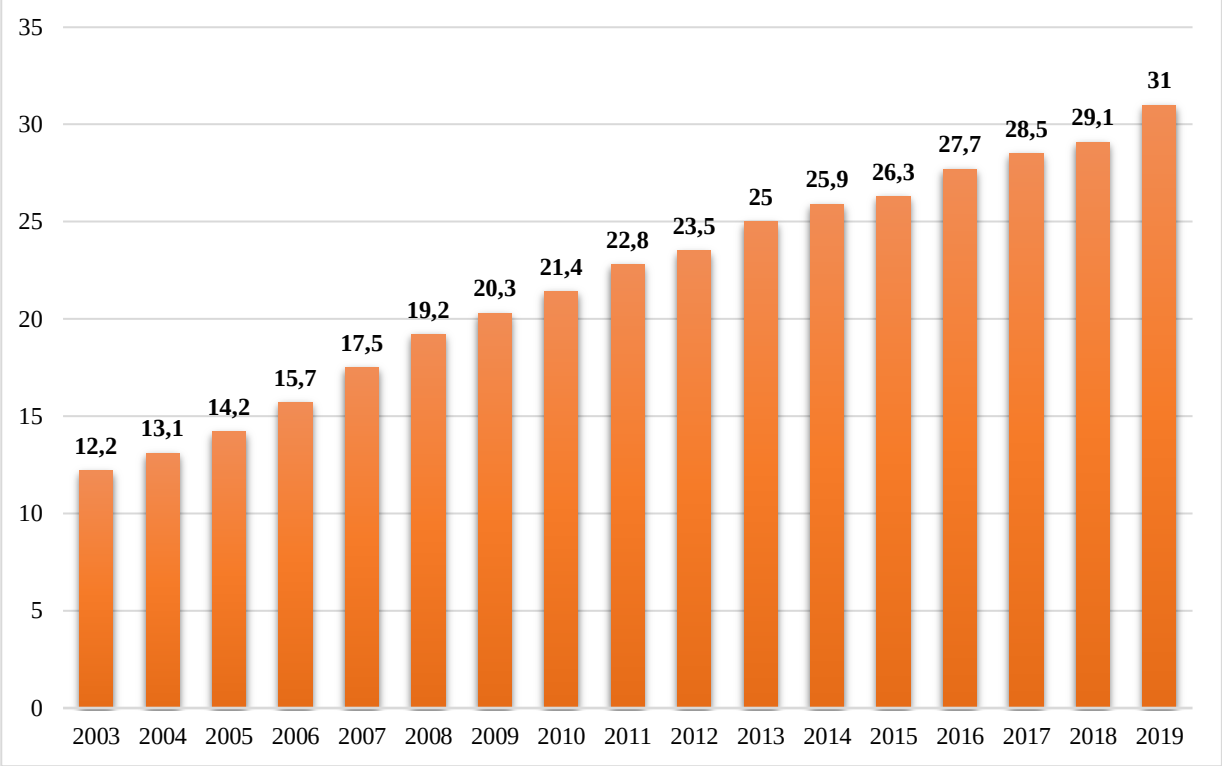

Рисунок 1 — Частка лоукост-перевізників в глобальному авіапасажиропотоці, % в 2003-2019 рр.

Джерело: [9]

Серед LCC у 2019 році перше місце у світі, згідно з результатами британської консалтингової компанії “Skytrax”, посіла “AirAsia” (в Європі найкращим лоукостером є “EasyJet ”) (табл. 2).

Таблиця 2

ТОП-10 лоукост-авіакомпанії світу та Європи у 2019 році

Місце	Світ	Місце	Європа
1	AirAsia	1	EasyJet
2	EasyJet	2	Norwegian
3	Norwegian	3	Ryanair
4	Southwest Airlines	4	Eurowings
5	AirAsia X	5	Vueling Airlines
6	Jetstar Airways	6	LEVEL
7	WestJet	7	Jet2.com
8	IndiGo	8	Wizz Air
9	Ryanair	9	airBaltic
10	Eurowings	10	Pobeda

Джерело: [12]

Кількість пасажирів, що була перевезена бюджетною авіакомпанією AirAsia, що займає перше місце серед лоукостів світу, досягла найвищого рівня у 2019 році – близько 51,56 мільйона (рис. 2). Малайзійська авіакомпанія виконує свою діяльність у 25 країнах.

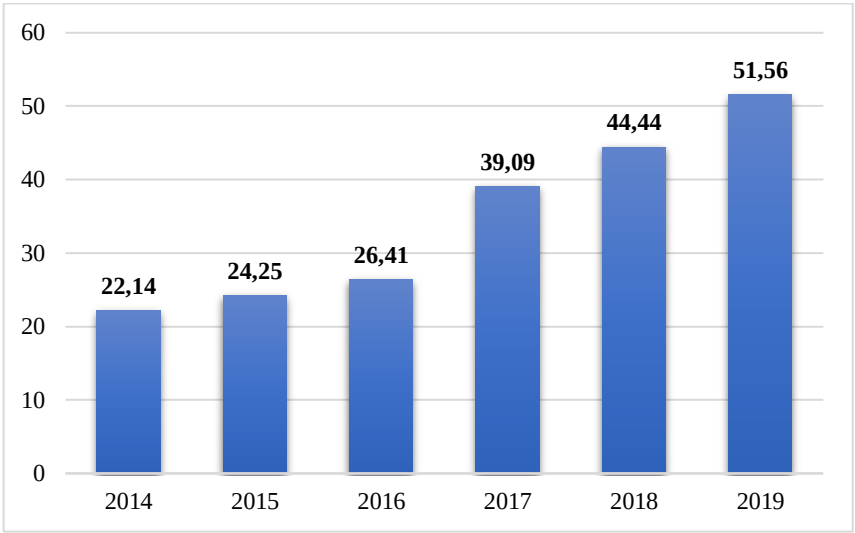

Рисунок 2 — Кількість пасажирів, перевезених AirAsia з 2014 по 2019 рік, мільйонів осіб

Джерело: [13]

Авіакомпанія EasyJet у 2019 році перевезла 51,5 мільйона чоловік через свою операційну компанію EasyJet UK Ltd. У період з 2011 по 2019 рік парк компанії збільшився на 62 відсотки й до 2019 року збільшився до 331.

У 2019 понад 36 мільйонів пасажирів вибрали рейс бюджетної авіакомпанії Norwegian Air Shuttle або Norwegian, це на 10,8 мільйона пасажирів більше, ніж у 2009 році. Кількість літаків збільшувалася одночасно з кількістю пасажирів – з 40 літаків у 2008 році до 165 літаків через десять років. Аналогічним чином, кількість напрямків збільшилася за цей період, досягнувши понад 150 різних пунктів по всьому світу через 500 маршрутів у 2019 році [13].

Таким чином, підсумовуючи сучасний стан та тенденції розвитку бюджетного повітряного транспорту у світі, можна зробити висновок, що частка компаній-лоукостерів стрімко зростає, оскільки вони менш схильні до економічної "турбулентності". Факторами їх успішної експлуатації та високих фінансових показників є оптимізована структура експлуатаційних витрат, політика отримання додаткового доходу, уніфікований флот, що складається переважно з нових літальних апаратів та інтеграція сучасних технологій [8].

Авіаційна промисловість України почала швидко розвиватися після здобуття країною незалежності. У жовтні 1992 року було створено державний орган авіаційного регулювання – Укравіація. У вересні 1992 року Україна стала членом ІКАО, у травні 1993 року прийняла власний Повітряний кодекс та встановила повітряні мости з багатьма країнами світу [2].

Україна зберегла привабливість для іноземних авіаперевізників, що багато в чому обумовлено вигідним географічним положенням та помірною ціновою політикою аеропортів за розвиненої інфраструктури окремих з них.

Згідно з даними Державіаслужби найбільшу частку авіаційного ринку України у 2017 році складали такі світові компанії-лідери як Ukraine International Airlines (38%), Turkish Airlines (19%), Belavia (10%). У 2019 ріці рейтинг дещо змінився, оскільки третє місце вже займала авіакомпанія Wizz Air (рис. 3 та рис. 4).

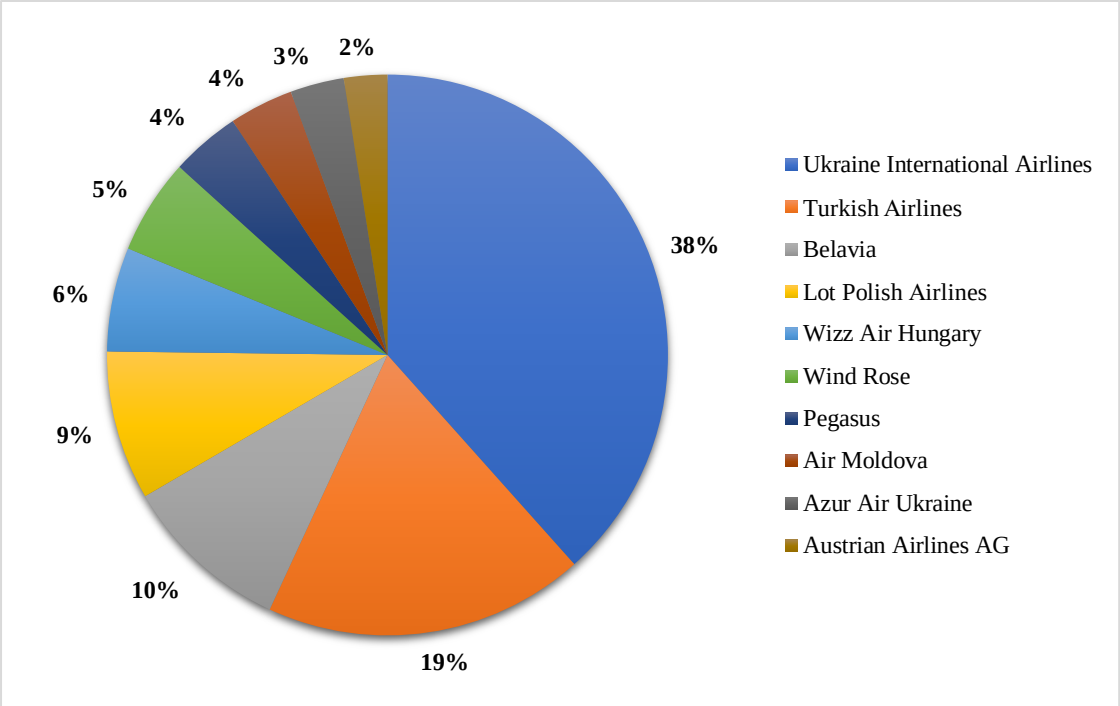

Рисунок 3 – Частка авіакомпаній-лідерів за кількістю польотів в Україну, 2017 рік, у %

Джерело: [3]

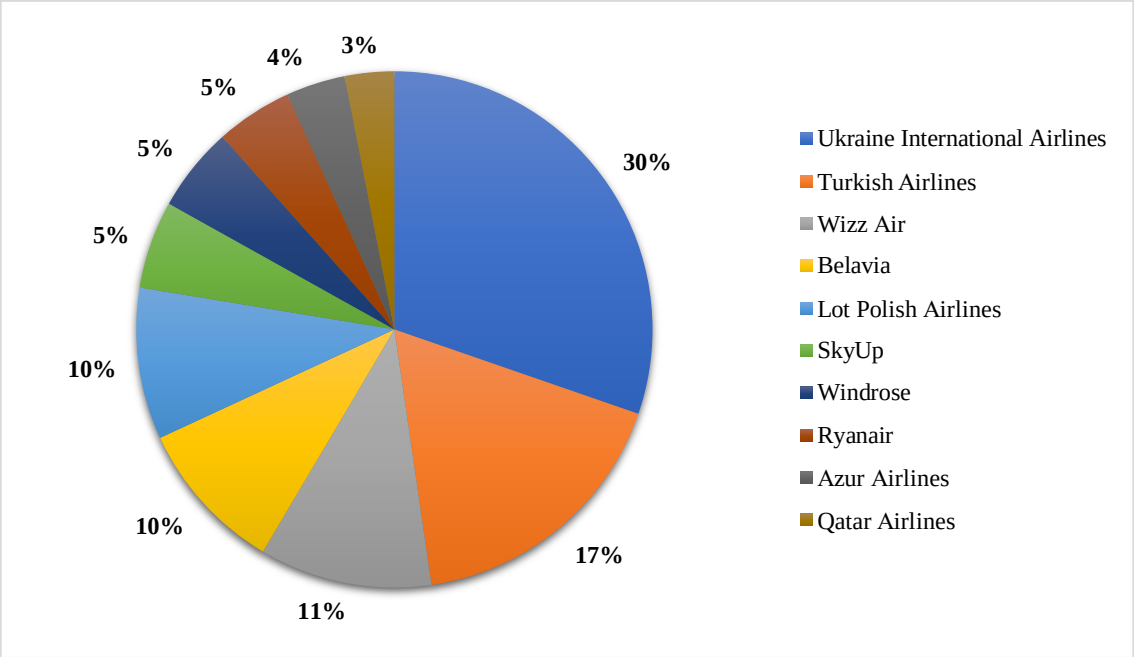

Рисунок 4 – Частка авіакомпаній-лідерів за кількістю польотів в Україну, 2019 рік, у %

Джерело: [3]

Враховуючи особливості українського ринку пасажирських авіаперевезень та його перспективи для лоукостерів, слід сказати про позитивні тенденції. За даними Державної авіаційної служби України, з 2016 року ринок пасажирських повітряних перевезень розвивався досить динамічно. Таким чином, кількість пасажирів, які користувалися послугами українських авіакомпаній, щорічно зростала в середньому на 25%. Поступово за три роки обсяг пасажирських перевезень збільшились майже вдвічі в порівнянні з 2015 роком і більш ніж в 1,5 раза перевищив рівень «докризового» 2013 року [3].

У 2019 році ринок пасажирських авіаперевезень демонстрував позитивну динаміку. За статистичними даними кількість пасажирів, що скористались послугами українських авіакомпаній, збільшилась на 9,4 відсотка та склала 13,7 млн чоловік [3].

Пасажирські перевезення протягом року здійснювали 18 вітчизняних авіаперевізників, серед яких найбільші обсяги виконано авіакомпаніями “Міжнародні авіалінії України”, “Азур Ейр Україна”, “Скайап”, “Роза вітрів” та «Буковина». За 2019 рік п’ятьма провідними авіакомпаніями загалом перевезено 13,3 млн чоловік, що на 22,4 відсотка більше, ніж за 2018 рік та складає 97 відсотків від загальних обсягів пасажирських перевезень українських авіакомпаній (рис. 5) [3].

Лоукост-перевізники на українському ринку почали працювати з 2008 р. Першим бюджетним перевізником України стала Wizz Air Ukraine – дочірня компанія угорської Wizz Air. За останні десять років на український ринок вийшли такі світові лоукостери, як Air Arabia, FlyDubai, Estonian Air, Aegean Air, Pegasus Airlines, GermanWings, AirBaltic, Vueling Airlines, Ryanair. У 2018 р. польоти розпочав національний лоукостер SkyUp. Міжнародні лоукост-перевізники здійснюють рейси переважно у регіони свого базування, на міжнародних та внутрішніх бюджетних перевезеннях спеціалізується компанія SkyUp [8].

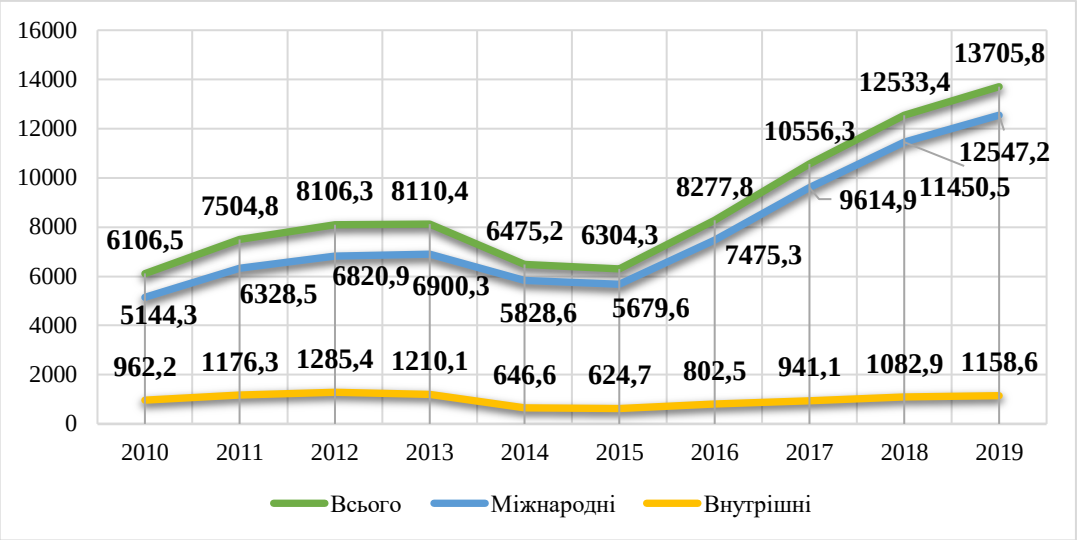

Рисунок 5 – Динаміка обсягів перевезень пасажирів авіаційним транспортом України, тис. чоловік, у 2010-2019 рр.

Джерело: [3]

Діяльність лоукост-компаній створила нові умови на ринку авіаційних послуг, що посилило конкуренцію між перевізниками не тільки в цивільній авіації, а й в інших видах транспорту. Державні авіакомпанії почали використовувати відомі методи витіснення конкурентів, включаючи створення великих альянсів. Вони (зокрема, МАУ) змушені змінювати пріоритети та переорієнтовувати свою діяльність на підвищення ефективності, розробляючи альтернативні моделі, призначені для полегшення повернення пасажирів [8].

Проведене дослідження діяльності лоукостерів на ринку авіаційних перевезень України свідчить про істотну активізацію роботи, розширення аеропортів, з яких здійснюють рейси, та збільшення кількості напрямків маршрутів.

Перший лоукостер, який почав працювати на ринку країни є угорський лоукостер Wizz Air входить до ТОП-10 авіакомпаній за кількістю рейсів, що виконуються в Україні з 2016 року, а у 2018 році – на четвертому місці. Станом на 2020 рік Wizz Air пропонує рейси з Києва (аеропорт Жуляни), Львова, Харкова, Одеси.

Ірландський лоукостер Ryanair вийшов на український ринок у 2018 році. Станом на 2020 рік Ryanair пропонує рейси з Борисполя, Львова, Харкова, Одеси та Херсона.

Українські лоукостери SkyUp працюють на ринку з 2018 року. Флот авіакомпанії складається з п'яти літаків (чотири з яких – Boeing 737-800 NG, розрахований на 189 місць, п'ятий – Boeing 737-700 NG на 149 місць). Компанія планує швидко зростати, забезпечивши флотом 18 літаків до 2022 року. SkyUp пропонує рейси з Борисполя, Львова, Харкова, Одеси та Запоріжжя [13].

За даними Державної авіаційної служби, МАУ є лідером на ринку авіаперевезень України за кількістю рейсів. МАУ не позиціонує себе як лоукостер. Зниження цін у певних районах відбулося в умовах конкуренції з міжнародними лоукостерами. МАУ пропонує споживачам недорогий тариф з 11 травня 2017 року. Акційні пропозиції доступні в аеропортах Києва, Харкова, Львова, Одеси та Запоріжжя. Також є рейси з Вінниці та Дніпра. Найкращий варіант – купити квиток на 10 місяців і більше. Пізніше – ціна зростає як мінімум удвічі. Станом на 2020 рік МАУ пропонує рейси з Борисполя, Львова, Харкова, Одеси, Дніпра, Запоріжжя та Вінниці [8].

Цінова політика компаній – відмінна, так на рисунку 6 можна проаналізувати, що найдорожчі квитки у авіакомпанії Wizz Air та МАУ, Sky Up та Ryanair пропонують ті ж послуги за більш вигідними цінами (необхідно враховувати, що ціни визначені станом на 18 жовтня 2020 року, під час посилення карантинних обмежень).

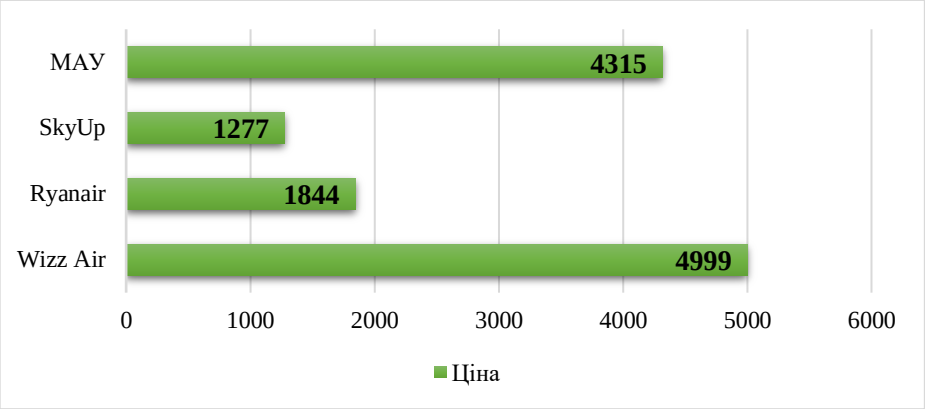

Рисунок 6 – Вартість квитка (в один бік) з Києва до Риму в різних авіакомпаніях, грн

Джерело: побудовано авторами на основі [13]

Ключовими негативними факторами, які стримують розвиток лоукост-перевезень в Україні є: низька економічна ефективність, низькі доходи у населення, нестабільна соціально-політична ситуація в країні, привабливість інших видів транспорту, незадовільний технічний стан аеропортів України.

Лоукостери, які працюють на українському ринку, вже почали розширення кількості маршрутів. Так, у жовтні 2019 року український лоукостер SkyUp Airlines розширив географію польотів зі Львова за трьома напрямками – до Києва, Праги та Харкова. Всього авіакомпанія SkyUp відкриває 6 напрямків зі Львова та буде виконувати 15 рейсів на тиждень. Крім того, було прийнято рішення про базування літаку SkyUp у львівському аеропорту, який до того існував для базових авіакомпаній. Кожен рейс має певну особливість. Відкриття кожного нового рейсу – це розвиток ділової і туристичної індустрій, що приводить до розвитку економіки та зростання добробуту [8].

Найбільшим європейським бюджетним авіаперевізником Ryanair планувалось у 2020 році на третину збільшити пасажиропотік на українських авіарейсах – до понад 2,1 мільйона пасажирів. У 2020 році Ryanair планував відкрити в Україні 18 нових маршрутів і довести їх кількість до європейських міст до 43 маршрутів, що було частково виконано.

Італійська авіакомпанія Ernest Airlines планує відкрити 5 нових маршрутів між Україною й Італією. Пізніше планується запуск рейсів Венеція – Київ, Болонья – Львів, Барі – Київ і Трієст – Київ [13].

Таким чином, український ринок міжнародних авіаперевезень є доволі привабливим для лоукостерів, що підтверджується виходом кількох нових бюджетних авіаперевізників на ринок України, розширенням напрямків польотів та кількості рейсів протягом 2019 та 2020 років. З боку аеропортів практичне стимулювання заходу лоукостерів реалізовується шляхом надання істотних знижок на аеропортові збори [13].

За даними Міністерства інфраструктури України, сьогодні послугами авіакомпаній активно користуються лише 5% українців. У перспективі показник користування послугами авіакомпаній може бути збільшений до 50% населення України. Також

прогнозується, що збільшення кількості лоукостерів в Україні створить понад 800 тис. нових робочих місць уже до 2030 року, а українська економіка заробить додаткові 65 млрд грн у 2030 році [5].

Станом на 18 жовтня 2020 року пандеміологічна ситуація у світі, пов'язана зі спалахом гострої респіраторної хвороби COVID-19, та обмеження, що запроваджуються державами задля протидії її розповсюдженню, безпосередньо вплинули на авіаційну галузь усього світу й України зокрема, де за підсумками 1 півріччя поточного року спостерігається суттєве скорочення виробничих показників діяльності авіаційних підприємств у порівнянні з аналогічним періодом 2019 року [3].

Загалом за підсумками 1 півріччя 2020 року 14-ма українськими авіакомпаніями перевезено 2 млн пасажирів, що на 67 відсотків менше, ніж за аналогічний період минулого року.

У звітному періоді регулярні польоти між Україною та країнами світу здійснювали 8 вітчизняних авіакомпаній до 41 країни світу. В умовах призупинення майже на три місяці виконання регулярних міжнародних рейсів, кількість пасажирів цих рейсів за підсумками 1 півріччя 2020 року скоротилась на 71,2 відсотка та склала 928,6 тис. чоловік, при цьому відсоток пасажирського завантаження міжнародних регулярних рейсів українських авіакомпаній зменшився на 6,1 відсоткових пункти та склав 71,5% [3].

За звітний період 11-ма українськими авіакомпаніями на міжнародних рейсах на нерегулярній основі перевезено 873,7 тис. пасажирів (скорочення – на 62,4 відсотка), з яких 96 відсотків припадає на авіакомпанії: «SkyUp», «Азур Ейр Україна», «Роза вітрів» та «Міжнародні авіалінії України».

З чого можна зробити висновки, що авіаційна галузь знаходиться на певній паузі, проте ця ситуація не є постійною, підвищений інтерес споживачів до авіаційного транспорту існує завжди і вимагає від держави реалізації комплексу заходів, спрямованих на розвиток і підвищення якості цього виду перевезення. Тому необхідно оцінити основні фактори впливу на розвиток авіаційної інфраструктури в країні. Для зацікавлення лоукостерів здійснювати свою діяльність в Україні необхідно:

–Вирішити проблеми корупції на авіаринку.

–Виконати реконструювання аеродромної інфраструктури (будівництво нових злітно-посадкових смуг, ремонт старих злітно-посадкових смуг, модернізація світлосигнальної та радіонавігаційної систем, будівництво ангарів для технічного обслуговування повітряних суден).

–Реконструювання аеровокзальної інфраструктури, а саме: будівництво нових сучасних терміналів (з розміщенням ресторанів, кафе, барів, магазинів, залів для пасажирів, окремо залів для пасажирів з дітьми та залів для пасажирів бізнес-класів, офісів авіакомпаній та бізнес-центрів, ліфтами та пандусами для осіб з обмеженими можливостями).

–Забезпечити високу пропускну спроможність терміналів у провідних аеропортах України.

–Розповсюджувати акції лоукост-авіакомпаній серед працівників компаній з метою розподілу прибутку між ними.

–Сприяти розповсюдженню білетів через мережу Internet.

–Змінити законодавство в напрямку зменшення державного регулювання ринку повітряних перевезень [8].

Не менш важливим є те, що труднощі у розвитку бюджетних авіаперевезень можуть виникнути через особливості регулювання національного авіаційного ринку та

суворим правила перевезень, що обмежують використання бюджетних моделей, тому для успішного функціонування бюджетних авіакомпаній в Україні надзвичайно важливою є робота держави щодо створення відповідного правового середовища.

Завдяки вигідному географічному розташуванню, в Україні існують передумови розвитку так званих транспортних транзитних вузлів (хабів). У цьому разі можливе обслуговування пасажирів, які летять з пересадкою з Європи до Азії.

Згідно з Концепцією розвитку аеропорту «Бориспіль» прийнятої українським урядом, аеропорт в якості авіаційного хаба повинен обслуговувати в 2019-2021 роках в середньому 15 млн пасажирів на рік, а до 2045 року їх кількість має зрости до 54 млн., але виконання таких показників поки знаходиться під великим питанням. Українська влада вже довгі роки практично самоусунулася від підтримки авіаційної галузі. Більш того, якщо в ЄС країни шукають варіанти як обійти обмеження антиконкурентного законодавства, що забороняє допомогу своїм компаніям, в Україні навпаки створюють максимум перешкод для розвитку ринку [8].

Для стабільного функціонування авіаційної інфраструктури необхідна повна взаємодія зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на її розвиток.

Серед заходів щодо розширення присутності лоукостерів на українському ринку авіаперевезень можна зазначити такі:

–аеропорти повинні знизити вартість обслуговування авіакомпаній, тим самим вони зменшать вартість квитків для пасажирів. Оскільки аеропорти не мають значних потоків або значних неавіаційних надходжень, що дозволило б їм це робити, не завдаючи шкоди власній економіці, необхідно надавати їм субсидії (державою чи місцевими органами влади) [8].

–необхідно вдосконалити технічне оснащення багатьох регіональних аеропортів.

–необхідно збільшити масовий ринок авіаперевезень. Наприклад, у європейських країнах цей показник сягає 8-15 рейсів, оскільки люди літають на роботу, навчання, бізнес, виступи та концерти, бо для них це звична справа. В Україні цей показник становить близько 0,8. Це пов’язано з нестабільним станом економіки в країні, стрибками обмінного курсу та низькими середніми доходами в порівнянні з іншими європейськими країнами [8]. Навіть безвізовий режим не забезпечував достатнього сплеску активності, а отже, масового мотивованого руху.

Україна має можливості для розширення наявних лоукостерів на українському ринку авіаперевезень. Водночас, у разі якщо в останні роки чисельність інтернаціональних напрямків, пропонованих економними перевізниками, зросла, то в розділі внутрішніх перевезень розвиток не настільки значний. Відповідно до цього, робота країни повинна бути спрямована на допомогу становлення внутрішніх авіаперевезень за рахунок вдосконалення інфраструктури (перш за все – технічного обладнання регіональних аеропортів) і грошового стимулювання лоукостерів до виконання внутрішніх рейсів.

Висновки. На початок 2020 року низькотарифні авіаперевізники здійснювали 31% глобальних авіаперевезень. Ключовими перевагами низькотарифних перевізників є зниження плати за простої, низькі додаткові витрати, зниження витрат на технічне обслуговування, запасні частини й навчання персоналу, відносно низькі витрати на розповсюдження квитків, більш інтенсивне використання парку літаків.

На українському ринку лоукост-перевізники почали працювати з 2008 року. Розвиток лоукостерів в Україні стримує ряд проблем, зокрема низькі доходи населення, низька економічна ефективність, нестабільна соціально-політична ситуація,

нерозвиненість інфраструктури та незадовільний технічний стан більшості українських аеропортів.

Практичними напрямками залучення лоукостерів на український ринок мають стати: розв'язання проблеми корупції на авіаринку, реконструювання аеродромної та аеровокзальної інфраструктури, забезпечення високої пропускної спроможності терміналів в провідних аеропортах України, будівництво нових стоянок для автомобілів, зон відпочинку, магазинів в аеропортовій зоні, сприяння розповсюдження білетів через мережу Internet, зміна законодавства в напрямку зменшення державного регулювання ринку повітряних перевезень та скасування ПДВ на авіаквитки на внутрішні перевезення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Величезний гайд по лоукостерам. URL: https://tripmydream.ua/media/layfhak/-velicheznij-gajd-po-loykosteram-vse-scho-potribno-znati (дата звернення: 20.10.2020).
2. Висоцька Т. Є. (2012). Державне управління: удосконалення та розвиток. Напрями вдосконалення державної політики забезпечення безпеки польотів повітряних суден цивільної авіації, №11, 1-3
3. Державна авіаційна служба України. URL: https://avia.gov.ua/pro-nas/statistika/periodychna-informatsiya/ (дата звернення: 20.10.2020).
4. Духовна Л. Л., Леонова В.П. (2012). Аналіз міжнародного та національного ринку бюджетних авіаперевезень: сучасний стан, проблеми та перспективи, № 1, 59- 66
5. Міністерство інфраструктури України. URL: https://mtu.gov.ua (дата звернення: 20.10.2020).
6. Офіційний сайт Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA). URL: http://www.iata.org (дата звернення: 20.10.2020).
7. Панасюк І.П. (2015). .: автореф. дис. . канд. екон. наук. Київ, 2015. 20.
8. Стрикун А. М, Вишневський В. І. (2019). Українські лоукостери та їх роль в туристичних перевезеннях. Київ, 33-65
9. Air transport, passengers carried. URL: https://data.worldbank.org/indicator/IS.AIR.PSGR?end=2018&start=1970&view=chart (дата звернення: 20.10.2020).
10. Economic performance of the airline industry. URL : http://www.iata.org/IATA-Economic-Performance- of-the-Industry-mid-year-2017-report.pdf (дата звернення: 20.10.2020).
11. LCCs increasingly attracted to primary airports. 22.02.2019. URL: https://centreforaviation.com/analysis/reports/lccs-increasingly-attracted-to-primary- airports-459531(дата звернення: 20.10.2020).
12. LowcostUA. URL: https://lowcost.ua/skytrax-2019/ (дата звернення: 20.10.2020).
13. Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/1030569/airasia-number-of-passengers/ (дата звернення: 20.10.2020).

REFERENCES

1. Velycheznyi haid po loukosteram. URL: https://tripmydream.ua/media/layfhak/-velicheznij-gajd-po-loykosteram-vse-scho-potribno-znati (data zvernennia: 20.10.2020).
2. Vysotska T. Ye. (2012). Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. Napriamy vdoskonalennia derzhavnoi polityky zabezpechennia bezpeky polotiv povitrianykh suden tsyvilnoi aviatsii, #11, 1-3
3. Derzhavna aviatsiina sluzhba Ukrainy. URL: https://avia.gov.ua/pro-nas/statistika/periodychna-informatsiya/ (data zvernennia: 20.10.2020).

4. Dukhovna L. L., Leonova V.P. (2012). Analiz mizhnarodnoho ta natsionalnoho rynku biudzhetnykh aviaperevezen: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy, # 1, 59- 66
5. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. URL: https://mtu.gov.ua (data zvernennia: 20.10.2020).
6. Ofitsiinyi sait Mizhnarodnoi asotsiatsii povitrianoho transportu (IATA). URL: http://www.iata.org (data zvernennia: 20.10.2020).
7. Panasiuk I.P. (2015). .: avtoref. dys. . kand. ekon. nauk. Kyiv, 2015. 20.
8. Strykun A. M, Vyshnevskyi V. I. (2019). Ukrainski loukostery ta yikh rol v turystychnykh perevezenniakh. Kyiv, 33-65
9. Air transport, passengers carried. URL: https://data.worldbank.org/indicator/IS.AIR.PSGR?end=2018&start=1970&view=chart (data zvernennia: 20.10.2020).
10. Economic performance of the airline industry. URL : http://www.iata.org/IATA-Economic-Performance- of-the-Industry-mid-year-2017-report.pdf (data zvernennia: 20.10.2020).
11. LCCs increasingly attracted to primary airports. 22.02.2019. URL: https://centreforaviation.com/analysis/reports/lccs-increasingly-attracted-to-primary- airports-459531(data zvernennia: 20.10.2020).
12. LowcostUA. URL: https://lowcost.ua/skytrax-2019/ (data zvernennia: 20.10.2020).
13. Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/1030569/airasia-number-of-passengers/ (data zvernennia: 20.10.2020).

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.16

УДК 332.025
JEL: H53, K42

Шкурат М.Є.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-3263-2507
m.shkurat@donnu.edu.ua

Мурашкіна Н.О.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID 0000-0003-1568-6204
murashkina.n@donnu.edu.ua

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ БІЗНЕС-ОМБУДСМЕНА В УКРАЇНІ ЯК КАТАЛІЗАТОРА ЕФЕКТИВНОГО ДІАЛОГУ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР

Стаття присвячена створеному у 2014 році інституту бізнес-омбудсмена, як інструменту захисту підприємців від неправомірних дій чи бездіяльності владних структур країни. Даний інститут створений за рекомендацією і наглядом Європейського банку реконструкції та розвитку, Організації економічного співробітництва і розвитку, а також ряду бізнес-організацій світу. У статті розглядаються ключові показники ефективності діяльності Ради бізнес-омбудсмена як для малого та середнього бізнесу, так і для державних органів та бізнес середовища України.

Наведені статистичні дані та їх аналіз показують позитивний результат роботи Ради в різних сферах бізнес-середовища, а також значні зрушення та зміни у взаємодії державних органів та підприємців. У даному контексті Рада виступає своєрідним провідником чи каталізатором у відносинах бізнесу і влади, що впливає на запровадження ефективного діалогу та зменшення бюрократизації і корупції нашої країни. Зазначено, що авторитет інституту бізнес-омбудсмена є безумовним, адже відсоток впровадження рекомендацій в державну систему надання послуг підприємцям наближається до 90%. Тим не менш, задля ефективнішої роботи Ради, потрібно визначити чіткі межі повноважень Ради, в зоні яких вона може здійснювати моніторинг та впливати на дію чи бездіяльність державних органів.

Ключові слова: *Рада бізнес-омбудсмена, малий та середній бізнес, захист інтересів підприємця, державні органи, ОЕСР, ЄБРР, скарги, рекомендації, системний звіт.*

Рис. – 5, Табл. – 3, Літ. – 8

Шкурат М.Е.,
к.э.н., доцент кафедры международных экономических отношений,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0003-3263-2507
m.shkurat@donnu.edu.ua

Мурашкина Н.О.,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID 0000-0003-1568-6204
murashkina.n@donnu.edu.ua

АНАЛИЗ ЭФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВЕТА БИЗНЕС-ОМБУДСМЕНА В УКРАИНЕ КАК КАТАЛИЗАТОРА ЭФЕКТИВНОГО ДИАЛОГА УКРАИНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ГОСУДАРСТВЕННЫХ СТРУКТУР

Статья посвящена созданном в 2014 году институту бизнес-омбудсмена, как инструмента защиты предпринимателей от неправомерных действий или бездействия властных структур страны. Данный институт создан по рекомендации и под наблюдением Европейского банка реконструкции и развития, Организации экономического сотрудничества и развития, а также ряда бизнес-организаций мира. В статье рассматриваются ключевые показатели эффективности деятельности Совета бизнес-омбудсмена как для малого и среднего бизнеса, так и для государственных органов и бизнес среды Украины.

Приведенные статистические данные и их анализ показывают положительный результат работы Совета в различных сферах бизнес-среды, а также значительные сдвиги и изменения во взаимодействии государственных органов и предпринимателей. В данном контексте Совет выступает своеобразным проводником или катализатором в отношениях бизнеса и власти, влияет на внедрение эффективного диалога и уменьшение бюрократизации и коррупции нашей страны. Отмечено, что авторитет института бизнес-омбудсмена является безусловным, ведь процент внедрения рекомендаций в государственную систему предоставления услуг предпринимателям приближается к 90%. Тем не менее, для эффективной работы Совета, нужно определить четкие границы полномочий Совета, в зоне которых она может осуществлять мониторинг и влиять на действие или бездействие государственных органов.

Ключевые слова: *Совет бизнес-омбудсмена, малый и средний бизнес, защита интересов предпринимателя, государственные органы, ОЭСР, ЕБРР, жалобы, рекомендации, системный отчет.*

Рис. – 5, Табл. – 3, Лит. – 8

M. Shkurat,
PhD in Economics, Associate Professor of the International Economic Relations Department,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-3263-2507
m.shkurat@donnu.edu.ua

N. Murashkina,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID 0000-0003-1568-6204
murashkina.n@donnu.edu.ua

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF THE ACTIVITIES OF THE BUSINESS OMBUDSMAN COUNCIL IN UKRAINE AS A CATALYST OF EFFECTIVE DIALOGUE OF UKRAINIAN ENTREPRENEURSHIP AND ENTERPRISE

The article is devoted to the institute of business ombudsman established in 2014, as a tool to protect entrepreneurs from illegal actions or inaction of the country's authorities. This institute was established on the recommendation and supervision of the European Bank for Reconstruction and Development, the Organization for Economic Cooperation and Development, as well as a number of business organizations around the world. The article considers the key performance indicators of the Business Ombudsman Council for small and medium-sized businesses, as well as for state bodies and the business environment of Ukraine.

These statistics and their analysis show a positive result of the Council's work in various areas of the business environment, as well as significant changes and changes in the interaction of government agencies and entrepreneurs. In this context, the Council acts as a kind of leader or catalyst in the relationship between business and government, which influences the introduction of effective dialogue and reducing bureaucratization and corruption in our country. It is noted that the authority of the business ombudsman institute is unconditional, as the percentage of implementation of recommendations in the state system of providing services to entrepreneurs is approaching 90%. However, in order for the Council to work more effectively, it is necessary to define clear limits of the Council's powers, in the area of which it can monitor and influence the action or inaction of state bodies.

Keywords: *Business Ombudsman Council, small and medium business, protection of entrepreneurs' interests, state bodies, OECD, EBRD, complaints, recommendations, system report.*

Fig. – 5, Tab. – 3, Ref. – 8

Постановка проблеми. Співпраця з міжнародними організаціями відкриває широкі можливості з вдосконалення господарської діяльності країн. Вона допомагає поширювати позитивний досвід, аналізувати негативний та змінювати і трансформувати певні процеси для удосконалення певної сфери господарювання. Так країни можуть обирати виключно дієві та ефективні впровадження інших країн та організацій для удосконалення певних процесів у своїй системі. Так, позитивним досвідом США та Грузії стало заснування інституту бізнес-омбудсмена для покращення бізнес-середовища, та полегшення співпраці підприємців з державними органами, а також захисту малого та середнього бізнесу від неправомірних дій або несправедливості владних структур. Вже шість років в Україні діє Рада бізнес-омбудсмена і допомагає нашим підприємцям у вирішення складних питань. Проте задля кращого розуміння ефективності впровадження даного інституту треба проаналізувати статистику діяльності Ради.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рада бізнес-омбудсмена це відносно нова тематика досліджень для України, тому не так багато праць про діяльність Ради можна знайти на сьогоднішній день. Більшість інформації стосовно Ради можна отримати зі звітів ОЕСР та власне щорічних звітів Ради бізнес-омбудсменів. Проте є декілька вітчизняних дослідників, що вже розглядали цю тему: Антонець І., Дмитрієв Є., Чистякова І., Кривдина І. та інші. Вже розглядався правовий аспект діяльності Ради і її впливу на правовий сектор України, також розглядався досвід впровадження інституту бізнес-омбудсмена у порівнянні з досвідом інших країн.

Формулювання цілей статті. Головною ціллю написання даної статті є доведення ефективності діяльності Ради на основі аналізу ключових факторів її впливу на українське бізнес середовище. Також метою дослідження даної тематики є виявлення і

обґрунтування корисної дії роботи Ради на благополуччя та розвиток українських підприємців.

Виклад основного матеріал. Діяльність міжнародних фінансових організацій обумовлена посиленням глобалізації та інтеграції у світі. Більшість країн вже чітко усвідомили і визнають взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік по всьому світу в рамках різноманітних партнерств, союзів, економічних зон та сусідського географічного положення. Рівність і благополуччя між країнами світу стали ціллю номер один і рушійною силою для започаткування численних програм з фінансової, інформаційної, консультаційної та інших видів допомоги. Країни з розвиненою економікою допомагають ближнім державам стимулювати розвиток, стабільне процвітати та забезпечити благополуччя населення.

Міжнародні організації на разі виступають посередниками між країнами, що мають змогу допомогти, – донорами та країнами, що потребують допомоги в тій чи іншій сфері господарства, – реципієнтами. Вони акумулюють фінанси і розподіляють їх в напрямку досягнення балансу між розвитком різних країн, виступаючи важелем впливу на благополуччя країн членів. Часто такі організації проводять моніторинг стану та розвитку господарств різних країн, на основі чого вказують на певні помилки, недоліки та надають розгорнуті рекомендації, щодо вирішення даних проблем. Іноді така інформаційно-консультаційна допомога супроводжується і фінансуванням впровадження рекомендацій у дію. Таке фінансування іноді вимагає обов'язкового виконання рекомендацій та постійного звітування прогресу.

Для України, як країни з перехідною економікою, є дуже важливим аспектом членство в різних міжнародних організаціях для забезпечення постійного розвитку, вдосконалення та закріплення статусу країни з розвиненою економікою. Станом на сьогодні неможливо недооцінити вагомість фінансових ресурсів міжнародних валютно-фінансових організацій та донорських установ в економіці України. З одного боку, це створює додаткову залежність українського господарства від економіки та політики інших країн. З іншого боку, це дає можливість використання позитивної практики інших країн, що досягнули певного успіху завдяки своїй економічній, господарській, соціальній та технологічній політиці та запровадження різних унікальних інструментів та методики.

За роки незалежності в Україні вже склалися тенденції до співпраці з окремими міжнародними фінансовими організаціями, причому систематичне кредитування держава отримує від Міжнародного банку реконструкції та розвитку (далі – МБРР), Європейського банку реконструкції та розвитку (далі – ЄБРР), Європейського інвестиційного банку (далі – ЄІБ) та Організації економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕСР) в рамках різних проектів [1].

Починаючи з 1991 року ОЕСР та Україна наполегливо співпрацюють задля вдосконалення сфери державного управління та розвитку економіки. У 2014 році з Урядом України було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо поглиблення співробітництва [2].

Уряд України та ОЕСР у 2015 році підписали План заходів з реалізації Меморандуму, а вже у 2019 році був здійснений перегляд даного плану з метою врахування нових політичних та економічних пріоритетів на найближчий час. Цей План складається з трьох основних блоків: боротьба з корупцією, державне управління та верховенство права, інвестування та бізнес клімат. Для роботи у напрямку здійснення Плану було створено близько 29 проектів та передбачено низку аналітичних оглядів. Метою очолюваної українським урядом Координаційної ради ОЕСР-Україна є

поширення стандартів та передових практик ОЕСР серед міністерств та моніторинг виконання Плану заходів. Наприкінці 2020 році Меморандум та План заходів будуть переглянуті, щоб узгодити роботу ОЕСР з новою Програмою уряду на наступний термін [2].

В блоці, присвяченому інвестиціям та бізнес-клімату, важливий акцент робиться на малому та середньому бізнесі, а саме на захисті прав МСБ та його доступ до правосуддя в рівних та справедливих умовах. Ефективність судової системи особливо важлива для МСБ, які несуть непропорційно високі витрати при врегулюванні суперечок в порівнянні з більшими підприємствами в силу малих розмірів і обмеженості в ресурсах. Таким чином, урядам необхідно забезпечити ефективність і незалежність своїх судових систем для створення клімату, що сприяє розвитку МСП [3].

Задля забезпечення малого та середнього бізнесу рівним доступом до незалежного правосуддя у 2014 році було започатковано Раду бізнес-омбудсмена. Рада бізнес-омбудсмена – це незалежний консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, створений як перша інстанція для підприємців, які потребують захисту від незаконних дій державних органів та їхніх представництв. Офіційно Рада розпочала свою діяльність 20 травня 2015 року. Діяльність ради фінансується через мультидонорський рахунок Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Наразі донорами фінансування Ради бізнес-омбудсмена в Україні є Велика Британія, Данія, Нідерланди, Німеччина, Польща, США, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія, Італія та ЄС [4].

Рада бізнес-омбудсмена керується національним законодавством та Меморандумом про взаєморозуміння щодо підтримання української антикорупційної ініціативи від 12 травня 2014 р., укладеним між Кабінетом Міністрів України, Європейським банком реконструкції та розвитку, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Американською торгівельною палатою в Україні, Європейською Бізнес Асоціацією, Федерацією роботодавців України, Торгово-промисловою палатою України та Українським союзом промисловців і підприємців [4].

Серед основних завдань Ради (рис. 1), що визначені у постанові Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради бізнес-омбудсмена» від 26.11.2014 р., найцікавішим для середньостатистичного українського підприємця є прийняття та розгляд скарг від підприємців за дії або бездіяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

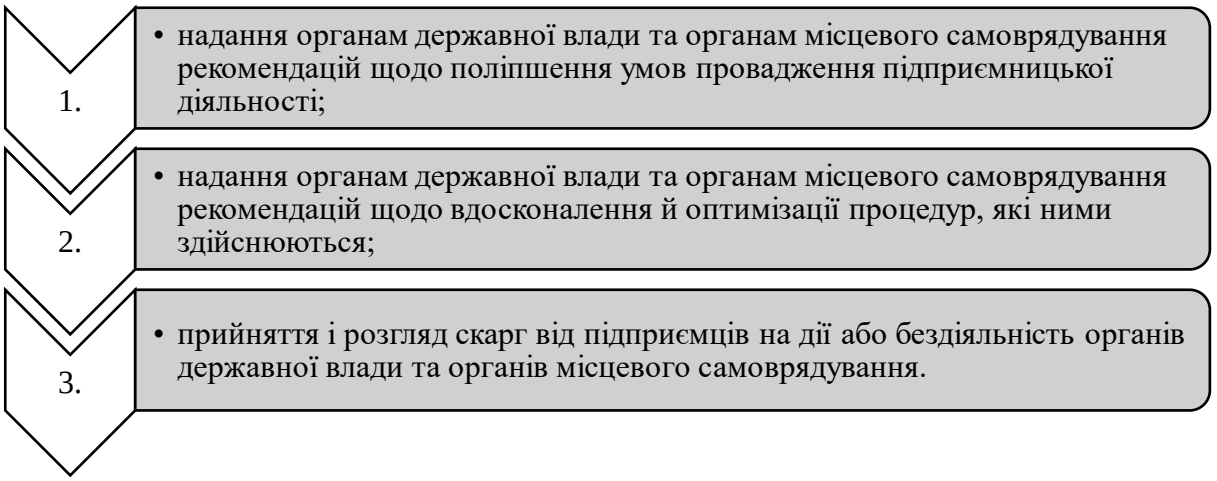

Рисунок 1 – Основні завдання Ради бізнес-омбудсмена [6]

Для більшості підприємців України захист інтересів та поновлення порушених прав є досить неефективним процесом, адже більшість скарг отримували відмову на основі неправомірних рішень державних органів. Після чого підприємцям доводилось вирішувати спірні моменти у суді, що є неймовірно затратним процесом з огляду на витрати таких ресурсів як: гроші, час, власні сили, простій бізнесу або збитки зумовлені судовим процесом.

На абсолютно безкоштовній основі будь-який підприємець може подати скаргу до Ради шляхом заповнення онлайн-форми на сайті Ради (www.boi.org.ua) або надіслати листа на електронну чи поштову адресу організації. Скарги мають бути складені у визначеній формі, шаблони та приклад заповнення можна також знати на сайті. Далі скаргу обробляють працівники Ради, а саме юристи, аудитори та спеціалісти з управління ризиками. Вони після ретельного вивчення та аналізу скарги протягом 10 денного терміну визначають чи були порушені права та інтереси скаржників. Потім протягом трьох місяців інспектори Ради або бізнес-омбудсмен звертаються до державних органів (електронною поштою, у письмовому вигляді, в телефонному режимі), намагаючись з'ясувати всі обставини справи і сприяючи налагодженню контакту та порозуміння між підприємцем та безпосередньо суб'єктом, чиї дії підлягли оскарженню.

Через 3 місяці після подання скарги за результатом розгляду справи видається Рішення у вигляді рекомендацій бізнес-омбудсмена як підприємцю, так і державному органу. Варто зазначити, що як показує практика державні органи сумлінно виконують отримані рекомендації. Наразі Рада має значний авторитет в державних інстанціях та у влади, що сприяє підвищенню ефективності її діяльності [4].

Загалом за 2019 рік було отримано Радою 1646 скарг, з яких вже оброблено і закрито 1139 справ. Найбільшу кількість звернень отримано в електронному вигляді через сайт (56%), що говорить про те, що Рада та підприємці йдуть в ногу з українським курсом діджиталізації надання послуг. 27% скарг було прийнято у паперовому вигляді та 17% листом на адресу електронної пошти. Як зазначається у річному звіті Ради 91% індивідуальних рекомендацій, наданих державним органам було виконано у період з 2015 по 2019 рік. Скарги подані за 2019 рік можна розділити на 5 найбільших категорій: податкові питання - 60%, дії правоохоронних органів 12%, дії державних органів - 8%, митні питання- 5% та дії Міністерства юстиції -4% [7].

Серед ключових показників ефективності роботи Ради бізнес-омбудсмена можна виділити такі: фінансовий ефект, загальний фінансовий ефект за період діяльності, відсоток рекомендацій, що були виконані державними органами протягом 6 місяців з моменту отримання (табл. 1).

Як бачимо з таблиці, Рада перевищує планові показники як в 2018 році, так і в 2019 році майже на стабільному рівні, що свідчить про стабільний попит на послуги Ради, а також про продуктивну роботу із вирішення справ та високий показник виконання державними органами рекомендацій. Проте задля точнішого аналізу щорічних показників в умовах наростаючої популярності послуг Ради, потрібно змінювати (підвищувати) планові показники відповідно до відсотка зростання у попередньому році.

Прямий фінансовий ефект від діяльності Ради зріс більше ніж у два рази, що вплинуло на стрімке зростання загального ефекту за всі роки діяльності. Тобто у 2019 році Рада не втратила своїх позицій ефективності і продовжила задовольняти потребу малого та середнього бізнесу в ефективному та справедливому процесі розгляду скарг.

Таблиця 1

Ключові показники ефективності роботи Ради бізнес-омбудсмена [7]

Назва показника	Цільовий показник 2018р.	Результат 2018р.	Цільовий показник 2019р.	Результат 2019р.
Відсоток розслідувань, закритих протягом 90 днів	80%	82%	80%	84%
Частка задоволених скаржників	75%	97%	75%	97%
Відсоток рекомендацій, виконаних державними органами протягом 6 місяців з моменту отримання	50%	87%	50%	82%
Фінансовий ефект, млрд. грн	X	2,00	X	4,6
Загальний фінансовий ефект, млрд. грн	X	13,35	X	17,9

Варто зазначити, що в 2018 році було отримано 1792 справи і закрито 1439 справ, що менше ніж аналогічні показники 2019 року, що може свідчити про спад потреби у вирішенні різного роду спорів, а саме щодо некоректної роботи автоматичної системи реєстрації податкових накладних (рис. 2).

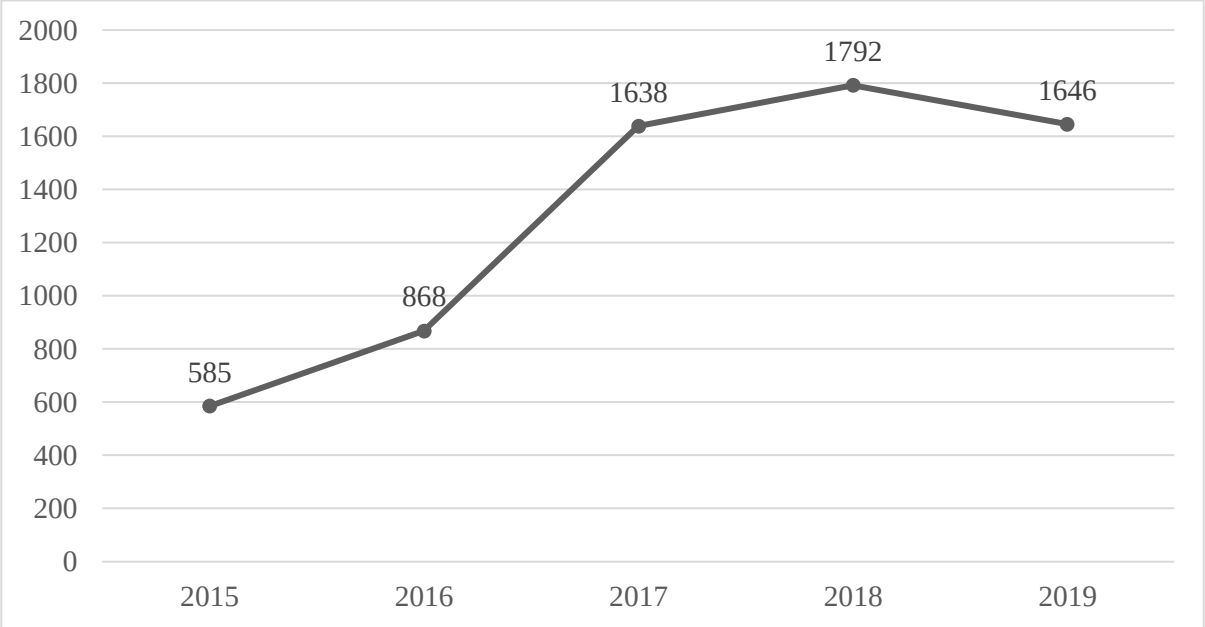

Рисунок 2 – Кількість отриманих скарг щорічно, 2015-2019рр [7]

Аналізуючи статистику п'ятьох років діяльності Ради, можна наглядно побачити різке зростання у 2017 році, коли кількість скарг виросла майже вдвічі порівняно з попереднім роком. Найбільшу кількість звернень за історію Ради було отримано у 2018 році, коли запустили автоматичну систему реєстрації податкових накладних, і підприємці часто не могли зареєструвати накладні через блокування сервісу. Проте, до 2019 році кількість скарг зменшилась головним чином завдяки налагодження роботи системи реєстрації. Тобто розгляд і вирішення скарг підприємництва стимулювало швидше вирішення проблемного питання реєстрації податкових накладних та покращення умов діяльності малого та середнього бізнесу.

Українські підприємці подають скарги до Ради з приводу різних проблем, але за 2019 рік можна виокремити ключові проблеми пов'язані з податковими питаннями, діями державних органів, національної поліції, митними питаннями, діями прокуратури та Міністерства юстиції, діями державних компаній тощо (табл. 2).

Таблиця 2

Ключові проблеми на розгляді у Ради, 2016-2019рр. [7]

Характер скарги	2019	2018	2017	2016
Податкові перевірки	371	243	153	84
Дії Державної архітектурно-будівельної інспекції	13	9	17	6
Процесуальні зловживання Національної поліції	50	47	33	17
Митне оформлення (затримка/відмова)	30	16	19	11
Процесуальні зловживання Прокуратури України	47	58	21	11
Оцінка митної вартості	32	9	11	15
Блокування податкових накладних	314	575	536	0
Електронне адміністрування ПДВ	51	55	72	37

Найбільш розповсюджена проблема українського підприємництва пов'язана саме з податковими питаннями: податкові перевірки +53% проти 2018 року та +142% проти 2017 року; блокування податкових накладних – 19% загальної кількості, отриманих радою, що свідчить про те, що ця проблема і досі залишається досить великою попри вдосконалення системи реєстрації.

Ефективність діяльності Ради бізнес-омбудсмена пропонуємо розглядати з трьох перспектив: підприємництво (фінансовий ефект), підприємництво (нефінансовий ефект), державні органи. Фінансовий ефект для скаржника визначається у розмірі суми, яку підприємець не втратив чи повернув, у результаті розгляду справи у Раді. Нефінансовий ефект визначається корисними зрушеннями у сфері проблематики справи у державних органах чи державних підприємствах. Фінансовий ефект у кумулятивному виразі на протязі останніх чотирьох років зростає стабільно схожу величину, основний ріст спостерігався у 2016 році і становив 300% від показника 2015 року. Головні статті фінансового ефекту наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Фінансовий ефект діяльності Ради бізнес-омбудсмена за ключовою проблематикою за весь час діяльності [7] ***млн. грн***

Податкові перевірки	**7137**
Повернення ПДВ	6178
Впровадження системних рекомендацій	2094
Природні монополії: інші дії	642,6
Блокування податкових накладних	300,8
Електронне адміністрування ПДВ	198,8
Фонд гарантування вкладів фізичних осіб – врегулювання заборгованості	27,4
Штрафні санкції відмінені судом	16,8
Природні монополії (бездіяльність/затримки)	7,09
Повернення митних переплат	8,9
Прокуратура – відшкодування коштів	2,04
Митне оформлення (затримка/відмова)	0,62
Дії органів місцевого самоврядування – виплата компенсацій	6,02

Стабільне зростання фінансового ефекту показує, що послуги Ради надаються дійсно професійно і несуть в собі позитивний ефект не лише на відновлення справедливості рівності, а і для фінансового добробуту підприємництва.

Найбільш болючою темою для МСБ є звісно бюрократія, паперова робота та численні звіти і документація, яку потрібно не лише належним чином заповнювати, архівувати, подавати до владних структур, а і захищати від численних пошуків помилок і невідповідностей. Податкові перевірки завжди були проблемою номер один серед підприємців, адже потрібно було готувати і приводити до ладу не лише фінансові та установчі папери, а і не маленькі суми задля задоволення штрафних санкцій та залагодження проблем. Те, що фінансовий ефект від вирішення справ стосовно податкових перевірок найбільший – говорить про недосконаліть системи підтримки МСБ, саме тут у бій вступає Рада, яка допомагає не тільки розібратися в наявній проблемі, а і налагодити діалог між підприємцем і податковою, що значним чином впливає на витрати скаржника на надумані помилки чи несплати.

Як вже зазначалося вище, проблема блокування податкових накладних вирішується як найшвидше, проте і досі вирішуються справи пов'язані саме з цією проблематикою. Це ще раз свідчить про вирішення болючої проблеми досить ефективно і швидко саме завдяки втручання Ради як посередника.

Не менш важливими проблемами, що можуть блокувати розвиток МСБ України, пов'язані з митними формальностями, монополіями та затримками виплат державних структур. Саме тому виявляємо ще один аргумент на користь ефективності діяльності Ради бізнес-омбудсмена – допомога підприємництву безперешкодного та найменш бюрократичного і корупційного виходи на зовнішні ринки зі своєю пропозицією. Тобто середньостатистичний підприємець за умов діяльності Ради є більш захищеним від несправедливих та неправомірних дій митних органів та всіх пов'язаних з митними процедурами інституцій.

Окрім справ, закритих з фінансовим результатом, Рада допомагає скаржникам досягнути бажаного нефінансового ефекту. Загалом до нефінансових ефектів можна віднести ще безліч позитивних зрушень ось деякі з них у порівнянні до попередніх років:

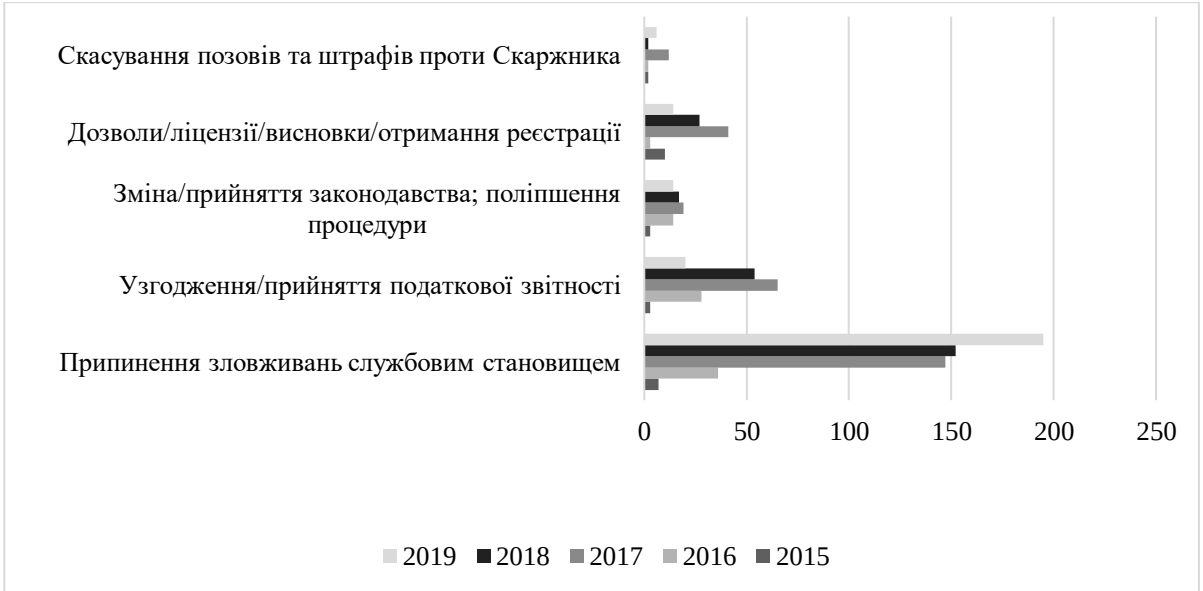

Рисунок 3 – Найвагоміші статті нефінансового ефекту від діяльності Ради у кількості вирішених справ, 2015-2019рр [7]

Окрім справ, закритих з фінансовим результатом, Рада допомагає скаржникам досягнути бажаного нефінансового ефекту. Найбільш значущим вважається припинення зловживань службовим становищем державним органом, на який скаржаться. Тут позитивний ефект можемо спостерігати не лише для підприємця, а і держави в цілому, адже зростає довіра до державних органів, зменшується кількість епізодів корупційного характеру, звужується тіньовий сектор економіки України.

Крім того у 2019 році Рада бізнес-омбудсмена допомогла закрити безліч безпідставно відкритих кримінальних проваджень, подати податкову звітність та вдосконалити процедури у державних органах.

Для державних структур можна виокремити окрему групу позитивних результатів: надання рекомендацій щодо вдосконалення надання послуг та рівень їх виконання. Держава ніколи не діятиме ефективно і на благополуччя громадян, якщо не отримуватиме структурованого та аргументованого відгуку від користувача її послуг. Ось чому так важливо не лише відслідковувати ті рекомендації, які були надані органам, а і рівень їх впровадження. Тільки так можливо змінити певні проблематичні процеси та вдосконалити систему загалом.

За 2019 рік Радою було надано більше 700 рекомендацій, що, на жаль, менше ніж число поданих рекомендацій у попередньому році (рис. 4). Проте загальне число наданих рекомендацій за весь час діяльності свідчить про не беззмістовну роботу Ради. А число виконаних рекомендацій свідчить про прагнення державних органів до змін та вдосконалення. Проте є до чого прагнути, адже невиконаних рекомендацій налічується 159, а під моніторингом, тобто чекають повноцінного впровадження, - 114 (рис. 5).

Як бачимо в минулому році спостерігалася тенденція спаду кількості наданих рекомендацій на противагу стабільного зростання в попередніх роках. Це може обумовлюватися двома факторами: повторюваність проблематики скарг або ж закриття справ без надання рекомендацій органам влади.

До кінця 2019 року державні органи виконали 91% індивідуальних рекомендацій, наданих Радою у 2015-2019 роках. З усіх 2948 рекомендацій 68% було адресовано колишній Державні фіскальній службі. Незважаючи на це, цей блок держорганів продемонстрував високий коефіцієнт впровадження – 93%.

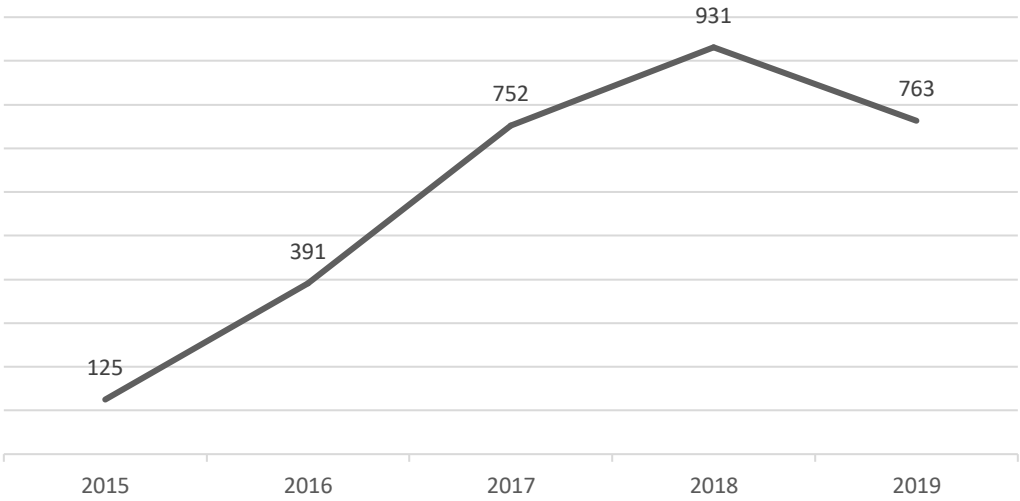

Рисунок 4 – Статистика наданих рекомендацій за всі роки діяльності (2015-2019 рр.) [7]

Рисунок 5 – Розподіл рекомендацій залежно від їх виконання [7]

Серед державних органів, яким надали 30+ рекомендацій, сукупний коефіцієнт виконання яких перевищив 91%: Міністерство юстиції (92%), Міністерство розвитку громад та територій України (98%), Служба безпеки України (98%), Міністерство енергетики та захисту довкілля України (92%), Міністерство праці та соціальної політики України (93%).

Найнижчий коефіцієнт впровадження продемонстрували місцеві органи влади (74%), Національна поліція (82%), Прокуратура (82%), Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (85%), а також Верховна Рада, Кабінет Міністрів та Президент України (90%) [7].

Однією з відмінних ознак української Ради бізнес-омбудсмена це не лише допомога бізнесу по індивідуальних зверненнях, а і виявлення та вирішення системних питань, що впливають на якість бізнес середовища України. Рада має можливість впливати на системні проблеми та пропонувати можливі рішення на основі понад 6500 скарг, поданих підприємцями з метою оскарження неправомірних дій державних органів, органів місцевого самоврядування та державних і комунальних підприємств [8].

Також варто зазначити неймовірну користь роботи Ради бізнес-омбудсмена з огляду на випуск 14 тематичних звітів, де викладені системні рекомендації для державних органів. Рада вже на протягом 5 років проводить комплексну оцінку та аналіз вибраних сфер на основі отриманих скарг, розроблює можливі рішення проблем та оформлює їх у вигляді конкретних рекомендацій, виконання яких є предметом постійного моніторингу.

Висновки. Ефективність діяльності Ради бізнес-омбудсмена не підлягає сумніву і доводиться цифрами отриманими за 5 років діяльності. Кількість отриманих скарг, оброблених проблем та наданих рекомендацій свідчать про комплексну роботу організації, а відсоток впровадження рекомендацій – про її авторитет серед держаних органів. Існування і діяльність цієї Ради мають позитивний вплив і на фінансове благополуччя підприємців, адже ведуть до економії марно витрачених зараз чи в майбутньому коштів підприємця. Не менш важливим фактором успіху діяльності Ради є численні запроваджені ініціативи, що покращують українське бізнес-середовище, спрощують взаємодію з державними органами та максимізують ефективність надання послуг владними органами. Рада бізнес-омбудсмена долучилася до розробки низки документів, спрямованих на посилення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності. Зокрема, лист-орієнтування щодо недопущення порушень прав суб'єктів господарювання, адресований керівникам регіональних прокуратур за підписом Генерального прокурора України; законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запобігання тиску правоохоронних органів на бізнес»; меморандум про співпрацю зі Службою безпеки України.

Робота інституту бізнес-омбудсмена особливо актуальна для МСБ, якому внаслідок відносної нестачі ресурсів і впливу державних органів на рішення суду може бути важче оскаржити адміністративні рішення, що якимось чином зачіпають права власності, в порівнянні з великими підприємствами.

Проте, не зважаючи на дієвість Ради, на сьогодні маємо ще низку питань, які потребують законодавчого врегулювання, наприклад, визначення і встановлення заходів на випадок ненадання інформації чи документів з боку державних органів або невиконання органами наданих рекомендацій. Для цього необхідно офіційного визначення статусу Ради і її повноважень спеціальним законом, що дозволить або обмежить певні дії чи вплив Ради на державні органи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Миргород-Карпова В. Міжнародні фінансові організації як суб'єкти фінансової системи України (2018). Актуальні проблеми правознавства, 2, 53-58.
2. ОЕСР та Україна (2020) URL: https //www.oecd.org/eurasia/countries/ukraine-and-the-oecd.htm
3. EBRD/ETF/European Union/OECD (2020): SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020 - Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe
4. Антонець І., Дмитрієв Є. Бізнес та недобросовісна поведінка державних органів (2018). Юридична газета, 51. URL:https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/biznes-ta-nedobrosovisna-povedinka-derzhavnih-organiv.html
5. Офіційний сайт Ради бізнес-омбудсмена. URL: https://boi.org.ua/
6. Постанова «Про утворення Ради бізнес-омбудсмена» від 26 листопада 2014 р. № 691, Київ.
7. Рада бізнес-омбудсмена (2019) : Річний звіт. URL: https://boi.org.ua/media/uploads/annual2019/annual_report_2019_ua.pdf
8. Чістякова І., Кривдіна І. Інститут бізнес-омбудсмена в Україні та світі: історико-правовий аспект (2017). Інтелігенція і влада, 37, 123-137.

REFERENCES

1. Myrhorod-Karpova, V. Mizhnarodni finansovi orhanizatsii yak subiekty finansovoi systemy Ukrainy (2018). Aktualni problemy pravoznavstva, 2, 53-58.
2. OESR ta Ukraina (2020) URL: https //www.oecd.org/eurasia/countries/ukraine-and-the-oecd.htm
3. EBRD/ETF/European Union/OECD (2020): SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020 - Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe
4. Antonets, I., Dmytriiev, Ye. Biznes ta nedobrosovisna povedinka derzhavnykh orhaniv (2018). Yurydychna hazeta, 51. URL:https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/biznes-ta-nedobrosovisna-povedinka-derzhavnih-organiv.html
5. Ofitsiinyi sait Rady biznes-ombudsmena. URL: https://boi.org.ua/
6. Postanova «Pro utvorennia Rady biznes-ombudsmena» vid 26 lystopada 2014 r. # 691, Kyiv.
7. Rada biznes-ombudsmena (2019) : Richnyi zvit. URL: https://boi.org.ua/media/uploads/annual2019/annual_report_2019_ua.pdf
8. Chistiakova, I., Kryvdina, I. Instytut biznes-ombudsmena v Ukraini ta sviti: istoryko-pravovyi aspekt (2017). Intelihentsiia i vlada, 37, 123-137.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.17

УДК 339.138
JEL: M31

Янчук Т.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
ORCID: 0000-0003-3901-7670
t.yanchuk@donnu.edu.ua

Статкевич К.О.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
ORCID: 0000-0002-4020-0838
statkevych.k@donnu.edu.ua

ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Актуальність проблеми організації аудиту маркетингової діяльності підприємства, обумовлена прямою залежністю між ефективністю управління підприємством і періодичним проведенням критичної оцінки його діяльності, тобто внутрішнього аналізу щодо всіх головних складових бізнесу, в тому числі маркетингу, як найважливішої складової такої оцінки.

У статті наведено основні визначення поняття «маркетинговий аудит», оскільки єдиного тлумачення ще не визначено та вказано, що для визначення стратегії чи ступеню ефективності діяльності підприємства, необхідно дотримуватися 4 основних характеристик, таких як: всеосяжність, системність, незалежність і періодичність. Нами було систематизовано алгоритм проведення аудиту для підприємств швейної промисловості, а також практично проведено його на прикладі ПАТ «Володарка».

Перш за все, в ході проведення маркетингового аудиту обумовлено причини та цілі проведення аудиту, описано сильні і слабкі сторони, загрози і можливості за допомогою SWOT-аналізу та згруповано під час PEST+M-аналізу. Наступним етапом є діагностичне обстеження внутрішнього середовища (аналіз компетенцій персоналу, купівельної активності клієнтів, стану підприємства на ринку та проведення маркетинг-мікс). У ході останнього елементу проаналізовано товарну, цінову, збутову політики і просування, згідно якого робляться основні висновки щодо стану підприємства. Наступним етапом є формування пропозицій та рекомендацій. Авторами було виявлено відсутність CRM-системи, як основної складової підвищення купівельної активності клієнтів і прибутковості відповідно.

Ключові слова: *маркетинг, маркетинговий аудит, купівельна активність, SWOT-аналіз, маркетинг мікс, CRM-система.*

Рис. - 3, Таб. - 9, Літ. - 8.

Янчук Т.В.,
к.э.н., доцент, доцент кафедры маркетинга,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0003-3901-7670
t.yanchuk@donnu.edu.ua

Статкевич К.А.,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0002-4020-0838
statkevych.k@donnu.edu.ua

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Актуальность проблемы организации аудита маркетинговой деятельности предприятия, обусловленная прямой зависимости между эффективностью управления предприятием и периодическим проведением критической оценки его деятельности, то есть внутреннего анализа по всем главных составляющих бизнеса, в том числе маркетинга, как важнейшей составляющей такой оценки.

В статье приведены основные определения понятия «маркетинговый аудит», поскольку единого толкования еще не определено и указано, что для определения стратегии или степени эффективности деятельности предприятия, необходимо соблюдать 4 основных характеристик, таких как: всеохватность, системность, независимость и периодичность. Нами было систематизировано алгоритм проведения аудита для предприятий швейной промышленности, а также практически проведено его на примере ОАО «Володарка».

Прежде всего, в ходе проведения маркетингового аудита обусловлено причины и цели проведения аудита, описано сильные и слабые стороны, угрозы и возможности с помощью SWOT-анализа и сгруппированы во время PEST + M-анализа. Следующим этапом является диагностическое обследование внутренней среды (анализ компетенций персонала, покупательской активности клиентов, состояния предприятия на рынке и проведения маркетинг-микс). В ходе последнего элемента проанализированы товарную, ценовую, сбытовую политики и продвижения, согласно которому делаются основные выводы о состоянии предприятия. Следующим этапом является формирование предложений и рекомендаций. Авторами было обнаружено отсутствие CRM-системы, как основной составляющей повышения покупательской активности клиентов и прибыльности соответственно.

Ключевые слова: *маркетинг, маркетинговый аудит, покупательская активность, SWOT-анализ, маркетинг микс, CRM-система.*

Рис. - 3, Таб. - 9, Лит. - 8.

T. Yanchuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Marketing,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-3901-7670
t.yanchuk@donnu.edu.ua

K. Statkevych,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-4020-0838
statkevych.k@donnu.edu.ua

IMPROVING THE TECHNOLOGY OF MARKETING AUDIT OF LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES

The urgency of the problem of organizing an audit of marketing activities of the enterprise due to the direct relationship between the effectiveness of enterprise management and periodic critical evaluation of its activities, ie internal analysis of all major components of business, including marketing, as the most important component of such evaluation.

The article provides the basic definitions of "marketing audit", as a single interpretation has not yet been defined and states that to determine the strategy or degree of efficiency of the enterprise, it is necessary to adhere to 4 main characteristics, such as: comprehensiveness, system, independence and periodicity. We have systematized the algorithm for conducting an audit for the garment industry, as well as practically conducted it on the example of PJSC "Volodarka".

First of all, during the marketing audit, the reasons and objectives of the audit are determined, the strengths and weaknesses, threats and opportunities are described through SWOT-analysis and grouped during PEST + M-analysis. The next stage is a diagnostic examination of the internal environment (analysis of staff competencies, purchasing activity of customers, the state of the enterprise in the market and marketing mix). In the course of the last element the commodity, price, sales policy and advancement according to which the basic conclusions concerning a condition of the enterprise are made are analyzed. The next stage is the formation of proposals and recommendations. The authors found the lack of CRM-system as the main component of increasing customer purchasing activity and profitability, respectively.

Keywords*: marketing, marketing audit, purchasing activity, SWOT-analysis, marketing mix, CRM-system.*

Fig. - 3, Tab. - 9, Ref. - 8.

Постановка проблеми. У легкій промисловості відбулося повне переоснащення новітніми технологіями, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності та якості товарів, та перехід на альтернативні джерела сировини. Проте незважаючи на це підприємства легкої промисловості, особливо швейної, характеризується низькими фінансовими показниками. У свою чергу, кожне підприємство бажає займати велику частку на ринку задля збільшення прибутку. Це можливо здійснити шляхом проведення аудиту маркетингу, постійного аналізу та контролю маркетингової діяльності, ринку та його кон'юнктури. Аудит маркетингової діяльності є ефективним інструментом, що дозволяє аналізувати існуючий стан підприємства з точки зору маркетингу, виявляти можливості і загрози, сильні і слабкі сторони, а найголовніше – розробити практичні

рекомендації щодо поліпшення маркетингової діяльності. В сучасних умовах маркетинговий аудит повинен стати невід'ємною складовою діяльності будь-якого підприємства, а його проведення не повинно зводитися до разової дії.

У літературі описані лише критерії маркетингового аудиту. Практичні функції виконують консалтингові агентства або маркетинговий відділ на підприємстві, а розроблені ними стратегії вважаються інтелектуальною власністю, тому не публікуються. Таким чином, дана тема представляє як теоретичний, так і практичний інтерес, оскільки не існує єдиної та правильної думки про те, яким має бути аудит маркетингової діяльності та як його проводити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження маркетингового аудиту зробили серед зарубіжних вчених Е.А. Аренс та Дж.К. Лоббек, які розкрили сутність аудиту, його типи та відмінності від бухгалтерського обліку [1]. У свою чергу Р. Адамс окреслив особливості аудиторської професії [2]. Серед вітчизняних науковців доцільно виокремити М.Т. Білуха, який виклав систему організації та методології аудиторського контролю в Україні [3]. Проте, вчені розкривають здебільшого сутність аудиту, його завдання, мету проведення та майже не приділяється увага практичному проведенні маркетингового аудиту на підприємстві. Зокрема, не розглядаються особливості проведення перевірки, визначення пропозицій підприємству згідно аудиту.

Основною метою дослідження є визначення сутності, значення та проведення технології маркетингового аудиту в цілому та на прикладі ПАТ “Володарка” зокрема.

Основна частина. Усі розвинені підприємства для ефективного функціонування здійснюють маркетинговий аудит, оскільки аудит з позиції перевірки звітності вже пройдений етап. Проте керівники фірм розуміють важливість проведення аудиту маркетингової діяльності розуміють лише під час спадів виробництва чи зменшення попиту на їх продукції. Слід зазначити, що поняття маркетингового аудиту порівняно недавно отримало право на існування, тому його однозначне тлумачення поки не встановилося. Також немає і загальноприйнятих принципів маркетингового аудиту, зате є згода з багатьох питань.

Ф. Котлер визначив цей процес наступним чином: «Маркетинговий аудит – це незалежне, періодичне, всебічне дослідження підприємства, маркетингового середовища, стратегії та діяльності з точки зору виявлення проблем та прихованого потенціалу, а також розробки плану дій по покращенню маркетингу» [4, с.117].

Гончарук В.А. підтримує дану думку, але доповнивши її наступним чином: «Маркетинговий аудит являє собою всеосяжну, систематичну, незалежну і періодичну перевірку зовнішнього середовища, цілей, стратегій і окремих видів маркетингової діяльності для організації в цілому або для окремих господарських одиниць» [5].

А сучасні маркетологи С.В. Корягіна і М.В. Корягін досліджують маркетинговий аудит, як “ незалежний метод глибокого стратегічного та оперативного контролю всієї сукупності маркетингової активності або її частини” [6].

Для отримання бажаних результатів та визначення стратегії чи ступеню ефективності діяльності підприємства, необхідно дотримуватися 4 основних характеристик, які одночасно є вимогами маркетингового аудиту. До них відносяться: всеосяжність, системність, незалежність і періодичність [7].

Використовуючи системний підхід, методологічне забезпечення маркетингового аудиту зовнішнього середовища підприємства дає можливість визначити його значення, а саме: актуальність для аналізу та прогнозування впливу макрочинників на підприємство, визначення конкурентоспроможності підприємства в цілому та

конкретних сегментах ринку, а також прогноз діяльності на майбутній рік.

Нами було систематизовано існуючу інформацію про проведення маркетингового аудиту та розроблено його процес для ПАТ «Володарка», послідовність якого має велике практичне значення, відтворено на рис.1.

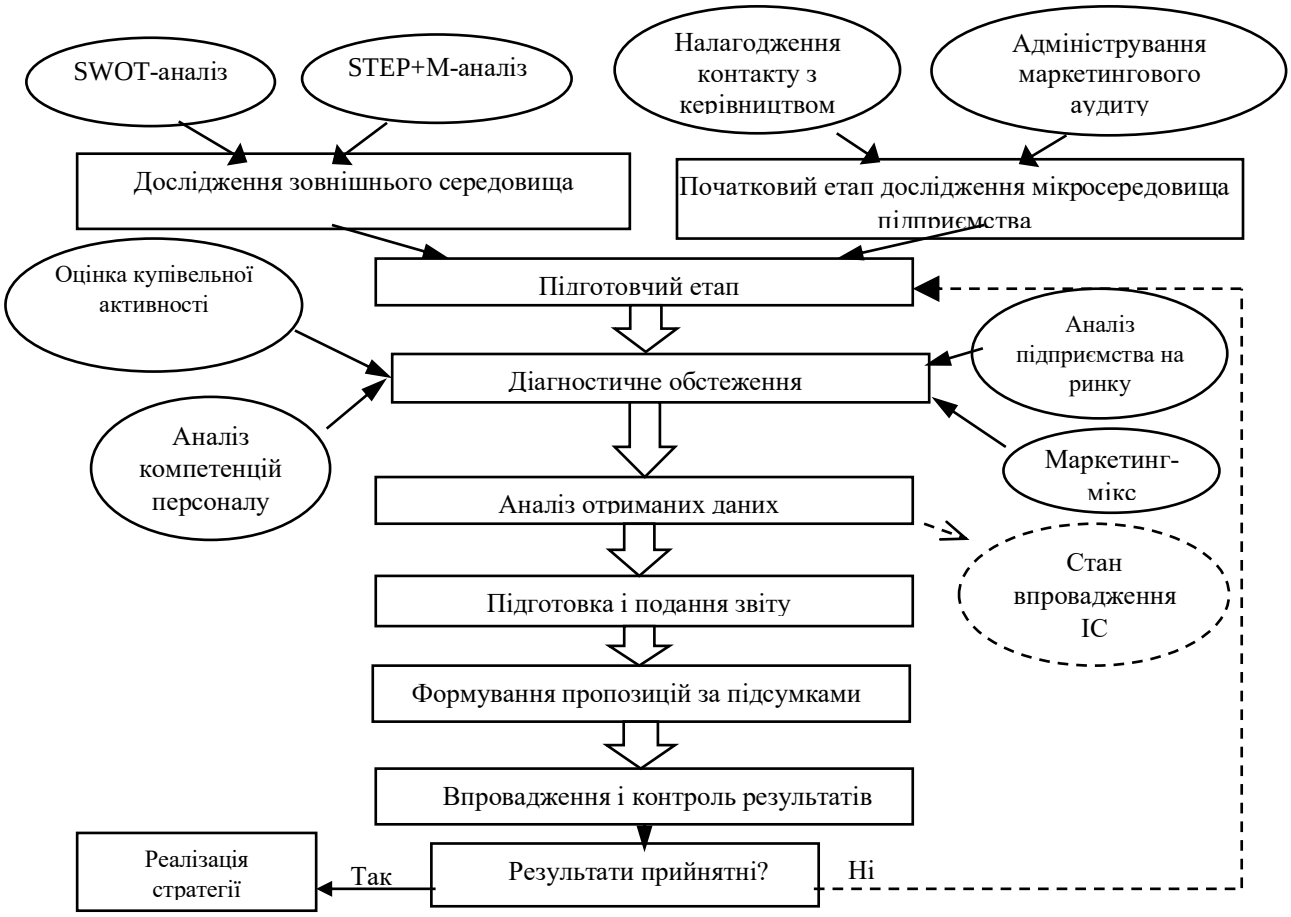

Рисунок 1 – Процес маркетингового аудиту на ПАТ «Володарка»

Технологія проведення маркетингового аудиту буде описана на прикладі ПАТ «Володарка», що відноситься до легкої промисловості, а саме швейної.

Необхідність в проведенні маркетингового аудиту на фабриці “Володарка” спричинені наступними обставинами:

1. В Україну ввозиться дешевого китайського товару та секонд-хенду на суму в 100 млрд. грн в рік.
2. Майже вся швейна промисловість України вмерла, тому для фабрики також можливі ризики цього. Ситуацію посилюють карантинні заходи, внаслідок яких попит на одяг значно зменшується.
3. Необхідність формування і обґрунтування стратегічної концепції маркетингу на наступний рік.

Цілі проведення маркетингового аудиту на ПАТ «Володарка» :

1. Розробити технологію проведення аудиту з метою удосконалення бізнес-стратегії;
2. Виділити і проаналізувати ключових клієнтів фабрики;
3. Розробити сучасні методи підвищення прибутковості компанії.

Досягнення мети можливо лише за вищеописаного поетапного проведення аудиту. Спочатку необхідно дослідити сильні і слабкі сторони, можливості та загрози для підприємства на ринку швейної промисловості за допомогою SWOT-аналізу.

Для початку опишемо сильні і слабкі сторони ПАТ «Володарка» за списком параметрів (організація, продукція, фінанси, інновації і маркетинг) (табл.1).

Таблиця 1

Сильні і слабкі сторони ПАТ «Володарка»

Параметри оцінки	Сильні сторони	Слабкі сторони
1.Органі-зація	1. Висококваліфікований персонал 2. Грамотне керівництво	1.Слабка зацікавленість рядових швачок у розвитку підприємства.
2.Продук-ція	1. Широкий асортимент чоловічого одягу для клієнтів з різним рівнем доходу 2. Висока якість продукції 3. Відповідність світовим вимогам	1.Виробляються не всі види продукції чоловічого класичного одягу.
3.Фінанси	1. Замовлення одягу міськими службами, співпраця з ЗСУ. 2. Додаткове фінансування від закордонних партнерів.	1.Ціни на нові колекції вище середніх на ринку 2.Відсутність коштів для створення додаткових торгівельних точок
4. Інновації	1. Застосування власних розробок моделей одягу. 2. Високотехнологічне обладнання.	1.Відсутність автоматизації замовлень та застосування ІТ в сфері комунікацій.
5. Марке-тинг	1. Позитивна репутація. 2. Можливість виробництва під індивідуальне замовлення.	1.Неефективні рекламні кампанії. 2.Відсутність нестандартних засобів залучення клієнтів.

Далі, необхідно аналогічним чином описати можливості і загрози (табл.2).

Таблиця 2

Можливості і загрози для ПАТ «Володарка»

Параметри оцінки	Можливості	Загрози
Фактори попиту	Зниження цін на продукцію.	Перехід великої кількості працюючого населення на дистанційну роботу.
Фактори конкуренції	Розширення асортименту товарів-доповнювачів.	Збільшення обсягів імпорту китайського, турецького одягу та секонд-хенду.
Економічні фактори	Залучення нових постачальників сировини.	Зниження платоспроможності населення.
Науково-технічні фактори	Впровадження і розвиток рекламних технологій.	Непотрібність результатів інноваційних розробок у сфері швейної промисловості.
Соціально-демографічні фактори	Розробка і впровадження додаткових засобів залучення клієнтів.	Скорочення загального числа замовників.

Сильних сторін і можливостей набагато більше, ніж слабких і загроз. Крім того, більшість останніх перекриваються декількома способами, а це значить, що у підприємства є резервні шляхи з виходу проблеми та можливість швидко відреагувати на будь-які зміни у внутрішньому чи зовнішньому середовищі. У рамках даного дослідження найбільш важливим є поле «СЛЗ» - слабкості і загрози.

В цілому, підприємство працює стабільно та виготовляє якісну продукцію, ПАТ «Володарка» має перелік слабких сторін і загроз, які можливо перекрити достатньою кількістю можливостей і сильних сторін. Крім того, підприємству також необхідно спрямовувати політику на залучення нових клієнтів та підвищення купівельної

активності.

Проаналізувавши зовнішнє середовище, необхідно дати детальний аналіз мікросередовищу, який можна розділити на етапи.

По-перше, необхідно здійснити адміністрування процесу маркетингового аудиту. Даний етап може проводитися фінансовим директором, маркетинговим відділом і незалежним експертом з Торгово-промислової палати в залежності від типу маркетингового контролю. Проте якщо не буде підтримки керівника, то можна вважати, що немає 50% необхідних ресурсів для реалізації проекту. На фабриці існує відділ маркетингу, а керівництво щорічно виділяє бюджет на різноманітні маркетингові дослідження, заходи, просування продукції в Інтернеті та інші необхідні інструменти.

По-друге, проаналізувати компетенції персоналу. На цьому етапі потрібно розглянути компетенції працівників, а також наявність персоналу, здатна приймати участь в проекті та виконувати різні завдання. На фабриці працюють 898 працівників, які є висококваліфікованими спеціалістами. Вагомим твердженням цього є те, що у їхні костюми носили екс-президенти України Кучма і Ющенко, прем'єр-міністр М. Азаров, а також футболіст А. Шевченко та багато інших. Взагалі Гройсман в інтерв'ю заявив, що " у мене 90% костюмів – це "Володарка". Мені дуже подобаються" [8].

По-третє, потрібно дослідити стан купівельної активності споживачів та основні фактори впливу. Для більш чіткої картини купівельної активності, було переведено дані у іноземну валюту доларів США, середній курс якого обирали на звітний період. Дані брали середні за період (табл.3).

Таблиця 3

Динаміка чистого доходу ПАТ «Володарка» (тис. дол США)

Показники	Рік							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Чистий дохід від реалізації продукції	6448	5840	5742	5587	5220	5286	5036	5309
Чистий прибуток (збиток)	-147	-165	313	363	212	179	167	161

Тобто, купівельна активність клієнтів ПАТ "Володарка" з 2012 р. зменшилася на 18%. У динаміці чистого прибутку протягом 2012-2016 рр. спостерігаються значні коливання як у збільшення продажів, так і суттєве зменшення. Більш стабільна ситуація склалась у 2017-2019 рр., де в середньому щорічне зменшення становить 5%.

По-четверте, необхідно проаналізувати становище заводу на ринку. Практично у всіх обласних центрах представлена продукція, проте внутрішній ринок потребує величезних інвестицій. Наприклад, щоб відкрити ще один магазин необхідно, як мінімум, 5 млн. грн. Незважаючи на високий рівень конкуренції, фабрика давно сформувала свою нішу на ринку, захопивши її цінами, якістю та технологіями.

Таблиця 4

Динаміка основних фінансово-економічних показників ПАТ «Володарка» (тис. грн)

Показники	Рік							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Доход (виручка) від реалізації продукції	51950	47052	77890	145624	133210	147890	142700	151234
Чистий доход від реалізації продукції	51584	46720	74646	139675	132150	142722	135972	148652
Інші операційні доходи	2015	3066	4886	12430	7415	4642	3938	6852
Собівартість	38612	40116	51835	83280	100520	118009	133657	148965
Чистий прибуток (збиток)	-1177	-1326	4080	8726	5512	5014	4702	4530

Аналізуючи дані показники, можна зробити висновок, що ПАТ “Володарка” протягом 2012-2019 рр. працювало стабільно та мало прибуток. Проте собівартість продукції протягом даного періоду також збільшилася майже в 4 рази. Щодо чистого прибутку, то у 2012-2013 рр. було отримано збиток внаслідок значного вкладення інвестицій у основний капітал, а саме модернізацію виробничого устаткування.

Для виявлення існуючої позиції на ринку легкої промисловості можна за допомогою BCG-аналізу. Дана матриця заснована на тому, що основним показником ефективності підприємства є грошові потоки і ріст даного ринку. BCG-аналіз допомагає визначити стан компанії на ринку та стратегію розвитку.

Ємність ринку швейної промисловості у 2019 р. склала 17384,4 млн. грн. Тоді частка ринку для ПАТ “Володарка” (з урахуванням того, що обсяг реалізованої продукції підприємством за 2018 р. склав 112486,6 тис. грн.):

$$ЧР = \frac{112486600}{17384400000} = 0{,}65\% \quad (1)$$

Отже, частка ринку ПАТ “Володарка” у легкій промисловості невелика– 0,65%, внаслідок високої конкуренції на даному ринку. Також вагомою причиною цього є те, що підприємство в основному займається зовнішньоекономічною діяльністю та працює на експорт.

Для визначення темпу росту ринку швейної промисловості використаємо дані Державної служби статистики України, згідно з якими обсяг реалізованої продукції у 2018 р. склав 11510,0 млн. грн., а в 2019 р.– 17384,4 млн. грн.

$$ТР = \frac{17384400000}{11510000000} = 1{,}5\% \quad (2)$$

Це свідчить про високий темп зростання ринку. Тому ПАТ “Володарка” варто віднести до “Знаків питання” , тобто позиції підприємства є не досить стійкими, але перспективи розвитку ринку привабливі (рис. 2).

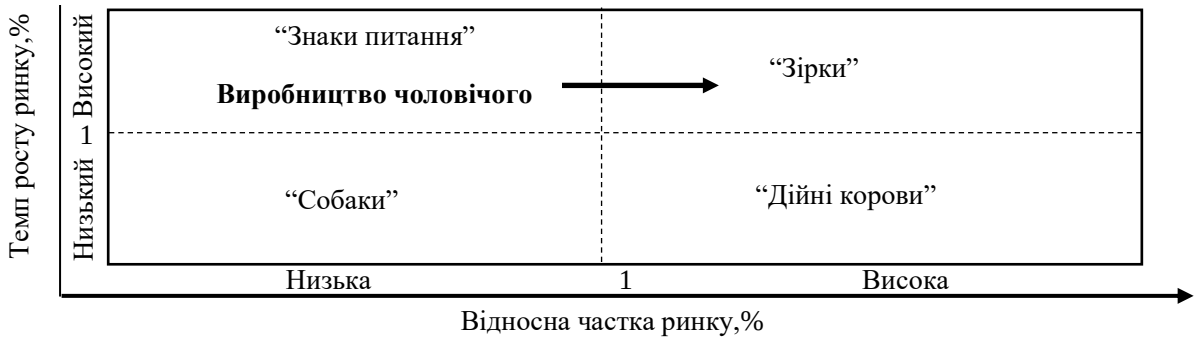

Рисунок 2 – Матриця BCG для ПАТ «Володарка»

У даному випадку, необхідно інвестувати отримані кошти у виробництво чоловічого одягу, щоб перейти у розділ “Зірки” (ідеальний випадок, який поєднує високі перспективи росту ринку з сильними позиціями підприємства). Або за рахунок інноваційного розвитку зайняти лідируючі позиції на ринку швейної промисловості.

На 5 етапі відбувається аудит marketing-mix. За допомогою комплексу маркетингу проаналізовано товарну, цінову, збутову політики, а також політику просування.

Товарна політика досліджує комплекс заходів щодо формування ефективного асортименту товарів. Для аналізу товарної політики розглянемо товарний асортимент ПАТ “Володарка” (табл.5). Колекція від «Володарка» включає більше 100 моделей власної розробки.

Асортимент чоловічих костюмів розвивається в декількох напрямках.

- «Класика» – недорогі, практичні чоловічі костюми для людей консервативних поглядів.

- «Casual» – чоловічі костюми для молоді та людей, що віддають перевагу вільному стилю в одязі.

- «Бізнес-клас» високоякісні костюми для чоловіків які працюють в організаціях, де необхідний певний стиль в одязі і відповідність соціальному статусу.

Таблиця 5

Аналіз ширини і глибини асортименту продукції ПАТ «Володарка»

№ п/п	Ширина, кількість асортиментних груп у всій сукупності товарної продукції	Глибина, кількість виробів в одній асортиментній групі, шт
1	Костюми чоловічі	82
2	Піджаки чоловічі	65
3	Брюки чоловічі	46
4	Куртка чоловіча	4
5	Пальто чоловіче	21
	5 асортиментних груп	218 асортиментних одиниць

З даної таблиці видно, що ширина асортименту ПАТ «Володарка» – 5 асортиментних груп товарів, а глибина – 218 асортиментних одиниць. Вагомою перевагою підприємства є послуга пошиття будь-якого товару за індивідуальними параметрами. Асортимент постійно поповнюється за рахунок нових товарів або вдосконалення існуючих, зокрема вдосконалення та дизайну упакування. На основі матриці BCG встановлено, що необхідно збільшувати частку ринку шляхом розширення асортименту класичним повсякденним одягом, таким як: джемпери, гольфи, трикотаж, а також додати доповнюючі товари (метелики, краватки, ремені, шапки, шарфи).

Цінова політика – комплекс заходів стосовно визначення відпускної ціни, знижок, умов оплати за товари чи послуги і управління цінами. Цінова політика ПАТ “Володарка” вважається стабільною та орієнтується на людей з доходами вищими середніх, так як діяльність підприємства здійснюється на давальницькій сировині, а бренд відомий за рахунок якості та тривалої роботи. Проте в залежності від тканини, дизайну та колекції ціна може значно варіюватися. Для заохочення покупців діє система знижок, в основному, за рахунок сезонних знижок.

Збутова політика являє собою діяльність підприємства, спрямовану на планування, реалізацію та контроль руху товарів. У 2019 р. підприємство витратило 3451 тис. грн на збут, що вдвічі більше з попереднім роком. Досить важливим каналом просування є робота через власних представників та посередників. Позитивним моментом збутової політики є той факт, що ПАТ “Володарка” працює із закордонними замовниками.

Канали розподілу підприємства розрізняють за рівнями, тобто за кількістю комерційних посередників між товаровиробником і споживачами. Для швейної продукції можна виділити два рівні каналів розподілу, а саме: канал нульового і першого рівнів.

В останні роки на ПАТ "Володарка" досить поширеним каналом розподілу швейної продукції є канал нульового рівня споживчий, оскільки підприємство виробляє одяг і має власний магазин для його продажу. У зв’язку з тим, що магазин наближений до фабрики, витрати менші. Покупців залучають більш низькі ціни, багатоваріантність фасонів та наявність ательє, де можливо пошити виріб під індивідуальне замовлення. Для даного продукту це позитивна ринкова концепція, оскільки ПАТ "Володарка" повністю несе відповідальність за все, що відбувається з його продуктом в ході реалізації. При цьому використовуються і інші канали поширення, оскільки важко

реалізувати всю продукцію підприємства через один магазин, особливо для оптових посередників.

Канал розподілу першого рівня – надходження товару безпосередньо від виробника до споживача через дилерів. Здебільшого здійснюється в крупних масштабах. Підприємство вважає за краще виставкову діяльність, випуск рекламних статей у ЗМІ міста та області, друкується в каталогах і спеціальних виданнях. Крім цього, на підприємстві рекламних акцій практично більше не проводиться, проте існує система знижок для постійних покупців та сезонні розпродажі. Узагальнюючи характеристику каналів збуту, висновки можна навести систематично у табл. 6.

Таблиця 6

Порівняльна характеристика каналів збуту продукції ПАТ «Володарка»

№	Вид збуту	Канал збуту	Елемент просування	Характер використання
1	Прямий	Посадові особи підприємства	Персональні продажі	Помірний
2	Прямий	Постійні клієнти	Персональні продажі	Інтенсивний
3	Прямий	Ситуативні клієнти	Виставки, реклама	Не значний
4	Непрямий	Торгівельні точки партнерів	Реклама	Помірний
5	Непрямий	Дилери по Україні	Реклама, оптові продажі	Помірний

Таким чином можна впевнено говорити, що головною сильною стороною збутової політики ПАТ «Володарка» є: товар та його споживчі характеристики. Основним каналом просування є постійні клієнти, які напрацьовані роками за рахунок якості та оптимальної ціни. Крім цього сильними сторонами збутової політики є вихід на зовнішні ринки та великий досвід роботи на ринку швейної промисловості.

У підприємства є певні маркетингові зусилля з просування продукції на ринок, які включають розподіл, рух товару, маркетингові комунікації. Для даного підприємства вибір каналів розповсюдження продукції, тобто розподілу і руху товару, є однією з найважливіших функцій маркетингу.

Просування або стимулювання продукції в організації розвинене не достатньо, хоча і використовують основні засоби, а саме:

- Стимулювання збуту. Для заохочення покупців діє система знижок.
- Персональний продаж. Проходять торгові виставки, товарні презентації.
- Прямий маркетинг . Існує власний інтернет-магазин http://volodarka.com.
- Зв'язки з громадськістю. Традицією для ПАТ «Володарка» є регулярна спонсорська підтримка і меценатська допомога установам культури, освіти, медицини та спорту, інвалідам та екологам, на що щорічно виділяються чималі суми з бюджету підприємства. Під час карантину підприємство пошило 30 тис. захисних костюмів для медичного персоналу м. Вінниці.

Після цього аналізуються отримані дані та зводяться у звіти, що містять інформацію про роботу інструментів маркетингу, а також оцінку маркетингового підрозділу з точки зору виконаного ним функціоналу.

Для підвищення продажів, купівельної активності і активізації продажів через Інтернет підприємству потрібно впровадити CRM-систему та додатково виділяти кошти на просування. Основним завданням CRM є нагадування бізнесу про клієнта, відповідаючи на три основних питання: «Кому?», «Коли?», «Що?». Зазвичай, це завдання виникало після знайомства з клієнтом і закінчувалося по завершенні угоди. Сучасна CRM вирішує набагато більше питань, наприклад, liraCRM вже на етапі вхідного дзвінка отримує інформацію про те, звідки клієнт прийшов і що шукав, а якщо раніше він уже телефонував, система покаже, хто він і про що раніше з ним говорили.

В результаті аналізу існуючого на ринку програмного забезпечення для управління відносинами з клієнтами (AmoCRM, Мегаплан, FreshOffice, Terrasoft і ін.) вибір зроблений на користь Бітрікс24.

Для аналізу ефективності впровадження CRM-системи Бітрікс24 необхідно провести тестування терміном у 12 неділь. Але з урахуванням вихідних даних, можна спрогнозувати економічну ефективність. На підприємстві працює 7 менеджерів з продажів (R), які здійснюють операції в середньому на 3500 грн (С). Річний обсяг продажів (Q) становить 339030 тис. грн [3;10]. Норму рентабельності продажів (Н) розрахуємо за формулою 5.

$$Н = \frac{Ч_{пр}}{Ч_{д}} \times 100\%, \quad (3)$$

де $Ч_{пр}$ – чистий прибуток;

$Ч_{д}$ – чистий дохід від реалізації продукції.

$$Н = \frac{37962}{135972} \times 100\% = 27{,}9\% \quad (4)$$

На основі цих даних розрахуємо очікувану продуктивність та ефективність продажів (табл.7).

Таблиця 7

Показники прогнозованого додаткового щорічного прибутку ПАТ «Володарка» внаслідок впровадження CRM-систему

Продуктивність продажів (більше часу з замовниками):	
Очікуване збереження часу в розрахунку на 1 менеджера з продажу (годин в день) завдяки системі автоматизації продажів (Т)	1
З них відводимо тільки 30% додаткового часу безпосередньо на продажі (T_q)	0,3
Збільшення продуктивного часу на 1 менеджера з продажу ($T_r = T_q / 8$) (восьмигодинний робочий день),%	3,75
Середньорічний дохід в перерахунку на 1 менеджера з продажу(D = Q / R), тис грн	48432
Додатковий середньорічний дохід на одного менеджера з продажу ($D_r = T_r$ x D)	181620
Додатковий річний дохід ($TR_1 = D_r$ x R), тис грн	1271,34
Ефективність продажів (клієнтоорієнтованість):	
Передбачуваний додатковий приріст кількості угод від впровадження CRM (К), %	10
Додатковий річний дохід (TR_2= QxK)	33903
Додатковий щорічний прибуток від впровадження CRM (ТС= (TR_1+TR_2) xН), тис грн.	364,16

Витратна частина (TD) CRM-проекту підприємства протягом першого року становить 252300 грн:

- обладнання на кожне робоче місце (5 менеджерів не мають комп'ютерів) – 28000 грн;
- оплата програми в місяць для 15 працівників (для 7 менеджерів та керівників економічного відділу, маркетингу, зовнішніх зв'язків, складського господарства, господарчого відділу, заступнику голови з матеріально-технічного постачання, інженеру та бухгалтеру) – 535 х 15 = 8025 грн;
- налаштування системи і підготовка інструкцій – 6000 грн;
- навчання 15 працівників – 1500 х 5 = 7500 грн.

Враховуючи доходи і витратну частину від впровадження CRM-системи підрахуємо економічну ефективність (І):

I = TC – TD = 364,16 – 252,3 = 111,86 тис. грн (5)

Яким дійсно буде результат на купівельній активності, можна зрозуміти за допомогою прогнозування. Методом підбору було встановлено, що найкраще описує тенденцію адаптивна модель. Крім того, при короткостроковому прогнозуванні, а також при прогнозуванні в ситуації зміни зовнішніх умов, коли найбільш важливими є останні

реалізації досліджуваного процесу найбільш ефективними виявляються адаптивні методи, що враховують нерівноцінність рівнів тимчасового ряду.

За допомогою лінійної моделі Брауна побудуємо прогноз по купівельній активності споживачів ПАТ «Володарка» (y_t) на 2020-2022 р. Методом підбору, щоб помилка прогнозу на один крок уперед була найменшою, визначено параметр згладжування рівним 0,4. Дані аналізувались за 2011-2019 рр. (t=1,…,9). У таблиці 2.14 наведені розрахунки параметрів моделі Брауна на кожному кроці.

Таблиця 8

Оцінка параметрів моделі Брауна

t	Yt	$S_t^{(1)}$	$S_t^{(1)}$	$a_{0,t}$	$a_{1,t}$	ŷt
1	5645	6088,92	6378,64	5799,19	-179,08	5620,11
2	6448	6226,09	6320,36	6131,81	-58,27	6073,53
3	5840	6078,60	6228,01	5929,19	-92,35	5836,84
4	5742	5950,02	6121,82	5778,22	-106,19	5672,03
5	5587	5811,35	6003,22	5619,47	-118,60	5500,87
6	5220	5585,45	5843,63	5327,27	-159,59	5167,69
7	5286	5471,06	5701,31	5240,81	-142,32	5098,49
8	5036	5304,87	5549,87	5059,87	-151,44	4908,43
9	5309	5306,45	5456,88	5156,01	-92,99	5063,02

Після визначення параметрів було перевірено статистичну точність і достовірність моделі за допомогою наступних показників:

2. F-критерія. $F_{розр} > F_{табл}$ (30,59>5,59), тому гіпотеза про статистичну достовірність лінійної моделі Брауна з ймовірністю 0,95 не відкидається.

3. відносної помилки апроксимації. $\varepsilon_{відн} = 2{,}31\,\% < 15\%$, то модель відповідає критерію статистичної точності.

Оскільки модель є точною і достовірною, прогнозування на її основі також є адекватним.

Таблиця 9

Точковий і інтервальний прогнози по моделі Брауна

Рік прогноза	Точковий прогноз $\widehat{y_{n+L}}$, тис. дол США	Середньоквадратична похибка тренда, Scp	Довірчий інтервал прогнозу	
			Нижня межа	Верхня межа
2020	4970,04	0,81	4583,38	5356,69
2021	4877,05	1,05	4375,39	5378,71
2022	4784,06	1,28	4173,05	5395,07

Таким чином, при збереженні тенденції, що склалася в 2020 р купівельна активність може знизитися до 4970,04 тис. дол США, при цьому можлива диференціація в межах від 4583,38 до 5356,69 тис. дол США.

На рис.3 представлені результати апроксимації та прогнозування з використанням моделі Брауна.

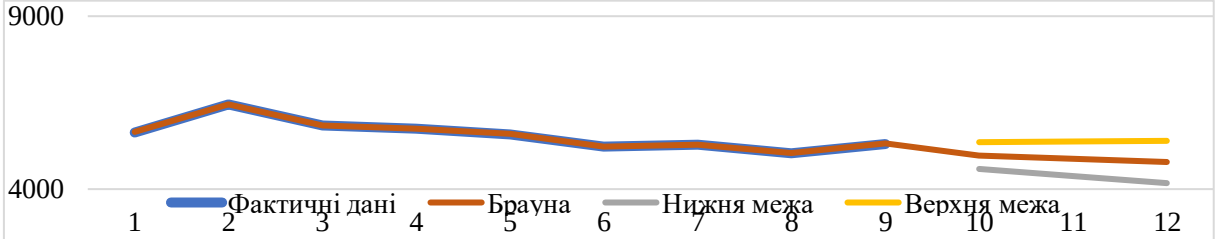

Рисунок 3 – Результати апроксимації й прогнозування по адаптивній моделі Брауна без врахування CRM-системи

Візуально бачимо, що лінійна модель Брауна добре описує фактичні дані купівельної активності, а тому прогноз є адекватним.

З урахуванням проведених розрахунків окупності інвестицій у впровадження CRM-системи, а також мінімізації ризиків зменшення купівельної активності ПАТ «Володарка» доцільно враховувати розрахований щорічний додатковий прибуток від Бітрікс24 (111,86 тис. грн або 4474,4 тис. дол. США). Тобто, незважаючи на негативну динаміку у купівельній активності, впровадження CRM-системи дозволяє подвоїти результат, що є суттєвим.

Для впровадження даних пропозицій у життя, підприємству необхідно витрачати додаткові кошти, впроваджувати інвестиції . Завдяки всім проведеним діям, цілком достовірно, що ПАТ «Володарка» обійде своїх конкурентів та займе першість на українському швейному ринку.

Висновки. Отже, оскільки не існує єдиного плану проведення маркетингового аудиту, було застосовано семи етапний процес, в ході якого було досліджено зовнішнє і внутрішнє середовище ПАТ «Володарка», виявлено сильні і слабкі сторони підприємства, його позицію на ринку, товарну, цінову, збутову політики і політику просування. Також в ході досліджено було проаналізовано вплив факторів на купівельну активність, впровадження інформаційної системи на ПАТ “Володарка” та прогнозовано їх прибутковість. Внаслідок цього, було запропоновано пропозиції для підприємства на 2020-2021 рр.

Згідно проведеного аналізу та прогнозів пропонується:

1. Розширити лінію чоловічого повсякденного одягу та аксесуарів задля протидії конкуренції дешевого китайського одягу.

2. Додатково підтримувати штатний персонал мотиваційними програмами задля покращення продуктивності праці і зацікавленості у розвитку підприємства.

3. Підвищити купівельну активність за рахунок підвищення продуктивності праці (CRM-системи) та додаткових витрат на просування, які не достатньо ефективно здійснюються на ПАТ «Володарка». Запропоновані методи повністю себе окуповують та приносять додатковий прибуток, підвищення рівня обізнаності та нових постійних клієнтів.

4. Впровадити сучасні інформаційні технології, за допомогою яких можна зменшити час прийняття рішень, що, в свою чергу, приведе до зниження вартості робіт і собівартості продукції. CRM-система Bitrix24 дає можливість виконати ці завдання, а також автоматизувати швидку обробку замовлень та якість передачі інформації між відділами. Незважаючи на щорічне зниження купівельної активності, впровадження даного інструменти дає можливість збільшити прибуток на 4474 тис. дол США.

5. Активно продовжувати підтримку і співпрацю з державою, оскільки це є гарантом постійної кількості замовлень та додаткових пільг для підприємства.

Перспективи подальших досліджень. Підвищення конкурентоспроможності підприємства і купівельної активності клієнтів, виявлення його сильних і слабких сторін, прогнозування результатів від проведеного маркетингового аудиту – залишається актуальних для усіх компаній. У подальшому необхідно розглянути з яким проміжком часу необхідно проводити аудит, та які інструменти необхідно впровадити для ПАТ «Володарка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аренс Е.А., Лоббек Дж.К. Аудит. М.: Финансы и статистика. 1995. 558 с.
2. Адамс Р. Основы аудита: пер. с англ. М.: Аудит, Юнити. 1995. 398 с.
3. Білуха М.Т, Микитенко Т.В. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит: навч.

підручник. К.: Українська академія оригінальних ідей. 2006. 888 с.
4. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс. Пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. СПб.: Питер. 2012. Изд.12. 464 с.
5. Гончарук В.А. Маркетинговое консультирование. М.: Дело. 2005.189 с.
6. Корягіна С.В., Корягін М.В.Маркетинговий аудит : навч. посібник. К. : Центр навч. л-ри. 2014. 320 с.
7. Концепция аудита маркетинга. URL:http://studbooks.net/863865/marketing/kontseptsiya_audita_marketinga (дата звернення: 21.10.2020).
8. Офіційний сайт ПАТ «Володарка». URL:: http://www.volodarka.com (дата звернення 27.10.2020).

REFERENCES

1. Arens, E.A., Lobbek, Dzh.K. (1995) Audit. Finansy i statistika.
2. Adams R. (1995) Osnovy audita. Audit, Yuniti.
3. Bilukha, M.T, Mikitenko T.V. (2006) Finansovij kontrol: teoriya, reviziya, audit: navch. pidruchnik. Ukrayinska akademiya originalnikh idej.
4. Kotler, F. (with Bozhuk, S.G.) (2015). Marketing menedzhment. Ekspress-kurs. SPb.: Piter. (Original work published 2012).
5. Goncharuk, V.A. (2005) Marketingovoe konsultirovanie. Delo.
6. Koryagina, S.V., Koryagin, M.V. (2014) Marketingovij audit: navchalnoj literatury.
7. Konczepcziya audita marketinga. http://studbooks.net/863865/marketing/kontseptsiya_audita_marketinga
8. Oficzialnyj sajt PAT «Volodarka» :: http://www.volodarka.com

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.18

УДК 330.3
JEL: Q01

Коровій Я.В.,
аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ya.koroviy@donnu.edu.ua

Орєхова Т.В.,
д.е.н., професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-3650-5935
t.oriekhova@donnu.edu.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ ЯК ФАКТОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У роботі проводиться дослідження впливу інноваційного розвитку агропромислового виробництва країн на їхній сталий розвиток. За базу аналізу було обрано 24 країни – найбільші експортери агропромислової продукції, що розташовані практично на всіх континентах, та представляють різні групи за рівнем економічного розвитку. Шляхом застосування методу кластерного аналізу отримано три кластери країн: кластер 1 (Аргентина, Бразилія, Болгарія, Колумбія, Індія, Індонезія, Латвія, Мексика, Румунія, Тайланд, Туреччина, Україна), до якого входять країни з переважно аграрною економікою, що розвивається за екстенсивним шляхом розвитку з низьким рівнем врожайності, високими показниками частки сільськогосподарських угідь, низьким рівнем витрат на інновації, та відповідним низьким рівнем тривалості життя населення і ВВП на душу населення; збільшення витрат на інновації в цих країнах не має ефективного впливу на зростання доданої вартості у галузях агропромислового виробництва в цій групі країн; кластер 2 (Німеччина, Японія, Корея, Нідерланди, Швеція, Швейцарія), до якого входять країни з високого інноваційним агропромисловим сектором, який не має системо утворюючого значення у загальній структурі економіки, проте характеризується високим рівнем врожайності, низькою часткою витрат на ресурси, високим рівнем витрат на інновації, та відповідно – високими стандартами життя населення: тривалістю життя, ВВП на душу населення; кластер 3 (Австралія, Канада, Китай, Естонія, США), до якого входять країни з індустріальною та постіндустріальною структурою економіки, з високою кількістю населення, відповідно – з екстенсивною моделлю розвитку АПК, з високими стандартами життя населення, проте з високими показниками навантаження на екосистему.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, сталий розвиток, сільське господарство, агропромисловий комплекс, кластерний аналіз.*

Рис. – 3, Табл. – 9, Літ. – 5

Коровий Я.В.,
аспирант кафедры международных экономических отношений,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ya.koroviy@donnu.edu.ua

Орехова Т.В.,
д.э.н., профессор,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0003-3650-5935
t.oriekhova@donnu.edu.ua

ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В работе проводится исследование влияния инновационного развития агропромышленного производства стран на их устойчивое развитие. За основу анализа были выбраны 24 страны - крупнейшие экспортеры агропромышленной продукции, расположенные практически на всех континентах, и представляющие разные группы по уровню экономического развития. Путем применения метода кластерного анализа получено три кластера стран: кластер 1 (Аргентина, Бразилия, Болгария, Колумбия, Индия, Индонезия, Латвия, Мексика, Румыния, Таиланд, Турция, Украина), в который входят страны с преимущественно аграрной экономикой, которые развивается экстенсивным путем развития с низким уровнем урожайности, высокими показателями доли сельскохозяйственных угодий, низким уровнем затрат на инновации, соответствующим низким уровнем продолжительности жизни населения и ВВП на душу населения; увеличение расходов на инновации в этих странах не имеет эффективного влияния на рост добавленной стоимости в отраслях агропромышленного производства этой группы стран; кластер 2 (Германия, Япония, Корея, Нидерланды, Швеция, Швейцария), в который входят страны с высокоинновационным агропромышленным сектором, который не имеет системообразующего значения в общей структуре экономики, однако характеризуется высоким уровнем урожайности, низкой долей затрат на ресурсы, высоким уровнем затрат на инновации, и соответственно - высокими стандартами жизни населения: продолжительности жизни, ВВП на душу населения; кластер 3 (Австралия, Канада, Китай, Эстония, США), в который входят страны с индустриальной и постиндустриальной структурой экономики, с высокой численностью населения, соответственно - с экстенсивной модели развития АПК, с высокими стандартами жизни населения, однако с высокими показателями нагрузки на экосистему.

Ключевые слова: *инновационное развитие, устойчивое развитие, сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, кластерный анализ.*

Рис. – 3, Табл. – 9, Лит. – 5

J. Koroviy,
postgraduate student of the Department of International Economic Relations,
Vasyl Stus Donetsk National University,
ya.koroviy@donnu.edu.ua

T. Oriekhova,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Vasyl Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-3650-5935
t.oriekhova@donnu.edu.ua

STUDY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL PRODUCTION AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The work examines the impact of innovative development of agro-industrial production of countries on their sustainable development. The analysis was based on 24 countries - the largest exporters of agro-industrial products, located on almost all continents, and representing different groups in terms of economic development. By applying the method of cluster analysis, three clusters of countries were obtained: cluster 1 (Argentina, Brazil, Bulgaria, Colombia, India, Indonesia, Latvia, Mexico, Romania, Thailand, Turkey, Ukraine), which includes countries with a predominantly agricultural economy that is developing extensively. through development with low yields, high agricultural land share, low innovation costs, corresponding to low life expectancy and GDP per capita; an increase in spending on innovation in these countries does not have an effective impact on the growth of value added in the agro-industrial sectors of this group of countries; cluster 2 (Germany, Japan, Korea, Netherlands, Sweden, Switzerland), which includes countries with a highly innovative agro-industrial sector, which does not have a systemic importance in the overall structure of the economy, but is characterized by a high level of productivity, a low share of resource costs, and a high level of costs on innovation, and, accordingly, on high living standards of the population: life expectancy, GDP per capita; cluster 3 (Australia, Canada, China, Estonia, USA), which includes countries with an industrial and post-industrial structure of the economy, with a high population, respectively - with an extensive model of agro-industrial complex development, with high living standards of the population, but with high load ecosystem.

Keywords: *innovative development, sustainable development, agriculture, agro-industrial complex, cluster analysis.*

Fig. – 3, Tabl. – 9, Ref. – 5

Постановка проблеми. Сучасний глобальний розвиток характеризується наростаючими тенденціями, що впливають на продовольчу безпеку, бідність і голод, сталість сільського господарства та продовольчих систем, а отже перспективи сталого розвитку в цілому: загальний попит на продукти харчування продовжує зростати, і відбуватиметься це в умовах збільшення дефіциту природних ресурсів та важливих змін у структурі попиту на продукти харчування та сільськогосподарську продукцію. Зміна клімату та посилення конкуренції за природні ресурси продовжуватимуть сприяти деградації та дефіциту природних ресурсів, з негативним впливом на засоби виробництва сільськогосподарської продукції та продовольчу безпеку людей. Динамічні трансформації сільськогосподарського сектору відбуваються в більшості країн з низьким рівнем доходу, що матиме вплив на системи сільськогосподарського виробництва,

зайнятості, харчування та міграції, що ставить світове суспільство перед викликом знайти способи для подальшого розвитку за цих умов.

Таким чином, серед основних викликів, що стоять перед міжнародної та національною політикою розвитку країн у контексті глобального сталого розвитку одним з основних є сталий розвиток продуктивності сільського господарства для задоволення зростаючого попиту , підвищення ефективності використання ресурсів у всьому світі, щоб задовольнити зростаючий та мінливий попит на продовольство, а також зупинити та відновити деградацію навколишнього середовища. Впровадження інноваційних стратегій підприємствами АПК є основним рушієм зростання продуктивності та сталого використання ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми інноваційного розвитку підприємств агропромислової сфери було зроблено такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як: Л. Антонюк, О. Кузьмін, І. Тараненко, Х. Такеучі, Л. Хітт, І. Фішер, Д. Форей, Й. Шумпетер, О. Яценко та інші. Питанням глобального сталого розвитку присвячені роботи таких вчених, як: Т. В. Орєхова, Б. В. Буркинський, Л. Г. Мельник, Б. Є. Патон, В. Я. Шевчук та багато інших.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на численні наукові праці як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, потребують подальшого наукового опрацювання питання формування інноваційний стратегій підприємства АПК у контексті проблем глобального сталого розвитку, що зумовило вибір теми, постановку мети даної роботи, яка полягає у визначенні впливу інноваційного розвитку в агропромисловому виробництві на забезпечення сталого розвитку в залежності від моделі державної політики інноваційного розвитку країни в цілому.

З метою дослідження впливу інноваційного розвитку країн (таблиця 1), розвитку агропромислового виробництва на їх сталий розвиток проведемо угрупування з використанням методу кластерного аналізу по ряду показників, що представлено у таблиці 2.

Таблиця 1

Коди країн

Country Name	*Country Code*	*Country Name*	*Country Code*	*Country Name*	*Country Code*
Argentina	ARG	***European Union***	EUU	***Netherlands***	NLD
Australia	AUS	***Germany***	DEU	***Romania***	ROU
Brazil	BRA	***India***	IND	***Sweden***	SWE
Bulgaria	BGR	***Indonesia***	IDN	***Switzerland***	CHE
Canada	CAN	***Japan***	JPN	***Thailand***	THA
China	CHN	***Korea, Rep.***	KOR	***Turkey***	TUR
Colombia	COL	***Latvia***	LVA	***Ukraine***	UKR
Estonia	EST	***Mexico***	MEX	***United States***	USA

За базу аналізу було обрано країни – найбільші експортери агропромислової продукції (Аргентина, Австралія, Бразилія, Болгарія, Канада, Китай, Колумбія, Естонія, ЄВ в цілому, Німеччина, Індія, Індонезія, Японія, Південна Корея, Латвія, Мексика, Нідерланди, Румунія, Швеція, Швейцарія, Тайланд, Туреччина, Україна, США), які розташовані практично на всіх континентах за виключенням Африки, та представляють групи розвинутих країн, країн, що розвиваються та країни із транзитивною економікою [3].

Таблиця 2

Сукупність показників дослідження

Показник	Позначення	Значення
Food production index	X1	Індекс виробництва продуктів харчування
Agriculture, forestry, and fishing, value added per worker (constant 2010 US$)	X2	Індекс виробництва доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва на душу співробітників галузі(в $, в цінах 2010 року)
Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP)	X3	Індекс виробництва доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва у % до ВВП. (% від ВВП)
Cereal yield (kg per hectare)	X4	Урожайність (кг з 1 га)
Agricultural land (% of land area)	X5	Частка сільськогосподарських угідь (% загальної площі)
CO2 emissions (metric tons per capita)	X6	Викиди CO2
GDP per capita (current US$)	X7	ВВП на душу населення
Research and development expenditure (% of GDP)	X8	Витрати на інновації (% від ВВП)
Life expectancy at birth, female (years)	X9	Тривалість життя жінок
Life expectancy at birth, male (years)	X10	Тривалість життя чоловіків

Показники X2, X3, X7 містили інформацію до 2019 року включно, проте інші показники потребували апроксимації та пролонгації значень до 2019 року . Для отримання даних по обраній системі показників за 24 країнами було побудовано систему прогнозних моделей засобами статистичного програмування мовою R із застосуванням оболонки R Studio. Було побудовано 168 авторегресійних моделей (7 показників по 24 країнах), серед яких переважна кількість проявляла авторегресію 1 порядку, деякі демонстрували більш глибоку авторегресію 2-3 порядків. Для вибору оптимальної моделі для кожного показника по кожній країні розглядалася сукупність моделей та методів прогнозування: Юла-Уокера (yule-walker та yw), Бурга (burg), метод найменших квадратів (ols), метод максимальної правдоподібності (mle). Для підвищення якості прогнозу при апроксимації для показників, які потребували пролонгації на 3 роки вперед, було обрано двокроковий алгоритм. Спочатку прогнозування відбувалося на 2017 рік, а потім за даними 1995-2017 рр. підбиралася нова оптимальна модель, яка дозволяла спрогнозувати на 2018 та 2019 рр [4].

Для з’ясування однорідності виділеної сукупності країн за обраною сукупністю показників було проведено кластерний аналіз засобами пакету Statistica 10 Enterprise. Для проведення кластеризації країн по обраній сукупності показників було використано спрогнозовані дані на 2019 рік, наведені у таблиці 3. На першому кроці було використано метод дереподібної кластеризації, в результаті чого було отримано дендрограму (рис. 1).

Деревоподібна кластеризація була здійснена за методом Уарда з евклідовою метрикою.

Таблиця 3

Статистична база кластеризації країн за 2019 рік

	Food production index	value added per worker	value added (% of GDP)	Cereal yield (kg per hectare)	Agricultural land (% of land area)	CO2 emissions (metric tons per capita)	GDP per capita (current US$)	Research and development expenditure (% of GDP)	Life expectancy at birth, female (years)	Life expectancy at birth, male (years)
ARG	116	1855009,38	7,20	4770	53,50	4,44	10006,15	0,53	79,90	73,10
AUS	99	72841,58	2,09	2310	51,70	16,20	54907,1	1,85	84,90	80,80
BRA	128	13775,65	4,44	4671	33,40	2,15	9737,601	1,26	79,50	72,10
BGR	118	11462,76	3,19	4677	47,50	6,15	8717,186	0,73	78,40	71,60
CAN	109,5	99708,37	1,86	3678	6,97	15,45	46194,73	1,62	84,20	80
CHN	128	4188,38	7,11	6035	55,30	6,67	81993,73	2,10	79,20	74,70
COL	111,5	6153,16	6,74	3898	39,30	1,81	10261,68	0,23	79,90	74,50
EST	123	33383,20	2,88	3333	22,30	12,45	6432,388	1,39	82,80	74
EUU	99,9	28935,62	1,64	4973	39,80	6,75	46258,88	2,14	83,64	78,40
DEU	104	49232,78	0,82	6857	48,10	9,28	23659,87	3,01	83,10	78,40
IND	134	1978,33	15,96	2955	60,47	1,82	34843,3	0,67	70,10	68,50
IDN	135	4052,04	12,72	5039	30,50	1,84	4135,569	0,19	73,80	69,50
JPN	97	24600,00	1,24	6011	12,60	9,60	2104,146	3,23	87,40	81
KOR	100,7	19907,54	1,69	6357	18,20	11,50	40246,88	4,62	85,30	79,90
LVA	135,5	19850,08	3,72	3725	30,00	3,47	31761,98	0,59	79,80	70
MEX	117	6057,27	3,47	3592	54,77	4,02	17836,36	0,33	77,84	72,20
NLD	114	88094,05	1,66	8178	55,00	10,55	9863,073	2,07	83,30	80,20
ROU	97	6547,77	4,10	3191	60,25	3,60	52447,83	0,49	79,10	71,40
SWE	99,8	108587,62	1,44	5458	7,53	4,25	12919,53	3,37	84,20	80,90
CHE	103,4	29726,24	0,65	6349	38,66	4,10	51610,07	3,32	85,50	81,50
THA	11	3288,28	8,00	3137	42,30	3,90	7808,193	1,10	81,00	73,60
TUR	124	16808,73	6,43	3072	50,35	4,30	9042,493	0,94	80,50	74,60
UKR	142	5514,97	9,01	3688	71,60	6,00	3659,031	0,45	76,50	66,35
USA	114	81000,00	0,90	7330	44,80	16,50	65118,36	2,79	81	75,95

Для проведення кластеризації вхідні дані були попередньо стандартизовані за наступною формулою:

$$z_i = \frac{\chi_i - \bar{\chi}}{s},$$

де χ_i (i=1;n) – вхідні значення показника;

$\bar{\chi} = \frac{\sum_{i=1}^{n} \chi_i}{n}$ – середнє значення показника;

$s = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n} (\chi_i - \bar{\chi})^2}{n-1}}$ – стандартне відхилення показника.

Отримана дендрограма наочно доводить неоднорість виділених країн по обраній сукупності показників та виоремлює як мінімум 2 чіткі кластери. Уточнення кількості однорідних кластерів, а також їх властивостей, було проведено за методом кластеризації к-середніх (k-means), що надало можливість знайти три чіткі однорідні кластери, а також з'ясувати їх характерні особливості.

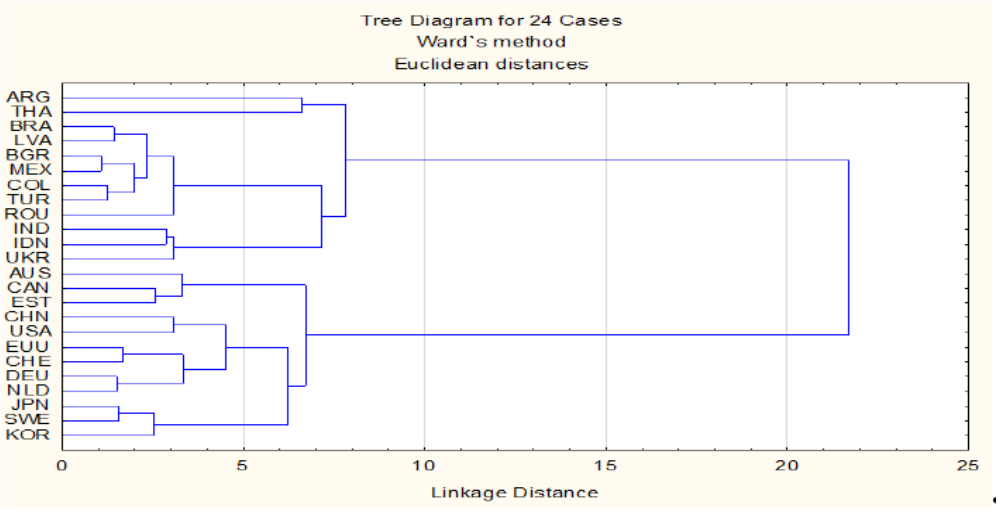

Рисунок 1 - Дендрограма кластеризації 24 країн за обраною сукупністю показників за 2019 рік

За двома кластерами пройшла чітка диференціація обраних 24 країн (рис. 2), проте при підвищенні кількості груп до трьох якість кластеризації збільшилася, що дало змогу виокремити 3 однорідні кластери країн (рис. 3).

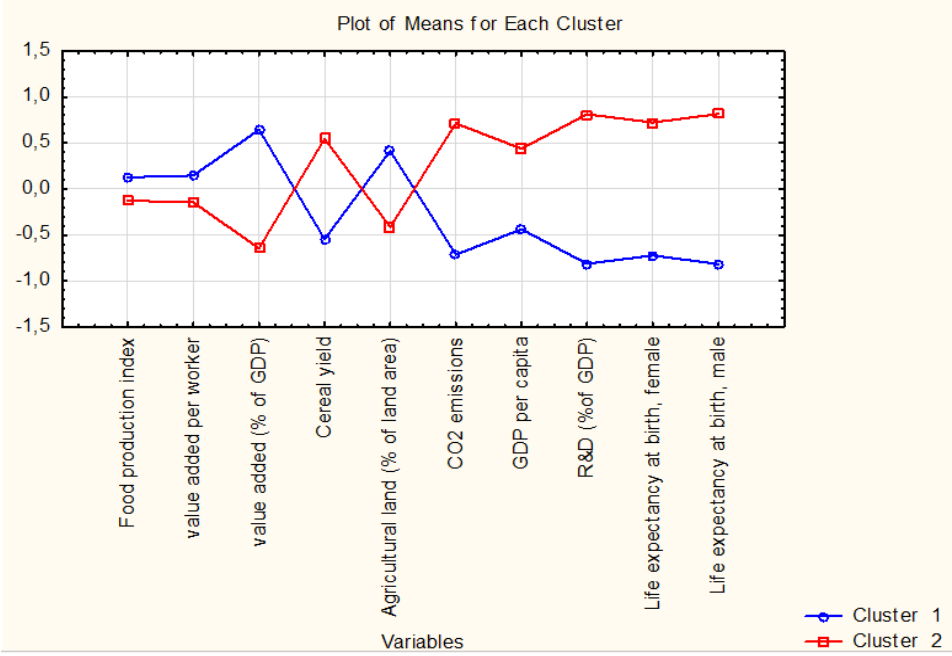

Рисунок 2 - Кластеризація методом k-means за двома кластерами

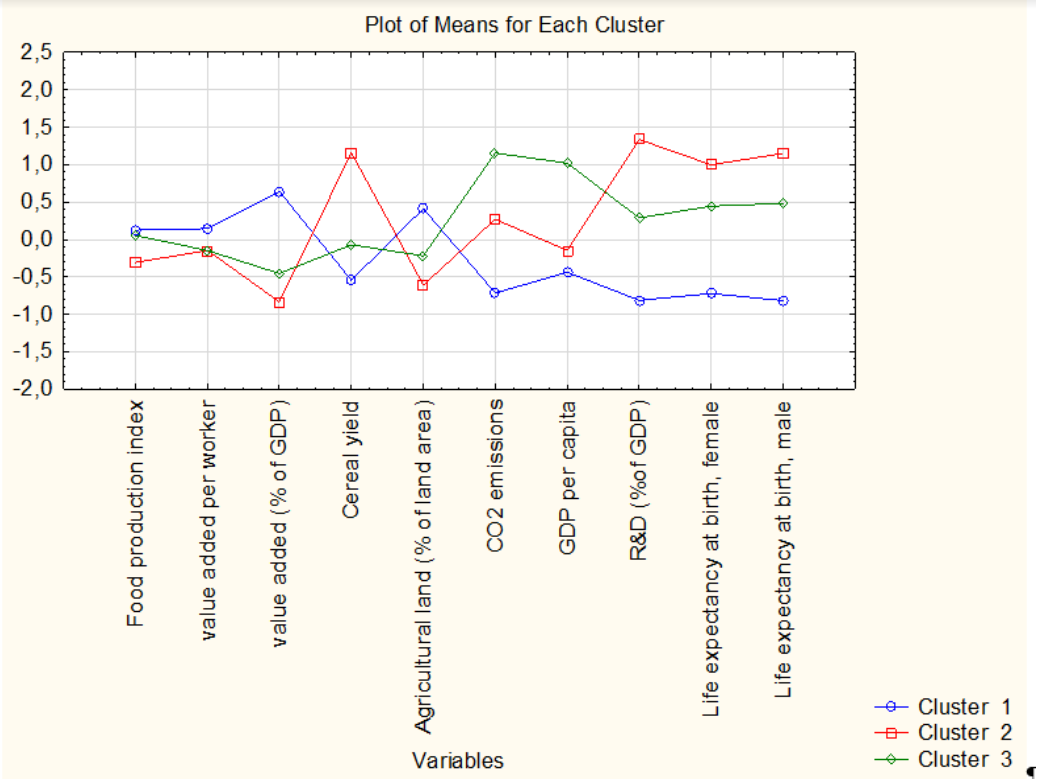

Рисунок 3 - Кластеризація методом k-means за трьома кластерами

Характеристики кожного кластера та їх членів наведені у таблицях 4 – 6.

Таблиця 4

Характеристики кластеру 1

Країна	Відстань від центру кластеру	Характеристика кластеру
ARG	1,464559	Високі показники доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва у % до ВВП. Низький рівень урожайності з 1 га Високі показники частки сільськогосподарських угідь Низький рівень викидів CO2 Низький рівень ВВП на душу населення Низький рівень витрат на інновації Низький рівень тривалості життя населення
BRA	0,497802	
BGR	0,430918	
COL	0,380874	
IND	1,095576	
IDN	0,797829	
LVA	0,581616	
MEX	0,362362	
ROU	0,664356	
THA	1,352710	
TUR	0,411573	
UKR	0,744707	

Таблиця 5

Характеристики кластеру 2

Країна	Відстань від центру кластеру	Характеристика кластеру
DEU	0,399583	Низький індекс виробництва продуктів харчування Низькі показники доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва у % до ВВП. Високий рівень урожайності з 1 га Низькі показники частки сільськогосподарських угідь Високий рівень витрат на інновації Високий рівень тривалості життя населення
JPN	0,508632	
KOR	0,526379	
NLD	0,711302	
SWE	0,562004	
CHE	0,517919	

Таблиця 6

Характеристики кластеру 3

Країна	Відстань від центру кластеру	Характеристика кластеру
AUS	0,698180	1. Високі викиди CO2 2. Високий рівень ВВП на душу населення
CAN	0,666519	
CHN	0,899616	
EST	0,771535	
EUU	0,448750	
USA	0,733616	

Кластерний аналіз дозволив отримати якісні характеристики трьох кластерів країн. Для дослідження кількісних характеристик було здійснено кореляційно-регресійний аналіз. Для цього з кожного кластеру було обрано по одному представнику. З першого кластеру було обрано Україну для проведення подальших досліджень по ній, з третього – ЄС, який є центром кластеру. Відбір такого представника здійснювався на основі відстані до центру кластеру з таблиці 4. Для другого кластеру, що являє собою сукупність країн з найбільш стійким розвитком, побудуємо моделі для кожної країни. Статистичну базу системи показників для України наведено у таблиці 7.

Таблиця 7

Статистична база системи показників для України за 1995-2019 рр. [5]

Роки	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1995	104,70	1522,18	13,77	2512,30	72,24	8,66	935,96	1,19	72,54	61,22
1996	92,67	1404,11	12,23	2010,20	72,22	8,08	872,70	1,19	72,80	61,52
1997	93,25	1430,84	12,52	2490,30	72,24	6,74	991,22	1,19	73,19	62,23
1998	80,11	1330,04	12,07	2109,40	71,82	6,55	835,25	1,07	73,84	63,17
1999	78,04	1315,19	11,88	2002,90	71,55	6,69	635,76	0,97	73,61	62,62
2000	85,18	1476,41	14,49	1950,80	71,47	6,53	635,70	0,96	73,53	62,10
2001	93,87	1693,69	14,31	2729,50	71,43	6,61	780,32	1,02	73,63	62,32
2002	93,93	1757,85	12,96	2752,20	71,45	6,61	878,62	1,00	74,13	62,70
2003	93,04	1621,36	10,81	2278,40	71,38	7,37	1047,50	1,11	74,06	62,64
2004	98,01	2008,10	10,78	2845,20	71,38	7,24	1366,02	1,08	74,05	62,60
2005	101,32	2034,95	9,13	2623,00	71,29	7,09	1826,93	1,03	73,97	62,23
2006	100,67	2135,51	7,54	2427,70	71,26	6,98	2300,77	0,95	74,06	62,38
2007	93,68	2083,14	6,55	2206,70	71,23	6,91	3065,61	0,85	74,22	62,51

Продовження таблиці 7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2008	114,62	2479,97	6,86	3486,90	71,28	6,72	3887,24	0,85	74,28	62,51
2009	117,13	2486,50	7,17	3003,80	71,25	5,65	2543,00	0,86	74,86	63,79
2010	107,34	2502,74	7,45	2726,60	71,23	6,64	2965,14	0,83	75,50	65,28
2011	127,55	2983,27	8,20	3753,70	71,26	6,27	3569,76	0,74	75,88	65,98
2012	127,05	2948,34	7,82	3156,80	71,29	6,49	3855,42	0,75	76,02	66,11
2013	156,54	3273,77	8,79	4030,80	71,68	5,98	4029,71	0,76	76,22	66,34
2014	152,73	4783,04	10,15	4400,20	71,66	5,05	3104,64	0,65	76,37	66,25
2015	144,88	4419,36	12,06	4140,90	71,65	4,35	2124,66	0,61	76,25	66,37
2016	169,07	4683,38	11,73	4651,60	71,67	4,49	2187,73	0,48	76,46	66,73
2017	155,00	4671,45	10,19	4315,80	71,64	5,20	2640,68	0,45	76,78	67,02
2018	172,00	5233,08	10,14	3952,00	71,62	5,70	3096,82	0,47	76,72	66,69
2019	160,00	5514,97	9,01	3688,00	71,60	6,00	3659,03	0,45	76,50	66,35

З метою знаходження зв'язків між системою показників було проведено кореляційний аналіз засобами надбудови Аналіз даних Microsoft Excel. Кореляційну матрицю наведено у таблиці 8

Таблиця 8

Кореляційна матриця системи показників для України (1995-2019 рр)

	X1	*X2*	*X3*	*X4*	*X5*	*X6*	*X7*	*X8*	*X9*	*X10*
X1	1,00									
X2	0,92	1,00								
X3	-0,27	-0,26	1,00							
X4	0,96	0,89	-0,22	1,00						
X5	0,01	-0,05	0,61	-0,05	1,00					
X6	-0,74	-0,76	0,12	-0,78	0,18	1,00				
X7	0,68	0,65	-0,81	0,64	-0,40	-0,41	1,00			
X8	-0,86	-0,94	0,35	-0,84	0,25	0,82	-0,69	1,00		
X9	0,89	0,91	-0,41	0,87	-0,27	-0,81	0,75	-0,94	1,00	
X10	0,89	0,89	-0,31	0,86	-0,14	-0,80	0,68	-0,91	0,98	1,00

Для дослідження проблем стійкого розвитку країни розглянемо вплив на показники ефективності інших факторів. Так, кореляційна матриця доводить, що:

на фактор X6 – викиди CO2 достатньо сильно впливають такі фактори:

X1 (r16=-0,74) – помірний обернений вплив індексу виробництва продуктів харчування

X2 (r26=-0,76) – помірний обернений вплив індексу виробництва доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва на душу співробітників галузі

X4 (r46=-0,78) – помірний обернений вплив урожайності

X8 (r68=0,82) – сильний прямий вплив витрат на інновації

X9 (r69=-0,81) – сильний обернений вплив тривалості життя населення

на фактор X9 – тривалість життя жінок достатньо сильно впливають такі фактори:

X1 (r19=0,89) – сильний прямий вплив індексу виробництва продуктів харчування

X2 (r29=0,91) – сильний прямий вплив індексу виробництва доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва на душу співробітників галузі

X4 (r49=0,87) – сильний прямий вплив урожайності

X6 (r69=-0,81) – сильний обернений викидів CO2

X8 (r89=-0,94) – сильний обернений вплив витрат на інновації

Фактор X8 – витрати на інновації має вплив на такі чинники:

X1 (r18=-0,86) – сильний обернений вплив на індекс виробництва продуктів харчування

X2 (r28=-0,94) – сильний обернений вплив на індекс виробництва доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва на душу співробітників галузі

X4 (r48=-0,84) – сильний обернений вплив на урожайність

X6 (r68=0,82) – сильний прямий вплив на викиди CO2

X9 (r89=-0,94) – сильний обернений вплив витрат на тривалість життя населення

Якісні зв'язки було уточнено за допомогою побудови парних регресійних моделей. Всі отримані моделі є значущими за критеріями Фішера і Стьюдента.

Таблиця 9

Розрахунок впливу факторів на показники сталого розвитку України

Фактор	Рівняння	Очікувані результати
X6 Вплив на зміну викидів CO2	X6=9,23-0,00092X4	Збільшення урожайності на 1 кг з га дозволить зменшити викиди CO2 на 0,92 метричних кг на душу населення
	X6=3,5+3,39X8 -	Збільшення витрат на інновації на 1% від ВВП призведе до збільшення викидів CO2 на 3,39 метричних тон на душу населення
X9 Вплив на зміну тривалості життя жінок	X9=69,73+0,044X1	Збільшення індексу виробництва продуктів харчування на 100 одиниць дозволить збільшити тривалість життя жінок на 4,4 роки
	X9=72,34+0,0009X2	Збільшення індексу виробництва доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва на душу співробітників галузі на 1000$ дозволить збільшити тривалість життя жінок на 0,9 років
	X9=70,54+0,0014X4	Збільшення урожайності на 1 т з га дозволить збільшити тривалість життя жінок на 1,4 роки
	X9=81,85-1,1X6	Збільшення викидів CO2 на 1 метричний кг призводить до зменшення тривалості життя жінок на 1,1 рік
X8 Вплив витрат на інновації на інші показники	X1=199,6-98,4X8	Збільшення витрат на інновації на 1% від ВВП призведе до зменшення індексу виробництва продуктів харчування на 98,4 одиниць
	X2=7352,6-5385,7X8	Збільшення витрат на інновації на 1% від ВВП призведе до зменшення індексу виробництва доданої вартості у галузях сільського господарства, лісництва та рибництва на душу співробітників галузі на 5385,7$
	X4=5618-2981X8	Збільшення витрат на інновації на 1% від ВВП призведе до зменшення урожайності на 2981 т з га

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило здійснити угрупування країн за моделями інноваційного розвитку агропромислового сектору і відповідного впливу на їх сталий розвиток. Шляхом застосування методу кластерного аналізу отримано три кластери країн: кластер 1 (Аргентина, Бразилія, Болгарія, Колумбія, Індія, Індонезія, Латвія, Мексика, Румунія, Тайланд, Туреччина, Україна), до якого входять країни з переважно аграрною економікою, що розвивається за екстенсивним шляхом розвитку з низьким рівнем врожайності, високими показниками частки сільськогосподарських угідь, низьким рівнем витрат на інновації, та відповідним низьким рівнем тривалості життя населення і ВВП на душу населення; збільшення витрат на інновації не має ефективного впливу на зростання доданої вартості у галузях агропромислового виробництва в цій групі країн; кластер 2 (Німеччина, Японія, Корея, Нідерланди, Швеція, Швейцарія), до якого входять країни з високого інноваційним агропромисловим сектором, який не має системо утворюючого значення у загальній структурі економіки, проте характеризується високим рівнем врожайності, низькою часткою витрат на ресурси, високим рівнем витрат на інновації, та відповідно – високими стандартами життя населення: тривалістю життя, ВВП на душу населення; кластер 3 (Австралія, Канада, Китай, Естонія, США), до якого входять країни з індустріальною та постіндустріальною структурою економіки, з високою кількістю населення, відповідно

– з екстенсивною моделлю розвитку АПК, з високими стандартами життя населення, проте з високими показниками навантаження на екосистему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Carrión-Flores, C. E. & Innes, R. (2010) Environmental innovation and environmental performance. Journal of Environmental Economics and Management, 59, 1, 27-42.
2. OECD (2002) Dynamising National Innovation Systems. OECD, Paris.
3. OECD (2019) Innovation, Productivity and Sustainability in Food and Agriculture. OECD, Paris
4. World Bank Indicators. URL: https://data.worldbank.org/indicator
5. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

REFERENCES

1. Carrión-Flores, C. E. & Innes, R. (2010) Environmental innovation and environmental performance. Journal of Environmental Economics and Management, 59, 1, 27-42.
2. OECD (2002) Dynamising National Innovation Systems. OECD, Paris.
3. OECD (2019) Innovation, Productivity and Sustainability in Food and Agriculture. OECD, Paris
4. World Bank Indicators. URL: https://data.worldbank.org/indicator
5. State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.19

УДК 338.24
JEL: D21, M21

Мацкевич Ю.І.,
к.е.н., старший викладач кафедри економічної теорії та підприємництва,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
ORCID: 0000-0002-2602-6175
matskevich_yuliy@ukr.net

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

У період економічної та фінансової нестабільності в Україні першочерговим завданням є планування діяльності суб'єктів господарювання в мінливих умовах економічного розвитку країни. У сформованій ситуації необхідний особливий підхід до організації процесу прийняття оптимальних управлінських рішень і пошук інструментів, здатних забезпечити їх реалізацію. Низька рентабельність і платоспроможність, малоефективна грошово-кредитна політика і система оподаткування, відсутність відповідної законодавчої бази і дієвих механізмів регулювання грошових потоків є результатом фінансової нестабільності. Для забезпечення фінансової стійкості необхідна побудова ефективно діючої в умовах, що склалися схеми управління підприємством. У бізнес-плані підприємства повинні знайти відображення всі фактори, які впливають на його функціонування, і перш за все, Бізнес-планування повинно забезпечувати вирішення питань щодо поліпшення фінансового стану підприємства. У зв'язку з цим у статті велика увага приділяється питанням підвищення результативності фінансового управління у складі бізнес-планування. Стаття має науково-методичний характер.

Ключові слова: *економічна нестабільність, бізнес-планування, фінансовий план, фінансова стійкість.*

Літ. - 11

Мацкевич Ю.И.,
к.э.н., старший преподаватель кафедры экономической теории и предпринимательства,
ГВУЗ «Приазовский государственный технический університет»
ORCID: 0000-0002-2602-6175
matskevich_yuliy@ukr.net

БИЗНЕС-ПЛАНИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ

В период экономической и финансовой нестабильности в Украине первоочередной задачей является планирование деятельности субъектов хозяйствования в изменчивых условиях экономического развития страны. В сложившейся ситуации необходим особый подход к организации процесса принятия

оптимальных управленческих решений и поиск инструментов, способных обеспечить их реализацию. Низкая рентабельность и платежеспособность, малоэффективная денежно-кредитная политика и система налогообложения, отсутствие соответствующей законодательной базы и действенных механизмов регулирования денежных потоков являются результатом финансовой нестабильности. Для обеспечения финансовой устойчивости необходимо построение эффективно действующей в сложившихся условиях схемы управления предприятием. В бизнес-плане предприятия должны найти отражение все факторы, которые влияют на его функционирование, и прежде всего, бизнес-планирование должно обеспечивать решение вопросов по улучшению финансового состояния предприятия. В связи с этим в статье большое внимание уделяется вопросам повышения результативности финансового управления в составе бізнес-планирования. Статья имеет научно-методический характер.

Ключевые слова: *экономическая нестабильность, бизнес-планирование, финансовый план, финансовая устойчивость.*

Лит. - 11

Yu. Matskevich,
Ph. D, Senior Lecturer of the Department of Economic Theory and Entrepreneurship,
State University «Priazovsky State Technical University»
ORCID: 0000-0002-2602-6175
matskevich_yuliy@ukr.net

BUSINESS PLANNING AS A TOOL OF FINANCIAL STABILITY ENTERPRISE IN THE CONDITIONS INSTABILITY OF THE UKRAINIAN ECONOMY

During the period of economic and financial instability in Ukraine, the first priority is to plan the activities of business entities in the changing conditions of the country's economic development. In this situation, a special approach to organizing the process of making optimal management decisions and finding tools that can ensure their implementation is necessary. Low profitability and solvency, inefficient monetary policy and tax system, lack of an appropriate legislative framework and effective mechanisms for regulating cash flows are the result of financial instability. To ensure financial stability, it is necessary to build an effective enterprise management scheme that operates in the current conditions. The business plan of the enterprise should reflect all the factors that affect its functioning, and first of all, business planning should provide solutions to issues related to improving the financial condition of the enterprise. In this regard, the article pays great attention to improving the effectiveness of financial management as part of business planning. The article is of a scientific and methodological character.

Keywords: *economic instability, business planning, financial plan, financial stability.*

Ref. – 11

Актуальність проблеми. В бізнес-плані кожен з аспектів має свої особливості і специфіку відображення, яка визначається конкретними завданнями діяльності підприємства в цілому і його окремих підрозділів. Повнокровне функціонування підприємства неможливо без урахування всіх цих сторін діяльності. Фінансовий менеджмент виступає ключовою підсистемою загальної системи управління завдяки вирішенню таких завдань, як забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості

підприємства, організації управління фінансовою діяльністю в цілому. Але найменш розробленим з усіх розділів бізнес-плану, справедливо вважається фінансовій план. Тому сьогодні є актуальним і необхідним аналіз і використання різних форм і методів фінансового планування з урахуванням необхідності досягнення стійкості діяльності підприємств і відповідно до підрозділів фінансового плану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми бізнес-планування та його вплив на стійкість і розвиток підприємства є предметом дослідження таких науковців, як: В.Р. Кучеренко, В.В Македон [1], Л.Т. Агафонова, І.І. Циглик, Г. Я. Аніловська [2], Г. О. Швиданенко [3], В. О. Козловський, І.З. Должанський [10] та інші. Однак сьогодні деякі аспекти розробки таких розділів бізнес-плану, як фінансовий план, залишаються дискусійними і потребують уточнення.

Мета статті - проаналізувати роль і значення бізнес-планування для українських підприємств у підвищенні рівня фінансової стійкості.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, для залучення інвесторів до фінансування різних виробничих проектів керівництво підприємства повинно переконати їх в існуванні реальної програми реалізації проектів, в наявності у підприємства шансів на комерційний успіх, забезпечення достатнього рівня прибутковості. Тільки на цій основі можна будувати взаємовигідні господарські та фінансові відносини з постачальниками, посередниками в реалізації готової продукції підприємства, з іншими партнерами. Програмою дій підприємця, необхідним інструментом проектно-інвестиційних рішень і внутрішньофірмового планування, який використовується у всіх сферах підприємництва є бізнес-план. Він актуальний як для новостворюваних підприємств, так і для підприємств, які вже працюють [1, с. 5].

При складанні бізнес-плану важливо мати на увазі одну обставину, що випливає з аналізу зарубіжного досвіду в цій галузі. Цей досвід свідчить, що розробка бізнес-планів здійснюється, як правило, із залученням фахівців, експертів і консультантів. І це вітається інвесторами. Однак менеджери самої компанії (включаючи і керівництво) повинні брати в складанні бізнес-плану найактивнішу участь. Багато зарубіжних інвестиційних і фінансових компаній, банки взагалі відмовляються розглядати заявки на інвестування, якщо їм стає відомо, що бізнес-план підготовлений фахівцями з боку, а керівник підприємства його тільки підписав. З точки зору інвесторів і кредиторів, особиста участь керівників вищого рівня управління підприємством означає їх готовність відповідати за успішну реалізацію проекту, виконувати взяті зобов'язання.

Ключовою підсистемою загальної системи управління підприємством виступає фінансовий менеджмент, за допомогою якого вирішуються такі завдання, як: пошук джерел фінансування діяльності та визначення їх оптимальних розмірів, забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості підприємства, організація управління фінансовою діяльністю в цілому. При цьому фінансове управління, зокрема планування в умовах перехідної економіки, має свої відмінні риси. Фінансовий менеджмент включає в себе такі цілі: максимізацію прибутку і мінімізацію доходів, виживання або досягнення лідерства в конкурентній боротьбі, збільшення так званої ринкової вартості підприємства та ін. І, частіше західні, бізнесмени прагнуть до оптимізації прибутку, до досягнення прийнятної для даного бізнесу величини.

В останні роки на Заході великого поширення набуває теорія, пов'язана з орієнтацією на максимізацію цінності підприємства, що виходить з передумови, що ні прибуток, ні рентабельність, ні обсяг виробництва не має права розглядатися в якості критерію ефективності діяльності підприємства, його фінансового управління.

В його основі лежать концепції, що базуються на обґрунтуванні взаємозв'язку економічних і соціальних факторів суспільного розвитку, значимість яких стає очевидною в умовах розвинених ринкових відносин. В Україні повинна існувати своя специфіка фінансового управління, що обумовлюється необхідністю виживання і забезпечення можливості сталого розвитку для підприємств навіть в умовах високої економічної нестабільності. В області фінансового менеджменту є той факт, що в зарубіжній практиці пріоритет віддається звіту про прибутки і збитки, проте в українських умовах в якості основного документа фінансового плану традиційно продовжує розглядатися баланс активів і пасивів. Причини цього слід шукати в тому, що прибуток, так чи інакше, виступає одним з найважливіших показників діяльності західної компанії. Це глибоко вкоренилося в психології зарубіжного бізнесу, і саме його прагнуть продемонструвати стороннім спостерігачам як свідчення успішності комерційної діяльності.

У країнах з розвиненою ринковою економікою досягнення стабільності діяльності виявляється можливим при вкладенні в нову справу мінімуму власних коштів з переважним використанням кредитів, тобто знаходження можливості ризикувати «чужими коштами». Так, наприклад, для японських фірм характерно, що частка залученого капіталу становить 80% від використовуваного, в США його розмір досягає 60%. При цьому джерелом позикових коштів в Японії є переважно банки, в США – грошові кошти населення. Подібний підхід не представляється можливим для української економіки з багатьох причин. По-перше, нерозвинена система кредитування. По-друге, перекіс структури коштів у бік позикових таїть загрозу банкрутства підприємства, так як «незручний час» для повернення коштів може настати раптово, в тому числі внаслідок «інфляційного стрибка». І по-третє, сама інфляція не може бути величиною більш-менш постійною в країні, де нестабільна і нерозвинена структура виробництва. В українських умовах характеристикою абсолютної фінансової стійкості може виступати ситуація, коли всі запаси покриваються власними оборотними коштами [2, с. 17]. Частково дані проблеми можна вирішити організаційним шляхом, зокрема створенням холдингів, в рамках яких здійснюється внутрішнє кредитування і забезпечується певна ступінь стійкості спільної діяльності. Але уникнути необхідності залучення зовнішніх кредитів, тим не менш, не завжди вдається.

З усіх розділів бізнес-планів, що складаються вітчизняними підприємствами, найменш розробленим справедливо вважається фінансовий план. У той же час саме в цьому розділі бізнес-плану відображається реальний фінансовий стан підприємства, його доходи і витрати, розрахунки з партнерами, структурні зміни активів і пасивів; розробляються прогнози фінансових результатів діяльності підприємства, визначаються джерела фінансування та його потреби в додаткових фінансових ресурсах, формується модель дисконтованих грошових потоків, встановлюється точка беззбитковості (поріг рентабельності). Фінансовий розділ бізнес-плану дає можливість керівництву вибрати найкращий варіант рішення, мінімізувати наслідки ризику, пов'язаного з виконанням інвестиційної або інших програм розвитку підприємства [2, с. 136]. Тому забезпечення фінансової стійкості діяльності у вітчизняних умовах не виключає можливості використання наступних, традиційних для ринкової економіки, показників [4, с. 238]:

- коефіцієнт концентрації власного капіталу, коефіцієнт фінансової залежності, зворотний першому, а також коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів. Всі ці три показники характеризують фінансову стійкість діяльності при використанні

позикових коштів. При цьому очевидно, що чим більшу частку використовуваного капіталу становить власний, тим стійкіше діяльність підприємства, але і ймовірніше отримання зовнішніх позик;

- коефіцієнт маневреності власного капіталу, що характеризує розподіл власного капіталу на статті: фінансування поточної діяльності та капіталізації.

Досягнення фінансової стійкості багато в чому визначається грамотністю вкладення коштів у власні активи, які за своєю природою досить динамічні і в процесі діяльності можуть зазнавати значних змін. Інформацію про динаміку подібних змін можна отримати, використовуючи вертикальний і горизонтальний аналіз фінансової звітності [5, с. 214]. Вертикальний аналіз дає уявлення про структуру фінансових коштів, включаючи джерела їх отримання, в рамках якого за допомогою використання відносних показників на основі балансу стає можливим проводити порівняння економічного потенціалу підприємства з результатами його діяльності, а також коригувати дані з урахуванням інфляційних змін. За допомогою горизонтального аналізу проводиться порівняння окремих показників балансу по ряду минулих років, що не виключає і можливості побудови прогнозів. Вибір показників, за якими потрібно провести аналіз, а також необхідність їх укрупнення здійснюється відповідно до аналітичних цілей. Але горизонтальний аналіз зазвичай не дає великого ефекту при високій інфляції. Якщо вертикальний аналіз «дозволяє відстежувати і прогнозувати структурні зрушення у складі господарських засобів і джерел їх покриття», то горизонтальний надає можливість «виявити тенденції зміни окремих статей або їх груп, що входять до складу бухгалтерської звітності. Цінність обох видів аналізу збільшується за умови їх взаємодоповнюваності і особливо важлива при проведенні зіставлень звітності різних за видом діяльності та обсягом виробництва. Збільшення активної частини основних засобів свідчить зростання фінансової стійкості діяльності, при цьому підприємство повинно прагнути і до зміцнення своєї матеріально-технічної бази.

В силу нестабільності української економіки, зміни порядку розрахунків і кредитування комерційних підприємств, істотної дебіторської та кредиторської заборгованості, несвоєчасності здійснення платежів великого значення набуває оперативне фінансове планування. Його зростаюче значення обумовлено необхідністю визначення послідовності і термінів проведення грошових операцій при оптимальному використанні фінансових ресурсів з метою отримання максимального економічного результату. Цей вид планування включає складання і виконання платіжного календаря, податкового календаря і касового плану. Платіжний календар підприємства визначає забезпеченість за рахунок усіх грошових ресурсів виконання підприємством своїх зобов'язань за платежами. Він складається за всіма статтями грошових надходжень і витрат, що проходять через відповідні рахунки в комерційних банках. При цьому береться до уваги законодавчо встановлена черговість списання грошових коштів з розрахункового рахунку господарюючого суб'єкта. Частиною платіжного календаря є податковий календар, який дозволяє контролювати терміни сплати податків та інших обов'язкових платежів і своєчасно надавати звітність до податкових органів, органів статистики та позабюджетних фондів.

Важливу роль у підвищенні платоспроможності підприємства відіграють касовий план і контроль за його виконанням. Він відображає надходження і виплати готівкових грошових коштів через касу господарюючого суб'єкта. З використанням даних балансу стає можливим проводити аналіз ліквідності підприємства, тобто його здатності відповідати власним поточним зобов'язанням. Критерії ліквідності, а також

платоспроможності дозволяють оцінювати фінансовий стан в умовах, коли довгострокове планування виявляється нереальним. Платоспроможність і ліквідність – характеристики досить різні. Розраховані за ними коефіцієнти надають різну інформацію, але однаково необхідну для оцінки ефективності діяльності підприємства в умовах перехідної економіки. Вони можуть свідчити про «здоров'я» суб'єкта господарювання, а при спільному аналізі балансу і звіту про прибуток дозволяють найбільш об'єктивно оцінити саму діяльність. З їх допомогою стає можливим також проводити порівняння поточних показників з прогнозними або досягнутими в минулому.

Ліквідність передбачає наявність у підприємства достатніх оборотних коштів для погашення короткострокових зобов'язань, платоспроможність же передбачає можливість негайного погашення кредиторської заборгованості за рахунок наявних у підприємств грошових коштів або їх еквівалентів. Розрахунок різних показників ліквідності базується на порівнянні поточних активів з короткостроковими пасивами. При цьому більш точний і змістовний його аналіз може проводитися з використанням коефіцієнтів поточної або термінової ліквідності. Ступінь ліквідності підприємства виражається в коефіцієнті поточної ліквідності (Кпл), який характеризує загальну забезпеченість підприємства оборотними коштами для ведення господарської діяльності і визначається як співвідношення поточних активів (ПА) і короткострокових пасивів (КП).

$$\text{Кпл} = \frac{ПА}{КП}, \quad (1)$$

Даний коефіцієнт, який може вважатися основним показником ліквідності, відображає обсяг фінансових коштів, що припадають на грошову одиницю фінансових зобов'язань. Його нормативна величина повинна знаходитися в діапазоні від 1,5 до 2, при цьому позитивно оцінюється динаміка його зростання. Коефіцієнт строкової ліквідності розраховується за вирахуванням частини поточних активів, тому може використовуватися в інших сферах діяльності.

Задовільність структури балансу також визначається коефіцієнтом забезпеченості власними оборотними коштами (Кок) і коефіцієнтом відновлення (втрати) платоспроможності (Квп), що визначаються за такими формулами:

$$\text{Кок} = \frac{\text{Вок}}{\text{ОКз}}, \quad (2)$$

де Вок - власні оборотні кошти;

ОКз - величина всіх оборотних коштів підприємства.

$$\text{Квп} = \frac{\text{Кпл}_1}{\text{Кпл}}, \quad (3)$$

де Кпл_1- деяке нормативне значення коефіцієнта поточної ліквідності, порівнюваного з прогнозованою його величиною.

Обидва коефіцієнти можуть вважатися характеристиками фінансової стійкості діяльності підприємства, при цьому коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами вказує на частку власних коштів в їх обороті, а коефіцієнт відновлення (втрати) оцінює можливість відновлення (або втрати) платоспроможності підприємства протягом прогнозованого періоду діяльності. Показники поточної ліквідності, забезпеченості власними оборотними коштами і здатності до відновлення платоспроможності, являють собою систему критеріїв для визначення структури балансу згідно з прийнятим законодавством про банкрутство [6] і дозволяють здійснювати прогнозування можливості його настання. Саме на підставі розрахунку

даних коефіцієнтів приймаються рішення про те, чи можна вважати структуру балансу задовільною, а саме підприємство платоспроможним і ефективно діючим.

У світлі нового податкового законодавства особливої актуальності набувають методи регулювання фінансових результатів, які дозволяють легально існуючими в рамках чинного законодавства і нормативних документів [7] способами знижувати податки. Можливість варіювання фінансовими результатами досягаються за допомогою таких методів, як:

- зміна меж нормативу віднесення активу до основних засобів, що дозволяє змінювати величину поточних витрат, а значить і прибутку;
- здійснення періодичної переоцінки основних засобів, включаючи використання понижуючих коефіцієнтів до амортизаційних відрахувань;
- використання прискореної амортизації активної частини основних виробничих фондів;
- застосування різних методів обліку виробничих запасів, вибір яких здійснюється самим підприємством, а його результати позначаються на величині прибутку;
- оцінка переданого в натуральній формі майна до статутного капіталу на розсуд договірних сторін;
- самостійне визначення величини оцінки нематеріальних активів і методів їх амортизації, критеріїв для створення резерву за сумнівними боргами;
- вибір порядку обліку відсотків за банківськими кредитами (якщо такі є), що дозволяє варіювати фінансові результати діяльності, їх відображення в статтях балансу; методів списання малоцінних і швидкозношуваних предметів; порядку віднесення окремих видів витрат на собівартість реалізованої продукції та ін.

Всі перераховані вище методи грунтуються на складанні балансу. Ознаками «хорошого» балансу [8, с. 29], що дозволяє говорити про ефективність діяльності підприємства, прийнято вважати наступні:

- забезпеченість власним капіталом, що поєднується із зростанням його частки;
- рівновага за окремими статтями балансу, а дебіторської заборгованості - з розмірами кредитного боргу;
- у балансі відсутні збитки, прострочені заборгованості та інші «хворі» статті;
- запаси і витрати не перевищують мінімальних джерел їх покриття;
- коефіцієнт поточної ліквідності не менше величини, що дорівнює 2,0.

Але сам баланс дає картину діяльності підприємства в статиці, побачити ж її в динаміці дозволяє звіт про прибутки і збитки / доходи і витрати, застосовувані в його рамках методи.

В ринковій економіці витрати прийнято поділяти на постійні (або умовно-постійні) і змінні. Перші з них означають «витрати, сума яких не змінюється при зміні виручки від реалізації продукції» і включають в себе орендну плату, витрати з утримання будівель і відрахування на ремонт, амортизацію основних фондів і нематеріальних активів, відсотки за користування кредитами, страхові виплати та ін. Змінні витрати «це витрати, сума яких змінюється пропорційно зміні обсягу виручки від реалізації продукції», вони включають витрати на сировину, матеріали, електроенергію, оплату праці – всі параметри забезпечення самої виробничої сфери [9, с. 376)]. Така класифікація дозволяє здійснювати аналіз динаміки витрачання коштів, а також обчислювати точку беззбитковості для кожної конкретної ситуації, обумовлюваної обсягом виробництва.

Точка беззбитковості обчислюється як в грошових одиницях, так і в формі коефіцієнта використання виробничих потужностей, що характеризує рівень їх використання, при якому зрівнюються витрати на виготовлення і надходження від реалізації продукції [10, с. 94)]. Точка беззбитковості є також надійнимй орієнтиром в оцінюванні ризику підприємницької діяльності і обчислюватися може як аналітичним, так і графічним способом.

Виробничі витрати визначаються кількістю виробленої продукції (або обсягом її реалізації) і складаються, як зазначалося раніше, з постійних або функціональних витрат, що не залежать від обсягу продукції і змінних, пропорційних цьому обсягу. У деяких випадках доцільно орієнтуватися на власні дані минулих років, які мають право розглядатися як найбільш типові, але це не виключає можливості отримання таких даних іншими методами. Виробничі витрати (Вв) можуть бути виражені наступною формулою:

$$Вв = Пв + Зв \cdot О, \quad (4)$$

де Пв – постійні витрати;

Зв – змінні витрати на одиницю продукції;

О – обсяг реалізованої продукції.

Таким чином, точка беззбитковості, в деяких випадках звана «мертвою точкою», визначається порівнюванням виробничих витрат (Вв) і вартості продукції (Вп), яка виражається як добуток ціни (Р) та обсягу продукції (О).

$$Р \cdot О = Вв. \quad (5)$$

Звідси стає можливим визначити той обсяг продукції (О), який необхідно зробити, щоб не залишитися в збитку, і знайти ту «мертву точку», минувши яку підприємство починає отримувати прибуток.

$$О = \frac{Пв}{Р - Зв}. \quad (6)$$

Завдяки такому співвідношенню-постійних витрат, віднесених до різниці між ціною одиниці продукції і змінних на неї витрат, можна не тільки обчислювати власну точку беззбитковості, починаючи з якої виробництво стає рентабельним, але і за допомогою варіювання цифрами досягати найбільш оптимальних умов функціонування і розвитку підприємства.

При використанні графічних розрахунків точка беззбитковості визначається за допомогою перетину двох прямих – виручки від реалізації (Вп) і виробничх витрат (Вв). При прогнозуванні планових показників графічно можуть бути відображені варіанти «найгіршого», «найкращого» і «найбільш ймовірного» плану, що дозволяє контролювати ситуації в напрямку більшої стійкості діяльності. Слід зазначити, що припущення про існування лінійної залежності виручки від реалізації та собівартості продукції від її обсягу спростовуються численними дослідженнями. В реальності графічне представлення цих параметрів діяльності носить криволінійний характер. І область доходу має свої обмеження, тобто при досягненні деякого обсягу виробництва подальше його нарощування стає неефективним.

При складанні звіту про рух грошових коштів враховується ліквідність підприємства, здійснюється розрахунок оптимального рівня грошових коштів, а також аналіз відхилень фактичних результатів діяльності щодо прогнозних звітів про прибутки і збитки і звітів про рух грошових коштів, виявлення і своєчасне усунення яких також забезпечує стійкість функціонування підприємства. Додатковим інструментом фінансового контролю тут може бути аналіз відхилень на поточну дату, за допомогою якого відстежується динаміка «фінансових стрибків» і робляться дії по їх «згладжуванню». Наявність або відсутність у підприємства грошових коштів не

завжди безпосередньо пов'язано з його прибутковістю, і це, зокрема, підтверджує загострення останнім часом проблеми взаємних неплатежів. У сучасних умовах нерідкі випадки, коли у прибуткового підприємства (за даними бухобліку) відсутні в наявності грошові кошти.

Визначення оптимального запасу грошових коштів, які необхідно зберігати у власній касі і на розрахунковому рахунку банку, можна проводити з використанням різних моделей, але не всі вони застосовні в умовах перехідної економіки з її високим рівнем інфляції, нерозвиненості ринку цінних паперів та іншими факторами. Більш прийнятною представляється модель Міллера-Орра, яка відносно проста у використанні, але разом з тим дає можливість враховувати випадкові і значні коливання у витрачанні і надходженнях коштів, що характерно для сучасних російських умов. Вона надає способи управління запасами, навіть якщо важко більш-менш регулярно передбачати відтік і приплив грошових коштів. Для реалізації цієї моделі експертним шляхом встановлюється деяка величина грошових запасів, яку представляється доцільним мати на рахунку. Потім, використовуючи власні статистичні дані, визначається варіація щоденних надходжень коштів на розрахунковий рахунок, враховуються витрати по їх зберіганню в банку, по взаємній трансформації цінних паперів і грошових коштів і здійснюється розрахунок розмаху варіації залишку грошових коштів [11, с. 317] на рахунку (S) за формулою:

$$S = \sqrt[3]{\frac{3 \cdot Вз \cdot V}{4 \cdot Вт}} \quad (7)$$

V – варіація щоденних надходжень коштів на банківський рахунок;

Вз – витрати зі зберігання коштів на розрахунковому рахунку;

Вт – витрати по взаємній трансформації грошових коштів і цінних паперів.

Далі проводиться розрахунок верхньої межі запасів грошових коштів (ГКв) і точки повернення (Тп), до якої слід повернутися при виході залишку коштів за межі допустимого інтервалу. Нижньою межею (ГКн) вважається встановлена раніше експертним шляхом мінімальна величина запасів.

$$ГКв = ГКн + S; \quad (8)$$

$$Тп = ГКн + \frac{S}{3}. \quad (9)$$

Ефективність діяльності підприємства залежить від впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. Усунення їх в повній мірі для підприємців найближчим часом неможливо, і причини того доволі об’єктивні. Але в рамках конкретного підприємства, за умов використання різних форм і методів фінансового планування, стає реальним. Зовнішні фактори та причини їх виникнення теж є не менш значимими. Зменшення їх впливу можна здійснювати заходами економічного та організаційного характеру.

Висновки. Бізнес-план містить в собі фактично всі сторони діяльності підприємства, включаючи економічний, соціальний, організаційний та інші аспекти. Кожен з цих аспектів діяльності має свої особливості і специфіку відображення в бізнес-плані, яка визначається конкретними завданнями діяльності підприємства як в цілому, так і окремих підрозділів, що забезпечує його повнокровне функціонування.

Так, в період економічної та фінансової стабільності на перший план виходять соціальні та організаційні напрямки діяльності фірми. У період зміни концепції, діяльності домінують питання побудови нової організації бізнесу і зміни його управлінських критеріїв. Але, навіть грамотно складений фінансовий план не гарантує успіх підприємницької діяльності в умовах перехідної економіки, де може істотно зростати величина ризику. Тому особливої значущості і подальшого дослідження

потребує аналіз ризиків, який вимагає знаходження іншого підходу, обґрунтування виникнення тих чи інших ризиків та реальна оцінка ступеня ризику після прийняття всіх можливих заходів щодо його зменшення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Македон В. В. Бізнес-планування: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 236 с.
2. Фінанси підприємств: навч. посібник / за ред. Г. Я. Аніловської, І. Б. Висоцької. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 440 с.
3. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, доп. / С. Ф. Покропивний, С. М. Соболь, Г. О. Швиданенко, О. Г. Дерев'янко. – К.: КНЕУ, 2002. – 379 с.
4. Економічний аналіз: Навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2003. - 556 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ageofbook.com/study-materials/economic-theory/2967-ekonomchniy-analz-bolyuh-m-a.html
5. Грабовецький Б. Є. Економічний аналіз: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. - 256 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://p-for.com/book_153.html
6. ЗУ про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства. Документ 686-IX, чинний, поточна редакція – Прийняття від 05.06.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text
7. ЗУ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві Документ 466-IX, чинний, поточна редакція – Прийняття від 16.01.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text)
8. Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік: Підручник / О. В. Лишиленко. – К: Центр учбової літератури, 2017. – 670 с.
9. Гетьман О. О., Шаповал В. М. Економіка підприємства: Навч. посіб. – 2-ге видання. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
10. Должанський І. З., Загорна Т. О. Бізнес план: технологія розробки. Навчальний посібник. 2-ге вид. – К.: Центр учбової літератури. – 2009 р., – 384 с.
11. Шимко, П. Д. Международный финансовый менеджмент : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / П. Д. Шимко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 494 с.

REFERENCES

1. Makedon V. V Business planning: Train. manual – K: Center for educational literature, 2009. – 236 p.
2. Finance of enterprises : textbook / ed. by G. Ya. Anilovskaya, I. B. Vysotskaya. Lviv: LvDUVS, 2018. – 440 p.
3. Business Plan: technology of development and justification: Train. manual. – View. 2nd, additional. / S. F. Pokropivny, S. M. Sobol, G. O. Shvydanenko, O. G. Derevyanko. K: KNEU., 2002. – 379 p.
4. Bolyukh M. A., Burchevsky V. Z., Gorbatok M. I. et al., Economic Analysis: textbook; edited by academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor M. G.

Chumachenko. – View. 2nd, rework. and add. - K.: KNEU, 2003. – 556 p. [accessed 2020-12-07]. – Retrieved from: https://ageofbook.com/study-materials/economic-theory/2967-ekonomchniy-analz-bolyuh-m-a.html
5. Grabovetsky B. E. Ekonomicheskiy analiz: Training manual [Economic Analysis: a textbook]. K: Center for educational literature, 2009, – 256 p. [accessed 2020-12-09]. – Retrieved from: http://p-for.com/book_153.html
6. Law of Ukraine on amendments to the code of Ukraine on bankruptcy procedures. Document 686-IX, current, current version – adoption of 05.06.2020 [accessed 2020-12-12]. – Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text
7. Law of Ukraine on amendments to the tax code of Ukraine on improving tax administration, eliminating technical and logical inconsistencies in tax legislation document 466-IX, current, current version – adoption of 16.01.2020 [accessed 2020-12-15]. – Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text)
8. Lishilenko O. V. bookkeeping: Textbook / O. V. Lishilenko. K: Center for educational literature, 2017, – 670 p.
9. Getman A. A., Shapoval V. M. Ekonomika predprinimatelstva: Train. manual. – 2nd edition. K: Center for educational literature, 2010, – 488 p.
10. Dolzhansky I. Z., Zagornaya T. O. business plan: development technology. Training manual. 2nd ed. – K.: Center for educational literature. – 2009, – 384 p.
11. Shimko P. D. Mezhdunarodny finansovykh upravleniya : textbook and workshop for bachelor's and master's degrees / P. D. Shimko. – 2nd ed., rework. and add. M: Yurayt publishing house, 2014, – 494 p.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.20

УДК 339
JEL: E22, F10, F15, F21, F42

Куриляк В.,
доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри міжнародної економіки,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: 0000-0002-3566-7900
ternopil2000@yahoo.com

Савельєв Є.,
доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: 0000-0003-0137-2263
yev.savelyev@gmail.com

РОЗВИТОК СПІВПРАЦІ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ І УКРАЇНИ У СФЕРІ РЕАЛЬНОЇ ЕКОНОМКИ В КОНТЕКСТІ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Розв'язується проблема орієнтації Східного партнерства на розвиток сфери виробництва. Подана оцінка досвіду Вишеградської четвірки щодо досягнення рівня п'ятої економікою ЄС і двадцять п'ятої у світі. Виокремлені фактори сталого розвитку V4, пов'язані із відкриттям ринку для транснаціональних інвесторів і випереджальним зростанням наукоємних галузей. Значного розвитку набули машинобудування, особливо виробництво транспортних засобів, виробництво електричних, електронних і оптичних приладів, хімічна і харчова галузі та енергетика. В автомобільній галузі за обсягом виробництва в ЄС країни V4 посідають такі місця: Чехія – 5, Словаччина7, Польща – 8, Угорщина – 9; у світовій економіці відповідно 17, 21, 22, 23. Зроблено висновок, що створення у 1990-х років місцевих і регіональних виробних мереж, а з 2000-х – включення до глобальних країнами V4 дозволило пов'язати їх із Західною Європою і стало економічною основою розвитку інтеграційних процесів і набуття у 2004 році членства в ЄС. Концептуальні підходи щодо України полягають у пріоритетному розвитку Східного партнерства з Вишеградською четвіркою у напрямі структурних зрушень шляхом відродження або створення наукоємних виробничих галузей, передусім автомобільної промисловості, розвиваючи нові виробництва як складову глобальних мереж. Поштовхом цього процесу може стати організація виробництва деталей, комплектуючих, напівфабрикатів і аксесуарів. Зважаючи на великий і зростаючий попит на ці вироби такий напрям можна розвивати з використанням інструментів мотивування малого і середнього бізнесу.

***Ключові слова*:** *автомобільна промисловість, високошвидкісна залізнична лінія, Вишеградська четвірка, глобальна виробнича мережа, економічна інтеграція, малий і середній бізнес, наукоємне виробництво, Польща, Східне партнерство, Угорщина, Україна, Чехія*

Рис. – 1, Табл. – 3, Літ. – 23,

Куриляк В.,
доктор экономических наук, професор, заведующая кафедры международной экономики,
Западноукраинский национальный університет
ORCID: 0000-0002-3566-7900
ternopil2000@yahoo.com

Савельев Е.,
доктор экономических наук, професор, професор кафедры международной экономики,
Западноукраинский национальный університет
ORCID: 0000-0003-0137-2263
yev.savelyev@gmail.com

РАЗВИТИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ВЫШЕГРАДСКОЙ ЧЕТВЁРКИ И УКРАИНЫ В СФЕРЕ РЕАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ ВОСТОЧНОГО ПАРТНЁРСТВА

Исследуется проблема ориентации Восточного партнёрства на развитие сферы производства. Даётся оценка опыта Вышеградской четвёрки в достижение уровня пятой экономики ЕС и двадцать пятой в мире. Выделены факторы устойчивого развития V4, связанные с открытием рынка для транснациональных инвесторов и опережающим ростом наукоемких отраслей. Значительное развитие получили машиностроение, особенно производство транспортных средств, производство электрических, электронных и оптических приборов, химическая и пищевая отрасли, а также энергетика. В автомобильной отрасли по объему производства в ЕС страны V4 занимают следующие места: Чехия - 5, Словакия – 7, Польша - 8, Венгрия - 9; в мировой экономике соответственно 17, 21, 22, 23. Сделан вывод, что создание в 1990-х годах местных и региональных производственных сетей, а с 2000-х - включение в глобальные сети стран V4 позволило связать их с Западной Европой и стало экономической основой развития интеграционных процессов и входа в 2004 году в состав ЕС. Концептуальные подходы относительна Украины заключаются в приоритетном развитии Восточного партнерства с Вышеградской четверкой в направлении осуществления структурных сдвигов путем возрождения или создания наукоемких производственных отраслей, прежде всего автомобильной промышленности, развивая новые производства как составляющую глобальных сетей. Толчком этого процесса может стать организация производства деталей, комплектующих, полуфабрикатов и аксессуаров. Учитывая большой и растущий спрос на эти изделия такое направление можно развивать с использованием инструментов мотивации малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: *автомобильная промышленность, высокоскоростная железнодорожная магистраль, Вышеградская четверка, Восточное партнерство,глобальная производственная сеть, экономическая интеграция, малый и средний бизнес, наукоемкое производство, Польша, Венгрия, Украина, Чехия*

Рис. – 1, Табл. – 3, Лит. – 23

V. Kuryliak,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of International Economics,
West Ukrainian National University,
ORCID: 0000-0002-3566-7900
ternopil2000@yahoo.com

Yev. Savelyev,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of International Economics,
West Ukrainian National University,
ORCID: 0000-0003-0137-2263
yev.savelyev@gmail.com

DEVELOPMENT OF COOPERATION BETWEEN VISEGRAD FOUR AND UKRAINE IN THE SPHERE OF REAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF EASTERN PARTNERSHIP

The article aims to resolve the problem of Eastern Partnership orientation at production sphere development. The study provides an assessment of Visegrad Four's experience of attaining the positions of the fifth largest economy in the EU and the twenty-fifth largest economy in the world. The authors single out the factors of V4's sustainable development related to market openness for transnational investors and leading growth of science-intensive industries. Significant developments took place in the machine-building industry and especially transport vehicle production, production of electrical, electronic and optical devices, chemical and food industries, and power generation. In terms of vehicle production volumes in the countries of V4, Czechia ranks the 5th, Slovakia 7, Poland the 8th, and Hungary the 9th in the EU; respectively, Czechia holds the 17th, Slovakia the 21st , Poland the 22nd, and Hungary the 23rd position in the world. The authors conclude that the creation of local and regional production networks in 1990s and their inclusion in global networks since 2000s allowed the countries of V4 to create linkages with Western Europe and formed the economic basis for the development of integration processes leading to the EU accession in 2004.

The conceptual approaches with respect to Ukraine consist in the priority development of Eastern Partnership with Visegrad Four in the direction of structural transformation via restoration or creation of science-intensive production industries, primarily car manufacturing, with new productions being developed as a component of global networks. The organization of parts, components, semi-finished goods, and accessories manufacturing could serve as an impetus for this process. Taking into account the large and increasing demand for such goods, the development of this direction can be facilitated by providing incentives for small and medium businesses.

Keywords: *car manufacturing industry, high-speed rail line, Visegrad Four, global production network, economic integration, small and medium businesses, science-intensive production, Poland, Eastern Partnership, Hungary, Ukraine, Czech Republic*

Fig. – 1, Tab. – 3, Ref. – 23

Постановка проблеми. У процесах євроінтеграції великого значення набирає розвиток відносин України з країнами Вишеградської четвірки як природними сусідами. З 2009 року вони відбуваються у рамках політики Європейського Союзу «Східне партнерство», яка відділена від «Європейської політики сусідства» для шести країн – Азербайджана, Білорусії, Вірменії, Грузії, України і Молдови. Для України Угодою про Асоціацію з Європейським Союзом задекларована доцільність «сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах»[1].

Співпраця України і країн Східного партнерства після виокремлення його із загальної Європейської політики сусідства, яка охоплює нині країни на північ від Середземного моря (Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданію, Лівію, Марокко, Сирію, Туніс і Палестинську автономію), торкнулася переважно політичної і безпекової складової відносин. Аналіз десятилітнього досвіду засвідчив необхідність визначення конкретних кроків подальшої інтеграції на основі поглиблення співпраці.

Співпраця України та ЄС у рамках Східного партнерства здійснювалася відповідно «Стратегічної доповіді 2007-2013 років», яку доповнює «Регіональна стратегічна доповідь країн східного регіону 2007—2013 років» попри те, що його урочисте відкриття відбулося 7 травня 2009 року у Празі, а перша зустріч міністрів закордонних справ – 8 грудня 2009 року у Брюсселі. Документи, прийняті для реалізації проекту, орієнтувалися на допомогу у проведенні реформ інтеграційного спрямування.

Особливістю України у проєкті Східного партнерства є те, що вона з об'єктивних міркувань найбільший інтерес має у співпраці з Вишеградською четвіркою. По-перше, для України вона є географічно найбільш потужною сусідкою сусідкою-членом ЄС. По-друге, з країнами Вишеградської четвірки Україну пов'язує тисячолітня історія спільної взаємодії та розвитку добросусідських відносин у політичній, економічній, культурній і військовій сферах. По третє, в умовах імперської політики та агресії РФ Україні самими цими чинниками визначено розвивати стратегічні партнерські відносини із західними сусідами . По-четверте, країни Вишеградської четвірки накопичили великий позитивний досвід проведення реформ в умовах трансформації і виконання умов набуття членства в ЄС як спланованої конвергенції.

Водночас варто констатувати наявність факторів, які гальмують розвиток партнерства між Україною і V4. Серед них найбільш суттєвими є, по-перше, вимоги Угорщини щодо надання статусу національно-політичної автономії угорській меншині [2]. По-друге, наявність різних підходів в оцінці агресії Росії на Донбасі і анексії Криму. Зокрема, польське керівництво розглядає ці події як агресію, Чехія – як громадянську війну. Проте, розбіжності у політичних позиціях не є такими, щоб не знайти їм розв'язання. Важливим є те, що Європейський Союз і Вишеградська четвірка, як і раніше, має зацікавленість у збереженні Східного партнерства як загалом, так і з Україною. У спільній заяві міністрів закордонних справ Вишеградської групи з нагоди 10-тиріччя Східного партнерства підтверджена підтримка «Східного партнерства як стратегічного виміру Європейської політики сусідства, заснованого на спільних цінностях, взаємних інтересах та зобов'язаннях. Вони визнали суверенне право східних партнерів вибирати рівень амбіцій у своїх відносинах з Європейським Союзом та готовність продовжувати формування двосторонні відносини індивідуально. Вони підкреслили необхідність диференціювати підтримку Європейського Союзу щодо східних партнерів відповідно з рівнем зобов'язань та прагнень, взятих на себе партнерами»[3].

Будь-яке дослідження проблеми європейської інтеграції має виходити з того, що перезавантаження відносин з європейської політики сусідства на Східне партнерство – це якісно новий етап співіснування. З сусідом у побуті достатньо вітатися і не заважати жити, з партнером ведуть спільно певні справи. Такий підхід має бути перенесений і на міждержавне партнерство. Партнери повинні усвідомити спільні інтереси і збалансувати їх, аби кожна сторона отримала зрештою свою «додану вартість».

Партнерство з ЄС – це співпраця у різних сферах є угрупуванням у цілому і з кожною країною-членом зокрема. Зважаючи на таку багатовекторність, Україна має визначити спільні і білатеральні інтереси у європейському просторі. Якщо відносини з угрупуванням формуються відповідно із загальноєвропейськими інтересами, то з окремими членами ЄС та їх групами беруться до уваги національні інтереси. Для України такими країнами є члени угрупування Вишеградська четвірка, яка є предметом дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри фундаментальність Східного партнерства для розвитку відносин України і V4, йому відносно мало уваги приділяється науковцями. Автори більшості публікацій зосереджують свою увагу на проблематиці зв'язку партнерства з отриманням статусу члена ЄС [4, 5]; пріоритетах у відношеннях між країнами V4 і Східного партнерства [6, 7]; енергозабезпеченні [8, 9]; визначені зовнішньополітичних пріоритетів України в рамках Східного партнерства [10, 11]; розвитку громадянського суспільства [12].

Аналіз публікацій свідчить про те, що найменш дослідженою є економічна складова Східного партнерства. Практичні працівники і науковці висвітлюють його переважно в контексті сприяння у проведенні економічних реформ і не торкаються партнерства у сфері реальної економіки і співпраці у галузях виробництва з високою доданою вартістю.

Метою статті є обґрунтування напрямів і методів розвитку Східного партнерства для України у сфері матеріального виробництва як основи інституалізації європейської інтеграції у рамках відношень з країнами Вишеградської четвірки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна у Центрально-Східній Європі має сусідами першого порядку країни Вишеградської четвірки. На разі співпраця її з цим угрупуванням обмежується переважно трансформаційними акціями у сфері імплементації досвіду вступу в ЄС для процесів розробки політики реформ, орієнтованих на євроінтеграцію. Водночас реальної інтеграції з сусідніми економіками практично не відбувається. Про це свідчить географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами на світовому ринку, і зокрема з країнами V4. Так, її питома вага до країн v4 у загальному експорті товарів у 2018 році склала 14,04%. Проте, майже половина обсягу експорту товарів V4 припадає на Польщу. Що торкається Угорщини (3,48%), Чехії (1,85%) і Словаччини (1,83%), то він незначний. Питома вага імпорту України з країн V4 ще менша (табл.1).

Відсутність тісних економічних зв'язків України з країнами Вишеградської групи стає фактором, який призводить до обмеження інтеграційних процесів сферою технічного консультуванням у проведенні політики реформ. Хоча це і сприяє зростанню геополітичному і геоекономічному розвитку країни, проте не стає чинником безпосереднього розвитку міждержавних економічних відносин.

Отже, політика Східного партнерства повинна мати два зрізи: загальноєвропейський і національний.

Таблиця 1

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України з ЄС та країнами V4 у 2018 році

	Експорт		Імпорт		Сальдо, тис. дол. США
	тис. дол. США	% у зовнішній торгівлі України	тис. дол. США	% у зовнішній торгівлі України	
Усього Україна	47334987,0	-	57187578,0	-	–9852591,
З них з країнами Вишеградської четвірки					
Польща	3257248,5	6,89	3641921,5	6,37	–384673,0
Словаччина	863926,4	1,83	525879,4	0,92	338047,0
Угорщина	1646045,9	3,48	1260239,9	2,20	385806,1
Чехія	878035,7	1,85	1034786,6	1,81	–384673,0
Усього V4	6645256,5	14,04	6462827,4	11,30	-45492,9

Сформована авторами за [13].

На загальноєвропейському рівні визначатимуться спільні для всіх країн-сусідів умови: форми співпраці, інституційні системи, фінансування і т. і. Водночас для кожної східноєвропейської країни у відносинах партнерства має розроблятися конкретизована стратегія співпраці, яка в економічній сфері буде зорієнтована на включення її в центрально-східну систему промислової кооперації і спільного підприємництва, а через неї також в загальноєвропейську та світову систему виробництва і обміну. Певні запозичення для цього можна здійснити з таких об'єднань, як Енергетична хартія, Єдине європейське небо. Переваги такої організації розподілу і кооперації праці полягають у створенні сприятливих умов ефективнішого використання людських і природних ресурсів у територіальному просторі Центрально-Східної Європи. Міждержавна координація цих процесів буде мати головною метою зростання добробуту населення кожної країни за умов надання пріоритетності політиці дивергенції.

Включення України в систему інтеграційних економічних процесів Центрально-Східної Європи найбільш ефективно відбувається в енергетичній сфері. Близько третини газових потреб України задовольняєтеся завдяки збільшенню його реверсу із Словаччини [14]. Водночас обговорюється ідея створення газового хабу у Центральній Європі, яка підтримується Словаччиною, Польщею, Чехією та Україною. Хоча її втілення гальмується через відсутність єдності у позиціях партнерів у гуманітарних питаннях, зокрема угорської сторони щодо етнічної політики. Попри це, прагматичні інтереси мають зумовити рішення на користь економічним і загальнополітичним викликам, адже домінує спільне розуміння ризиків, які несе «Північний потік-2» [15].

У відношеннях країн Східного партнерства та ЄС в цілому і V4 зокрема розвивається підхід, який визначають як всеохоплюючий (inclusive). Він особливо важливий в питаннях євроінтеграції України як великої європейської держави за територією, населенням і природними ресурсами. Для України особливо важливо реалізувати «глибоке галузеве партнерство з підготовленими та зацікавленими партнерами – deeper sectoral partnership with prepared and interested Partners» [16].

Визначення структури інтеграційних процесів при галузевому підході потребує певного ранжування пріоритетів, які спроможні сформувати збалансовану стратегічну концепцію розвитку економіки України, ув'язану з цілями і завданнями щодо європейської інтеграції та акумуляцією матеріальних і фінансових ресурсів. При цьому варто повною мірою скористатися позицією V4 в питаннях Східного Партнерства. У

цьому контексті важливого значення набуває Спільна заява Вишеградської групи щодо Східного партнерства (The Visegrad Group Joint Statement on the Future of the Eastern Partnership), у якій зазначається, що «ЄС та східні партнери повинні зробити сміливі кроки для збільшення та вдосконалення своїх зв'язків, транспорту та інфраструктурних основ заради майбутнього економічного успіху [16].

Завдання, пов'язанні з євроінтеграційним проектом України, вирішуються в умовах наявності застарілої інфраструктури. Вона є найбільшим гальмом для їх виконання, через що розбудова якісної інфраструктури набуває першочергового значення. Певною мірою вона створюється Україною у рамках національного проєкту 2020 року «Велике будівництво». У ньому передбачені на 2020 рік будівництво чи реконструкція 6,5 тис. км доріг, 142 шкіл, 117 дитсадків, 212 відділень екстреної медичної допомоги, 570 медичних амбулаторій, 122 спорткомплексів по всій країні [17].

Започаткування національного інфраструктурного проекту на разі спрямовано на усунення, так званих, найвужчих місць. При його продовженні варто виокремити такі цілі, досягнення яких прискорює європейськість країни. З огляду на те, що Україна рішенням Європейської комісії включена до Транс'європейської опорної транспортної мереж (TEN-T), їй належить проявити себе ефективним учасником розбудови стратегічного транспортного коридору у сполучені Європа – Азія. У рамках таких інвестицій доцільно, по-перше, у пріоритетному порядку розвивати транспортно-логістичну систему ЄС, тому що карта опорної мережі TEN-T у країнах Східного партнерства вже схвалена Європейською Комісією. По-друге, для цього транспортного коридору варто акумулювати зусилля на розробці високошвидкісної залізничної лінії як для пасажирських, так і в кінцевому підсумку вантажних послуг, повністю сумісних із звичайною залізничною мережею. Такий підхід програмується країнами V4 і відповідно він має забезпечити цілковиту інтеграцію українських залізничних шляхів як в Європу, так і в Азію [18]. Ефективність такого проєкту проявиться у тому, що він має потенціал забезпечення майбутнього економічного успіху через поступове розширення доступу до Єдиного ринку ЄС і ринку азійських країн.

Таблиця 2

Прямі інвестиції в Україну у 2019 році (млн. дол. США)

	Прямі інвестиції (усього) (2+5)	Інструменти участі в капіталі(3+4)	Інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів	Реінвестування доходів	Боргові інструменти
	1	2	3	4	5
Усього	5860,4	4909,1	1658,8	3250,3	951,4
з них V4	451,6	425,8	171,3	237,4	35,2
у тому числі в розрізі країн V4					
Чехія	4,7	9,4	1,6	10,8	4,7
Угорщина	190,6	189,1	91,6	97,6	1,5
Польща	210,3	193,7	77,1	116,6	16,6
Словаччина	46,0	33,6	1,0	32,6	12,4

Розроблено авторами за [19].

Осмислюючи інвестиційну активність країн V4 на українському ринку, треба зазначити, що її обсяги не відповідають наявному потенціалу сторін. Водночас причиною такого стану не можна назвати відсутність зацікавленості бізнесу вишеградських країн в українському ринку, адже в Україні відбуваються систематичні форуми за участі підприємців Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини. Активна підтримка інвесторам з цих країн надається їхніми посольствами в Україні. Є приклади

успішно реалізованих інвестиційних проектів компаніями Kraft Foods, Coca-Cola, Hewlett Packard, Cargill, Knauf, Ядзакі-Україна, Raiffeisen Bank тощо.

На нашу думку, зростання притока інвестицій країн-сусідів України можна очікувати за умови успішної і системної реалізації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та функціонування зони вільної торгівлі, а також здійснення реформи судової системи. Водночас Україна має виробити стратегію економічного розвитку, орієнтовану на конвергенцію з країнами Європейського Союзу і насамперед із своїми сусідами. Важливість такого спрямування розвитку обумовлена тим, що за останні десятиліття Україна припустилася надзвичайно великого відставання від країн-членів ЄС. У порівняні з країнами V4 Україна за обсягом ВВП суттєво відстає при суттєвому переважанні за територією і чисельністю населення (табл. 3).

Таблиця 3

Співвідношення ВВП, виміряного у поточних цінах в доларах США, країн V4 і України у 2019 році

Країни V4	ВВП країн V4 до ВВП України	Населення, тис. осіб
Чехія	1,62	10650
Угорщина	1,04	9773
Польща	3,83	37973
Словаччина	0,68	5450
Україна		41733

Джерело: розрахунки авторів за статистикою МВФ

Процеси європейської і світової економічної інтеграції України не набувають тих темпів, які мали нові члени ЄС значною мірою через те, що країна не створила відповідного бізнес клімату для залучення прямих інвестицій. Особливо це стосується відносин з Чехією, Угорщиною, Польщею і Словаччиною (табл.3), які об'єктивно повинні мати до цього інтерес через наявність в Україні порівняно з ними великого просторового. людського і природного потенціалу, що є суттєвим для прийняття інвесторами рішень на користь здійснення прямих інвестицій. З огляду на це, законодавчими органами України мають бути розроблені фінансово-економічні та організаційні інструменти, які зроблять вигідним використання конкурентних переваг України. Вищий обсяг ВВП порівняно із Словаччиною пояснюється лише перевищенням Україною за чисельністю населення майже у 8 разів.

Ретроспективний погляд на акції щодо розвитку економіки України за роки незалежності дозволяє стверджувати, що українська влада у минулому концентрувала зусилля переважно на переході до ринкової економіки у рамках структури, що дісталася від совєтських часів. У цих умовах глобальні тенденції становлення нової економіки майже не стали фактором зростання в Україні. Наслідком такого характеру розвитку стало перероставання централізовано керованої економіки в олігархічну і суттєвого відставання від сусідніх постсоціалістичних країн.

На протилежність Україні країни V4 пішли шляхом трансформації реальної економіки. Загалом угрупування є п'ятою економікою в Європі і двадцять п'ятою у світі [20]. Кожна з країн-членів V4 відкрила ринок для транснаціональних інвестицій. Їхні економіки характеризуються сталим розвитком при випереджальному зростанні наукоємних галузей. Високої питомої ваги у промисловості країн V4 набули такі галузі, як машинобудування, особливо виробництво транспортних засобів, виробництво електричних, електронних і оптичних приладів, хімічна промисловість, харчова галузь і енергетика.

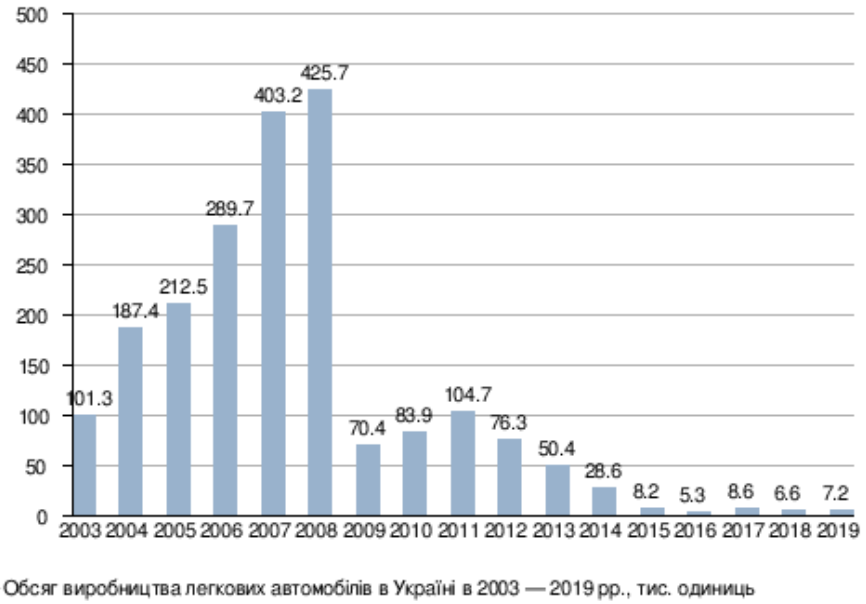

Рисунок 1 - Виробництво в Україні легкових автомобілі в 2003-2019 рр., в тис. одиниць [22].

Важливе економічне, соціальне і політичне значення набула автомобільна галузь. За обсягом виробництва країни V4 займають лідируючі позиції. У ЄС Чехія посідає 5 місце, Словаччина 7-е, Польща – 8-е і Угорщина – 9-е, у світовій економіці відповідно 17, 21, 22 і 23 місця [23]. Вишеградські країни пройшли шлях розвитку в автомобільній промисловості від виробництва комплектуючих у першій половині 1990 років до створення місцевих і регіональних мереж та включення до глобальних мереж з 2000-х років. Наслідком цих процесів стало виникнення міжнародних виробничих мереж (International Production Networks – IPN), які охоплюють як безпосереднє виробництво, так і дистрибуції. Ширше значення їх полягало в тому, що завдяки IPN Західна Європа пов'язувала себе з країнами Центральної і Східної Європи, надавала динамічного характеру інтернаціоналізації суспільного розвитку. Розширення IPN визначило перспективи інтеграції до Європейського Союзу та формування автономних національних промислових структур [22].

Осмислюючи досвід країн V4, варто відзначити, що вихід України з економічної кризи має бути підпорядкований завдання економічної конвергенції, тобто зближенню за рівнем економічного розвитку щонайменше до середньоєвропейських позицій. Для цього має бути сформована нова стратегія економічного розвитку, основою якого повинні стати наукоємні галузі виробництва з великою часткою доданої вартості. Насамперед ця стратегія мусить включати відродження автомобілебудування, яке після щорічного зростання у 2009 році практично зникла (рис. 1). Проте, залишився людський потенціал, готуються кадри у закладах вищої освіти, зберіглася історична пам'ять про виробництво і готовність до повернення автомобільних підприємств.

Висновок. Для розвитку процесів європейської економічної інтеграції пріоритетне значення має співпраця з країнами Вишеградської четвірки. Успішний розвиток її є підґрунтям для розширення зв'язків із країнами-членами ЄС загалом. Водночас поглиблення інтеграційних процесів в сфері економіки полегшує вирішення криз європейського проєкту, які часто поєднуються з агресивною ревізіоністською політикою Росії в Центрально-Східній Європі.

Вставка 1

Стратегічна програма розвитку автомобільної промисловості України: «ВЕЛИКЕ ВИРОБНИЦТВО»

1. Відкрити ринок для транснаціональних інвесторів.
2. Розробити і реалізувати систему забезпечення зростання індексу економічної свободи до найвищих рівнів.
3. Укласти угоди з транснаціональними автомобільними компаніями на предмет створення філій в Україні.
4. Надати переваги ТНК, які погоджуються інвестувати у виробництво і розвиток новітніх марок автомобілів, зокрема плагин-гибридів з найвищими показниками дистанції чистого електропробігу.
5. Розвинути співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями щодо кредитування розвитку автомобільної галузі.
6. Дипломатичним організаціям мають інформувати бізнес щодо особливих умов для іноземних компаній автомобільної спеціалізації.
7. Формувати автомобільну промисловість країни як складову глобальних мереж.
   - [*Досвід Угорщини:* країна пройшла шлях розвитку в автомобільній промисловості від виробництва комплектуючих у першій половині 1990 років до створення місцевих і регіональних мереж та включення до глобальних мереж з 2000-х років].
8. Створити режим найбільшого сприяння малому і середньому бізнесу з виробництва деталей, комплектуючих, напівфабрикатів і аксесуарів для автомобілів. При цьому найбільшого сприяння мають одержувати підприємства, які працюють як на внутрішньому, так і на глобальному ринках. [
   - *Досвід Польщі*. На таких виробництвах у 2019р. було зайнято близько
   - 150 000 працівників, які представляли 80% робочих місць у всій автомобільній промисловості].[*Досвід компанія BMW Угорщині: не маючи в Угорщині власного підприємства, в країні працюють 65 його постачальників, в яких зайняті понад 10 000 працівників:*.
9. Розвивати дилерське підприємництво з постачання деталей, комплектуючих, напівфабрикатів і аксесуарів для автомобільної промисловості та з орієнтацією, як на внутрішній, так і на зарубіжний ринок.
   - [*Марки Топ-продажів на українському ринку*: RENAULT, TOYOTA, SKODA, NISSAN, HYUNDAI, VOLKSWAGEN].
10. Популяризувати створення «невидимих фабрик – invisible factory.
- [*Досвід Угорщини*. Компанія BMW, яка не має в Угорщині власного підприємства, співпрацює з 65 постачальниками, в яких зайняті понад 10 000 працівників].
11. Розвивати Україну як автосервісний центр Центрально-Східної Європи
12. Розширити підготовку фахівців для автомобільної промисловості в системі професійно-технічної і вищої освіти.
- [*Досвід Польщі:* Для автомобільного сектору економіки готуються 1,5 млн. студентів].
13. Розробити державну політику повернення громадян України, які працюють закордоном в автомобільній галузі та її залучення до здійснення процесів відродження українського автомобілебудування
14. Просторова політика. Нові центри автобудівництва формувати за принципом подалі від великих мегаполісів і зон військових конфліктів.
15. Цінова політика. Суттєвий відсоток ціни національного бренду для громадян України протягом певного часу (до 5-ти років) має брати на себе держава (можливо до 30%). Найбільші пільги треба встановити для працівників підприємства.

Співпраця України і Вишеградської четвірки має переважно технічний характер, орієнтований на надання консультацій у підготовці і проведенні реформ і фінансування цих послуг. Проте ресурс економічної інтеграції у сфері реальної економіки використовується недостатньо. Насамперед Україні слід підвищити активність у розбудові дорожньо-транспортного проєкту TEN-T, аби покращити зв'язки з Європою і створити передумови для продовження магістралей у азійському напрямі. Натомість доцільно реалізувати політику залучення інвестицій у формування сучасних виробничих мереж на принципах Східного партнерства.

Найбільш реально їх розвивати, якщо за основу взяти автомобільну промисловість, а не обмежуватися лише будівництвом нових автомобільних доріг, яке здійснюється за програмою «Великого будівництва». За прикладом V4 варто розгорнути формування мережі малих і середніх підприємств з виробництва деталей, які потрібні для сервісу автомобілів, що перебувають в особистій власності громадян. Водночас уряд має залучити транснаціональні компанії, автомобілі яких користуються пріоритетним попитом на внутрішньому ринку України, аби провести політику імпортозаміщення. Проєктна схема реалізації такої політики розроблена авторами і подана у додатку 1. Втілення її у реальній економіці спроможне дати імпульси створення також виробничих мереж у суміжних галузях. Головне, що формування міжнародних виробничих мереж (IPN) в економіці має реальну перспективу органічно пов'язати національну економіку з європейською і прискорити процеси європейської інтеграції України.

Подяка. Ця стаття підготовлена в рамках співпраці у науково-дослідній темі МЕ-05-2019»Б» «Становлення альянсу Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини та України як Вишеградської п'ятірки: контекст регіональної економічної інтеграції», яка виконується Західноукраїнським національним університетом (ЗУНУ) за фінансовою підтримкою Державного бюджету України. Проте, підтримка ЗУНУ не є автоматичною підтримкою її змісту, яка відображає лише погляди авторів. ЗУНУ не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, наведеної у статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, OJ L 161, 29.5.2014, p. 3–2137.
2. Danaj, A., Lazányi, K., & Bilan, S. (2018). Euroscepticism and populism in Hungary: The analysis of the prime minister's discourse. Journal of International Studies, 11(1), 240-247. doi:10.14254/2071-8330.2018/11-1/18
3. The Visegrad Group Joint Statement on 10th Anniversary of the Eastern Partnership [PDF]; Bratislava, May 6, 2019. URL: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements
4. Гончаренко О. «Східне партнерство»: досить Україні тупцювати на місці. Економічна правда. 18 травня 2020. https://www.pravda.com.ua/columns/2020/05/18/7252058/
5. Літра Л. Чхіквадзе І. (2016). Перспектива членства в ЄС для Грузії, Молдови та України: неможлива, забута та прихована? Інститут світової політики. 19 с.
6. Dangerfield M. (2014). V4: A new brand for Europe? Ten years of post-acce.ssion regional cooperation in Central Europe. Poznań university of economics review. Vol. 14. Num. 4. 2014. P. 71-90. URL: https://www.ebr.edu.pl/pub/2014_4_71.pdf.
7. Racz A. (2011). A Limited Priority: Hungary and Eastern Neighborhood. Perspectives. Vol. 19, №2. P. 143-163. https://www.researchgate.net/publication/297300820_A_limited_priority_Hungary_and_the_eastern_neighbourhood
8. Getmanchuk A., Solodkyy S. (2014). A Call for the EU — Time to step in Ukraine's expectations from the European Unio. Institute of World Policy. 32 P. http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Zaklik-do-ES-chas-vstupaty-v-gru.pdf.
9. Duleba A., Benč V., Bilčík V. (2012). Policy Impact of the Eastern Partnership on Ukraine: trade, energy, and visa dialogue. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2012.

10. Клімкін П. (11червня 2020). Східне партнерство у новій реальності: на що варто звернути увагу Україні. Українська правда.. https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/06/11/7110953/
11. Vošta M., Musiyenko S., Abrhám J. (2016), Ukraine-EU Deep and Comprehensive Free Trade Area as Part of Eastern Partnership initiative, Journal of International Studies, Vol. 9, No 3, pp. 21-35. DOI: 10.14254/2071-8330.2016/9-3/2
12. Solonenko, I. (2011), 'Added Value? Eastern Partnership and EU–Ukraine Bilateral Relations', in Internationale Politik und Gesellschaft 3-2011, pp. 120-133. http://www.fes.de/ipg/
13. Держкомстат України. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами у 2018 році. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/ztt/ztt_u/ztt1218_u.htm
14. Лендьел М. Л. Україна та Вишеградська четвірка: стан і перспективи розвитку відносин. Аналітична записка. URL: http://old2.niss.gov.ua/articles/1861/
15. Зеленський: Україна та Словаччина розуміють ризики, які несе «Північний потіу-2». URL: https://www.epravda.com.ua/news/2020/09/24/665497/
16. The Visegrad Group Joint Statement on the Future of the Eastern Partnership; Prague, April 8, 2020. URL: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements
17. Велике будівництво: програма Президента України. URL: https://bigbud.kmu.gov.ua/
18. Joint Declaration of the Ministers of the Czech Republic, Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic responsible for transport, development and EU funds. URL: https://www.mzv.sk/documents/10182/3574816/190521+V4+Declaration+on+High-Speed+Rail+Network_Bratislava
19. Національний банк України. Прямі інвестиції в Україну. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#5
20. Visegrad Group: A new economic heart of Europe? DW RECOMMENDS. URL^ https://www.dw.com/en/visegrad-group-a-new-economic-heart-of-europe/a-49483505
21. Traczyk W., Klass L. Poland: Good Results of the Automotive industry. Spotlightmetal. 25.03.2019. URL: https://www.spotlightmetal.com/poland-good-results-of-the-automotive-industry-a-812409/?cmp=go-ta-art-trf-SLM_Allg_DSA-20201118&gclid=CjwKCAiAiML-BRAAEiwAuWVgghlldgE2Qyd2Z2xVU_7mOfwDOtjhtSbnkr56JavlTKo-2FPK8weDoxoCrn0QAvD_BwE
22. Автомобільна промисловість України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
23. Tulder and R. Ruigrok W. International production networks in the auto industry: Central and Eastern Europe as the low end of the West European car complexes. Enlarging Europe: The Industrial Foundations of a New Political Reality. University of California at Berkeley, 1998. P.2020-237. URL: https://escholarship.org/content/qt13s757cx/qt13s757cx.pdf#page=206

REFERENCES

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, OJ L 161, 29.5.2014, p. 3–2137.

2. Danaj, A., Lazányi, K., & Bilan, S. (2018). Euroscepticism and populism in Hungary: The analysis of the prime minister's discourse. Journal of International Studies, 11(1), 240-247. doi:10.14254/2071-8330.2018/11-1/18
3. The Visegrad Group Joint Statement on 10th Anniversary of the Eastern Partnership [PDF]; Bratislava, May 6, 2019. URL: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements
4. Goncharenko O. "Eastern Partnership": it is enough for Ukraine to stand still. Economic truth. May 18, 2020. in Ukrainian https://www.pravda.com.ua/columns/2020/05/18/7252058/
5. Litra L. Chkhikvadze I. (2016). EU membership prospects for Georgia, Moldova and Ukraine: impossible, forgotten and hidden? Institute of World Politics. 19 s. in Ukrainian
6. Dangerfield M. (2014). V4: A new brand for Europe? Ten years of post-acce.ssion regional cooperation in Central Europe. Poznań university of economics review. Vol. 14. Num. 4. 2014. P. 71-90. URL: https://www.ebr.edu.pl/pub/2014_4_71.pdf.
7. Racz A. (2011). A Limited Priority: Hungary and Eastern Neighborhood. Perspectives. Vol. 19, №2. P. 143-163. https://www.researchgate.net/publication/297300820_A_limited_priority_Hungary_and_the_eastern_neighbourhood
8. Getmanchuk A., Solodkyy S. (2014). A Call for the EU — Time to step in Ukraine's expectations from the European Unio. Institute of World Policy. 32 P. http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Zaklik-do-ES-chas-vstupaty-v-gru.pdf.
9. Duleba A., Benč V., Bilčík V. (2012). Policy Impact of the Eastern Partnership on Ukraine: trade, energy, and visa dialogue. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2012.
10. Klimkin P. (June 11, 2020). Eastern Partnership in the new reality: what Ukraine should pay attention to. Ukrainian Pravda. https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/06/11/7110953/
11. Vošta M., Musiyenko S., Abrhám J. (2016), Ukraine-EU Deep and Comprehensive Free Trade Area as Part of Eastern Partnership initiative, Journal of International Studies, Vol. 9, No 3, pp. 21-35. DOI: 10.14254/2071-8330.2016/9-3/2
12. Solonenko, I. (2011), 'Added Value? Eastern Partnership and EU–Ukraine Bilateral Relations', in Internationale Politik und Gesellschaft 3-2011, pp. 120-133. http://www.fes.de/ipg/
13. State Statistics Service of Ukraine. (2019). Ukraine's Foreign Trade in Goods in 2018 [Database].. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/ztt/ztt_u/ztt1218_u.htm
14. Lendel, M. L. (2015). Ukraina ta Vyshehradska chetvirka: stan i perspektyvy rozvytku vidnosyn. Analitychna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: http://old2.niss.gov.ua/articles/1861/
15. Ekonomichna pravda. (24 September, 2020). Zelenskyi: Ukraina ta Slovachchyna rozumiiut ryzyky, yaki nese «Pivnichnyi potiu-2». [Економічна правда. (24 вересня, 2020)URL: https://www.epravda.com.ua/news/2020/09/24/665497/
16. The Visegrad Group Joint Statement on the Future of the Eastern Partnership; Prague, April 8, 2020. URL: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements
17. Velyke budivnytstvo: prohrama Prezydenta Ukrainy. (n.d URL: https://bigbud.kmu.gov.ua/
18. Joint Declaration of the Ministers of the Czech Republic, Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic responsible for transport, development and EU funds. URL: https://www.mzv.sk/documents/10182/3574816/190521+V4+Declaration+on+High-Speed+Rail+Network_Bratislava

19. National Bank of Ukraine. (2020). Direct investment into Ukraine in 2019 [Dataset]. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#5
20. Visegrad Group: A new economic heart of Europe? DW RECOMMENDS. URL^ https://www.dw.com/en/visegrad-group-a-new-economic-heart-of-europe/a-49483505
21. Traczyk W., Klass L. Poland: Good Results of the Automotive industry. Spotlightmetal. 25.03.2019. URL: https://www.spotlightmetal.com/poland-good-results-of-the-automotive-industry-a-812409/?cmp=go-ta-art-trf-SLM_Allg_DSA-20201118&gclid=CjwKCAiAiML-BRAAEiwAuWVgghlldgE2Qyd2Z2xVU_7mOfwDOtjhtSbnkr56JavlTKo-2FPK8weDoxoCrn0QAvD_BwE
22. Automotive industry of Ukraine. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
23. Tulder and R. Ruigrok W. International production networks in the auto industry: Central and Eastern Europe as the low end of the West European car complexes. Enlarging Europe: The Industrial Foundations of a New Political Reality. University of California at Berkeley, 1998. P.2020-237. URL: https://escholarship.org/content/qt13s757cx/qt13s757cx.pdf#page=206

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.21

УДК 334.72
JEL: L31

Швець Г.О.,
к.філол.н., доцент кафедри економічної теорії та підприємництва,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
ORCID: 0000-0001-6798-425X
shvetsvip28@gmail.com

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті визначено історичну ретроспективу виникнення соціального підприємництва. Наведено та охарактеризовано підходи щодо визначення поняття «соціальне підприємництво», а саме: широкий, комбінований, інноваційний, проблемно-орієнтований. Представлено авторське визначення сутності категорії «соціальне підприємництво». Перелічено основні види діяльності соціальних підприємств, відповідно трьом секторам національної економіки: державного, бізнесу та третього сектору. Розкрито основні відмінності соціального підприємництва від благодійної організації та традиційного бізнесу. Наведено ключові характеристики організацій, які займаються соціальним підприємництвом. Визначено сучасні тенденції розвитку зарубіжного соціального підприємництва. Проаналізовано динаміку кількості соціальних підприємств в Україні. Представлено основні організаційно-правові форми функціонування соціальних підприємств в Україні. Розкрито основні види діяльності соціального підприємництва в Україні. Проаналізовано питання важкості заснування вітчизняного соціального підприємництва. Наведено сучасні проблеми та перешкоди у соціальному підприємництві. Визначено напрями, які сприяють розвитку соціального підприємництва.

Ключові слова: *соціальне підприємництво, організаційно-правові форми, вразливі категорії населення, соціальна місія, благодійні організації, традиційний бізнес.*

Рис. – 3., Табл. – 2., Літ. – 9

Швец Г.А.,
к.филол.н., доцент кафедры экономической теории и предпринимательства,
ГВУЗ «Приазовский государственный технический университет»
ORCID: 0000-0001-6798-425X
shvetsvip28@gmail.com

СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье определена историческая ретроспектива возникновения социального предпринимательства. Приведены и охарактеризованы подходы к определению понятия «социальное предпринимательство», а именно: широкий, комбинированный, инновационный, проблемно-ориентированный. Представлены авторские определения

сущности категории «социальное предпринимательство». Перечислены основные виды деятельности социальных предприятий, соответственно трем секторам национальной экономики: государственного, бизнеса и третьего сектора. Раскрыты основные различия социального предпринимательства от благотворительной организации и традиционного бизнеса. Приведены ключевые характеристики организаций, которые занимаются социальным предпринимательством. Определены современные тенденции развития зарубежного социального предпринимательства. Проанализирована динамика количества социальных предприятий в Украине. Представлены основные организационно-правовые формы функционирования социальных предприятий в Украине. Раскрыты основные виды деятельности социального предпринимательства в Украине. Проанализирован вопрос о трудностях основания отечественного социального предпринимательства. Приведены современные проблемы и препятствия в социальном предпринимательстве. Определены направления, которые способствуют развитию социального предпринимательства.

Ключевые слова: *социальное предпринимательство, организационно-правовые формы, уязвимые категории населения, социальная миссия, благотворительные организации, традиционный бизнес.*

Рис. – 3., Табл. – 2., Лит. – 9

G. Shvets,
Candidate of Philology, Associate Professor of Economic Theory and Entrepreneurship,
State Higher Educational Istablishment «Pryazovskyi State Technical University»
ORCID: 0000-0001-6798-425X
shvetsvip28@gmail.com

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

The article defines the historical retrospective of the emergence of social entrepreneurship. Approaches to the definition of the concept of "social entrepreneurship" are given and characterized, namely: broad, combined, innovative, problem-oriented. The author's definitions of the essence of the category "social entrepreneurship" are presented. The main types of activities of social enterprises are listed, according to three sectors of the national economy: state, business and the third sector. The main differences between social entrepreneurship and charitable organization and traditional business are revealed. The key characteristics of organizations that are engaged in social entrepreneurship are given. The current trends in the development of foreign social entrepreneurship are determined. The dynamics of the number of social enterprises in Ukraine is analyzed. The main organizational and legal forms of functioning of social enterprises in Ukraine are presented. The main types of activities of social entrepreneurship in Ukraine are revealed. The article analyzes the issue of the difficulties of founding domestic social entrepreneurship. Current problems and obstacles in social entrepreneurship are presented. The directions that contribute to the development of social entrepreneurship have been identified.

Key words: *social entrepreneurship, organizational and legal forms, vulnerable categories of the population, social mission, charitable organizations, traditional business.*

Fig. – 3., Tab. – 2., Ref. – 9

Постановка проблеми. В умовах сьогодення спостерігаються значні економічні та соціальні кризові явища, які призводять до зниження якості життя населення, як в зарубіжних країн, так і в України, зокрема. Загострення інфляції, процеси звільнення працівників, зниження реальної заробітної плати та пенсі – це одні з головних проблем, які призводять до економічного та соціального краху. Для України залишаються актуальними проблемами соціального характеру, які виникли через військові дії, у результаті яких виникло багато соціально незахищених громадян країни (наприклад, внутрішньо переміщенні громадяни). Тому, актуальним є виникнення та розвиток такого напряму підприємницької діяльності, як соціальне підприємництво (СП), яке на тлі сьогоденних проблем стає новою парадигмою підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання соціального підприємництва все частіше стають предметом дослідження у багатьох наукових працях. Сучасні науковці О.О. Кожемяченко, О.С. Солосіч, М.О. Голуб [2], А.А. Свинчук, А.О. Корнецький., М.А. Гончарова, В.Я. Назарук, Н.Є. Гусак., А.А. Туманова [3], Т.І. Лункіна, Г.Ю. Іваненко [5], А. Толстова, С. Сергієнко [6], І.В. Босак [9] розглядають як практичні, так і теоретичні аспекти соціального підприємництва.

Мета статті полягає у визначені теоретичних аспектів та практичних тенденцій соціального підприємництва у сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Соціальне підприємництво як явище існує ще з початку XIX століття. Його праобразами, на думку Дж. Макклурга, були монастирі (як місце притулку соціально незахищених верств населення), церковні школи, створені за рахунок коштів громади чи меценатів, лікарні, будинки для престарілих, які мають свою соціальну місію [1].

Засновником поняття «соціальне підприємництво» є Лауреат Нобелівської премії з економіки Моххамед Юнус, який надає йому широкого тлумачення, відносячи до соціального підприємництва будь-яку інноваційну ініціативу, яка має на меті допомогу людям. Він розглядає такий вид підприємництва, як «ідейно-керований бізнес»(cause-driven business), при цьому прямі переваги від діяльності даної структури отримує суспільство, а власник соціального бізнесу переважно отримує нематеріальну вигоду [2].

Сьогодні все частіше науковці досліджують особливості соціального підприємництва, однак, досі не існує єдиної думки щодо визначення сутності категорії «соціальне підприємництва». Тому узагальнюючи, існуючі тлумачення можна виділити чотири основні підходи до визначення соціального підприємництва: широкий, комбінований, інноваційний та проблемно-орієнтований (табл.1).

Таблиця 1

Підходи щодо визначення соціального підприємництва

Назва підходу	Автори	Характеристика
1	2	3
Широкий	Е. Шоу, Дж. Віравардена, Г. Морт, А. Фоулер, Центр з поліпшення соціального підприємництва	СП – це діяльність, яка в кінцевому результаті передбачає досягнення соціальної мети. Тобто це діяльність: державних соціальних організацій; традиційних бізнес-організацій, які завжди мають соціальну складову; недержавних неприбуткових організацій.
Комбінований	А. Макміллан, Дж. Робінсон, Я. Рогалін	СП - це діяльність, орієнтована на досягнення не лише соціальних, але й комерційних результатів. За такого підходу соціальне підприємництво — це вужча сфера діяльності, яка передбачає наявність бізнес-складової.

Продовження таблиці 1

1	2	3
Інноваційний	Дж. Мейр, Е. Нобоа, Е. Остін, Дж. Вей-Скіллерн, Х. Стівенсон, Ф. Перріні, С. Вурро	З одного боку, даний підхід суттєво обмежує сферу соціального підприємництва порівняно з комбінованим підходом, оскільки не всі бізнес-організації використовують інновації у соціальній складовій своєї діяльності. З іншого боку, такий підхід розширює соціальне підприємництво за рахунок доповнення його діяльністю неприбуткових організацій та державних соціальних установ, які розробляють і реалізують інновації у своїй діяльності.
Проблемно-орієнтований	К. Лідбітер, Фонд Шваба	СП – це така діяльність підприємства, соціальні результати якої спрямовані на певну соціальну групу або проблему (люди з інвалідністю, люди з алко- та наркозалежністю, безхатченки тощо).

**Сформовано автором на базі джерела [3]*

Таким чином, вище наведені підходи, показують багатогранність категорії «соціальне підприємництво», однак кожен з цих підходів не розкриває в повному обсязі сутність даного поняття. На нашу думку, під соціальним підприємництвом слід розуміти такий вид прибуткової або неприбуткової підприємницької діяльності, який може використовувати інноваційні технології та методи управління з ціллю реалізації соціальної місії та задовольняє потреби всіх категорій населення.

До соціального підприємництва може бути віднесено діяльність певної сукупності організацій всіх трьох секторів національної економіки: державного, бізнесу та третього сектору. Наприклад, це діяльність [3]:

суб'єктів бізнес-сектору, які дотримуються концепції корпоративної соціальної відповідальності;

неприбуткових організацій третього сектору, які з метою пошуку додаткових джерел фінансування своєї соціальної діяльності започатковують і реалізовують підприємницькі комерційні проекти;

державних організацій, які здійснюють комерціалізацію своєї діяльності з надання соціальних послуг (наприклад, державні університети, державні медичні заклади).

У таблиці 2 представлено характерні відмінні риси соціального підприємництва від традиційного та благодійної діяльності.

Таблиця 2

Основні відмінності соціального підприємництва від благодійної організації та традиційного бізнесу [4]

Соціальне підприємництво	Благодійна організація	Традиційний бізнес
Соціально-орієнтована структура	Соціально-орієнтована структура	Комерційна структура
Не залежить від зовнішніх джерел фінансування; потрібен лише стартовий капітал	Залежить від зовнішніх джерел фінансування, донорів	Не залежить від зовнішніх джерел фінансування; потрібен лише стартовий капітал
Отримує дохід від власної діяльності, метою якої є пом'якшення або вирішення конкретних соціальних проблем	Отримує гранти та пожертви, які спрямовуються на вирішення соціальних проблем	Отримує дохід від власної діяльності, метою якої є максимізація прибутку
Прибуток реінвестується	Не має прибутку	Прибуток розподіляється серед акціонерів

Отже, соціальне підприємництво знаходиться на межі благодійного та традиційного підприємництва. Від благодійного підприємництва бере соціальну направленість, а від традиційного – підприємницький підхід.

Відповідно до функціонального призначення соціальне підприємництво [5]:

1. надає державні послуги в новий спосіб і задовольняє потреби громади, а також створює робочі місця;
2. збагачує професійний досвід людей та знижує соціальну напругу;
3. відроджує сільські й міські території та поліпшує їхню соціальну інфраструктуру;
4. розширює активність громадян, які можуть вирішувати свої проблеми;
5. підтримує громадські ініціативи, інноваційні проекти й творчу активність.

Розвиток соціального підприємництва є невіддільною складовою розвитку країни та має свої перспективи розвитку. Слід зазначити, що ключовими характеристиками організацій, які займаються соціальним підприємництвом є:

позитивна репутація у спільноті місцевого типу, де широке коло партнерів на місцевому рівні органів влади, ЗМІ та бізнесу;

орієнтованість на найбільш первинні для території соціальні проблеми;

забезпеченість найголовнішими технічними та адміністративними ресурсами;

особливості керівників таких організацій:

-висока активність,

-наявність досвіду роботи в бізнес-секторі та володіння інноваційними технологіями;

-мінімальна конкуренція в даному напрямі діяльності тощо [6].

Сьогодні соціальне підприємництво активно розвивається як у світовому просторі, так і в Україні. Лідером європейського регіону в розвитку соціального підприємництва вважається Велика Британія, де налічується близько 70 тис. соціальних підприємств, що забезпечують працею майже мільйон британців. Їхній сумарний внесок в економіку становить понад 24 млрд. фунтів стерлінгів. За підсумками 2019 р. 68% соціальних підприємств підтримують людей з уразливих груп, 44% працевлаштовують людей з уразливих груп, 28% працюють у найбільш депресивних районах країни. В Польщі в 2019 році налічувалося 29535 соціальних підприємств, в яких працювало 428,7 тис. осіб, а в Сербії за даними 2015 року в соціальних підприємствах працювало 4273 працівників (0,25% від загальної кількості працівників в країні).

За матеріалами звіту Європейської комісії «Соціальні підприємства та їхні екосистеми в Європі» внесок соціального бізнесу склав у:

Італії - 37,3 млрд. євро;

Нідерландах - 3,5 млрд. євро;

Португалії - 3,3 млрд. євро;

Угорщині - 2,3 млрд. євро;

Ірландії - 1,4 млрд. євро;

Естонії - 52,4 млн. євро [7,8].

Економічна та соціальна криза в Україні створила значну передумову розвитку соціального підприємництва. Розглядаючи період 2008-2019 рр. (рис. 1) можна бачити різке підвищення кількості соціальних підприємств з 2012 р.

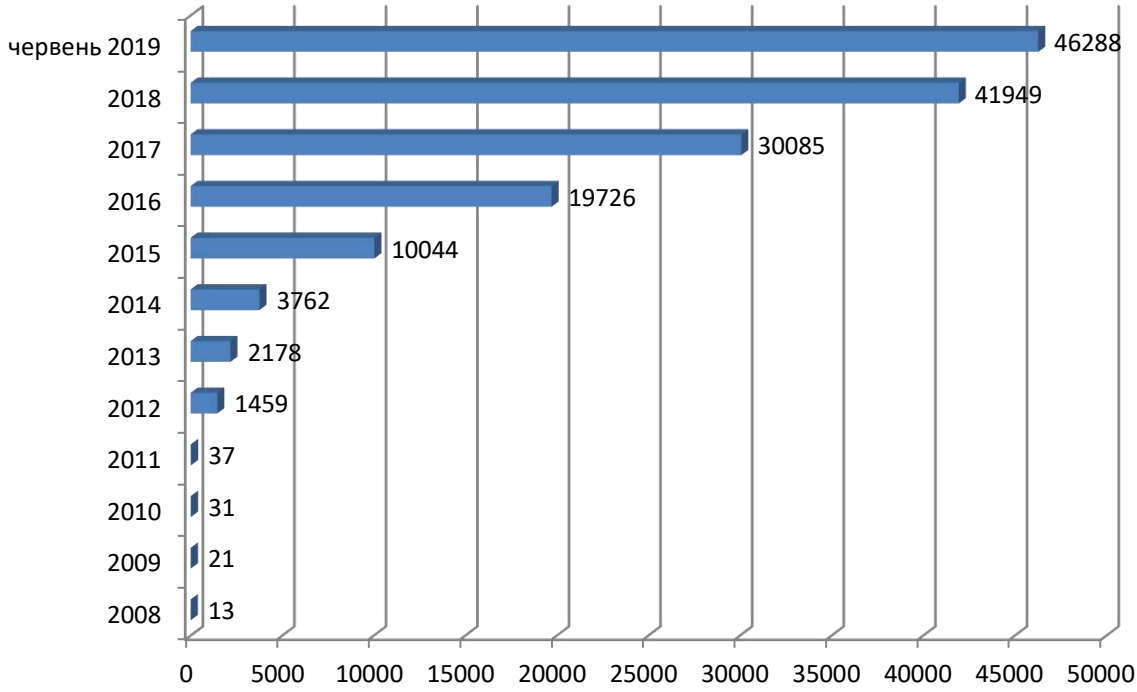

Рисунок 1 - Кількість соціальних підприємств в Україні за період 2008-2019 рр. [5]

Так, у 2008 році було зареєстровано 13 СП, а у 2012 р. їх кількість склала 1459 СП. Також порівнюючи період 2012-2019 рр., знову бачимо значне зростання кількості соціальних підприємств з 1459 у 2012 р. до 46288 СП у 2019 р. Дана ситуація в першу чергу обумовлена значним зниженням якості життя населення України до якого призвели військові дії на Донбасі, високий рівень інфляції, масове безробіття та інше. Наприклад, починаючи з 2014 р. з'явилася така категорія населення як внутрішньо перемішені громадяни, які потребували значної фінансової та моральної допомоги.

Соціальні підприємства як суб'єкт підприємницької діяльності не обмежені у виборі організаційно-правової форми. В Україні серед СП найбільш популярними організаційно-правовими формами є:

фізичні особи-підприємці (ФОП) – 26%;

приватне підприємство – 16%;

громадська організація – 14%.

Соціальні підприємці також реєструють свою діяльність в таких формах: товариства з обмеженою відповідальністю – 13%, сільськогосподарського кооперативу – 10% та інші.

Досліджуючи питання персоналу, який працює у соціальному підприємництві дійшли висновку, що переважна їх кількість це молодь (69%), а відповідно гендерному поділу – жінки (54%).

Сьогодні соціальне підприємництво необмежене у виборі виду діяльності. Так з рис. 2 бачимо, що 35% СП займаються питанням працевлаштування соціально вразливих верств населення, 24% - генерування прибутку для організації, 19% - генерування прибутку для надання послуг, 14% - фінансування певних видів послуг, 8% - вирішення екологічних проблем.

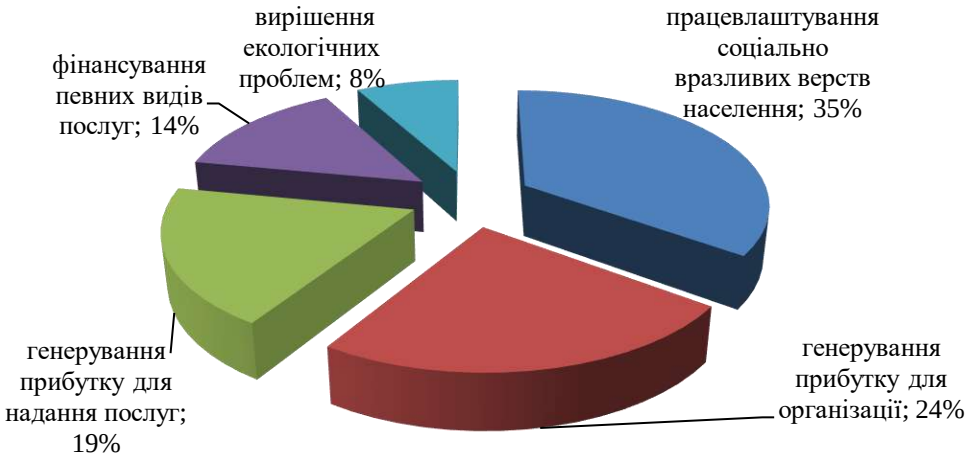

Рисунок 2 - Основні види діяльності соціальних підприємств [4]

Незважаючи, на дуже динамічний розвиток соціального підприємництва перед соціальними підприємцями постає багато проблем, як у процесі здійснення даного виду підприємництва, так й на самому початку створення СП. Опитування соціальних підприємців дозволило сформувати картину щодо легкості створення та функціонування СП (рис. 3).

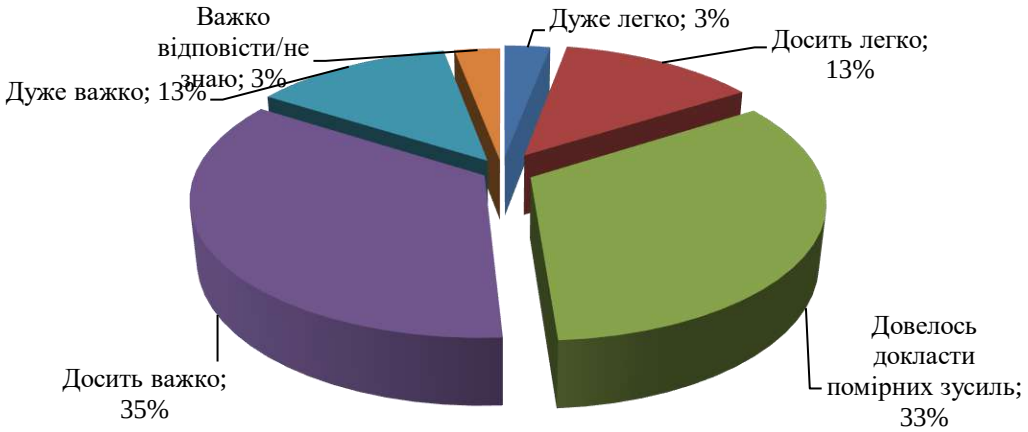

Рисунок 3 - Важкість заснування соціального підприємництва в Україні [4]

Як видно з рис. 3 переважна більшість соціальних підприємців зазначають, що заснувати соціальне підприємство досить важко (35%), та навіть, у 13% випадках дуже важко. Великому відсотку підприємців (33%) довелось докласти помірних зусиль підчас відкриття та розвитку соціального підприємства.

Сьогодні можна визначити наступні проблеми та перешкоди у соціальному підприємництві:

1. складності у формуванні стартового капіталу та недоступності фінансових ресурсів.
2. конкуренція на ринку із некомерційними громадськими організаціями.
3. обмежені соціальні очікування та суспільна недовіра.
4. відсутність або недостатність знань та вмінь в управлінні бізнесом.
5. низький рівень оплати праці співробітників.
6. вузький та непідготовлений ринок.

7. труднощі із підбором та навчанням персоналу.
8. низький рівень мотивації.
9. бюрократичні перепони та інше.

Незважаючи на певні труднощі, розвитку соціального підприємництва сприятиме [9]:

– наявність ефективного підприємницького середовища;

– удосконалення інформаційного забезпечення через формування у регіонах інформаційної бази даних щодо норм чинного законодавства України, інформаційно-аналітичних матеріалів відносно розвитку соціального підприємництва;

– відновлення підприємницької ініціативи та активності людей;

– підвищення соціальної відповідальності;

– стимулювання розвитку економічної конкуренції;

– підтримка соціальних проектів з боку місцевих органів влади;

– налагодження дієвої співпраці між місцевими органами влади і соціальними підприємствами;

– стимулювання соціального підприємництва з боку держави;

– удосконалення системи консалтингових послуг та підготовки фахівців для соціального підприємництва;

– створення мережі соціальних підприємств тощо.

Висновки. Соціальне підприємництво – це таке економічне явище, яке дозволяє зосереджувати увагу на розв'язанні важливих соціальних проблем, креативно поєднувати та втілювати в життя соціальні та бізнес-підходи для одночасного досягнення соціальної і економічної місії. Даний вид господарської діяльності дозволяє надати своєчасно та більш якісні соціальні блага та послуги, використовуючи механізми працевлаштування, підтримки вразливих категорій населення та інше. Розвиток соціального підприємництва дозволить зменшити соціальну напругу в країні та, як наслідок, підвищити економічний, екологічний та соціальний її розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Institute for Social Entrepreneurs. Evolution of the social enterprise industry: A chronology of key events [Electronic resource]. — 2008. — Mode of access: http://socialent.org/documents/
2. Кожемяченко О.О. Соціальне підприємництво: світовий досвід та практичні аспекти становлення в Україні / О.О. Кожемяченко, О.С. Солосіч, М.О. Голуб // Сучасні проблеми економіки і підприємництва. – 2018. – Вип. 21. – С.140-149.
3. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. – К: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. – 188 с.
4. Соціальне підприємництво як неоціненна необхідність для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://voxukraine.org/uk/sotsialne-pidpryemnytstvo-yak-neotsinenna-neobhidnist-dlya-ukrainy-ua/
5. Лункіна Т.І. Особливості розвитку соціального підприємництва: закордонний досвід / Т.І. Лункіна, Г.Ю. Іваненко // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics». 2019. № 15 (2019). – С. 142-147. – Режим доступу: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/15-2019/lunkyna.pdf
6. Толства А. розвиток соціального підприємництва в україні: проблеми та можливості / А. Толстова, С. Сергієнко // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2018. - № 62. – С. 384-391.

7. Соціальне підприємництво в Україні: Економіко-правовий аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf
8. Звіт Європейської комісії «Соціальні підприємства та їхні екосистеми в Європі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.euricse.eu/social-enterprises-and-their-ecosystems-in-europe-mapping-study/
9. Босак І.В. Тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні / І.В. Босак // Наукові записки. – 2018. – 1 (56). – С. 154-160.

REFERENCES

1. The Institute for Social Entrepreneurs. Evolution of the social enterprise industry: A chronology of key events [Electronic resource], 2008, available at: http://socialent.org/documents/
2. Kozhemyachenko O.O. (2018), "Social entrepreneurship: world experience and practical aspects of formation in Ukraine" ["Social'ne pidpryjemnyctvo: svitovyj dosvid ta praktychni aspekty stanovlennja v Ukrai'ni"], O.O. Kozhemyachenko, O.C. Solosich, MO Golub. Modern problems of economy and entrepreneurship, Vip. 21, pp. 140-149.
3. Svinchuk A.A., Kornetsky A.O., Goncharova M.A., Nazaruk V.Y., Gusak N.E., Tumanova A.A. (2017), "Social entrepreneurship: from idea to social change. ["Social'ne pidpryjemnyctvo: vid idei' do suspil'nyh zmin"], Manual, K., LLC "VENI ENTERPRISE", 188 p.
4. Social entrepreneurship as an invaluable necessity for Ukraine ["Social'ne pidpryjemnyctvo jak neocinenna neobhidnist' dlja Ukrai'ny"], [Electronic resource], available at: https://voxukraine.org/uk/sotsialne-pidpryemnytstvo-yak-neotsinenna-neobhidnist-dlya-ukrainy-ua/
5. Lunkina T.I. (2019), "Peculiarities of social entrepreneurship development: foreign experience" ["Osoblyvosti rozvytku social'nogo pidpryjemnyctva: zakordonnyj dosvid"], T.I. Lunkina, G.Yu. Ivanenko. Electronic scientific professional publication on economic sciences "Modern Economics", No. 15 (2019), pp. 142-147, available at: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/15-2019/lunkyna.pdf
6. Tolstva A. (2018), "Development of social entrepreneurship in Ukraine: problems and opportunities " ["Rozvytok social'nogo pidpryjemnyctva v ukrai'ni: problemy ta mozhlyvosti"], A. Tolstova, S. Sergienko, Bulletin of Economics, Transport and Industry, No. 62. pp. 384-391.
7. Social entrepreneurship in Ukraine: Economic and legal analysis ["Social'ne pidpryjemnyctvo v Ukrai'ni: Ekonomiko-pravovyj analiz "], [Electronic resource], available at: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf
8. "Report of the European Commission "Social enterprises and their ecosystems in Europe" ["Zvit Jevropejs'koi' komisii' «Social'ni pidpryjemstva ta i'hni ekosystemy v Jevropi"], [Electronic resource], available at: https://www.euricse.eu/social-enterprises-and-their-ecosystems-in-europe-mapping-study/
9. Bosak I.V. (2018),"Tendencies of development of social entrepreneurship in Ukraine " ["Tendencii' rozvytku social'nogo pidpryjemnyctva v Ukrai'ni"],Scientific notes, 1 (56), pp. 154-160.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.22

УДК 331.5.024.5
JEL: J23

Дороніна О.А.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та поведінкової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0001-7430-4881
o.doronina@donnu.edu.ua

Бондаревська К.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та управління національним господарством,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0001-8683-6834
kseny-8888@i.ua

КОРПОРАТИВНА СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ОПЛАТИ ПРАЦІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ

Статтю присвячено розробці стратегічних пріоритетів, напрямів та заходів щодо забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці на корпоративному рівні в контексті підвищення якості трудового життя. Запропоновано теоретико-прикладні підходи щодо розробки корпоративної стратегії забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці, що спрямована на забезпечення збалансованості розвитку внутрішньоорганізаційного ринку праці та підвищення якості трудового життя персоналу. Обґрунтовано систему заходів щодо забезпечення ефективності зайнятості та організації оплати праці персоналу. Наведено авторський підхід щодо формування корпоративної системи наставництва та професійного коучингу.

Ключові слова: *стратегія, HR-стратегія, корпоративна стратегія, соціальна безпека, безпека зайнятості, безпека оплати праці, якість трудового життя*

Рис. - 2 , Літ. - 8

Доронина О.А.,
доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой менеджмента и поведенческой экономики,
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
ORCID: 0000-0001-7430-4881
o.doronina@donnu.edu.ua

Бондаревская К.В.,
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и управления национальным хозяйством,
Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара
ORCID: 0000-0001-8683-6834
kseny-8888@i.ua

КОРПОРАТИВНАЯ СТРАТЕГИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ЗАНЯТОСТИ И ОПЛАТЫ ТРУДА КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ТРУДОВОЙ ЖИЗНИ

Статья посвящена разработке стратегических приоритетов, направлений и мероприятий по обеспечению безопасности занятости и оплаты труда на корпоративном уровне в контексте повышения качества трудовой жизни. Предложены теоретико-прикладные подходы к разработке корпоративной стратегии обеспечения безопасности занятости и оплаты труда, направленной на обеспечение сбалансированности развития внутриорганизационного рынка труда и повышение качества трудовой жизни персонала. Обоснована система мер по обеспечению эффективности занятости и организации оплаты труда персонала. Представлен авторский подход к формированию корпоративной системы наставничества и профессионального коучинга.

Ключевые слова: стратегия, HR-стратегия, корпоративная стратегия, социальная безопасность, безопасность занятости, безопасность оплаты труда, качество трудовой жизни

Рис. – 2, Лит. – 8

O. Doronina
Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of
Management and Behavioral Economics,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0001-7430-4881
o.doronina@donnu.edu.ua

K. Bondarevska
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Department of Economics and National Economy
Management Oles Honchar Dnipro National University
ORCID: 0000-0001-8683-6834
kseny-8888@i.ua

STRATEGY OF CORPORATE EMPLOYMENT SAFETY AND PAYMENT AS A WAY TO IMPROVE THE QUALITY OF WORK LIFE

The article is devoted to the development of strategic priorities, directions and measures to ensure the safety of employment and wages at the corporate level in the context of the working life quality improving. Theoretical and applied approaches to the development of a corporate strategy for ensuring the safety of employment and remuneration are proposed, aimed at ensuring a balanced development of the intra-organizational labor market and improving the quality of working life of personnel. The system of measures to ensure the efficiency of employment and the organization of personnel remuneration has been substantiated. The author's approach to the formation of a corporate mentoring and professional coaching system is presented.

Key words: *strategy, HR strategy, corporate strategy, social security, employment security, safety of wages, quality of working life*

Fig. – 2, Ref. – 8

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни соціально-економічного середовища здійснюють вплив не лише на функціонування ринку праці країн та регіонів, а й на формування HR-стратегій підприємств та організацій. Таким чином, суб'єкти господарювання стають джерелом змін та продукують появу тих чи інших явищ на ринку праці, зокрема нетрадиційних форматів здійснення трудової діяльності, принципово нових професій, які продиктовані необхідністю застосування цифрових технологій, посилення професійно-кваліфікаційної значимості людини в процесі праці, що є наслідком переходу до економіки знань, а також зростання конкуренції між роботодавцями за перспективних і мотивованих співробітників. Саме тому особливої ролі в сучасних умовах діяльності організацій набуває формування стратегії управління персоналом, яка орієнтована на професійний розвиток працівників, комфортні умови ведення трудової діяльності та мотиваційні чинники. При цьому важливим управлінським завданням на корпоративному рівні є розробка та запровадження заходів підвищення якості трудового життя працівників, оскільки остання, в свою чергу, безпосередньої впливає не тільки на ефективність їх праці, а й на їх рішення щодо зайнятості в організації. Не викликає сумнівів той факт, що формування та підтримка умов безпеки зайнятості й оплати на корпоративному рівні за рахунок розробки відповідної стратегії буде сприяти вирішенню зазначеного завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження проблематики формування корпоративної HR-стратегії (стратегії управління персоналом) відображені у наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Серед робіт зарубіжних дослідників слід відмітити фундаментальні наукові праці І. Ансоффа [1], М. Армстронга [2]; заслуговують уваги наукові розробки щодо формування HR-стратегій П.Райта, С.Снелла, Дж. Вейкера [3]. Теоретичні та практичні аспекти стратегічного управління персоналом висвітлено у наукових працях вітчизняних дослідників Т.В. Білорус [4], Л.В. Бондарчук, А.Г. Балдинюк, І.Л. Петрової [5] та інших вчених. Важливі аспекти стратегічного забезпечення соціальної безпеки розкривають у своїх наукових розробках вчені О. Поплавська, О. Сидорчук, Л. Шаульська та інші. У той же час особливої актуальності в сучасних умовах набуває необхідність формування корпоративної HR-стратегії в контексті забезпечення соціальної безпеки працівників, зокрема безпеки зайнятості та безпеки оплати праці, що і обумовлює вибір теми, мету та завдання дослідження.

Метою статті є розробка стратегічних пріоритетів, напрямів та заходів щодо забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці на рівні суб'єктів господарювання в контексті підвищення якості трудового життя.

Виклад основного матеріалу. За даними дослідження компанії PwC «Майбутнє ринку праці: протиборство тенденцій, які будуть формувати робоче середовище в 2030 році», працівникам у найближчому майбутньому необхідно буде не тільки підлаштовуватися під організаційні зміни, а й бути готовими вчитися новим навичкам і набувати нового досвіду в будь-якому віці, пробувати свої сили в інших професіях і навіть перекваліфікуватися в середині кар'єрного шляху [6, с.29]. При цьому працівникам має надаватися всебічна допомога з боку держави та роботодавців у питаннях організації навчання та перепідготовки, а також стимулювання так званих гнучких навичок – "soft skills", які сприяють адаптації до змін та генерування інновацій у будь-якій сфері прикладання праці. Такими навичками є адаптованість до мінливого середовища, здатність вирішувати проблемні ситуації та діяти у непередбачуваних обставинах, навички ефективних комунікацій, емоційний інтелект, креативність, лідерство, володіння цифровими технологіями, управління ризиками, підприємницькі

здібності, STEM-навички (поєднання практичних навичок у сферах загальної науки, технологій, інжинірингу та математики, що надає можливість навчання задля подальшого успішного працевлаштування та підвищення конкурентоспроможності майбутнього фахівця). За даними опитування PwC, в якому взяли участь 10 029 громадян Китаю, Німеччини, Індії, Великобританії та США, 65 % респондентів вважають, що розвиток технологій підвищить їхню конкурентоспроможність на ринку праці в майбутньому; 74 % опитаних дотримуються думки, що повинні самостійно адаптуватися до змін попиту на кваліфікаційні навички, не сподіваючись на роботодавця; при цьому 74% осіб висловили готовність до освоєння нових навичок або повної перекваліфікації з метою працевлаштування у майбутньому [6, С. 33]. Саме тому можна зробити висновок про важливість врахування у HR-стратегії організацій освітньої складової, яка сприятиме підвищенню конкурентоспроможності працівників і як наслідок – посиленню їхньої соціальної безпеки у сфері зайнятості та оплати праці.

HR-стратегія організації (кадрова стратегія, стратегія управління персоналом) являє собою складову бізнес-стратегії, програму дій довгострокового характеру, що включає цілі та задачі, а також конкретні напрями і очікувані результати у роботі з персоналом. В процесі свого формування стратегія має базуватися як на наявних проблемах у сфері соціально-трудових відносин, так і враховувати можливості та перспективи розвитку системи управління персоналом. Серед основних її напрямів – організація ефективного управління у сфері прийому та адаптації кадрів, оплати та мотивації праці, навчання і розвитку, оцінювання працівників, ротації та кар'єрного зростання, звільнення персоналу. В той же час особливої актуальності в сучасних умовах функціонування суб'єктів господарювання набуває необхідність забезпечення стану захищеності соціальних інтересів працівників, особливо у питаннях зайнятості та оплати праці. Саме тому вважаємо за доцільне розробку *корпоративної стратегії забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці* на рівні підприємств та організацій, що є складовою HR-стратегії, та сприяє формуванню стану захищеності соціальних інтересів персоналу у відносинах зайнятості та оплати праці на основі подолання існуючих загроз та використання наявних можливостей в умовах нестабільності соціально-економічного середовища, з метою забезпечення ефективності праці та високого рівня трудових доходів працівників.

Враховуючи відмінності та специфіку рівня суб'єктів господарювання в процесі формування стратегії вважаємо за доцільне деталізувати її структуру та визначити характеристики її основних цілей та напрямів їх забезпечення (рис. 1).

Мета стратегії, спрямована на підвищення ефективності праці та збільшення рівня трудових доходів персоналу, конкретизується у трьох ключових цілях: досягнення збалансованого розвитку ринку праці всередині організації, підвищення ефективності відносин зайнятості та ефективності організації оплати праці, зростання трудових доходів працівників. Особливу увагу слід звернути на заходи, які покликані сприяти досягненню вищезазначених цілей. При цьому з*балансованість внутрішньоорганізаційного ринку праці та зростання ефективності відносин зайнятості* можуть бути забезпечені за допомогою *комплексу заходів*, серед яких:

- співпраця із закладами освіти з метою узгодження інтересів у сфері професійної підготовки майбутніх фахівців, співробітництво в процесі навчання, проведення спільних навчальних і практичних заходів (співробітництво в рамках дуальної освіти, проведення занять на виробництві на базі підприємств, а також занять із запрошенням провідних фахівців бізнес-сфери на базі закладів освіти, виконання спільних науково-практичних проектів тощо);

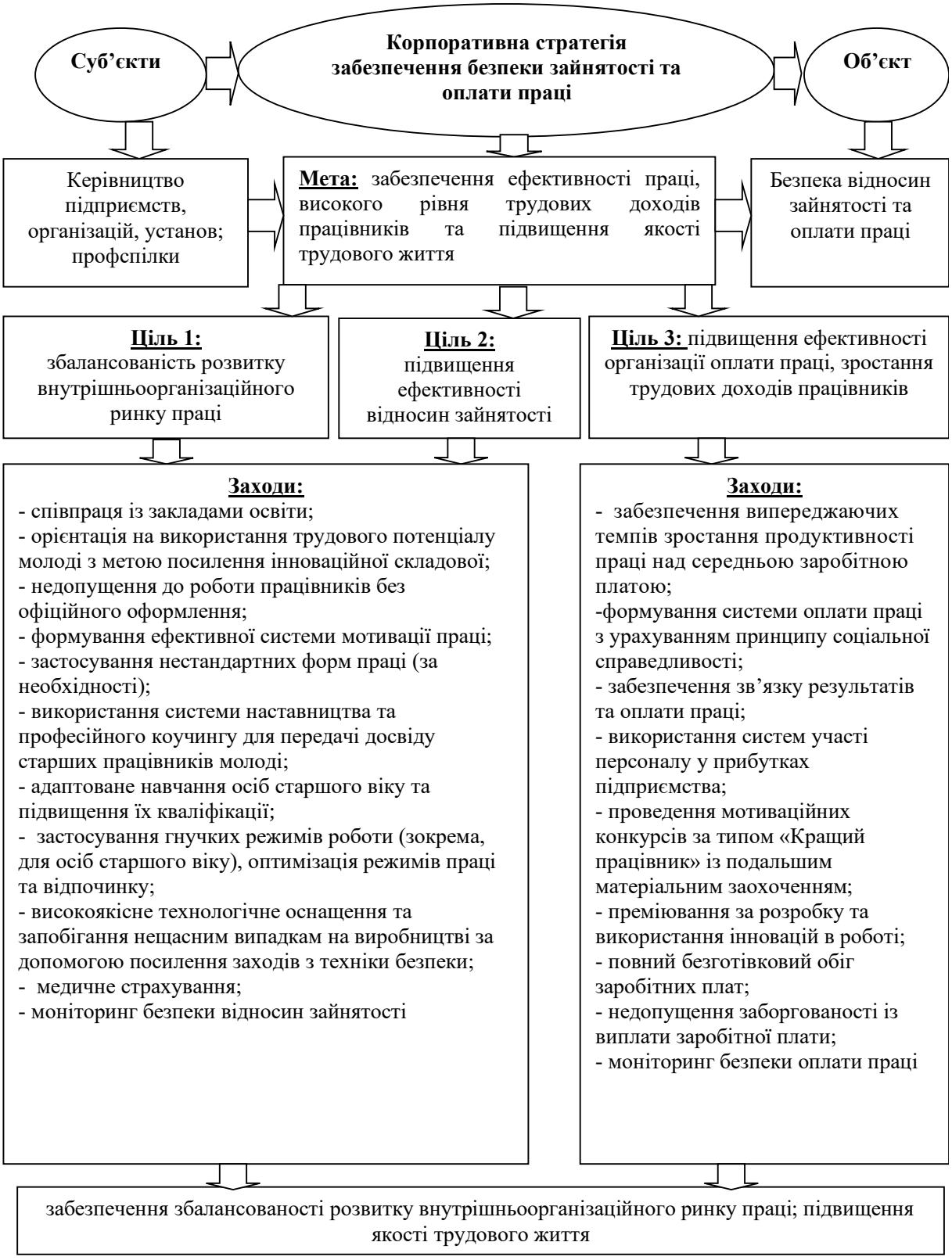

Рисунок 1 - Корпоративна стратегія забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці

Джерело: розробка авторів

- спрямування трудового потенціалу молоді на розробку та впровадження в діяльність суб'єктів господарювання інновацій, що забезпечує не лише самореалізацію молодих співробітників у процесі праці, а й визначає інноваційну спрямованість підприємства та сприяє зростанню економічних показників його діяльності;

- офіційне оформлення працівників як елемент детінізації ринку праці з метою соціального захисту персоналу, формування його лояльності та покращення результатів роботи;

- формування ефективної системи мотивації праці з урахуванням як матеріальної, так і нематеріальної її складових (зокрема, впровадження в життя дієвих інструментів заохочення працівників за допомогою участі персоналу у розподілі прибутків підприємства, проведення трудових змагань та конкурсів, стимулювання розробки інновацій, саморозвитку та самовдосконалення працівників тощо);

- застосування нестандартних форм праці (зокрема, дистанційного формату роботи), якщо це буде необхідно для працівника та враховувати специфіку діяльності підприємства (даний напрям є особливо актуальним для соціально вразливих категорій працівників, серед яких особи старшого віку та особи з обмеженими можливостями);

- використання системи наставництва та професійного коучингу для передачі досвіду старших працівників молоді, що включає проведення навчальних заходів особами старшого віку в межах професійної тематики, зокрема із використанням кейс-методу, за додаткову оплату, а також формування корпоративної культури на основі всебічної допомоги молодим працівникам зі сторони досвідчених колег, включаючи інформаційно-консультаційну підтримку та допомогу у вирішенні складних професійних та життєвих ситуацій (даний напрям забезпечуватиме кращу адаптацію молоді до умов трудової діяльності, сприятливий соціально-психологічний клімат в колективі, формування відчуття затребуваності у працівників старшого віку);

- адаптоване навчання осіб старшого віку та підвищення їх кваліфікації з метою актуалізації їх професійних знань, умінь та навичок, що передбачає наближення системи професійної підготовки підприємства до специфіки вікової категорії осіб старшого віку, зокрема необхідність узагальнення основного змісту навчального матеріалу та його поступове вивчення, з урахуванням принципу пріоритетності (першочергове вивчення тільки важливого та необхідного матеріалу);

- застосування гнучких режимів роботи (зокрема, для осіб старшого віку), оптимізація режимів праці та відпочинку, що сприятиме збереженню високої працездатності працівників та відновленню їх життєвих сил, зниженню кількості професійних захворювань, формуванню лояльності персоналу та високого рівня віддачі в процесі праці;

- оновлення матеріально-технічної бази, застосування високоякісного технологічного оснащення та впровадження інновацій у виробничий процес, посилення заходів з охорони праці та контроль за їх виконанням з метою недопущення нещасних випадків на виробництві, створення сприятливих і безпечних умов праці;

- запровадження медичного страхування як елементу соціального пакету працівників, що має на меті відтворення психо-фізіологічного потенціалу співробітників задля покращення якісних характеристик їх трудової діяльності;

- моніторинг безпеки відносин зайнятості передбачає спостереження та оцінку стану соціально-трудових відносин, діагностику відповідних загроз та визначення напрямів щодо їх нейтралізації.

Особливої актуальності в сучасних умовах набуває розробка та впровадження

механізму забезпечення соціальної безпеки тих категорій персоналу, які потребують особливого захисту – молоді та осіб старшого віку. Як засвідчують зарубіжні дослідження, зокрема у США, через значні потреби у висококваліфікованих кадрах роботодавці наймають на роботу все більшу кількість працівників старшого віку, навіть повертаючи з пенсії людей, які мають необхідні навички. Зокрема, компанія National Grid підтримує зв'язок з пенсіонерами, щоб використовувати їх таланти; деякі компанії приймають працівників літнього віку у штат, інші використовують короткострокові проекти [7]. На жаль, в Україні ситуація поки що має кардинальні відмінності, які виражаються в орієнтації роботодавців на працевлаштування «готового» працівника, який володіє усіма необхідними знаннями, навичками та уміннями.

В той же час підвищенню рівня конкурентоспроможності молоді та осіб старшого віку, а відтак і захищеності інтересів у питаннях зайнятості, сприятиме система наставництва та професійного коучингу, механізм якої покликаний поєднати представників обох груп персоналу задля досягнення як власних цілей у професійній сфері, так і цілей організації. Таким чином, саме через відродження інституту наставництва та використання системи професійного коучингу стає можливим забезпечення соціальної безпеки як на рівні суб'єктів господарювання, так і на рівні особистості, шляхом задоволення відповідних потреб працівника. Для молоді у даному випадку мають місце потреби у професійному зростанні через навчальний процес, що забезпечить успішну адаптацію та подальше кар'єрне зростання, а також потреби соціального характеру, зокрема, причетність до колективу, комунікації та спілкування тощо. Досвідчені працівники, зокрема, старшої вікової категорії, матимуть можливість задовольнити особисті потреби у самореалізації та затребуваності власного потенціалу, а також матеріальні потреби, що стає можливим за допомогою виплати надбавки за наставництво.

Таким чином, система наставництва та професійного коучингу формує цілий ряд переваг як для працівників, так і для організації. Молоді працівники при цьому не лише оволодівають професійними навичками, адаптованими до специфіки даного підприємства чи організації, а й отримують цінну інформацію щодо цінностей, норм та правил поведінки, при цьому їх процес адаптації проходить більш успішно та швидко. Особи старшого віку отримують роль наставника та (або) коуча, яка надає можливості для реалізації свого потенціалу, підвищує професійний статус, позитивно відображається на рівні доходів, а також надає можливості для подальшого розвитку власних навичок та отримання нової інформації (за принципом «навчаю, навчаючись»), що обумовлене динамічним розвитком сфери знань у сучасному світі.

Специфічними рисами авторського підходу до розробки та впровадження системи наставництва і професійного коучингу є:

1. *Двостороння спрямованість навчального процесу*. Це означає те, що навчальна функція спрямовується не лише від наставника (коуча) до молодого працівника, а й у зворотному напрямку, що свідчить про наявність процесу обміну знаннями та інформацією. На практиці це може виражатися у тому, що досвідчений працівник буде проводити навчання та надавати допомогу у вирішенні професійних задач, в той час як молодий працівник матиме можливість передати свої наявні знання, підходи до роботи, актуальну інформацію наставнику, яка знадобиться в процесі спільної діяльності (наприклад, знання у сфері IT-технологій, цифрової грамотності, креативний підхід у виконанні завдання тощо).

2. Універсальність застосування системи наставництва та професійного

коучингу, що виражається у можливості застосування декількох її варіантів, або вибору найбільш прийнятного для конкретної організації у певних умовах діяльності. Так, це може бути навчання досвідченими працівниками будь-якої вікової категорії новоприйнятих працівників з метою їх адаптації; або навчання молоді до 35 років працівниками старшого віку з метою підвищення їх кваліфікації.

Згідно інформації відділу навчання, розвитку та оцінки персоналу компанії «Агротек», за умови якісної системи наставництва ризик звільнення працівника в період адаптації зменшується на 70%, а продуктивність праці зростає на 30% [8].

Система наставництва та професійного коучингу в ході впровадження передбачає декілька важливих етапів, успішне проходження яких засвідчує ефективність навчального процесу.

Перший етап передбачає постановку мети і ключових завдань, а також прогнозування очікуваних результатів. На даному етапі є необхідним чітке розуміння того, які потреби має задовольнити процес наставництва та професійного коучингу – навчання новоприйнятих працівників з метою їх успішної адаптації та подальшого зростання, чи підвищення кваліфікації, актуалізація знань та удосконалення навичок працюючих співробітників, зокрема молоді. Крім того, на першому етапі розробляється програма наставництва та професійного коучингу, а також регламентуючі документи (Положення про наставництво тощо).

На другому етапі доцільним є вибір наставників (коучів) в залежності від поставленої мети та завдань, у відповідності до очікуваного результату, серед числа досвідчених працівників, або працівників старшого віку, які хочуть поділитися своїм досвідом. Важливою умовою відбору наставників має бути не лише наявність значного професійного досвіду, а й мотивація до наставництва, яка враховує бажання навчати, а також психологічну готовність до цього процесу.

Третій етап враховує практичну, технічну та психологічну підготовку до наставництва (професійного коучингу). Так, практична підготовка передбачає планування робочого часу з урахуванням необхідності додаткового виконання наставницьких функцій, формування програми навчання та її методичного забезпечення. Технічна підготовка враховує облаштування робочого місця, діагностику технічних характеристик необхідного обладнання, створення сприятливих для навчання умов виробничого середовища. Психологічна підготовка стосується в першу чергу наставника (коуча), засвідчуючи його готовність до проведення навчання та впевненість у своїх силах, та передбачає навчання (інструктаж) щодо технологій процесу наставництва (професійного коучингу).

Четвертий етап передбачає безпосереднє наставництво та професійний коучинг, в процесі якого відбувається взаємодія наставника з працівником, що навчається, або з групою працівників.

Обов'язковою складовою *п'ятого етапу* має бути оцінка результатів наставництва та професійного коучингу за допомогою обраних критеріїв та показників ефективності, в залежності від специфіки виконуваних функцій. На даному етапі у якості результату оцінюється не лише робота працівника, що навчається, а й наставника (коуча), який у якості винагороди за витрачений час та зусилля отримує щомісячну надбавку до заробітної плати на весь період наставництва, а також премію у випадку успішності навчання та досягнення високих результатів «підопічним» працівником. Важливим напрямом заохочення досвідчених працівників старшого віку є не лише матеріальний. Так, важливою умовою статусності та зростання їх авторитету є проведення внутрішньоорганізаційних конкурсів «Кращий наставник», «Кращий професійний

коуч», використання так званих мотиваційних дошок (трансформованих «дошок пошани»), нагородження цінними подарунками, надання путівок на відпочинок із повною або частковою компенсацією вартості тощо.

На *шостому етапі* проводиться оцінка ефективності системи наставництва та професійного коучингу, виявлення можливих недоліків та їх ліквідація задля підвищення ефективності навчальних заходів у перспективі. Серед можливих проблем у процесі наставництва може спостерігатися формальний підхід до навчання, слабкий контроль процесу, неефективність обраних методів та інструментів тощо. В той же час важливим є оперативне виявлення проблемних місць та удосконалення навчального процесу на будь-якому з вищезазначених етапів. Крім того, цілі системи наставництва та професійного коучингу мають бути пов'язані із стратегічними цілями діяльності HR-сфери та організації в цілому, а також із існуючими програмами навчання та оцінки персоналу.

Механізм взаємодії учасників процесу наставництва та професійного коучингу наведений на рисунку 2.

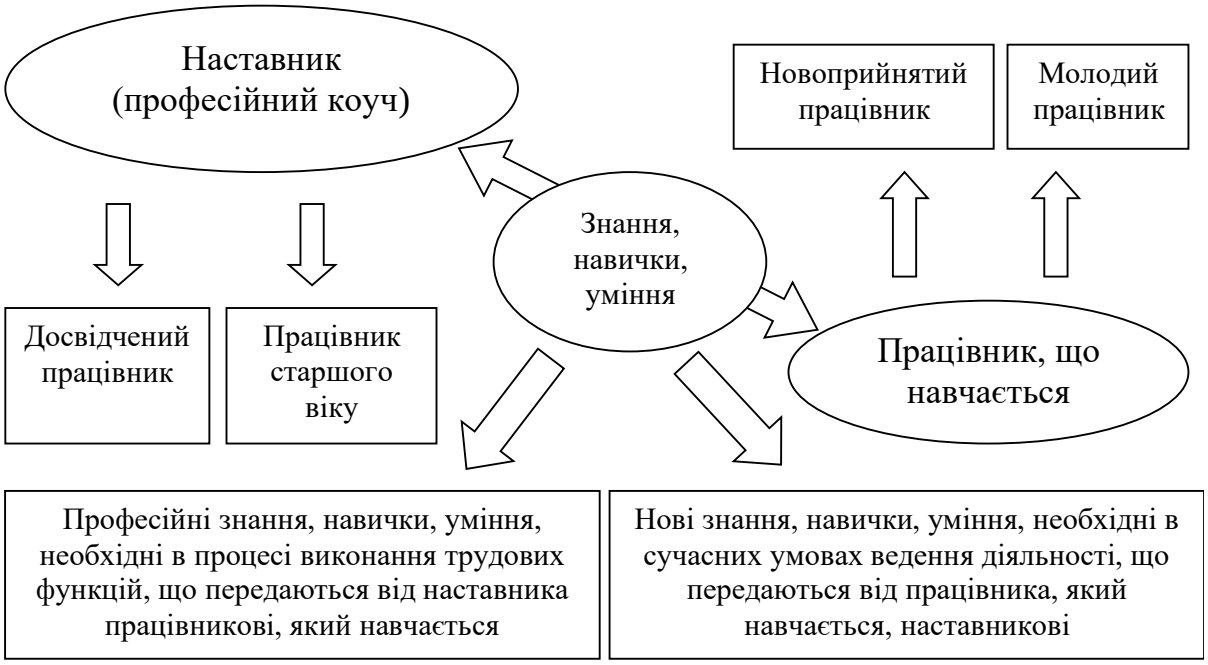

Рисунок 2 - Механізм взаємодії учасників процесу наставництва та професійного коучингу

Джерело: розробка авторів

Особливістю запропонованого механізму є наявність процесу взаємного обміну знаннями, уміннями та навичками між наставником (коучем) та працівником, який навчається, що дозволяє отримати переваги від навчання не лише у контексті ефективної адаптації та професійного розвитку, а й у забезпеченні впровадження сучасних, креативних підходів до виконання тих чи інших завдань. Важливим в процесі наставництва та професійного коучингу є формування гнучких навичок, soft skills, як у наставника, так і у працівника, який проходить навчання.

Застосування наставництва та професійного коучингу на практиці надає можливість використовувати сильні сторони молоді (зокрема, адаптивність, мобільність, готовність до змін, мотивованість до самореалізації), та спрямовувати їх на

нейтралізацію слабких сторін, серед яких: брак професійного досвіду, завищені вимоги до робочого місця, невміння використовувати власний потенціал та набуті теоретичні знання на практиці. Поряд із цим залучаються сильні сторони, характерні для досвідчених працівників, зокрема осіб старшого віку, зокрема високий рівень професійного та життєвого досвіду, бажання продовжувати трудову діяльність та бути затребуваними у робочому середовищі, які за допомогою подвійної спрямованості наставництва нейтралізують проблеми застарілості знань, умінь та навичок в умовах динамічних змін у професійній сфері, а також сприяють успішній адаптації до нового.

Слід зазначити, що система наставництва та професійного коучингу виконує не лише навчальну, адаптаційну та інформаційну функції, а й формує мотивацію до праці усіх учасників процесу. Мотиваційні спрямування новоприйнятого (молодого) працівника формуються за допомогою наставника, який, в свою чергу, має виявити існуючі потреби, інтереси та мотиви, а також грамотно застосовувати стимули, що спонукатимуть до досягнення поставлених цілей у професійній сфері. Мотивація наставника (коуча) до здійснення наставницької діяльності відображає його інтереси статусного, комунікаційного та матеріального характеру. При цьому в процесі діагностики мотиваційних настанов досвідченого працівника до проведення навчання важливим є визначення його ключових мотивів, серед яких має переважати не бажання отримувати додаткове матеріальне заохочення, а бажання навчати, передавати свій досвід, допомагати в освоєнні нових знань та набутті практичних навичок, забезпечувати тим самим зростання власного авторитету серед керівництва та колег.

Таким чином, система наставництва та професійного коучингу є одним із інструментів ефективної мотивації трудової діяльності, що сприяє забезпеченню соціальної безпеки у сфері зайнятості та оплати праці, а також збалансованості внутрішньоорганізаційного ринку праці. Визначаючи вплив зростання конкурентоспроможності працівників на стан їх соціальної безпеки, слід відмітити важливість розвитку персоналу, однією з провідних складових якого є професійне навчання та підвищення кваліфікації. З урахуванням загальновизнаної у світі концепції навчання упродовж життя, що закріплюється та набуває поширення у вітчизняній практиці, зокрема через законодавче та програмне забезпечення (у проекті Закону України «Про освіту дорослих», Векторах економічного розвитку 2030), необхідним є забезпечення постійного процесу удосконалення та оновлення професійних знань, умінь і навичок працівників, що сприятиме стабільності зайнятості та підвищенню рівня трудових доходів. Професійний розвиток та підвищення кваліфікації є важливим для всіх груп персоналу, в той же час особливої уваги у даному процесі потребує молодь та особи старшого віку. В той час як основним інструментом професійного навчання молоді пропонується наставництво та професійний коучинг, працівники старшого віку потребують індивідуального підходу, що враховуватиме специфіку їх працездатності та особливості опановування нових знань. Саме тому з метою підвищення кваліфікації працівників старшого віку вважаємо за доцільне проведення адаптованих навчальних заходів, спрямованих на актуалізацію їх професійних компетентностей. Запорукою ефективності такого навчання є дотримання наступних принципів: принцип узагальнення основного змісту матеріалу, що вивчається, та відсутність дублювання (повторів) - означає недоцільність дублювання тих фактів, явищ, понять, які вже відомі працівникам в межах їх професійної діяльності; принцип послідовності (передбачає поетапне вивчення нового матеріалу у логічній послідовності); принцип пріоритетності (визначає першочергове вивчення лише важливого та необхідного у професійній діяльності матеріалу).

Формування адаптованого навчання працівників старшого віку з урахуванням вищезазначених принципів буде забезпечувати ефективне сприйняття інформації та бажання навчатися задля застосування отриманих знань у практичній діяльності.

У переліку пріоритетних заходів корпоративної стратегії забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці особливої уваги потребують ті, які спрямовані на підвищення ефективності організації заробітної плати та зростання трудових доходів працівників *(безпеку оплати праці)*, серед яких:

1. Формування системи оплати праці з урахуванням принципу соціальної справедливості, що передбачає обов'язковість врахування трудового внеску кожного працівника у колективний результат (зокрема, за допомогою використання коефіцієнтів трудової участі), удосконалення системи оплати праці в контексті встановлення оптимальних співвідношень в заробітній платі різних професійний груп персоналу з урахуванням їх кваліфікаційного рівня, забезпечення справедливої диференціації оплати праці на корпоративному рівні, зокрема шляхом впровадження системи грейдів.

2. Забезпечення зв'язку результатів та оплати праці, що формується, в першу чергу, за допомогою преміальних систем. Так, розмір премій має бути чітко пов'язаний із результатами роботи працівника та кожного структурного підрозділу в цілому. У даному випадку позитивний ефект матиме застосування методу рейтингових оцінок працівників за основними напрямами покладених на них функцій у кількісному вираженні. Іншим, не менш ефективним, напрямом матеріального заохочення є оплата праці за кваліфікацію, що передбачає грошові виплати за ускладнення трудових функцій. Наприклад, після завершення курсу навчання працівникові має бути присвоєна певна кількість балів, проте надбавка до заробітної плати нараховується лише за наявності відповідної суми балів. Таким чином, при встановленні обсягу заробітної плати визначальними чинниками будуть виступати кількість одиниць кваліфікації та рівень майстерності за кожною з них.

3. Використання систем участі персоналу у прибутках підприємства, що забезпечують стимулювання росту продуктивності праці. Однією з найбільш ефективних, на наш погляд, систем участі працівників у розподілі прибутку підприємства, є система Скенлона, яка передбачає розподіл фонду матеріального заохочення у відсотковому вираженні між власником і працівниками: 25% являє собою частку підприємства та спрямовується на збільшення маси прибутку та оновлення основних виробничих фондів, 75% становить частку працівників та враховує суму коштів для їх преміювання; в той же час 20% із частки персоналу відраховується до резервного фонду на випадок непередбачуваних витрат підприємства та форс-мажорних обставин (у випадку збереження коштів резервного фонду, ця сума також спрямовується на преміювання персоналу за підсумками року). Варто зауважити, що до процесу формування та впровадження систем участі у прибутках мають бути залучені самі працівники, зокрема в ході внесення пропозицій та рекомендацій.

4. Преміювання працівників за розробку та використання інновацій в роботі являє собою окремий вид заохочення, що має на меті не лише покращення матеріального становища співробітників, а й стимулювання інноваційного розвитку підприємства. Важливою умовою виплати такого виду премій є не лише розробка, а й практична реалізація інноваційного продукту з отриманням економічного та (або) соціального ефекту.

5. Повний безготівковий обіг заробітних плат покликаний сприяти детінізації оплати праці, а також забезпечити основи соціальної захищеності працівників.

6. Недопущення заборгованості із виплати заробітної плати є основою

забезпечення безпеки оплати праці та формування базового рівня матеріальної захищеності працівників у процесі здійснення трудової діяльності. Крім того, відсутність затримок виплати заробітної плати характеризує підприємство як соціально відповідальне по відношенню до свого персоналу, та створює його імідж як роботодавця.

7. Моніторинг безпеки оплати праці має на меті періодичну діагностику стану організації оплати праці задля виявлення загроз соціальним інтересам працівників та проблемних явищ у визначеній сфері, а також обґрунтування шляхів їх подолання.

Важливим елементом корпоративної стратегії забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці є моніторинг, який має проводитися не рідше одного разу на рік та виявляти основні загрози як у сфері безпеки зайнятості, так і у сфері безпеки оплати праці. Об'єктивна необхідність його проведення полягає у динамічності змін зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому функціонує підприємство, що здійснює значний вплив на перебіг соціально-трудових відносин, та виявляється у появі нових загроз соціальній безпеці, серед яких на рівні суб'єктів господарювання особливої уваги заслуговує висока плинність кадрів (або тенденції до її збільшення), низький рівень захищеності молоді та працівників старшого віку у соціально-трудових відносинах, проблеми у сфері оплати праці – низький рівень трудових доходів працівників у порівнянні з аналогічними підприємствами галузі, наявність заборгованості із виплати заробітної плати, низькі темпи збільшення продуктивності праці у порівнянні зі змінами середньої заробітної плати тощо).

На нашу думку, впровадження системи корпоративного моніторингу безпеки зайнятості та безпеки оплати праці сприятиме не лише покращенню стану відповідних сфер безпеки, а й забезпечуватиме оцінку ефективності впроваджених заходів щодо їх покращення, зокрема у межах запропонованої стратегії. Все це у кінцевому підсумку буде формувати стан захищеності соціальних інтересів персоналу організації у відносинах «роботодавець-найманий працівник», а також сприятиме забезпеченню соціальної безпеки на рівні кожного окремого працівника.

Висновки. Враховуючи нестабільність економічного середовища, що відображається на функціонуванні сучасних підприємств, у контексті забезпечення умов підвищення якості трудового життя персоналу, особливої актуальності набуває формування корпоративної стратегії забезпечення соціальної безпеки працівників, зокрема у питаннях зайнятості та оплати праці. У якості корпоративних пріоритетів забезпечення стану захищеності інтересів працівників у сфері праці та зайнятості виступає досягнення таких ключових цілей, як: збалансованість розвитку внутрішньоорганізаційного ринку праці, зростання ефективності відносин зайнятості, підвищення ефективності організації оплати праці, збільшення трудових доходів працівників. З метою спостереження та контролю змін основних індикаторів соціальної безпеки персоналу організації доцільним є формування механізму проведення корпоративного моніторингу безпеки зайнятості та безпеки оплати праці, що передбачає діагностику стану внутрішньоорганізаційного ринку праці, відносин зайнятості та сфери оплати праці, а також оцінку ключових загроз та напрямів їх нейтралізації. Практичне впровадження запропонованих в рамках корпоративної стратегії забезпечення безпеки зайнятості та безпеки оплати праці заходів сприятиме зростанню рівня соціальної безпеки працівників, покращенню якості соціально-трудових відносин, підвищенню ефективності здійснення трудової діяльності та підвищенню на цій основі якості трудового життя персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ансофф И. Стратегическое управление;пер.с англ./науч.ред. и авт.предисл. Л.И.Евенко.М.: Экономика, 1989. 519 с.
2. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами; пер. с англ. М.:ИНФРА – М, 2002. 328 с.
3. Wright, P. M. Towards a unifying framework for exploring fit and flexibility in strategic human resource management / P.M.Wright, S.A.Snell // Academy of Management Review. – 1998. – vol.23, p. 756; Waker, J.W. Human Resource Stratagy / J.W. Waker.- New York: Mc Graw-Hill, 1999
4. Білорус Т. В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства : монографія. Ірпінь : НАДПСУ, 2007. 174 с.
5. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами. К. : КНЕУ, 2013. 466 с.
6. Майбутнє ринку праці: протиборство тенденцій, які будуть формувати робоче середовище в 2030 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/workforce-of-the-future-ukr.pdf
7. Ринок праці у 2020: попит на гуманітаріїв і пенсіонерів, штатний психолог, Siri та моніторинг працівників [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/publications/2020/01/15/655668/
8. Застосування наставництва в адаптації персоналу – досвід компанії «Агротек» [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://grc.ua/article/24378

REFERENCES

1. Ansoff, Y`. Strategy`cheskoe upravleny`e;per.s angl./nauch.red. y` avt.predy`sl. L.Y`.Evenko.M.: Ekonomy`ka, 1989. 519 s.
2. Armstrong, M. Strategy`cheskoe upravleny`e chelovechesky`my` resursamy`; per. s angl. M.:Y`NFRA – M, 2002. 328 s.
3. Wright, P. M. Towards a unifying framework for exploring fit and flexibility in strategic human resource management / P.M.Wright, S.A.Snell // Academy of Management Review. – 1998. – vol.23, p. 756; Waker, J.W. Human Resource Stratagy / J.W. Waker.- New York: Mc Graw-Hill, 1999
4. Bilorus, T. V. Strategichne upravlinnya kadrovy`m potencialom pidpry`yemstva : monografiya. Irpin` : NADPSU, 2007. 174 s.
5. Petrova, I. L. Strategichne upravlinnya lyuds`ky`my` resursamy`. K. : KNEU, 2013. 466 s.
6. Majbutnye ry`nku praci: proty`borstvo tendencij, yaki budut` formuvaty` roboche seredovy`shhe v 2030 roci [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/workforce-of-the-future-ukr.pdf
7. Ry`nok praci u 2020: popy`t na gumanitariyiv i pensioneriv, shtatny`j psy`xolog, Siri ta monitory`ng pracivny`kiv [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: https://www.epravda.com.ua/publications/2020/01/15/655668/
8. Zastosuvannya nastavny`cztva v adaptaciyi personalu – dosvid kompaniyi «Agrotek» [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: https://grc.ua/article/24378

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.23

УДК 314.8:332.1:338.2
JEL: I31, J24, D7

Томчук О.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та поведінкової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-1817-7483
o.tomchuk@donnu.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено аналізу теоретико-методологічних підходів до визначення соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу територій з позицій сучасної людиноцентрованої концепції економічного і регіонального зростання. Проаналізовано взаємозв'язок сучасних теорій економічного зростання та теорій просторового розвитку з розвитком людського потенціалу територій (регіонів), на основі яких обґрунтовано соціально-економічні детермінанти розвитку людського потенціалу, які визначають потребу, умови і параметри його формування. Відокремлено низку показників їх оцінювання і вимірювання, що згруповано у чотири блоки показників (економічний та просторовий розвиток, рівень добробуту, розвиток знаннєвої та креативної економіки), здійснено їх теоретико-методологічне обґрунтування. З метою апробації пропонованого підходу проведено компаративний аналіз і оцінку соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу обраних за типовими ознаками регіонів. На основі результатів розрахунку загального індексу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіону виявлено проблемні сфери, регулювання яких потребує підвищеної уваги регіональних органів влади в контексті розробки і удосконалення стратегічних програм регіонального розвитку.

Ключові слова: *соціально-економічні детермінанти розвитку людського потенціалу, людський потенціал територій, концепція людського розвитку, теорії економічного зростання.*

Рис. - 2, Табл. - 3, Літ. - 22

Томчук О.В.
к.э.н., доцент кафедры менеджмента и поведенческой экономики
Донецкого национального университета имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0002-1817-7483
o.tomchuk@donnu.edu.ua

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ТЕРРИТОРИЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРИКЛАДНОЙ АСПЕКТ

Статья посвящена анализу теоретико-методологических подходов к определению социально-экономических детерминант развития человеческого потенциала

территорий с позиций современной человекоцентрированной концепции экономического и регионального роста. Проанализирована взаимосвязь современных теорий экономического роста и теорий пространственного развития с развитием человеческого потенциала территорий (регионов), на основе которых обоснованы социально-экономические детерминанты развития человеческого потенциала, которые определяют необходимость, условия и параметры его формирования. Обособлен ряд показателей их оценки и измерения, сгруппированных в четыре блока (экономическое и пространственное развитие, уровень благополучия, развитие знаниевой и креативной экономики), осуществлено их теоретико-методологическое обоснование. С целью апробации предлагаемого подхода проведено компаративный анализ и оценку социально-экономических детерминант развития человеческого потенциала избранных по типичными признаками регионов. На основе результатов расчета общего индекса социально-экономических детерминант развития человеческого потенциала региона выявлены проблемные сферы, регулирование которых требует повышенного внимания региональных органов власти в контексте разработки и усовершенствования стратегических программ регионального развития.

Ключевые слова: *социально-экономические детерминанты развития человеческого потенциала, человеческий потенциал территорий, концепция человеческого развития, теории экономического роста.*

Рис. – 2, Табл. – 3, Лит. – 22

O. Tomchuk,
PhD in economics, Associate Prof., Associate Professor of the Department of Management and Behavioral Economics, Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-1817-7483
o.tomchuk@donnu.edu.ua

SOCIIAL AND ECONOMIC DETERMINANTS OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT OF TERRITORIES: THEORETICAL AND APPLIED ASPECT

The article is devoted to the analysis of theoretical and methodological approaches to determining the social and economic determinants of the human potential of territories development from the standpoint of the modern human-centered concept economic and regional growth. The interrelation of economic growth modern theories and spatial development theories with the human potential of territories (regions) development is analyzed, on the basis of which social and economic determinants of human potential development are substantiated, which determine the need, conditions and parameters for its formation. Several indicators for evaluation and measurement of social and economic determinants of human potential development have been separated, grouped into four blocks of indicators (economic and spatial development, level of well-being, development of knowledge and creative economy), its theoretical and methodological substantiation has been carried out. In order to test the proposed approach, a comparative analysis and assessment of social and economic determinants of human potential development of the regions selected by typical characteristics. Based on the results of calculating the general index of social and economic determinants of regional human development, problem areas have been identified, the regulation of which

requires increased attention of regional authorities in the context of developing and improving strategic programs for regional development.

Keywords: *social and economic determinants of human potential development, human potential of territories, the concept of human development, theories of economic growth.*

Fig. – 2, Tabl. – 3, Ref. – 22

Постановка проблеми. Потреба в розвитку людського потенціалу країни та її окремих територій обґрунтована в сучасних концепціях економічного розвитку і зростання. Ще в рамках класичної і неокласичної теорії було доведено: фізична здатність економіки до зростання обумовлюється кількістю та якістю природних ресурсів, кількістю та якістю трудових ресурсів, обсягами капіталу країни, рівнем технології. При цьому людський чинник виробництва, а саме – населення та його економічна активність вважався найважливішим для забезпечення економічного розвитку. Сьогодні виникла низка нових концепцій економічного розвитку і зростання, де людському чиннику відводиться провідна роль, що виходять із положення про право людини на гідне існування і вільний розвиток, спрямовані на розширення можливостей нарощення свого внутрішнього потенціалу, підвищення креативності, яке забезпечується створенням базових та розширених умов для довготривалого і здорового життя, вільного доступу до знань, гідної професійної і особистісної реалізації, в кінцевому результаті дозволяючи досягти довготривалої позитивної соціально-економічної динаміки. Під впливом цих концепцій трансформуються теоретико-методологічні основи забезпечення сталого просторового розвитку, що вимагає перегляду ролі людського потенціалу територій, з огляду на його зростаючу значущість, розробки відповідних механізмів його формування, нарощення та використання для досягнення стратегічних цілей. За такого підходу особливої актуальності набуває аналіз сукупності чинників, які визначають та одночасно обмежують ефективне формування та розвиток людського потенціалу (його детермінант), доповнення усталеної схеми аналізу чинників кількісного та якісного типу (демографічні, фізіологічні, розвиток освітньої інфраструктури, можливості зайнятості, рівень соціального забезпечення, можливості культурного розвитку) системою чинників, які формують потребу в розвитку людського потенціалу та які визначають специфічні регіональні умови його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ефективного формування, нарощення та використання людського потенціалу тривалий період часу перебуває у полі зору багатьох вчених та дослідників (О. Грішнової, М. Голанського, Н. Єгорової, Л. Зайцевої, В. Логвіненка, Б. Хомелянського та ін.). В роботах зазначених вчених досліджуються базові складові, що напряму впливають на рівень людського потенціалу, визначають макро- та мікросередовище його формування. В той же час, зростання значущості людського розвитку в сучасній соціально-економічній парадигмі обумовлює появу нових теорій та концепцій економічного розвитку та зростання: теорія ендогенного зростання П. Ромера [1] та Р. Лукаса [2], концепція структурної трансформації Р. Хаусмана [3], концепція економіки, що базується на знаннях [4], теорія економіки навчання Б.-Е. Люндвалла [5], теорія креативної економіки, концепція цифрової економіки та Індустрії 4.0 та ін. Це в свою чергу спричиняє зміни у підходах до концепції просторового розвитку та зростання значущості теорій саморозвитку регіону [6-8], теорії центр-периферійного територіального розвитку [9] та «полюсів зростання» [10], теорії міських агломерацій [11], концепції сталого розвитку [12]. З огляду на це необхідним представляється аналіз новітніх наукових підходів в контексті нарощення людського потенціалу територій, визначення ключових соціально-

економічних детермінант, що обумовлюють його ефективний розвиток, розробка і апробація науково-методичного інструментарію для вимірювання ступеня їх впливу з метою побудови дієвих стратегій і програм територіального розвитку, наведене визначає **мету написання статті.**

Виклад основного матеріалу. Людський потенціал є складним соціально-економічним явищем, формування і розвиток якого залежить від безлічі умов і чинників, що в комплексі визначаються як детермінанти (від лат. «determinantis» - чинник, який визначає, обмежує). Відповідно до наукових висновків і підходів багатьох вітчизняних вчених до дослідження факторів та умов розвитку людського потенціалу території, їх можна умовно розділити на демографічні, соціальні, інституційні, екологічні, економічні та науково-технічні. Таке розмежування свідчить про багатофакторність цього явища, складні умови його відтворення, обумовлює наявність численних проблем людського розвитку не лише в Україні, але й в розвинених країнах.

З розвитком науки і технологій виникла низка нових концепцій економічного розвитку і зростання, де людському чиннику відводиться провідна роль. Так, *теорія ендогенного зростання* орієнтується на внутрішні джерела розвитку, передусім розвиток людини. Її засновники [1-2] вважають зростання результатом науково-технічного прогресу внаслідок інвестицій у розвиток людського капіталу, знань, науки. Тобто виробництво людського капіталу, як головного чинника економічного розвитку. здійснюється в секторі освіти і являє собою сукупність компетенцій працівників, зростання частки населення з вищою освітою тощо.

В концепції структурної трансформації економіки економічне зростання обумовлюється прогресивною зміною структури економіки, розвитком або формуванням високотехнологічних секторів, які стають драйверами економічного зростання. Неодмінною умовою розвитку високотехнологічних сфер є високопрофесійне кадрове забезпечення, в основі якого лежить якісний розвиток людського потенціалу.

В середині 90-х років XX ст. з'являються теорії так званої «нової економіки», які безпосередньо стосуються розвитку людського потенціалу як країни, так і регіонів. Однією з них є *концепція економіки, що базується на знаннях («knowledge-based econoty»)*, яка розроблена фахівцями Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [4]. Динамічний розвиток науково-технічного прогресу призводить до того, що знання і технології стають провідними чинниками продуктивності та економічного зростання, з одночасним скороченням частки фізичної праці та зростанням частки праці, пов’язаної з виробництвом і обробкою знань та інформації. Тому, забезпечення виробництва, розподілу і використання знань та інформації є важливою умовою розвитку країни та окремих територій, а інвестиції у дослідження і розробки, освіту населення, підготовку кадрів – чинниками розвитку [13, с.57].

Близькою за сутністю є *теорія економіки навчання* («learning economy») [5]. Вона виходить з того, в сучасних умовах зростаючих темпів технологічних змін та інновацій важливу роль відіграють не лише здобуті знання, які швидко «старіють», а сам процес навчання. Здатність навчатися стає критичною для економічного успіху індивідуумів, фірм, регіонів і національних економік. Отже, рівень знань людини, що характеризує якість людського потенціалу, є ключовим для розвитку сучасної економіки.

На початку 2000-х років виникає *теорія креативної економіки,* яка також має безпосереднє відношення до людського потенціалу. Основні засади цієї теорії викладено в працях Дж. Хоукінса, Р. Флориди та Ч. Лендрі [14], які обґрунтовують креативність як найважливіший чинник успішного розвитку нової економіки. Для креативного класу суспільства характерні талант, індивідуальні творчі здібності, творча уява і навички,

висока мотивація до творчої діяльності, які створюють унікальні продукти і послуги. Особливо це проявляється у містах, оскільки людський інтелект, творчі здібності і креативний потенціал мешканців є основою розвитку сучасних міст в умовах постіндустріальної трансформації.

Ще один підхід пов'язаний з *концепцію цифрової економіки та індустрії 4.0,* які виникають на початку XXI століття внаслідок розвитку комп'ютерних засобів, Інтернету, інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Рушійною силою цифрової економіки є людський капітал, тобто знання, таланти, навички, вміння, досвід, інтелект людей [15], в основі чого лежить всебічний розвиток людини. Індустрія 4.0 – наступний етап цифрової трансформації виробничих підприємств, який супроводжується прискореним впровадженням нових технологій, таких як промисловий інтернет речей, аналітика великих даних, штучний інтелект, нове покоління роботів, доповнена реальність тощо, системне викладення яких здійснено К. Швабом [16], що призводить до зміни бізнес-моделей і значного прискорення інноваційного розвитку. Такі потужні технологічні трансформації в економіці вимагають якісно нового людського і трудового потенціалу, який володіє значним інтелектом, сучасними знаннями, цифровими навичками, здатністю до безперервного навчання, аналізу все зростаючого обсягу інформації.

Узагальнення ролі цих теорій в розвитку людського потенціалу територій наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок сучасних теорій економічного зростання з розвитком людського потенціалу регіонів

Теорії	Автори	Значення для людського потенціалу
Теорія ендогенного зростання: використання внутрішніх джерел розвитку, передусім потенціалу людини	П. Ромер Р. Е. Лукас	Обгрунтовує необхідність розвитку знань, підвищення частки населення з вищою освітою, поширення навчання на практиці
Концепція структурної трансформації економіки: під впливом НТП іде прогресивна зміна структури економіки, розвиток або формуванням високотехнологічних секторів	Р. Хаусман Д. Родрік	Для розвитку високотехнологічних сфер необхідно кадрове забезпечення, в основі якого лежить якісний розвиток людського потенціалу на основі зростання рівня освіти і сучасних компетенцій
Теорії економіки, що базується на знаннях, та економіки навчання: знання і технології є провідними чинниками економічного розвитку, а ключовим фактором - здатність людини до навчання	ОЕСР Б.-Е. Люндвалл	Обгрунтовує ключову значимість якісних освітніх характеристик людського потенціалу в сучасному розвитку та необхідність забезпечення якісного і безперервного навчання населення, нагромадження знань
Теорія креативної економіки і креативного класу: все більшу роль в суспільному розвитку відіграють представники творчих професій та креативні індустрії	Р. Флорида Ч. Лэндри	Обгрунтовує зростаючу роль творчих рис людини (таланту, індивідуальних здібностей, творчої уяви, високої мотивації до творчої діяльності) та необхідність забезпечення розвитку творчих здібностей людини
Концепції цифрової економіки та індустрії 4.0: впровадження цифрових технологій в усі сфери життя, розвиток індустрії на основі промислового IoT, аналітики великих даних та ін.	Х. Кагерман, В.-Д. Лукас, В. Вальстер К. Шваб	Формується потреба в якісно новому людському потенціалі, який володіє значним інтелектом, сучасними знаннями, цифровими навичками, здатністю до безперервного навчання, високою мобільністю

Джерело: розроблено автором на основі [1-5; 14-16]

Окрім того, стан і динаміка людського потенціалу територій також значною мірою залежить від специфіки розвитку адміністративно-територіального району, регіональних та територіальних параметрів розвитку: просторового розміщення населення й економічних об'єктів, структури економіки, технологічних, інноваційних, інфраструктурних здобутків, які визначають соціально-економічний стан розвитку території і якість життя населення.

Зростання значущості соціально-економічних систем локального рівня у забезпеченні суспільного життя у другій половині ХХ століття обумовило виникнення низки теорій регіонального розвитку, які мають значення і для розуміння чинників людського розвитку. З позицій формування умов людського розвитку територій, найбільш цікавими і такими, що пояснюють сучасні його тенденції є декілька напрямів регіональної економічної науки.

Однією із них є *теорія саморозвитку регіону*, яка базується на використанні внутрішніх ресурсів території. Посилення конкуренції регіонів та зростання зацікавленості регіонів у своєму розвитку обумовили потребу вдосконалення територіального управління за рахунок підвищення самодостатності регіонів на основі більш ефективного використання наявних ресурсів. Саморозвиток регіону, як здатність економіки регіону в конкретних умовах забезпечувати позитивну динаміку свого розвитку, здійснюється за рахунок природних, економічних, фінансових і людських ресурсів. При цьому важливу роль відіграють соціальні та соціокультурні ресурси - демографічні показники, якість життя населення, ступінь розвитку населених пунктів, соціальна диференціація суспільства, рівень освіти, рівень поінформованості й виховання суспільства; стан системи охорони здоров'я населення регіону та інші [17].

У 1970-1990 роки в економічній науці почав розвиватися такий напрям як *урбаністична економічна теорія* [18-20] яка особливу роль в економічному розвитку країни і регіонів відводить містам, передусім великим. Урбаністична теорія започаткувала численні вектори досліджень, серед яких слід виокремити концепції центр-периферійного територіального розвитку, посилення агломераційних процесів і формування міських агломерацій.

Теорії центр-периферійного територіального розвитку та «полюсів зростання» досліджують чинники неоднорідності просторового розвитку та виокремлюють райони-ядра, зростаючі райони, периферійні та напівperiферійні райони, промислові і сільськогосподарські, кризові та депресивні райони, відводиться особлива роль містам як полюсам розвитку. Так, Дж. Фрідман [9] обґрунтував у розвитку територій роль центрів зростання, виникнення яких пов'язував з появою потужного ядра (агломерації) серед територіальних утворень, що формує полюс росту та впливає на велику периферію. Внаслідок цього невідворотно виникає просторова поляризація, яка породжує диспропорції між розвитком центру і периферії, наявність яких обумовлює нерівномірність умов для людського розвитку. Ф. Перру [10], відзначав, що полюси економічного зростання формуються на тих територіях, де розміщуються галузі і підприємства, які розвиваються більш динамічно і виробляють нові товари і послуги. Наявність підприємств, що динамічно розвиваються, забезпечують вищий рівень зайнятості, вищі доходи населення та створює кращі умови розвитку людського потенціалу завдяки підвищенню конкурентоспроможності регіону, зростанню економічного потенціалу.

В 90-і роки ХХ століття активно розвивається *теорія міських агломерацій*, які формуються внаслідок концентрації промисловості та високотехнологічних фірм. Дослідники відзначають позитивні ефекти агломерації, які мають значення і для розвитку людського потенціалу (формування ємного ринку товарів і послуг; розвиток виробничої і соціальної інфраструктури; масштабніше залучення кваліфікованої робочої сили; більш швидка передача знань і генерування соціально-економічних інновацій). Разом з тим, агломерації мають і негативні наслідки для соціального і людського розвитку, які пов'язані зі збільшенням віддаленості до місця роботи і об'єктів соціальної інфраструктури, виникненням деградуючих районів і зростанням злочинності [11].

Концепція сталого розвитку була сформована в 80-90-х роки XX століття багатьма дослідниками [12; 20-21]. Реалізація концепції сталого розвитку безпосередньо спрямована на людський розвиток і потребує цілеспрямованої соціально-економічної політики, яка знайшла вираження в Цілях Сталого Розвитку. В Україні є відповідне закріплення цих цілей на законодавчому рівні [22], що визначає спрямованість більшості стратегій регіонів України на забезпечення сталого розвитку своїх територій.

Систематизуємо взаємозв'язок сучасних теорій просторового розвитку з умовами та чинниками розвитку людського потенціалу територій (табл. 2).

Таблиця 2

Взаємозв'язок сучасних теорій просторового розвитку з розвитком людського потенціалу територій

Теорії	Автори	Значення для людського потенціалу
Теорія саморозвитку регіону: розвиток базується на використанні внутрішніх ресурсів території	М. Сторпер, М. Кітінг, А. Родрігес-Поза, Р. Езкура	Людський потенціал є ресурсом саморозвитку, що обумовлює потребу збільшення чисельності населення, підвищення якісних характеристик
Теорія центр-периферійного територіального розвитку: просторова поляризація і диспропорції між розвитком центру і периферії внаслідок концентрації ресурсів у містах	Дж. Фрідман, М. Хейнденріх, Д. Сепік, П. Хаггет	Обгрунтовує нерівномірність умов для людського розвитку, оскільки центр, під яким розуміються потужні осередки виробництва і розселення, притягує ресурси, то в ньому формуються кращі умови для розвитку людського потенціалу
Теорія «полюсів зростання»: якими являються міста, що володіють комплексом пропульсивних галузей	Ф. Перру Ж. Будвіль, Х. Ласуен	Концентрація в містах підприємств, що швидко розвиваються, забезпечує вищий рівень зайнятості, вищі доходи населення та створює кращі умови для розвитку людського потенціалу
Теорія міських агломерацій: компактного розташування міських поселень, об'єднаних виробничими, трудовими, побутовими, культурними зв'язками.	A. Venables D. Lyons	Виявляє позитивні ефекти агломерації для розвитку людського потенціалу (формування ємного ринку товарів і послуг, розвиток соціальної інфраструктури, попит на кваліфіковану робочу силу, забезпечення якісних послуг)
Концепції сталого розвитку – забезпечення збалансованого економічного, екологічного й соціального розвитку країн і регіонів та формування повноцінного життєвого середовища для сучасного і наступних поколінь	Г. Брундланд Д. Ґерман	Обгрунтовує необхідність вирішення соціальних проблем бідності та безпечного життєвого середовища для існування і розвитку людства шляхом формування й реалізації цілеспрямованої державної та регіональної політики для досягнення Цілей сталого розвитку

Джерело: розроблено автором на основі [6-12; 17-20]

Слід відзначити, що окрім економічних, просторових, соціальних чинників, розвиток людського потенціалу території значною мірою залежить від інституційних чинників, передусім діяльності регіональних та місцевих органів влади. Саме діяльність територіальних органів влади вирішує проблеми людського розвитку, шляхом законодавчої, адміністративної та організаційної роботи створює умови для розвитку людини.

Проведений аналіз науково-теоретичних поглядів на соціально-економічний, технологічний і просторовий розвиток дав змогу розробити теоретико-методологічні засади соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу території (регіону, міста), які системно викладені на рис. 1.

Ми виходимо з того, що основними детермінантами, тобто *обмежуючими чинниками* розвитку людського потенціалу регіону є його економічний, інноваційний та просторовий розвиток, який залежить не лише від наявних природних ресурсів, але і від діяльності місцевих органів влади, ефективності їх регіональної політики.

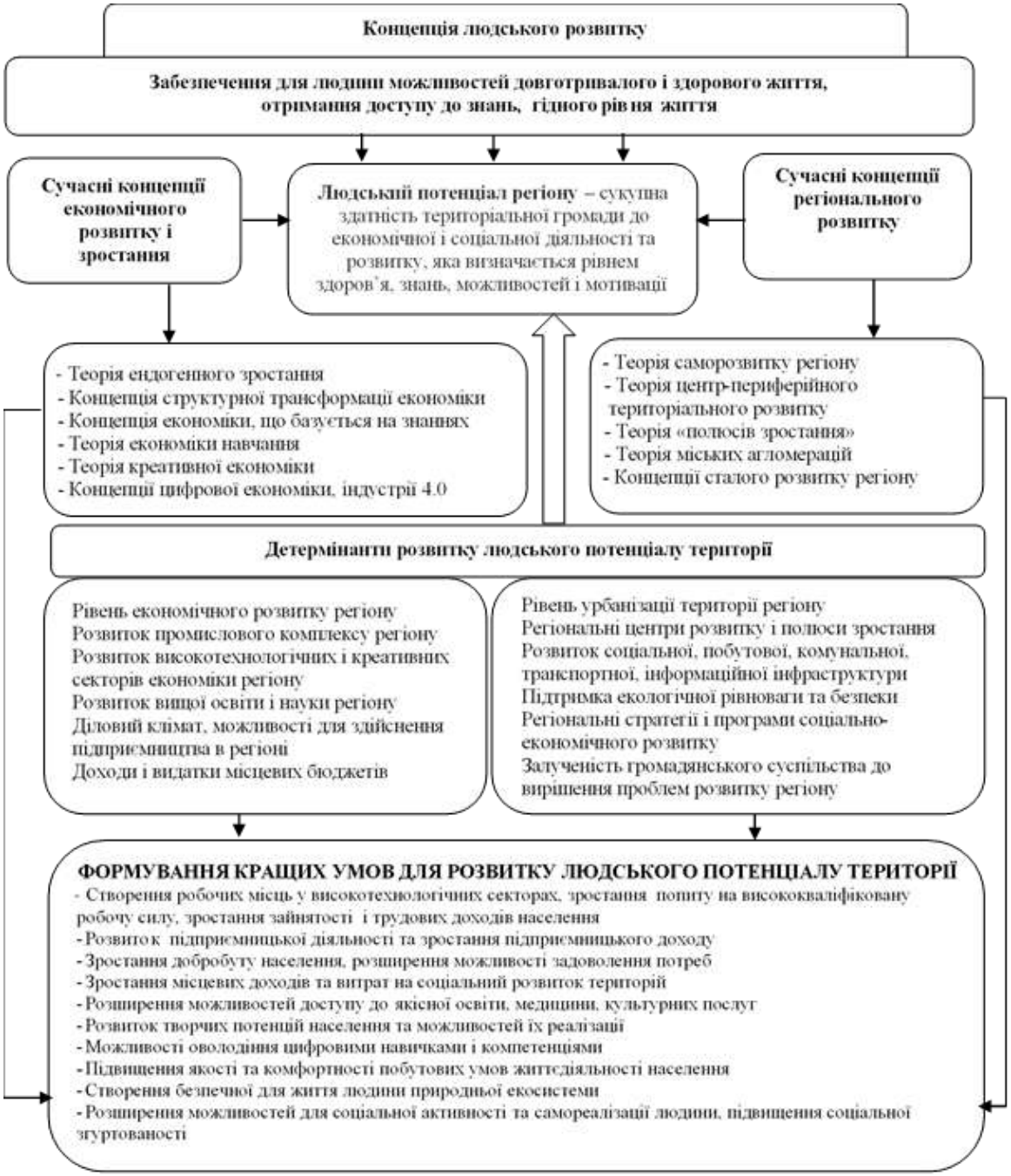

Рисунок 1 - Теоретико-методологічне обґрунтування соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу території

Джерело: розроблено автором

Аналіз низки сучасних наукових концепцій економічного та регіонального розвитку дозволив систематизувати чинники, які визначають умови людського розвитку, та запропонувати низку показників їх оцінювання і вимірювання, що можна згрупувати у чотири блоки: економічний, просторовий розвиток, рівень добробуту, розвитку знаннєвої та креативної економіки. Ці показники не характеризують параметри людського потенціалу, а свідчать лише про наявність умов для його формування. Для оцінки людського потенціалу територій (регіонів, міст) доцільно використати низку інших показників (чисельність населення і його динаміка; очікувана тривалість життя; рівень здоров'я та захворюваності населення; рівень освіти, отриманих знань і

кваліфікації; володіння цифровими навичками; здатність до творчої діяльності, яка проявляється у різноманітних формах; рівень заробітної плати та середньодушових доходів населення; підприємницька активність населення; соціальна і громадянська активність).

Для визначення ефективності політики території (регіону) в забезпечені умов розвитку людського потенціалу здійснимо порівняльну оцінку детермінант людського розвитку Вінницької, Житомирської, Хмельницької і Полтавської областей, як типових регіонів центральної частини України, що є схожими за соціально-економічними та просторовими параметрами. Для оцінки відібрано 4 блоки статистично доступних показників, які характеризують соціально-економічні чинники формування і розвитку людського потенціалу.

1. *Група показників економічного блоку*: характеризують рівень та можливості економічного, інноваційного, підприємницького розвитку регіону, визначають потребу у висококваліфікованому і креативному людському потенціалі: ВРП (у факт. цінах) на одну особу населення, грн, частка переробної промисловості у ВДВ, %, частка інтелектуальних і креативних ВЕД у ВДВ, %, кількість середніх і малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць, обсяг видатків місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) на одну особу, грн.

2. *Група показників просторового блоку,* які характеризують рівень урбанізації та розвиток соціальної інфраструктури: питома вага міського населення у загальній чисельності,%, щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям, км. на 1 тис. кв. кілометрів, планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів на 10 тис. населення, кількість закладів загальної середньої освіти на 100 тис. населення, кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти на 100 тис. населення.

3. Група показників, що характеризує добробут населення: наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн. на рік, середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн., рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, відсотків до економічно активного населення відповідного віку, %, частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму (ПМ),%, загальна площа житлового фонду у розрахунку на 1 особу, кв. м.

4. Група показників, що характеризує розвиток знаннєвої та креативної економіки: кількість студентів університетів, інститутів на 10 тис. населення, частка випускників шкіл звітного року з атестатом про повну загальну середню освіту, %, прийнятих на початковий цикл навчання до ВНЗ III-IV р.а., кількість працівників, задіяних у виконанні НДР (на 100 тис. населення), частка домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома, %, частка зайнятих у сфері мистецтва, спорту, розваг і відпочинку в загальному обсязі зайнятих регіону, %.

Усі відібрані показники, крім частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму, є стимуляторами, тому чим вищий їх рівень, тим кращі умови для розвитку людського потенціалу регіону. Порівняльна оцінка детермінант розвитку людського потенціалу чотирьох регіонів здійснена за авторською методикою розрахунку часткових та узагальнених індексів за кожною складовою, сумарних індексів за блоками та узагальнених індексів за всіма показниками за всі роки дослідження – тобто за 2016-2018 рр. 2019 рік не залучено до аналізу, оскільки не за всіма показниками є дані.

Розрахунки зроблено за таким алгоритмом:

1) визначено *часткові індекси* по кожному показнику (ia_i) шляхом їх ділення до середнього значення по Україні, які взято в якості бази нормування;

2) визначено *підсумкові індекси* за кожним показником (ip_i) як сума часткових індексів за всі роки дослідження. Виходили з того, що показники розвитку регіонів міняються із року в рік, тому найбільш достовірно характеризувати динаміку може сума індексів за кожним показником;

3) за кожним блоком показників визначено *сумарні індекси регіонів* (ic_j), як підсумок усіх індексів усіх показників кожного блоку;

4) загальний *Індекс соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіону* (Іс-едЛП) визначається як сума усіх індексів за всіма блоками показників кожного регіону.

Результати розрахунку сумарних індексів регіонів за кожним блоком наведено на рис. 2.

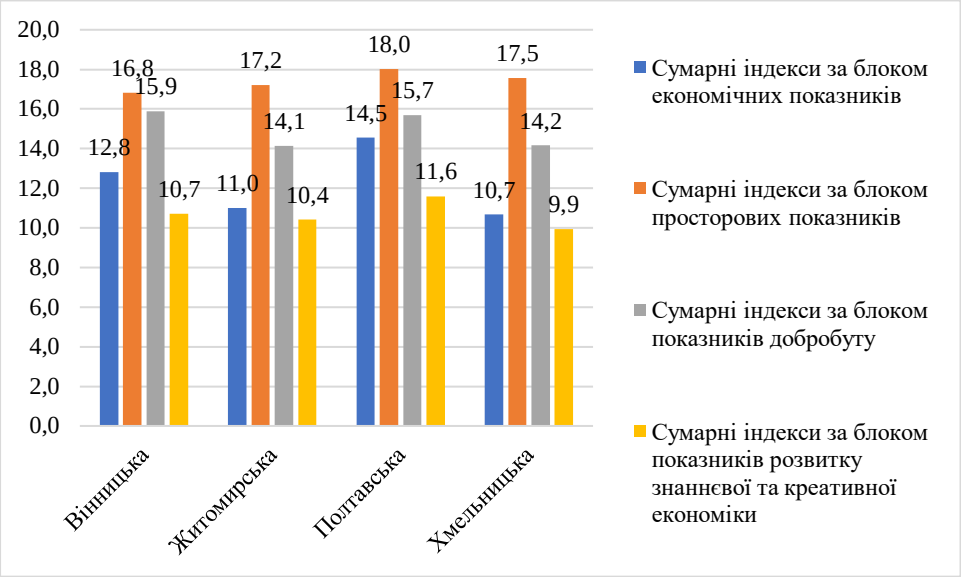

Рисунок 2 - Сумарні індекси регіонів за кожним блоком за 2016-2018 роки

За сумарним індексом економічного блоку лідирує Полтавська область завдяки більш високому рівню ВДВ на душу населення, Вінницька область посіла друге місце завдяки вищій частці переробної промисловості та інтелектуальних і креативних галузей.

Згідно сумарного індексу просторового блоку показників найкращі позиції також займає Полтавська область завдяки більш високому рівню урбанізації, ємності амбулаторно-поліклінічних закладів та кількості закладів ПТО, інші регіони характеризуються гіршими параметрами інфраструктурного забезпечення людського розвитку.

Аналіз показників за блоком добробуту свідчить про їх вищу сумарну якість у Вінницькій області, не зважаючи на те, що по трьох показниках кращі результати мала Полтавська область. Показники середньодушових доходів цього регіону, заробітної плати і зайнятості є нижчими їх середнього рівня по Україні, однак вищими ніж у Житомирській і Хмельницькій областях. В той же час вона має значно нижчу частку населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму та лідером забезпечення житловою площею серед досліджуваних областей.

Показники блоку розвитку знаннєвої та креативної економіки свідчать про значні відхилення від середніх значень по Україні. Беззаперечним лідером залишається Полтавська область завдяки більш високій кількості студентів ВНЗ, працівників НДР та

частки домогосподарств із доступом в Інтернет. Вінницька область займає друге місце у зв'язку зі значно меншою кількістю студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації на 10 тис. населення (на 21%) з одночасно значно більшою часткою випускників шкіл, які поступають на навчання у ВНЗ. Це свідчить про те, що частина з них виїздить на навчання в інші регіони.

Значення розрахованого загального *Індексу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу* регіонів свідчать, що найкращий результат має Полтавська область, яка за трьома блоками показників, окрім добробуту, займала перші місця (табл. 3). Вінницька область за посіла друге місце, вона поступається Полтавській області за цим показником на 3,634 бали, або на 6% від значення найвищого індексу. Житомирська та Хмельницька області мають значно нижчі результати.

Таблиця 3

Сумарний індекс соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіонів та ранги досліджуваних областей

Досліджувані області	Індекс соц.-екон. детермінант людського потенціалу (*Іс-ед$_{ЛП}$*)	Ранги областей
Вінницька	56,25	2
Житомирська	52,77	3
Полтавська	59,84	1
Хмельницька	52,29	4

Джерело: розраховано автором за власною методикою

Проведене дослідження дозволяє обґрунтувати вплив сформованих соціально-економічних детермінант на розвиток людського потенціалу територій (регіонів), визначити прогалини у економічному, просторовому, знаннєвому і креативному розвитку, а також рівні добробуту. Сфери відставання мають бути предметом особливої уваги і пріоритетів регіональних органів влади при визначення стратегій і програм регіонального розвитку.

Висновки. З огляду на зростаючу значущість людського чинника в забезпеченні динаміки економічного розвитку територій на сучасному етапі необхідний перегляд теоретико-методологічних підходів до систематизації розуміння соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу територій. Проведене дослідження дозволило виявити соціально-економічні детермінанти розвитку людського потенціалу, які визначають потребу, умови і параметри його формування з позицій сучасних теорій економічного розвитку та концепцій регіонального розвитку. Конкретизовано перелік соціально-економічних детермінант людського розвитку регіону за блоками економічного, просторового розвитку, рівня добробуту, розвитку знаннєвої і креативної економіки, визначено їх вплив на умови і параметри розвитку людського потенціалу регіону. На основі використання запропонованих теоретико-методологічних підходів здійснено компаративний аналіз і оцінку соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу типових регіонів центральної України (Вінницького, Житомирського, Полтавського і Хмельницького). Розраховано загальний індекс соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіону, який виявив сфери відставання, що мають бути предметом особливої уваги і пріоритетів регіональних органів влади при визначення стратегій і програм регіонального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Romer P.M. Increasing Returns and Long-Run Growth. Journal of Political Economy, 94, October, 1986. pp.1002-1037. DOI: http://dx.doi.org/10.1086/261420
2. Lucas R.E. On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics, 22, July, 1988. pp. 3-42. DOI: http://dx.doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7
3. Hausmann R., Klinger B. (2007). The structure of the product space and the evolution of comparative advantage. CID Working Paper, No. 146
4. Knowledge-based Economy. OECD. GD. Paris, 1996. 49 p.
5. Lundvall B.-Å., Borras S. The globalising learning economy: Implications for innovation policy, DG XII, European Commission. Bruxelles, 1998.
6. Storper M. Agglomeration, Trade, And Spatial Development: Bringing Dynamics Back In. Journal of Regional Science, Wiley Blackwell, 2010. Vol. 50 (1). P. 313-342.
7. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе / пер. с англ. А. Смирнова. М.: Логос, 2003. № 6 (40). С. 67-116.
8. Rodríguez-Pose A. Is fiscal decentralization harmful for economic growth? Evidence from the OECD countries. Journal of Economic Geography, Oxford University Press. 2011. Vol. 11 (4), July. P. 619-643.
9. Friedman J. Urbaniezention Planing and Naitional Development. Beverly Hills, London, 1973.
10. Perroux F. Note on the Concept of Growth Poles. Regional Economics: Theory and Practice ; [edited by David McKee, Robert Dean, William Leahy]. NY: The Free Press, 1970. P. 93-103.
11. Шмидт А. В., Антонюк В. С., Франчини А. Городские агломерации в региональном развитии: теоретические, методические и прикладные аспекты. Экономика региона. 2016. Т. 12, вып. 3. С. 776-789.
12. Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development. Herman E. Daly. Beacon Press, 1996. 253 p.
13. Крапивний І. В., Прокопенко О. В., Школа В. Ю. Концептуальні моделі економіки знань. Механізм регулювання економіки, 2015, № 1, с. 55-67.
14. Лошковська, Х. С. Тенденції розвитку креативності в контексті міжнародного бізнесу. Ефективна економіка, №3, 2014. URL: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2860.
15. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67.
16. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Переклад з англ. Харків, 2019, 416 с.
17. Іванова О. Ю. Фактори саморозвитку регіонів в умовах трансформаційних перетворень. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Випуск 13. Частина 3. 2015, с. 95-98
18. Jacobs J. The Economy of Cities. New York: Randon House, 1970. 288 p.
19. Evans A. W. Urban Economics (an introduction). Oxford: Publishers, 1992. 203 p.
20. Коритько Т.Ю. Формування організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону. Економіка і регіон. 2012. № 6(37). С. 25-29.
21. Бурик З.М. Формування концепції сталого розвитку регіону. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2014, № 1.
22. Концепція сталого розвитку населених пунктів. Схвалено Постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 року N 1359-XIV. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14

REFERENCES

1. Romer, P.M., (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. Journal of Political Economy, 94, pp.1002-1037. DOI: http://dx.doi.org/10.1086/261420
2. Lucas, R.E., (1988). On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics, 22, pp. 3-42. DOI: http://dx.doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7
3. Hausmann R., Klinger B. (2007). The structure of the product space and the evolution of comparative advantage. CID Working Paper, No. 146
4. Knowledge-based Economy. OECD. GD. Paris, 1996. 49 p.
5. Lundvall, B.-Å., Borras S. The globalising learning economy: Implications for innovation policy, DG XII, European Commission. Bruxelles, 1998.
6. Storper M. Agglomeration, Trade, And Spatial Development: Bringing Dynamics Back In. Journal of Regional Science, Wiley Blackwell, 2010. Vol. 50 (1). P. 313-342.
7. Kytyng M. (2003). Novyj regyonalyzm v Zapadnoj Evrope / per. s angl. A. Smyrnova. M.: Logos, 6 (40). pp. 67-116.
8. Rodríguez-Pose, A. (2011). Is fiscal decentralization harmful for economic growth? Evidence from the OECD countries. Journal of Economic Geography, Oxford University Press, 11 (4), pp. 619-643.
9. Friedman, J. (1973). Urbaniezention Planing and Naitional Development. Beverly Hills, London.
10. Perroux, F. (1970). Note on the Concept of Growth Poles. Regional Economics: Theory and Practice. NY: The Free Press. pp. 93-103.
11. Shmydt, A. V., Antonyuk, V. S., Franchyny, A. (2016). Gorodskye aglomeracyy v regyonalnom razvytyy: teoretycheskye, metodycheskye y prykladnie aspekti. Ekonomyka regyona. 2016. 12, 3. pp. 776-789.
12. Herman E. Daly (1996). Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development. Beacon Press, 253 p.
13. Krapyvnyj, I. V., Prokopenko, O. V., Shkola, V. Yu. (2015). Konceptualni modeli ekonomiky znan. Mexanizm regulyuvannya ekonomiky, 1, pp. 55-67.
14. Loshkovska, X. S. (2014). Tendenciyi rozvytku kreatyvnosti v konteksti mizhnarodnogo biznesu. URL: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2860 (Assessed on 10.11.2020).
15. Koncepciya rozvytku cyfrovoyi ekonomiky ta suspilstva Ukrayiny na 2018-2020 roky. Sxvaleno rozporyadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 17 sichnya 2018 r.
16. Shvab K. (2019). Chetverta promyslova revolyuciya. Formuyuchy chetvertu promyslovu revolyuciyu. Pereklad z angl. Xarkiv, 416 p.
17. Ivanova O. Yu. (2015). Faktory samorozvytku regioniv v umovax transformacijnyx peretvoren. Naukovyj visnyk Xersonskogo derzhavnogo universytetu. Seriya Ekonomichni nauky. Vypusk 13. Chastyna 3. pp. 95-98
18. Jacobs, J. (1970). The Economy of Cities. New York: Randon House, 288 p.
19. Evans, A. (1992). Urban Economics (an introduction). Oxford: Publishers, 203 p.
20. Korytko, T.Yu. (2012). Formuvannya organizacijno-ekonomichnogo mexanizmu stalogo rozvytku regionu. 6(37). pp. 25-29.
21. Buryk, Z.M. (2014). Formuvannya koncepciyi stalogo rozvytku regionu. Teoriya ta praktyka derzhavnogo upravlinnya i miscevogo samovryaduvannya. 1.
22. Koncepciya stalogo rozvytku naselenyx punktiv. Sxvaleno Postanovoyu Verxovnoyi Rady Ukrayiny vid 24 grudnya 1999 roku N 1359-XIV.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.24

УДК 331.5.024.5:331.548
JEL: D03, E24, I21, J24, O15

Якимова Н.С.,
кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0001-5278-1142
n.yakimova@donnu.edu.ua

МОНІТОРИНГ ПОВЕДІНКОВИХ МОДЕЛЕЙ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ ПРАЦІ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті запропоновано методологію визначення поведінкових моделей суб'єктів ринку праці та забезпечення їх моніторингу в системі інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики. Розроблено алгоритм визначення, типологізації та регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, що складається з наступних етапів: проведення дослідження поведінкових моделей суб'єктів ринку праці з метою виявлення їх видів та типів, визначення чинників впливу на їх формування та розвиток; групування чинників, що найбільш істотно впливають на формування та розвиток поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; виділення факторів, які визначають особливості поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, та характерних ознак, що їм притаманні; виявлення та систематизація критеріїв віднесення до певного типу поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; розробка методичних основ створення комплексної системи оцінки наявних на ринку праці поведінкових моделей його суб'єктів; аналіз поточної ситуації на ринку праці та прогнозування її розвитку у короткостроковій і довгостроковій перспективі для своєчасного виявлення та коригування існуючих поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; забезпечення передумов для стимулювання розвитку та поширення ефективних поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; моніторинг змін типів та видів поведінкових моделей суб'єктів ринку праці з метою своєчасного виявлення, ідентифікації та підтримки з боку держави та бізнесу.

Ключові слова: *поведінкові моделі, ринок праці, державна політика, методологія, алгоритм, моніторинг, інформаційно-аналітичне забезпечення.*

Рис. – 1, Літ. – 10.

Якимова Н.С.,
кандидат экономических наук, доцент,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0001-5278-1142
n.yakimova@donnu.edu.ua

МОНИТОРИНГ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ СУБЪЕКТОВ РЫНКА ТРУДА В СИСТЕМЕ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ

В статье предложена методология определения поведенческих моделей субъектов рынка труда и обеспечения их мониторинга в системе информационно-аналитического обеспечения государственной политики. Разработан алгоритм определения, типологизации и регулирования поведенческих моделей субъектов рынка труда, который состоит из следующих этапов: проведение исследования поведенческих моделей субъектов рынка труда с целью выявления их видов и типов, определение факторов влияния на их формирование и развитие; группировка факторов, наиболее существенно влияющих на формирование и развитие поведенческих моделей субъектов рынка труда; выделение факторов, определяющих особенности поведенческих моделей субъектов рынка труда, и признаков, которые им характерны; выявление и систематизация критериев отнесения к определенному типу поведенческих моделей субъектов рынка труда; разработка методических основ создания комплексной системы оценки имеющихся на рынке труда поведенческих моделей его субъектов; анализ текущей ситуации на рынке труда и прогнозирование ее развития в краткосрочной и долгосрочной перспективе для своевременного выявления и корректировки существующих поведенческих моделей субъектов рынка труда; обеспечение условий для стимулирования развития и распространения эффективных поведенческих моделей субъектов рынка труда; мониторинг изменений типов и видов поведенческих моделей субъектов рынка труда с целью своевременного выявления, идентификации и поддержки со стороны государства и бизнеса.

Ключевые слова: *поведенческие модели, рынок труда, государственная политика, методология, алгоритм, мониторинг, информационно-аналитическое обеспечение.*

Рис. – 1, Лит. – 10.

N. Yakymova,
PhD in Economics, Associate Professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0001-5278-1142
n.yakimova@donnu.edu.ua

MONITORING OF BEHAVIORAL MODELS OF LABOR MARKET ACTORS IN THE SYSTEM OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF STATE POLICY

In the article the methodology for determining the behavioral models of labor market actors and ensuring their monitoring in the system of information and analytical support of public policy is proposed. An algorithm for defining, typologizing and regulating the behavioral models of labor market actors has been developed, consisting of the following stages: a study of behavioral models of labor market actors to identify their species and types, to determine the factors influencing their formation and development; grouping of factors that most significantly affect the formation and development of behavioral models of labor market actors; identification of factors that determine the characteristics of behavioral models of labor market actors, and the characteristics that are inherent in them; identification and systematization of criteria for assignment to a certain type of behavioral models of labor market actors; development of methodological bases for creating a comprehensive system for assessing the behavioral models of its actors available on the labor market; analysis of the current situation in the labor market and forecasting its development in the short and long term for timely identification and adjustment of existing behavioral models of labor market actors; providing

preconditions for stimulating the development and dissemination of effective behavioral models of labor market actors; monitoring changes in the types and kinds of behavioral patterns of labor market actors in order to timely identify, identify and support the state and business.

Keywords: *behavioral models, labor market, state policy, methodology, algorithm, monitoring, information and analytical support.*

Fig. – 1, Ref. – 10.

Постановка проблеми. Сьогодні основу ефективного державного регулювання становить інформація. Інформаційні потоки даних про об'єкт регулювання та його навколишнє середовище відіграють визначальну роль на всіх етапах прийняття та реалізації управлінських рішень. Особливу значущість механізми отримання та обробки інформації набувають в контексті регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, сутністю якого є здатність здійснювати такий управлінський вплив, що адекватно реагує на зміни як зовнішньої (інституційного та ринкового), так і внутрішнього середовища шляхом прийняття ефективних управлінських рішень. Дослідження процесів адаптації тих чи інших суб'єктів до мінливих умов зовнішнього середовища визначає коло основних чинників, що впливають на перебіг процесу. Однак перелік цих факторів у процесах, які динамічно розвиваються, постійно змінюється. Ця обставина значно ускладнює регулювання. У зв'язку з цим базовою частиною механізму державного регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці може стати їх моніторинг, тобто систематичний збір і аналіз інформації з метою виявлення тенденцій поведінки суб'єктів ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, а також виявленню їх сучасних типів та видів присвячено багато наукових праць українських та закордонних вчених, зокрема К. Безгіна [1], Л. Безтелесної, Г. Беккера [2], М. Вебера, Т. Веблена, О. Грішнової, Е. Дюркгейма, Т. Заславської [3], Д. Канемана [4], Р. Кеттела, А. Колота, М. Кондратьєва, К. Леонгарда, Е. Лібанової [5], І. Петрової [6], Т. Пікетті [7], М. Семикіної [8], А. Сміта, П. Сорокіна [9], Л. Шаульської [10] та ін. Водночас, сучасні економічні виклики вимагають більш ґрунтовного вивчення та розробки методології визначення поведінкових моделей суб'єктів ринку праці та забезпечення їх моніторингу в системі інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики, що зумовлює актуальність обраного напряму дослідження.

Метою статті є розробка методології визначення поведінкових моделей суб'єктів ринку праці та забезпечення їх моніторингу в системі інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах в Україні активізується процес трансформації ринку праці, а також інституту зайнятості, що характеризується виникненням її нових форм та видів. За таких умов державна політика повинна бути націлена на поширення та сприяння переходу до сучасних інноваційних поведінкових моделей суб'єктів ринку праці. Саме тому виокремлення нових рис моделей поведінки суб'єктів ринку праці та визначення перспектив їх регулювання є актуальним та потребує більш детального дослідження.

На основі проведених теоретичних досліджень, доцільно запропонувати алгоритм визначення, типологізації та регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, що складається з наступних етапів: проведення дослідження поведінкових моделей суб'єктів ринку праці з метою виявлення їх видів та типів, визначення чинників впливу на їх формування та розвиток; групування чинників, що найбільш істотно впливають на

формування та розвиток поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; виділення факторів, які визначають особливості поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, та характерних ознак, що їм притаманні; виявлення та систематизація критеріїв віднесення до певного типу поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; розробка методичних основ створення комплексної системи оцінки наявних на ринку праці поведінкових моделей його суб'єктів; аналіз поточної ситуації на ринку праці та прогнозування її розвитку у короткостроковій і довгостроковій перспективі для своєчасного виявлення та коригування існуючих поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; забезпечення передумов для стимулювання розвитку та поширення ефективних поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; моніторинг змін типів та видів поведінкових моделей суб'єктів ринку праці з метою своєчасного виявлення, ідентифікації та підтримки з боку держави та бізнесу (рис. 1).

Рисунок 1 - Алгоритм визначення, типологізації та регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці

Розглянемо більш детально всі етапи запропонованого алгоритму визначення, типологізації та регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці. На І-му етапі здійснюється дослідження всіх наявних на ринку праці поведінкових моделей його суб'єктів. Даний етап покликаний виявити види та типи моделей поведінки, тобто здійснити їх узагальнення та типологізацію. Якщо орієнтуватись на інституціональні

зміни, що відбуваються в Україні, то найбільш важливим критерієм типологізації поведінки є характер сприйняття індивідами нових соціально-економічних відносин та умов життєдіяльності. Найбільш актуальними та затребуваними у сучасних умовах є адаптивні поведінкові моделі суб'єктів, що відповідають потребам економічної підсистеми суспільства та відображають поведінку, що орієнтована на зміни навколишнього середовища та пристосування до нього з метою задоволення власних потреб.

Також на І етапі визначаються чинники впливу на формування та розвиток поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, що носять демографічний, політичний, економічний, соціальний, культурних та психологічний характер.

ІІ етап алгоритму визначення, типологізації та регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці орієнтований на групування чинників, що найбільш істотно впливають на формування та розвиток моделей поведінки. За умов стрімкого розвитку нової економіки перед суб'єктами ринку праці постають нові виклики, що потребують швидкого реагування на них, а також постійного коригування їх поведінкових моделей. За таких умов доцільно виокремити наступні чинники, що впливають на поведінкові моделі суб'єктів ринку праці:

політичні, що характеризують законодавчу, нормативно-правову базу функціонування суб'єктів ринку праці; рівень довіри до влади та стабільність в країні, що дає змогу ефективного ведення бізнесу;

демографічні, що характеризують вплив статевовікових, подружніх та інших особливостей (освіта, мовна культура, структура родини) суб'єктів ринку праці на їх поведінкові моделі;

культурні, які впливають на стиль ведення бізнесу, укладання контрактів та ведення переговорів, а також релігійні, субкультурні традиції та установки;

соціальні, до яких відносяться: соціалізація особистості; рівень освіти; соціальні мережі; рекомендації колег, друзів, близьких родичів; приналежність до того чи іншого соціального класу;

психологічні, а саме: попередній досвід; тип особистості; мотивація до якогось поведінкового аспекту; склад характеру; переконання;

економічні: рівень доходу; темп інфляції; довіра до фінансових установ; рівень фінансової освіченості; умови договору (кредитного, страхового тощо); фіскальна та бюджетна політика держави; гарантії (держави або установи); життєвий цикл домогосподарства.

На ІІІ-му етапі виділяються фактори, що визначають особливості поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, а також виокремлюються характерні ознаки, що їм притаманні. Фактори, що впливають на поведінкові моделі та визначають їх особливості, умовно можна поділити на:

фактори макрорівня: державно-правові фактори (діяльність держави в області податкової політики, трудового законодавства, захисту прав працюючих, державні гарантії зайнятості тощо), стан ринкової кон'юнктури (відображає сформовані співвідношення попиту та пропозиції ресурсів праці в розрізі всіх складових ринку праці), наявність резервів праці необхідної кваліфікації (чим вони більші, тим жорсткіші обмеження доступу в сферу прикладання праці, оскільки будь-яка сфера має певні рамки місткості);

фактори мікрорівня: стратегії роботодавців, що формуються виходячи зі стану сфер прикладання праці (стратегія підприємництва, зростання, прибутку, функціональної або

чисельної гнучкості) – вони або підсилюють вибір нової моделі поведінки, або підтверджують правильність існуючої поведінкової моделі;

фактори особистісного рівня: вимоги до працівників (до освіти, досвіду, віку, кваліфікації, статі, здібностей та навичок), цільові орієнтири (самореалізація, успіх, добробут тощо), соціально-демографічні характеристики (розкривають життєвий ресурс та особистісну ситуацію суб'єкта та визначають ступінь свободи дій), тривалість, цінність і якість дозвілля (в силу обмеженості часового ресурсу, суб'єкт змушений ділити свій час між виробництвом реального доходу та відпочинком), джерела отримання доходів, доступність більш раціональних та вигідних напрямів використання наявних ресурсів (дозволяє ранжувати можливі об'єкти прикладання праці, виходячи з інформації про імідж цього об'єкта, про його прибутковість, а також визначає доступ до певних каналах працевлаштування).

IV етап алгоритму націлений на виявлення та систематизацію критеріїв віднесення до певного типу поведінкових моделей суб'єктів ринку праці. На сучасному етапі розвитку важливими критеріями віднесення до певного типу поведінкових моделей доцільно вважати наступні: високий рівень комунікативності (комунікативний потенціал), продукування нових знань, ідей та методів, здатність до навчання, самовдосконалення, критичність мислення, готовність до змін, можливість вирішення завдань нестандартними способами, нестандартне, нешаблонне мислення, відмова від стереотипів, адаптивність, цілеспрямованість, відкритість, мобільність, тощо. Слід зазначити, що типи поведінки не можуть бути достатньо чітко систематизовані, тобто не існує певних алгоритмів, що можуть бути однаково застосовані та будуть адекватно відображати поведінку суб'єктів в різних часових та просторових проміжках. Неминуче будуть з'являтись нові типології, і теоретичні, і емпіричні, певні типології будуть застарівати через свою неспроможність або внаслідок появи нових, більш конструктивних та поглинаючих їх теорій.

На V-му етапі запропонованого алгоритму пропонується розробити методичні основи створення комплексної системи оцінки наявних на ринку праці поведінкових моделей його суб'єктів. Аналіз існуючих поведінкових моделей суб'єктів ринку праці вимагає наукової розробки інструментарію, що дозволяє проводити кількісну та якісну оцінку поточного стану і ступеня їх розвитку. Це передбачає розробку методологічних, методичних і аналітичних основ створення комплексної системи індикаторів і показників і їх ефективності з соціально-економічної точки зору. При розробці такої системи доцільно керуватися наступними вимогами: забезпечення гнучкості, прозорості та доступності індикаторів та показників стосовно до різних умов їх вимірювання; аналіз достатньої кількості факторів, що визначають формування та розвиток поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; розробка єдиних підходів, що забезпечать єдину методологічну основу і порівнянність показників для міждержавного аналізу процесів розвитку поведінкових моделей. Слід враховувати, що неможливо оцінити існуючі поведінкові моделі суб'єктів ринку праці за допомогою якого-небудь одного абсолютного або відносного показника. Набір змінних, що дозволяють оцінити зайнятість інноваційного типу, повинен забезпечувати отримання репрезентативних результатів. В рамках оцінки наявних на ринку праці поведінкових моделей його суб'єктів необхідно розглядати не тільки кількісні параметри, а й якісні характеристики. Для виявлення якісних параметрів може використовуватися метод експертної оцінки (опитування працівників, роботодавців, представників державних органів), що в подальшому дозволить формалізувати і зробити зручною процедуру збору і аналізу даних.

VI етап спрямований на аналіз поточної ситуації на ринку праці та прогнозування її розвитку у короткостроковій і довгостроковій перспективі для своєчасного виявлення та коригування існуючих поведінкових моделей суб'єктів ринку праці. Останніми десятиріччями у структурі зайнятості за видами економічної діяльності відбуваються постійні зміни, найбільш значними з яких є перевищення частки зайнятих у секторі послуг над часткою зайнятих у секторі сільського господарства, що обумовлено переміщенням джерела цінності й багатства зі сфери матеріального виробництва у сферу виробництва нематеріального знання. Саме тому задля своєчасного виявлення нових поведінкових моделей суб'єктів ринку праці необхідним є постійний аналіз ситуації на ринку праці та прогнозування його розвитку у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

На VII-му етапі запропонованого алгоритму передбачено виокремлення передумов для стимулювання розвитку та поширення ефективних поведінкових моделей суб'єктів ринку праці. На етапі прийняття рішення щодо вибору тієї чи іншої поведінкової моделі суб'єкти ринку праці враховують певні спільні економічні інтереси, а саме: співучасть виробничого персоналу в управлінні, власності та фінансовій діяльності підприємств; накопичення людського капіталу; стійке зростання в довгостроковій перспективі; досягнення високої якості життя; досягнення соціальної стабільності в суспільстві; ефективність праці і суспільного відтворення; забезпечення безпеки праці; дотримання соціальних стандартів; людський і соціальний розвиток. Але не завжди поведінковим моделям суб'єктів ринку праці притаманна раціональність. Тобто, поведінкова модель «людини економічної» найкращим чином підходить для опису систематично раціональної частини людської поведінки. Але наразі в економіці спостерігається поступова трансформація поведінкових моделей під впливом не тільки економічних індикаторів, а й інтуїтивних суджень, когнітивних викривлень, асиметрії інформаційних потоків, дій інших індивідів тощо. Зазначені фактори призводять до відхилення від раціональної моделі поведінки, а тому поведінкові моделі суб'єктів ринку праці в таких умовах все частіше характеризуються ірраціональністю. Тому передумовами, що сприятимуть розвитку інноваційної зайнятості повинні стати: удосконалення законодавчої бази, що регулює та стимулює взаємовідносини між суб'єктами господарювання та державою; забезпечення високої якості формування ресурсів праці, підвищення рівня їх кваліфікації, професійних навиків, досвіду роботи, забезпечення високого рівня інноваційності, мобільності, адаптованості працівників; підвищення науково-технічного та інноваційного рівня економіки; розвиток нестандартних, гнучких форм зайнятості, що є резервом підвищення рівня зайнятості; підвищення гнучкості ринку праці та виробництва, розширення сектору послуг; збільшення частки високотехнологічних виробництв, зростання сектора послуг; створення економічних можливостей для населення за допомогою розробки і реалізації економічної політики, спрямованої на розвиток нових інноваційних та збереження існуючих робочих місць; стимулювання творчості, активності та ініціативи працівників, забезпечення формування необхідних професійних навичок та компетенцій, тощо.

VIII етап передбачає проведення моніторингу змін типів та видів поведінкових моделей суб'єктів ринку праці з метою своєчасного виявлення, ідентифікації та підтримки з боку держави та бізнесу.

Відмінність моніторингу поведінкових моделей суб'єктів ринку праці від моніторингу економічних та фінансових аспектів діяльності господарюючого суб'єкта, який використовується для фінансово-господарського аналізу, полягає в тому, що при моніторингу поведінкових моделей суб'єктів ринку праці огляд аналітичних даних

охоплює більший спектр показників, в тому числі соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві, взаємозв'язок соціально-економічних і психологічних факторів. Якщо аналіз фінансово-господарської діяльності є основою для складання прогнозних планів розвитку країни, то моніторинг поведінкових моделей, в першу чергу, орієнтований на процес прийняття рішень управлінського та регулюючого характеру. Отже, моніторинг поведінкових моделей суб'єктів ринку праці можна визначити як комплексну систему безперервного спостереження, аналізу та короткострокового прогнозування соціально-економічного процесу, що становить основну ланку на етапі підготовки, прийняття та контролю виконання управлінського рішення.

Так як сучасне ринкове середовище є мінливим і складним, а також характеризується високим рівнем невизначеності, то інформація, що отримується за допомогою моніторингу, повинна відповідати критеріям оперативності, достовірності та безперервності. В умовах невизначеності особливого значення набуває забезпечення несуперечності одержуваної з різних джерел (рівнів управління) інформації. Рішенням даної проблеми в моніторингу поведінкових моделей суб'єктів ринку праці є взаємодоповнення та порівняння показників, отриманих за допомогою методу експертної оцінки, з офіційно затвердженими статистичними даними. Це дозволяє отримувати повне уявлення про існуючі поведінкові моделі суб'єктів ринку праці. Оцінку поведінкових моделей необхідно здійснювати постійно, що значно збільшує ступінь контролю над змінами, які відбуваються в суспільстві.

Моніторинг поведінкових моделей суб'єктів ринку праці сприяє утворенню певного механізму регулювання їх економічної поведінки – гнучкої системи організації їх діяльності, безперервного функціонування та подальшого економічного розвитку. Механізм державного регулювання поведінкових моделей представляє собою єдність основних етапів моніторингу та аналізу впливу факторів зовнішнього середовища як основи вирішення питань гнучкого управління та коригування поведінкових моделей суб'єктів ринку праці.

Таким чином, моніторинг стає фундаментом комплексної системи визначення змін типів та видів поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, їх адаптації до умов зовнішнього середовища, що передбачає розробку механізму змін типів та видів поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, що реалізується за допомогою впровадження концепції гнучкого управління.

Висновки. Сучасні проблеми розвитку суспільства активізують інтерес до дослідження моделей поведінки індивідів. Дана тенденція обґрунтована тим, що економічна поведінка визначає дії індивідів та їх реакції, що відображають зміни, які відбуваються на ринку праці, а також є інструментом, що дозволяє передбачити результати трансформацій складових ринку. Ефективність трансформацій має високу залежність від того, наскільки адекватно відбувається формування та коригування компонентів поведінки індивідів в сучасні економічні відносини. Складність вибору моделей поведінки суб'єктів ринку праці в новій економіці полягає у тому, що їх економічні рішення приймаються в умовах невизначеності зовнішнього середовища – під впливом динамічних змін економічних, політичних, демографічних, психологічних та інших чинників. Від правильно обраних моделей поведінки всіх суб'єктів ринку праці залежить ефективність їх співпраці, а також ті вигоди на ринку праці, які отримає кожен з них.

Отже, дослідження подальших трансформацій поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, а також впровадження запропонованої методології визначення поведінкових моделей суб'єктів ринку праці дозволять спрогнозувати появу відхилення

від раціональної моделі поведінки, визначити можливі результати (позитивні чи негативні) такої поведінки, оцінити рівень вірогідності її існування та появи зазначених факторів у конкретній ситуації, здійснювати вплив на існуючі поведінкові моделі суб'єктів ринку праці, а також коригувати їх з метою отримання найбільш оптимальної моделі поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безгін К. С., Ушкальов В. В. Поведінкова економіка: епістемічний поворот у трактуванні раціональності. *Економіка України*. 2019. №7-8 (692-693). С. 3-15.
2. Беккер Г.С. Экономический анализ и человеческое поведение. *Thesis. Теория и история экономических и социальных институтов и систем.* 1993. Т. 1, Вып. 1. С. 24-38.
3. Заславская Т. Поведение массовых общественных групп как фактор трансформации общества. *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены.* 2000. №6. С. 13-19.
4. Tversky A., Kahneman D. Rational Choice and the Framing of Decisions. *The Journal of Business.* 1986. Vol. 59, № 4. Part 2. P. 251–278.
5. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку (кол. моногр.) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2016. 328 с.
6. Петрова І.Л., Близнюк В.В. Основні тенденції розвитку вітчизняного ринку праці: нові виклики та імперативи розвитку. *Український ринок праці: імперативи та можливості змін:* кол. монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. І.Л. Петрової, к.е.н. В.В. Близнюк; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018. С. 8-27.
7. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті. К.: Наш Формат, 2016. 696 с.
8. Семикіна М.В., Пасєка А.С. Ринок праці України: тенденції та особливості розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2016. № 5(1). С. 165-170.
9. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992.
10. Шаульська Л. В. Нові риси сфери зайнятості та перспективи її регулювання. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2(1). С. 120-128.

REFERENCES

1. Bezghin K. S., Ushkalov V. V. (2019) Povedinkova ekonomika: epistemichnyi povorot u traktuvanni ratsionalnosti [Behavioral economics: an epistemic turn in the interpretation of rationality]. *Ekonomika Ukrainy,* Vol. 7-8 (692-693), pp. 3-15. (in Ukrainian)
2. Bekker G.S. (1993) Ekonomicheskiy analiz i chelovecheskoe povedenie [Economic analysis and human behavior]. *Thesis. Teoriya i istoriya ekonomicheskih i sotsialnyih institutov i system,* no 1, pp. 24-38. (in Russian)
3. Zaslavskaya T. (2000) Povedenie massovyih obschestvennyih grupp kak faktor transformatsii obschestva [The behavior of mass social groups as a fact of the transformation of society]. *Monitoring obschestvennogo mneniya: ekonomicheskie i sotsialnyie peremenyi*, no 6, pp. 13-19. (in Russian)
4. Tversky A., Kahneman D. (1986) Rational Choice and the Framing of Decisions. *The Journal of Business,* Vol. 59, no. 4, Part 2, pp. 251–278. (in English)
5. Libanova E.M. (Eds.). (2016) Lyuds'kyy rozvytok v Ukrayini. Innovatsiyni vydy zaynyatosti ta perspektyvy yikh rozvytku [Human development in Ukraine. Innovative types of

employment and prospects for their development]. kol. monohrafiya [a monograph]. K., In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrayiny. 328 p. (in Ukrainian)
6. Petrova I.L., Blyzniuk V.V. (2018) Osnovni tendentsii rozvytku vitchyznianoho rynku pratsi: novi vyklyky ta imperatyvy rozvytku [The main trends in the domestic labor market: new challenges and development imperatives]. *Ukrainskyi rynok pratsi: imperatyvy ta mozhlyvosti zmin [Ukrainian labor market: imperatives and opportunities for change]*. kol. monohrafiia [a monograph]. K., NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy», pp. 8-27. (in Ukrainian)
7. Piketti T. (2016) Kapital u XXI stolitti [Capital in the XXI century]. K.: Nash Format. 696 p. (in Ukrainian)
8. Semykina M.V., Pasieka A.S. (2016) Rynok pratsi Ukrainy: tendentsii ta osoblyvosti rozvytku [Ukrainian labor market: trends and features of development]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5(1), pp. 165-170. (in Ukrainian)
9. Sorokin P. (1992) Chelovek. Tsivilizatsiya. Obschestvo [Human. Civilization. Society]. (in Russian)
10. Shaulska L. V. (2015). Novi rysy sfery zainiatosti ta perspektyvy yii rehuliuvannia [New features of employment sphere and prospects for its regulation]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti,* vol. 2(1), pp. 120-128. (in Ukrainian)

DOI 10.31558/2307-2318.2020.3.25

УДК 347.77.038:334.72
JEL: K11, O34

Y. Kosteniuk,
PhD, Associate Professor, Department of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics, Vasyl Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-1218-2097
yu.bahliuk@donnu.edu.ua

I. Kushnir,
Vasyl Stus Donetsk National University
kushnir.i@donnu.edu.ua

PATENT TROLLING: NEGATIVE IMPACT AND NEED FOR PROTECTION

Patenting of products, technologies and designs for manufacturers should be one of the key elements of the production process. Intellectual property and enterprise innovation are increasingly being the subject of illegal actions, so-called «Patent Trolling». The result of patent trolling for the manufacturer (importer) or seller can be unforeseen losses from litigation, product delays at the border, loss of foreign partners, loss of image and reputation.

As a result of the analysis made such a phenomenon as «Patent Trolling» and the need for patenting products was investigated. The key benefits of patenting for the manufacturer have been identified and characterized. Considered what is a patent and the rights granted by the patent to the owner. It is determined which result of intellectual and creative activity is subject to patenting. The state and tendencies of patenting in Ukraine are investigated. The peculiarities of the activity of patent trolls in the world and in Ukraine are analyzed and compared. The mechanism of patent troll's activity in Ukraine and abroad is developed. The main reasons for the emergence of patent trolling in Ukraine are identified and ways to overcome it at the legislative level are formed. These measures will help the manufacturer to avoid patent trolling and minimize its impact on economic activity.

The patent gives the owner (manufacturer) the opportunity to single-handedly produce a unique product, take a leading position in the market, receive royalties, and protect products and reputation from the actions of unfair competitors and patent trolls. Patent trolling causes great damage to industry and the country. After all, with each case of patent trolling the country loses its image, investment attractiveness, foreign exporters and reduced imports of Ukrainian goods. The solution to this problem is possible if manufacturers (importers) will use the right to patent the product, as well as change the legislation on patenting products.

Key words: *patenting, patent trolling, intellectual property, royalties, competition, inventions, trademark.*

Fig. – 3, Tabl. – 2, Ref. – 15.

Костенюк Ю.Б.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-1218-2097
yu.bahliuk@donnu.edu.ua

Кушнір І.В.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
kushnir.i@donnu.edu.ua

ПАТЕНТНИЙ «ТРОЛЛІНГ»: ВИЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ТА НЕОБХІДНОСТІ ЗАХИСТУ

Патентування виробів, технологій та конструкцій для виробників має бути одним із ключових елементів виробничого процесу. Інтелектуальна власність та інновації підприємств все частіше стають предметом незаконних дій, так званого патентного «троллінгу». Результатом патентного «троллінгу» для виробника (імпортера) або продавця можуть бути непередбачені втрати від судових процесів, затримка товару на кордоні, втрата іноземних партнерів, втрата іміджу та репутації тощо.

У статті досліджено явище «патентний «троллінг» та означена необхідність патентування виробів. Визначено та охарактеризовано ключові переваги патентування для виробника. Розглянуто, що представляє собою патент та права, які надає патент власникові. Визначено, який результат інтелектуальної і творчої діяльності підлягає патентуванню. Досліджено стан і тенденції патентування в Україні. Проаналізовано та порівняно особливості діяльності патентних «троллів» у світі та Україні. Розроблено механізм діяльності патентних «тролів» в Україні та за кордоном. Виокремлено основні причини виникнення патентного «троллінгу» в Україні та сформовано шляхи його подолання на законодавчому рівні. Зазначені заходи, які допоможуть виробникові уникнути патентного «троллінгу» та мінімізувати його вплив на господарську діяльність.

Таким чином, патент дає власнику (виробнику) можливість самостійно виготовляти унікальний товар, зайняти лідируючі позиції на ринку, отримувати роялті та захищати продукцію та репутацію від дій недобросовісних конкурентів та патентних «троллів». Патентний «троллінг» завдає великої шкоди промисловості та країні. Адже з кожним випадком патентного «троллінгу» країна втрачає імідж, інвестиційну привабливість, іноземних експортерів та зменшується імпорт українських товарів. Вирішення цієї проблеми можливо, якщо виробники (імпортери) скористаються правом патентувати товар, та відбудуться зміни в законодавстві про патентування продукції.

Ключові слова: *патентування, патентний «троллінг», інтелектуальна власність, роялті, конкуренція, винаходи, торгова марка.*

Рис. – 3, Табл. – 2, Літ. – 15.

Костенюк Ю.Б.,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры предпринимательства, корпоративной и пространственной экономики,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
ORCID: 0000-0002-1218-2097
yu.bahliuk@donnu.edu.ua

Кушнир И.В.,
Донецкий национальный университет имени Васыля Стуса
kushnir.i@donnu.edu.ua

ПАТЕНТНЫЙ «ТРОЛЛИНГ»: НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ И НАОБХОДИМОСТЬ ЗАЩИТЫ

Патентирование изделий, технологий и конструкций для производителей должно быть одним из ключевых элементов производственного процесса. Интеллектуальная собственность и инновации предприятий все чаще становятся предметом незаконных действий, так называемого патентного «троллинга». Результатом патентного «троллинга» для производителя (импортера) или продавца могут быть непредвиденные потери от судебных процессов, задержка товара на границе, потеря иностранных партнеров, имиджа, репутации и т. п.

В статье исследовано явление «патентный «троллинг» и показана необходимость патентирования изделий. Определены и охарактеризированы ключевые преимущества патентирования для производителя. Рассмотрено, что представляет собой патент и права, которые дает патент собственнику. Определено, какой результат интеллектуальной и творческой деятельности подлежит патентированию. Исследовано современное состояние и тенденции патентирования в Украине. Выполнен анализ и выявлены особенности деятельности патентных «троллей» в мире и Украине. Разработан механизм деятельности патентных «троллей» в Украине и за рубежом. Выделены основные причины возникновения патентного «троллинга» в Украине и сформированы пути его преодоления на законодательном уровне. Обозначены мероприятия, которые помогут производителю избежать патентного «троллинга» и минимизировать его влияние на хозяйственную деятельность.

Таким образом, патент дает собственнику (производителю) возможность самостоятельно изготавливать уникальный товар, занять лидирующие позиции на ринке, получать роялти и защищать продукцию и репутацию от действий недобросовестных конкурентов и патентных «троллей». Патентный «троллинг» наносит большой ущерб промышленности и экономике страны в целом. При каждом случае патентного «троллинга» страна теряет имидж, инвестиционную привлекательность, иностранных партнеров и сокращается импорт украинских товаров. Разрешение этой проблемы возможно, если производители (импортеры) воспользуются правом патентовать товар и произойдут изменения в законодательстве относительно патентования продукции.

Ключевые слова: *патентование, патентный «троллинг», интеллектуальная собственность, роялти, конкуренция, изобретения, торговая марка.*

Рис. – 3, Табл. – 2, Лит. – 15.

Problem definition. Today, intellectual property is an important component of the business process and one of the most valuable assets of the enterprise. After all, in a market economy, the profitability of the business and products competitiveness depends on the innovations used in production. Patenting will ensure the uniqueness of technology or product and protect the manufacturer from unfair competition. A patent is not only a security guarantee of intellectual property rights against encroachment, but also an additional source of income for the company.

From year to year, the intellectual property and innovations are increasingly the object of illegal actions, the so-called patent trolling. The result of patent trolling for manufacturer (importer) and seller can be unforeseen losses from litigation, product delays at the border, loss of foreign partners, loss of image and reputation. Economy also suffers from the actions of patent trolls: decrease in the level of investment attractiveness and budget revenues because of producers and sellers' losses, decrease currency volume in the country from the loss of foreign investors. As a result of patent trolling consumers also suffer. If the company suffers losses or is in a state of litigation, products' prices or quality may negative change, and if budget revenues are not received, expenditures on social, financial, production and other areas will decrease.

Review recent research and publications. The impact of patenting on the country's economy, patent activity in Ukraine, emergence and patent trolls activity in Ukraine and abroad have been studied by scientists: L. Linnyk, P. Sulivan, I. Cherkashin, M. Arkhipova, V. Hriha, L. Fedulova , O. Kot, Y. Okhromeev, D. Tisa, R. Kaplan, D. Nort, M. Kotenko, L.Hluhovskii.

Definition of objectives. The aim of the article is to analyze the state and features of patenting in Ukraine, to determine the benefits of patenting for enterprises and to study patent trolling as one of the threats from which a patent can protect.

Outline of main researching. Patenting in Ukraine and around the world is one of the means of competition in the market and an effective tool to protect the intellectual property rights of both the inventor and the manufacturer. Intellectual property in the enterprise is part of the intangible assets, which include goodwill, patents, copyrights, trademarks and more.

Intellectual property rights to a particular product or technology enable an enterprise to carry out cross-licensing. Cross-licensing is the exchange of licenses between two or more interested parties, which involves granting each party the right to use the intellectual property necessary to produce products [1]. This licensing allows competitors to obtain the desired technology with minimal costs and disputes. Cross-licensing will help any company to make high profits from the already patented technologies of a partner or competitor, by improving and optimizing production, improving product quality, and increasing consumer demand.

Patenting a unique technology or product allows the company to produce a special product that will be a monopolist in the market in a particular area and will have no analogues. Patenting will also provide control over production, pricing policy and demand for goods or services, for patented goods or goods for the production of which patented technology has been used. For example, well-known Ukrainian companies as Kernel, Nibulon or Myronivsky Hliboproduct are profitable and competitive due to the use of innovative technologies in the production products.

Product patenting will help the company to actively promote the product, brand and trademark, which is possible as a result of the following factors:

1) New unique characteristics and quality of the product, which will differ and stand out it among similar products on the market;

2) Availability of quality different from competitors, which will be more attractive and useful for the consumer;

3) Active advertising campaign.

These factors will be effective and will be able to bring the company to a leading position by protecting technology and goods at all stages of production, promotion and sale: products must be protected from counterfeiting; new technologies, design from theft by unscrupulous competitors and their misuse in production. The patent is an effective tool for such protection. A patent is a security document that certifies the priority, authorship and ownership of an invention (industrial design, utility model) [2]. The presence of a patent allows a manufacturer or inventor in a certain area, for a period specified by law to use the result of intellectual property alone and to give permission or prohibit the use of others. You can patent products, technology, process or application of an already known product for a new purpose, trademarks, geographical indications, plant varieties, innovative solutions that have no analogues, and so on.

Invention (utility model) - the result of human intellectual activity in any field of technology. An industrial design is the result of a person's creative activity in the field of artistic design [2].

Patenting of products, trademarks, technologies and design in Ukraine is gaining more popularity from year to year (Table 1).

Table 1

Indicators of security documents registration for objects of industrial (intellectual) property, objects

Objects of industrial property	2017	2018	2019	2019 to 2018, %
Inventions	2590	2469	2255	91,3
Utility model	9442	8620	8412	97,6
Industrial designs	2390	2297	2599	113,1
Trademarks for goods and services	15248	15877	17321	109,1
Qualified indications of origin	1	4	2	-
Right for using qualified indications of origin	1	4	1	-
Total	27282	26974	30590	113,4

Source: built by authors on [3]

The total number of registered patents in 2019 compared to 2018 increased by 13.4%, due to an increase in the number of patents for industrial designs and trademarks. This increase can be explained by both positive phenomena (scientific and technical progress, manufacturers' understanding of the importance of product patenting) and negative phenomena (patent trolling). From 2017 to 2019, the number of registered patents for inventions and utility models decreased, which may be a consequence of reduced implementation of the latest technologies in production.

Patenting a product or trademark provides the company with the following advantages:

1. receiving royalties;
2. active promotion of their products in the markets;
3. cross-licensing;
4. minimization of competition in the market;
5. strengthening market position and the ability to dictate «the rules of the game»;
6. reducing the risk of falling victim to patent trolling.

Royalty is any payment received as a reward for the use or granting of the right to use an object of intellectual property rights [2]. The amount and procedure for payment of royalties is established during the conclusion of an agreement between the owner of the invention and the persons who will use the invention.

In 2018, royalties worth about UAH 100 million, or USD 3 million, were paid in Ukraine. It is about 50 times less than in Poland, where the amount of all royalties paid fluctuates within the range of USD 150 million. In developed countries, such as the United States, the share of intellectual property in GDP is about 40%. In Europe and the United States, royalty payments in 2018 ranged from 1 to 2 billion euros [4].

According to the Global Competitiveness Index, in 2019 Ukraine ranked 118th out of 141 countries in the world in terms of protection of intellectual property rights [5]. This negative figure is the result of many factors: high levels of piracy; imperfect legislation on the protection of intellectual property rights; underdeveloped and primitive mechanism for paying royalties and prosecuting infringers of intellectual property rights; high level of patent trolling in Ukraine and its illegal nature.

In the 2020 European Commission Annual Report on the Protection and Enforcement of Intellectual Property Rights in Third Countries Ukraine, India, Indonesia, Russia and Turkey, was assigned to the countries of the second priority. In terms of the number of violations and their consequences, it is second only to China, which occupies the first position. «Serious systemic problems have been identified in the area of IP protection and enforcement in these countries, causing significant harm to EU businesses. Compared to the previous report, these countries have made no progress or only limited progress in addressing these concerns» [6]. According to the GIPC for 2018, Ukraine was assigned 14.28 points out of 40 in terms of the degree on protection of intellectual property rights (Fig. 1). The United States and the United Kingdom take leading positions in this indicator, 37.98 and 37.97, respectively [7]. Core indicators IP Index are:

- Patents, Related Rights and Limitations;
- Copyrights, Related Rights and Limitations;
- Trademarks, Related Rights, and Limitations;
- Trade Secrets and Market Access;
- Enforcement;
- International Treaties.

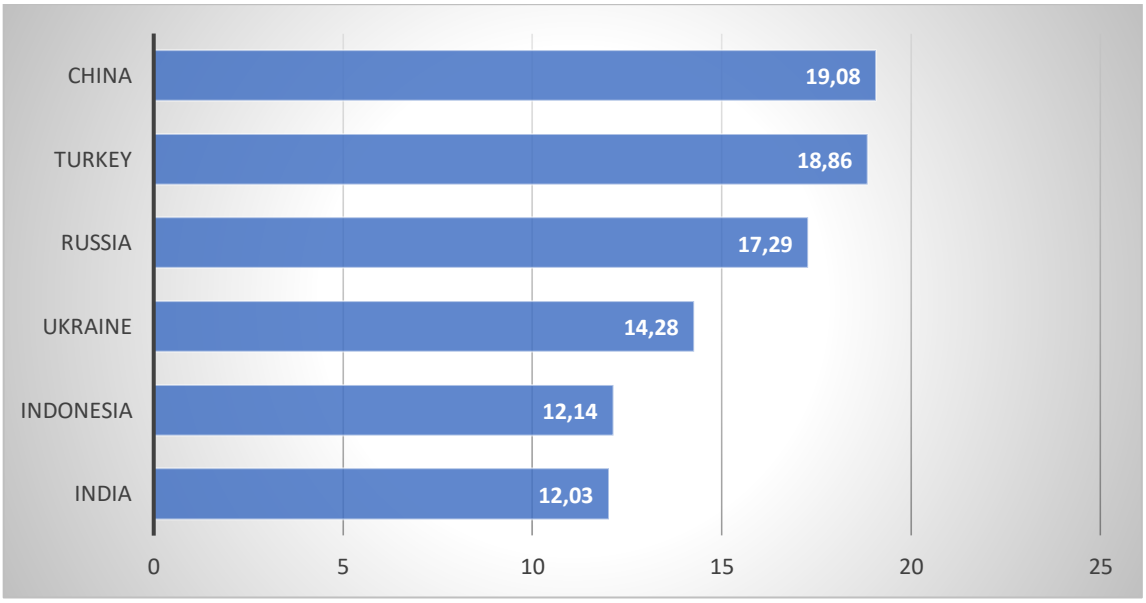

Figure 1 – U.S. Chamber International IP Index 2018 (Priority 1 and 2 countries), overall scores

All the available data permit to say that the level of intellectual property rights protection remains low. Table 2 shows that for the vast majority of economies, the IP environment has either weakened or stood still. Compared to the previous period in Ukraine, the assessment of intellectual property protection has improved precisely in terms of Patents, Related Rights and Limitations; Copyrights, Related Rights and Limitations; International Treaties.

Table 2

Change over time for 6 Index economies

Countries	**Core Indicators**					
	Patents, Related Rights and Limitations	Copyrights, Related Rights and Limitations	Trademarks, Related Rights, and Limitations	Trade Secrets and Market Access	Enforcement	International Treaties
China	👍	☒	👍	☒	👍	☒
Turkey	👎	👍	👍	☒	👍	☒
Russia	☒	☒	☒	👎	☒	☒
Ukraine	👍	👍	☒	👎	👎	👍
Indonesia	👎	👍	☒	☒	👎	☒
India	👍	☒	👍	👍	👎	☒

👍 - category score improve, ☒ - category score did not change, 👎 - category score deteriorated

Source: built by authors on [7]

However, as described above, patent trolling remains a common phenomenon both in Ukraine and abroad. It was first mentioned in the United States in the 1990s. A patent troll means a person who has registered or purchased a patent in order to obtain remuneration from producers, and not to use it in their production activities [8]. This type of fraud in Ukraine has its own national feature in comparison with the United States and European countries.

In Europe and United States, the patent troll operates on the basis of law and affects only unscrupulous manufacturers who ignore the intellectual property rights to certain goods. The mechanism of action of patent trolls is approximately as follows: the company (patent holding, patent dealer, patent shark, marketer) buys many patents for unique products and benefits from manufacturers, in the form of royalties and compensation based on court decisions for misuse of products from unscrupulous manufacturers (Fig. 2).

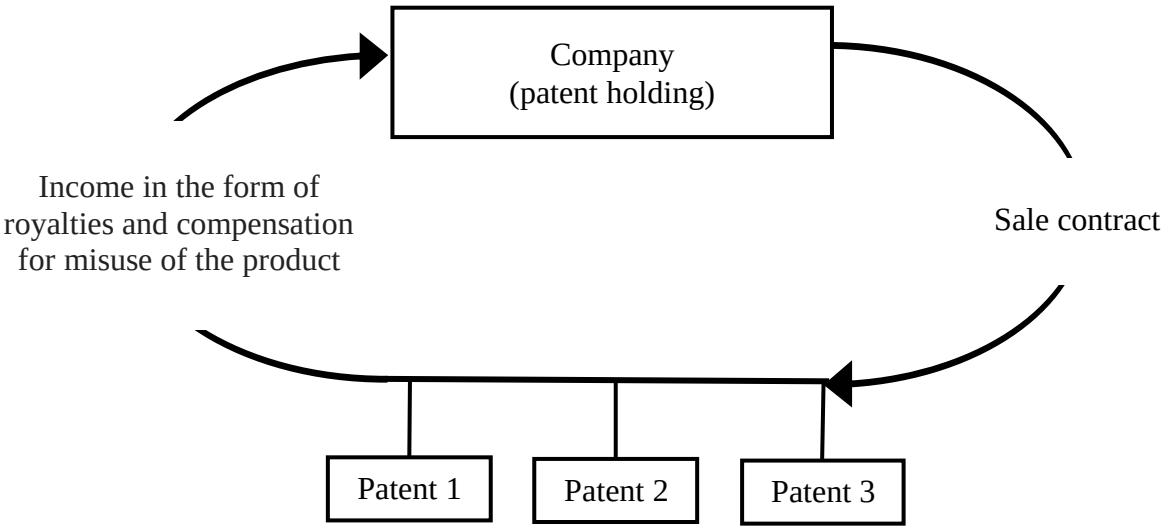

Figure 2 - The mechanism of patent troll action in Europe and United States
Source: built by authors

Key takeaways:

- A patent troll exploits existing structural issues within the patent and court systems in order to generate revenue.
- Patent trolls use a number of legal activities and loopholes that involve patents and the court system to earn money, including filing false patent infringement claims.
- While the practice of patent trolling is not technically illegal, a company that acts as a patent troll files patent claims without any intention of ever developing a product or service [11].

An example of a worldwide patent holding company is IPCom GmbH, which owns 1,000 patents in Europe, the United States and Asia. It owns more than 160 patent families of 2G, 2.5G, 3G and LTE technologies; technologies that cover areas of the portfolio, including interface, MMS management; digital rights, applications, packet data synchronization and transmission, etc. This company is known for high-profile lawsuits with such large companies as Apple, Samsung, Vodafone, HTC and others. In 2019, IPCom GmbH filed a lawsuit in a British court against Vodafone for infringement of intellectual property rights for 3G and 4G network infrastructure equipment. In the same year, the company accused companies such as HTC, Lenovo and Xiaomi of infringing patent rights.

In Ukraine, patent trolls are neither inventors, nor designers, nor legal owners after the purchase of patent ownership. In Ukraine, this is a person who has registered patents for commonly used products (hangers, pans, tire treads, batteries), common technology or design in order to demand from manufacturers (importers) and sellers royalties, threatening to ban the import of products or other related activities using it. The objects of patent trolling are inventions and industrial designs [10].

One can safely say that as a result of patent trolling, the manufacturer or seller loses import revenue and funds in the event of a lawsuit with the troll, in part or in full, the reputation foreign partners. The threat of a ban on the import of goods is based on the Customs Code of Ukraine. According to the law, a patent troll has the right to enter a patent in the customs register of intellectual property, according to which imported products may not be allowed abroad without the permission of the patent owner (Fig. 3).

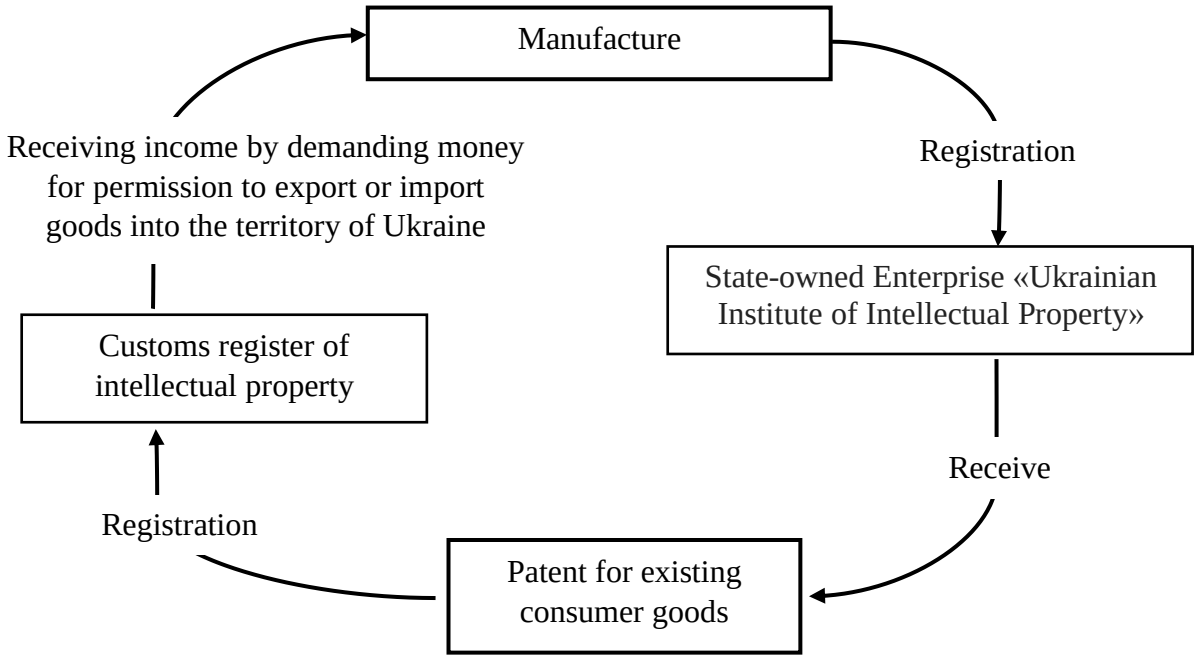

Figure 3 - The mechanism of patent troll action in Ukraine

Source: built by authors

In Ukraine, in April 2015, an entrepreneur from the Kharkiv region Andriy Chub patented several granite products - a tombstone, a pedestal for a monument, a border for flowers. The condition for approval of the import and export of these products was the payment of compensation in the amount of UAH 25,000 per month or UAH 11,000 from each consignment exported or imported from abroad. As a result of patent trolling the export and import of granite products was suspended for more than a week, which led to:

- significant financial losses of producers and sellers, both Ukrainian and foreign;
- a series of protests by manufacturers and sellers during the two days of 2016, which restricted the movement of the international route «Kyiv-Chop»;
- reduction of Ukraine's foreign trade as a whole and individual regions. Zhytomyr region produces about 66% of granite products in Ukraine. Exports of granite products in the Zhytomyr region in 2015 amounted to 52958.2 thousand US dollars, which is 9% less than in 2016 (58161 thousand US dollars). One of the reasons for this decrease is the suspension of exports and imports of granite products for 7 days;
- a lawsuit to invalidate the patent of Andriy Chub [13].

In Ukraine, there are also several cases of patent trolling in relation to trademarks. In 2017-2018, a lawsuit was filed by the Chinese company Alibaba Group against Ukrainian Konstantin Velychka, who in 2013 registered a patent for the trademark ALIEXPRESS. As a result of the lawsuit, the registration of this patent was canceled [14].

The main reasons for the emergence of patent trolling in Ukraine are:

- Low level of patenting by manufacturers of their own products;
- Imperfect current legislation, because by law a person wishing to obtain a patent must pass only a formal examination of the sample;
- High level of corruption in this area, which allows unscrupulous persons to pass without hindrance examination and obtain patents for consumer goods;

- Low patent fee and more.

The most common illegal means that use patent trolls are:

a) use of the «territorial principle» of intellectual property protection (using an imperfect system of acquiring intellectual property rights, a person tries to obtain a patent for unprotected products in Ukraine);

b) the principle of «fishing for cuttings» (patent troll by deception or manipulation forces the manufacturer or a person who provides certain services to take actions that violate his intellectual property rights to the patented product).

This phenomenon has a negative impact on Ukraine's economy. To prove this statement, we shall present a few facts. As a result of patent trolling, it is losing a lot of investors from abroad. After all, an investor, supplier or manufacturer who faces unforeseen costs at the customs border in the form of payments (royalties) to the patent owner is more likely to stop supplying their goods and investing in Ukraine. For example, one of the biggest scandals in the history of Ukrainian patent trolling is the case of the Japanese company Bridgestone. The patent troll, taking advantage of loopholes in the law, patented the appearance of car tires manufactured and exported by Bridgestone. When the company tried to import its products to Ukraine under an international trade contract, Bridgestone fell victim to a patent troll. As a result, there was an international scandal, the exchange of diplomatic notes, a lawsuit that invalidated the patent and led to significant image losses in Ukraine.

As of March 1, 2019, 553,305 security documents for various industrial property objects have been entered into the state registers in Ukraine. According to experts, more than a third of them belong to patent trolls.

In order to avoid financial and moral damages, lawsuits and other negative phenomena that occur when a patent troll appears, and to protect against illegal actions, manufacturers (importers) and sellers of products need:

1. Before starting production, patent the product, its appearance, special or unique qualities of the product, etc.

2. Before importing the manufactured products abroad, check the availability of the same products in the customs register of intellectual property rights in order to avoid further problems at customs and not to lose foreign partners.

3. If the product is already patented by a troll, the manufacturer can use the right of the previous user. That is, if the product has already been manufactured (imported) or sold by a certain person before the product was patented, it is considered a previous user and has the right to free further use, import and sale of invention, utility model and industrial design. For example, in 2015, the decision of the Commercial Court of Kyiv recognized the right of PE «Water Treatment and Equipment» to continue the free use of industrial design «Connector for pipes».

4. If the product has already been patented at the time of commencement of production, the manufacturer (importer) or seller may file a lawsuit to invalidate the patent for an invention, utility model and industrial design. 41 industrial design patents of the foreign company Jia Sheng Holding Limited were declared invalid. Among the patents declared invalid were patents for bottle caps, gloves, clothespins, frying pans, clothes hangers, screws, etc [15].

The law «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening the Protection and Protection of Rights to Trademarks and Industrial Designs and Combating Patent Abuse» was adopted on July 21, 2020. According to which, the process of obtaining a patent for an industrial design and a trademark has been complicated, the procedure for recognizing a patent as invalid has been simplified. According to the law, the registration of a

patent can be revoked by the National Intellectual Property Authority Appeals Chamber within 3 months after the filing of the application, without many years of litigation.

It is form these facts we can guess reduction of activity and elimination of patent trolling, elimination of the reasons of its occurrence is possible under the following conditions:

- Providing a real and effective scientific and technical approach when testing the invention of an industrial design, utility model or design, to prevent the receipt of patents for known and commonly used products that are not unique and new;
- Regulatory consolidation of criminal and administrative liability of patent trolls, because today, if the fact of patent trolling is proved, only the patent is deprived of its own and is not responsible;
- Audit of already registered patents for intellectual property, to identify patent "trolls", their immediate liquidation and prosecution of owners;
- Deprivation of patent trolls, after its discovery, the right to register patents in the future.

Conclusions. Patenting of products, technologies and designs for manufacturers should be one of the key elements of the production process. Because a patent gives owner (manufacturer) the opportunity to single-handedly release a unique product, take a leading position in the market, receive additional income from licensing others in the form of royalties, and protect their products and reputation from unfair competitors and patent trolls. Patent trolling causes great damage to both production and the country as a whole. After all, with each case of patent trolling the country loses its image, investment attractiveness, foreign exporters and reduced imports of Ukrainian goods. The solution to this problem is possible under two conditions: if manufacturers (importers) will use the right to patent the product and change the legislation on patenting products and verification during the entry in the patent register and customs register.

Further research requires a quantitative assessment of the damage to Ukraine's economy from patent trolling and the definition of strategic actions to achieve a higher level of compliance with the protection of intellectual property rights.

REFERENCES:

1. Litsenziia na vykorystannia obiekta prava intelektualnoi vlasnosti [License to use the object of intellectual property rights]. (n.d.). www.*pidru4niki.com*. Retrieved from https://pidru4niki.com/1109032447948/pravo/litsenziya_vikoristannya_obyekta_prava_intelektualnoyi_vlasnosti [in Ukrainian]

2. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu prav na vynakhody i korysni modeli» zi zminamy vid 16.10.2012 № 5460-VI [Law of Ukraine «On protection of rights to inventions and utility models» of 23.12.1993 № 3769-XII with changes of 16.10.2012 № 5460-VI]. (2014). *Vidomosti verkhovnoi rady – Verkhovna Rada Data, 2-3, 41* [in Ukrainian]

3. Promyslova vlasnist u tsyfrakh. Pokaznyky u sferi promyslovoi vlasnosti za 2019 rik [Industrial property in numbers. Indicators in the field of industrial property for 2019]. (2020). www.*ukrpatent.org*. Retrieved from https://ukrpatent.org/atachs/promvlasnist-2019.pdf [in Ukrainian]

4. Sait «Reanematsiinyi paket reform» [Site «Reanimation Package of Reforms»]. (2018). www.*rpr.org.ua*. Retrieved from https://rpr.org.ua/news/100-mln-hrn-schorichno-vyplachujetsya-v-ukrajini-yak-royalti-u-polschi-v-50-raziv-bilshe/ [in Ukrainian]

5. The Global Competitiveness Report. (2019). *www3.weforum.org*. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf [in English]

6. Report on the Protection and Enforcement of Intellectual Property Rights in Third Countries. (2019). *www.trade.ec.europa.eu*. Retrieved from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/january/tradoc_158561.pdf [in English]
7. Create. U.S. Chamber International Index. Sixth Edition. (2018). *www.globalipcenter.wpengine.com*. Retrieved from http://globalipcenter.wpengine.com//wp-content/uploads/2018/02/GIPC_IP_Index_2018.pdf [in English]
8. Cherkashin I. (2016). Zlovzhyvannia pravom intelektualnoi vlasnosti (patentnyi trolinh) [Abuse of intellectual property rights (patent trolling)]. *www.ukrainepravo.com*. Retrieved from http://ukrainepravo.com/scientificthought/pravova-pozytsiya/zlovzhivannya-pravom-ntelektualno-vlasnostpatentniy-trol-ng-/ [in Ukrainian]
9. Shcho robyty, yakshcho na shliakhu vstav patentnyi trol? [What to do if a patent troll gets in the way?]. (2018). *www.lexinform.com.ua*. Retrieved from https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/shho-robyty-yakshho-na-shlyahu-vstav-patentnyj-trol/ [in Ukrainian]
10. Okhromieiev Yu. (2015). Patentnyi trolinh – akhillesova piata systemy okhorony intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Patent trolling is the Achilles heel of the intellectual property protection system in Ukraine]. *Yurydychna hazeta online – Legal newspaper online*. Retrieved from https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/patentniy-troling--ahillesova-pyata-sistemi-ohoroni-intelektualnoyi-vlasnosti-v-ukrayini.html [in Ukrainian]
11. Hayes A. (2020). Patent Troll. *www.investopedia.com*. Retrieved from https://www.investopedia.com/terms/p/patent-troll.asp [in English]
12. Klos M. (2020). How IPCom kept the mobile phone industry on tenterhooks for 13 years. *Official web-site IPCom.* Retrieved from https://www.ipcom-munich.com/post/how-ipcom-kept-the-mobile-phone-industry-on-tenterhooks-for-13-years [in English]
13. Cherkashin I., Nazarchuk B. (2016). «Patentnyi trolinh» yak peredumova do zahostrennia suspilno-politychnoi sytuatsii v derzhavi ta formuvannia nehatyvnoho imidzhu Ukrainy na mizhnarodnii areni (za prykladom Zhytomyrskoi oblasti) [«Patent trolling" as a prerequisite for the aggravation of the socio-political situation in the country and the formation of a negative image of Ukraine in the international arena (following the example of Zhytomyr region)]. *Journal of Kyiv University of Law*. Retrieved from http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/5844/1/CHKUP_2016_2_260-264.pdf [in Ukrainian]
14. Izhevska M. (2019). Patentnyi trolinh: kytaitsi sudiatsia z ukraintsem za brend AliExpress. [Patent trolling: the Chinese are suing a Ukrainian for the AliExpress brand. *Wisegroup*. Retrieved from https://wisegroup.com.ua/ua/patentnij-troling-kitajci-sudyatsya-z-ukra%D1%97ncem-za-brend-aliexpress/ [in Ukrainian]
15. Konovalenko V. (2018). Shcho robyty, yakshcho na shliakhu vstav patentnyi trol? [What to do if a patent troll gets in the way?]. *LexInform.* Retrieved from https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/shho-robyty-yakshho-na-shlyahu-vstav-patentnyj-trol/ [in Ukrainian]

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЕКОНОМІКА І ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ

ЖУРНАЛ

Засновано у 2007 р.

Випуск №3 (39) • 2020

Підписано до друку 17.12.2020
Формат 60х84/8. Умовних друкованих аркушів 34,88
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 300 прим. Зам. №395

Віддруковано з оригіналу макету замовника
Центр оперативного друку «Документ Принт»
м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля,4,
тел. 067 390 20 88

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.